SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS VIGESIMUS SECUNDUS.

C. C. TACITUS.

C. CORNELII

TACITI

OPERA

EX RECENSIONE

IO. AUGUSTI ERNESTI

DENUO CURAVIT

J. J. OBERLINUS.

CUM NOTIS SELECTIS.

TOM: II.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

MDCCCXVII.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY,
Typographis.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

LIBER QVARTVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Nero matris caedem agitat, incitante Poppaea.* 2. *Agrippina incestum tentat, an Nero potius?* 3. *De caede matris deliberat Nero. Aniceti consilium.* 4. *Agrippinae cum Nerone, scelus celante, convivium.* 5. *Mari mergenda aegre evadit. Acerronia remis conficitur.* 6. *Agrippina dissimulat.* 7. *Nero trepidat, cum Burro et Seneca deliberat. Anicetus caedem Agrippinae suscipit et* 8. *perpetrat.* 9. *Agrippinae viles exsequiae.* 10. *Nero conscientia vecors adulatione erigitur.* 11. *Litteris ad Senatum matrem etiam post fata criminatur.* 12. *Senatus turpiter adulatur. Thrasea Paetus virum se praestat. Nero mite ingenium adfectat.*

13. *Vrbem intrat anxius: blanditias expertus, in omnes libidines se effundit;* 14. *citharoedus, auriga, nobiles ad paria flagitia adigit.* 15. *Iuvenalia. Nero in scena. Augustanos conscribit.* 16. *carmina pangit. philosophos ridet.* 17. *Caedes inter Nucerinos et Pompeianos occasione gladiatorii spectaculi.* 18. *Blaesus damnatur.*

Strabo absolvitur. 19. *Mors Domitii Afri, M. Servilii.* 20. *Quinquennale ludicrum Romae. Varia de ludis fama, eorum vituperia,* 21. *laudes et excusatio. Nero eloquentiae victor.* 22. *Portentis commotus Rubellium Plautum in exilium agit.*

23. *Corbulo Mardorum latrocinia punit.* 24. *percussorem vitat, Tigranocerta capit.* 25. *Hyrcanos in societatem recipit.* 26. *Tiridatem arcet ab Armenia, quam tradit Tigrani, Syriae praeficitur.* 27. *Puteoli, Tarentum, Antium, coloniae.* 28. *Comitia Praetoria. Vibius damnatus.*

29. *Clades Britannica. Suetonius Monam invadit,* 30. *incolas domat.* 31. *Iceni, Boadicea duce, et Trinobantes rebellant,* 32. *Camalodunum expugnant; Petilium Cerialem cum nona legione fundunt;* 33. *a Suetonio desertum Londinium et Verulamium spoliant, cives et socios Romanorum trucidant.* 34—37. *Boadiceam ferocientem superat Suetonius. Ipsa veneno vitam finit. Poenius Postumus gladio se transigit.* 38. *Classicianus, Suetonio discors, res turbat.* 39. *Missus Polycletus hostibus est irrisui. Suetonio Petronius Turpillanus successor datus.*

40. 41. *Ob falsum testamentum damnati.* 42. *Pedanius Secundus, urbis Praefectus, a servis caesus.* 43. 44. *In eos lege agi vult C. Cassius, et* 45. *contra aliorum sententiam obtinet. Populum supplicio renitentem Nero increpat.* 46. *Tarquitius Priscus damnatus. Census per Gallias actus.* 47. *Mors et laus Memmii Reguli.* 48. *Antistius maiestatis delatus,* 49. *a Thrasea defensus.* 50. *Fabricius Veiento, calumniae reus, Italia pellitur.*

51. *Burri mors, laus, successores Rufus et Tigellinus.* 52—54. *Criminationes discutere parat Seneca apud Caesarem et commeatum petit, qui* 55. 56. *subdole respondet.* 57—59. *Rufum imminuit Tigellinus, Plauto et Sullae periculum struit, eos opprimit.*

60. Nero, ducta Poppaea, Octaviam amolitur. tum hanc revocat, 61. laetante Populo. Poppaeae mox honos repositus. eius doli. 62—64. Aniceti scelere Octavia in exilium pulsa necatur in Pandateria. Temporum infelicitas. 65. Libertos Doryphorum et Pallantem veneno tollit Nero. Seneca incusatur. Piso Neroni insidiatur. Gesta haec annis circiter quattuor.

C. VIPSTANO. C. FONTEIO CAPITONE.
IMP. NERONE. IV. COSSO CORNELIO LENTVLO.
C. CAESONIO PAETO. C. PETRONIO TVRPILIANO
P. MARIO CELSO. L. ASINIO GALLO. COSS.

1 CAIO Vipstano, Fonteio coss. diu meditatum scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia, et flagrantior in dies amore Poppaeae, quae sibi matrimonium et discidium Octaviae, incolumi Agrippina, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusare Principem, et 'pupillum' vocare, 'qui iussis alienis obnoxius, non modo Imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere et triumphales avos? an fecunditatem et verum animum? timeri, ne uxor saltem iniurias Patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris, aperiat. Quod si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre possit, reddatur ipsa Othonis coniugio. ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contumelias Imperatoris, quam viseret, periculis eius inmixta.' Haec atque talia, lacrimis et arte adulterae penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis

Triumphales avos] Vnum tantum, Poppaeum Sabinum. *Lips.* Parentes, liberos, filios, et similia in plurali dici, etiam cum de uno sermo est, hodie notissimum. *Ern.* De Poppaeo IV. 39.

Othonis coniugio] Vide XIII. 45, 46.

infringi matris potentiam, et credente nullo, usque
2 ad caedem eius duratura filii odia. Tradit Cluvius, 'Agrippinam ardore retinendae potentiae eo usque 'provectam, ut medio diei, cum id temporis Nero 'per vinum et epulas incalesceret, offerret se saepius 'temulento comptam et incesto paratam. Iamque, 'lasciva oscula et praenuntias flagitii blanditias 'adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres 'inlecebras subsidium a femina petivisse: inmissam-'que Acten, libertam, quae, simul suo periculo, et 'infamia Neronis anxia, deferret, pervulgatum esse 'incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites 'profani Principis imperium.' Fabius Rusticus, 'non Agrippinae, sed Neroni cupitum id,' memorat, 'eiusdemque libertae astu disiectum.' Sed, quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et fama huc inclinat: seu concepit animo tantum inmanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in ea visa est, quae, puellaribus annis, stuprum cum Lepido, spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et
3 exercita ad omne flagitium patrui nuptiis. Igitur Nero vitare secretos eius congressus: abscedentem in hortos, aut Tusculanum, vel Antiatem in agrum, laudare, *quod otium lacesseret.* Postremo, ubicumque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, *veneno, an ferro, vel qua alia vi.* placuitque primo venenum. Sed inter epulas Princi-

Exercita] Pricaeus ad Apul. Met. 9. p. 563. vult *exercitata*, sed non necesse. Sic enim et 4, 11. H. 4, 4. etc.

Otium lacesseret] i. e. capesseret, uti inciperet.

pis si daretur, referri ad casum non poterat, tali iam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris, usu scelerum adversus insidias intentae: atque ipsa praesumendo remedia munierat corpus. Ferrum et caedes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et, ne quis, illi tanto facinori, delectus, iussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus, et pueritiae Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinae invisus. Ergo, 'navem posse componi,' docet, 'cuius pars, ipso in mari per artem soluta, effunderet 'ignaram. nihil tam capax fortuitorum, quam mare, 'et, si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, 'ut sceleri adsignet, quod venti et fluctus deliquerint? Additurum Principem defunctae templum et 'aras et cetera ostentandae pietati.' Placuit soller- 4
tia, tempore etiam iuta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, 'ferendas parentum iracundias et placandum animum,' dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc, obvius in litora, (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos. Id villae nomen est, quae, promontorium Misenum inter et Baianum lacum, flexo mari adluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi, et classiariorum remigio vehi. ac

Quinquatruum festos dies] Sueton. 34, solemnia Quinquatruum vocat. Horatius item Quinquatrus festas. Caussa, quia ii dies Minervae, laeti pueris, virisque. De pueris, Horatius Ep. 2, 2, 197. — *puer et festis Quinquatribus olim, exiguo gratoque fruaris tempore raptim.*

tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit, exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellae Baias pervectam. Ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta, superque ipsum conlocata. Nam pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, arctius oculis et pectori haerens, sive explenda simulatione, seu periturae matris supremus adspectus, quamvis ferum animum retinebat.

5 Noctem sideribus inlustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, Dii praebuere. Nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex quis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat, Acerronia, super pedes cubitantis reclinis, *poenitentiam filii, et reciperatam matris gratiam*, per gaudium memorabat: cum, dato signo, ruere tectum loci, multo plumbo grave: pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus, ac forte validioribus, quam ut oneri cederent, protectae sunt. nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et, quod plerique ignari, etiam conscios inpediebant. Visum dehinc remigibus, 'unum in latus inclinare, 'atque ita navem submergere.' Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii, contra nitentes, dedere facultatem lenioris in mare iactus. Verum Acerronia inprudens, dum, 'se Agrippinam

Et rursus adductus] Id est, severus, compositus, gravis.

'esse, utque subveniretur matri Principis,' clamitat,
contis et remis, et, quae fors obtulerat, navalibus
telis conficitur. Agrippina silens, eoque minus ag-
nita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando,
deinde occursu lenunculorum, Lucrinum in lacum
vecta, villae suae infertur. Illic reputans, ideo se 6
fallacibus litteris accitam, et honore praecipuo habi-
tam: quodque litus iuxta, non ventis acta, non saxis
inpulsa navis, summa sui parte, veluti terrestre ma-
chinamentum, concidisset: observans etiam Acerro-
niae necem; simul suum vulnus adspiciens: solum
insidiarum remedium esse, si non intelligerentur:
misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, 'benig-
'nitate Deum, et fortuna eius, evasisse gravem ca-
'sum: orare, ut quamvis periculo matris exterritus,
'visendi curam differret: sibi ad praesens quiete opus.'
atque interim, securitate simulata, medicamina vul-
neri, et fomenta corpori adhibet: 'testamentum
'Acerroniae requiri, bonaque obsignari' iubet. id
tantum non per simulationem. At Neroni nuntios 7
patrati facinoris opperienti, adfertur, 'evasisse ictu
'levi sauciam, et hactenus adito discrimine, ne auctor
'dubitaretur.' Tum pavore exanimis, et, 'iam iam-
'que adfore,' obtestans, 'vindictae properam, sive
'servitia armaret, vel militem accenderet, sive
'ad Senatum et Populum pervaderet, naufra-
'gium et vulnus et interfectos amicos obiiciendo.
'quod contra subsidium sibi? nisi quid Burrus
'et Seneca reperirent.' quos statim acciverat, in-
certum an et ante gnaros. Igitur longum utrius-

Incertum an et ante ignaros] Fides tibi, Corneli, magis curae, quam Dioni, qui 61. 12, Senecam auctorem impulsoremque unicum

que silentium, ne inriti dissuaderent, an eo descensum credebant, ut, nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Post Seneca, hactenus promptior, respicere Burrum, ac sciscitari, 'an militi imperanda caedes esset?' Ille 'Praetorianos 'toti Caesarum domui obstrictos, memoresque Germanici, nihil adversus progeniem eius atrox au'suros,' respondit, 'perpetraret Anicetus promissa.' Qui, nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, 'illo sibi die dari Imperium, 'auctoremque tanti muneris libertum' profitetur. 'iret propere, duceretque promptissimos ad iussa.' Ipse, audito, 'venisse missu Agrippinae nuntium 'Agerinum,' scenam ultro criminis parat: gladiumque, dum mandata perfert, abiicit inter pedes eius. tum, quasi deprehenso, 'vincla iniici' iubet, ut 'exitium Principis molitam matrem, et pudore de'prehensi sceleris sponte mortem sumpsisse,' con-
8 fingeret. Interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad litus. Hi molium obiectus, hi proximas

Neroni eius criminis facit. idque a fide dignis multis traditum esse.

'Αλλ' ἐμὸν οὔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθε.

Lips. Hoc Tacitus addit, ut aliquid daret invido rumori, qui utrumque huius culpae alligavit. quod Tacitus affirmare noluit. Et sine dubio intelligit *ignaros* insidiarum in Agrippinam, non huius tantum irriti coepti. Neque obstant argumenta Vertranii. Quid enim? Burrus *promisit Agrippinae mortem, si facinoris coargueretur*: ergo et conscius fuit, cum sine crimine, sine accusatione, interficeretur? Dein, Seneca Acten immisit, ut praeveniret incestum, ergo parricidium probavit. Immo tum nemo credebat, *ad caedem matris filii odia duratura.* Denique Dio cum compluribus suis hac in re nulla fide dignus est, optimorum e Romanis obtrectator. *Gron.*

Hi molium objectus] Nihil in Italia ac forte toto orbe Baiano litore gratius. Horat. I. Epist. I. 83.

Nullus in orbe sinus Baiis praelucet amoenis.

Huc ergo cum Principes, et locupletissimi quique Romani villas habere vellent, non litus tantum, sed mare molium objectu aedifica-

scaphas scandere: alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere: questibus, votis, clamore diversa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: adfluere ingens multitudo cum luminibus, utque, ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disiecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractaque ianua, obvios servorum adripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris terrore inrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio, ac ne Agerinus quidem. aliam fere litore faciem, nunc solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancilla, *Tu quoque me deseris*, prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeo, et Oloarito, Centurione classiario, comitatum ac, ‘si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: ‘sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; ‘non imperatum parricidium.’ Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput eius adflixit: iam in mortem Centurioni ferrum destringenti, protendens uterum, *ventrem feri*, exclamavit: multisque vulneribus confecta est. Haec con- 9
sensu produntur. Adspexeritne matrem exanimem

tam. Unde idem Horatius eleganter aeque ac sapienter, II. Od. XVIII. 17.

Tu secanda marmora
Locas sub ipsum funus, et sepulchri
Immemor, struis domos:
Marisque Baiis obstrepentis urgues
Submovere litora,
Parum locuples continente ripâ:

Nero, et formam corporis eius laudaverit, sunt, qui tradiderint, sunt, qui abnuant. Cremata est nocte eadem, convivali lecto, et exsequiis vilibus: neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. mox domesticorum cura, levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Caesaris Dictatoris, quae subiectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus eius, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit; incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. Nam consulenti super Nerone responderunt Chaldaei, *fore ut imperaret, matremque occideret:* atque illa, *Occidat,* inquit, *dum imperet.* Sed a Caesare, perfecto demum scelere, magnitudo eius intellecta est. reliquo noctis, modo per silentium defixus, saepius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur, tamquam exitium adlaturam. Atque eum, auctore Burro, prima Centurionum Tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manu gratantiumque, *quod discrimen improvisum et matris facinus evasisset.* Amici dehinc adire templa, et, coepto exemplo, proxima Campaniae municipia

Convivali lecto] Non funebri et legitime parato. *Lips.*

Perfecto demum scelere] Ita fit. currimus ad scelus praecipites, quod. sedente impetu, veris mox pretiis aestimamus. Aurea gnome, sumptane a Menandro? certe ab illo antea sic elata, apud Stobaeum Serm. 4. *Ουδεις ξυνοιδεν εξαμαρτανων, ποσον Αμαρτανει το μεγεθος, υστερον δ' ορα* *Lips.*

Tamquam exitium allaturam] Barthius *exitum* i. e. finem moeroris. Quasi non tam tristium expectatio torqueat et cruciet, quam laetorum delectat. Petronius c. 125. *Dii Deaeque, quam male est extra legem viventibus! quicquid meruerunt, semper expectant.* Seneca ep. 105. *Dat poenas, quisquis exspectat; quisquis autem meruit, exspectat.* *Gron.*

victimis et legationibus laetitiam testari: ipse, diversa simulatione, maestus, et quasi incolumitati suae infensus, ac morti parentis inlacrimans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et litorum gravis adspectus (et erant, qui crederent, sonitum tubae collibus circum editis, planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit, litterasque ad Senatum misit, quarum summa erat: 'Repertum 11
'cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinae libertis, et luisse eam poenam conscientia, 'qua scelus paravisset.' Adiiciebat crimina longius repetita; 'quod consortium Imperii, iuratu'rasque in feminae verba Praetorias cohortes, idem'que dedecus Senatus et Populi speravisset: ac, 'posteaquam frustra optata sint, infensa militi Pa'tribusque et plebi, dissuasisset donativum et con'giarium, periculaque viris inlustribus instruxisset. 'Quanto suo labore perpetratum, ne inrumperet 'curiam, ne gentibus externis responsa daret?' Temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione, cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, *publica fortuna extinctam* referens. namque et naufragium narrabat: quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut a muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes, et classes Imperatoris perfringeret? Ergo non iam Nero, cuius inmanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, *quod oratione tali confessionem scripsisset.* Miro tamen 12
certamine procerum decernuntur 'supplicationes apud 'omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus aper-

'tae essent insidiae, ludis annuis celebrarentur: 'aureum Minervae simulacrum in curia, et iuxta 'Principis imago statueretur: dies natalis Agrip'pinae inter nefastos esset.' Thrasea Paetus, silentio vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum Senatu; ac sibi caussam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. Prodigia quoque crebra et inrita intercessere. anguem enixa mulier: et alia in concubitu mariti fulmine exanimata. iam sol repente obscuratus, et tactae de caelo quatuordecim urbis regiones. quae adeo sine cura Deum eveniebant, ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterum, quo gravaret invidiam, matris, eaque demota, auctam lenitatem suam testificaretur, feminas inlustres, Iuniam et Calpurniam, Praefectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus

Thrasea Paetus] Ut scriptis Seneca, ita Publius Thrasea Paetus moribus Stoicus, rigidusque virtutis satelles. Mortis contemptu adversus pericula firmatus, dicere erat solitus: 'Ο μεν Νερων αποκτειναι με δυναται, βλαψαι δε ου. Plura vide apud Dion: LXI. p 696. *Brot.*

Sol repente obscuratus] Hac temporum notâ nihil illustrius. De ea Plinius II. 70. *Solis defectum, Vipstano et Fonteio consulibus, qui fuere ante paucos annos, factum pridie Calendas Maias, Campania hora diei inter septimum et octavam sensit: Corbulo dux in Armenia inter horam diei decimam et undecimam prodidit visum.* Accidit Eclipsis die 30 Aprilis post meridiem, visaque in Campania inter horam 1. et 2. ut nos computamus; in Armenia inter horam 4 et 5. Vel juxta accuratiores Petavii, Doctrin. Temporum XI. 9. calculos, coepit eclipsis in Campania 0.39′ a meridie: desiit hora 2.59′. digitorum fuit 9 ferè.

Sine cura Deum eveniebant] 'Επικουρίζει et hic et alibi noster. *Lips.* i. e apparuit, in his portentis nil Divini fuisse, non portendere iis Deos perniciem Neronis voluisse, ut iis creditum est, quae ante mortem Claudii evenere. Irridit igitur potius portenta, et eorum vanitatem indicat. *Ern.*

Sine cura Deum eveniebant] Forte tantum innuit Tacitus in memoratis naturae eventibus nihil fuisse, quod coelestem iram manifesto adstrueret. *Brot.*

patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. Etiam
Lolliae Paullinae cineres reportari, sepulcrumque
exstrui permisit: quosque ipse nuper relegaverat,
Iturium et Calvisium, poena exsolvit. Nam Silana
fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum re-
gressa, labante iam Agrippina, cuius inimicitiis con-
ciderat, vel tum mitigata.

Cunctanti in oppidis Campaniae, 'quonam modo ur- 13
'bem ingrederetur: an obsequium Senatus, an studia
'plebis reperiret,' anxio, contra deterrimus quisque,
quorum non alia regia fecundior exstitit, 'invisum
'Agrippinae nomen, et morte eius accensum populi
'favorem,' disserunt: 'iret intrepidus, et veneratio-
'nem sui coram experiretur:' simul 'praegredi'
exposcunt. et promptiora, quam promiserant, inve-
niunt: obvias tribus: festo cultu Senatum: coniu-
gum ac liberorum agmina, per sexum et aetatem
disposita: exstructos, qua incederet, spectaculo-
rum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc
superbus, ac publici servitii victor, capitolium adiit,
grates exsolvit: seque in omnes libidines effudit,
quas male coercitas qualiscumque matris reverentia
tardaverat. Vetus illi cura erat, curriculo quadri- 14
garum insistere: nec minus foedum studium, cithara
ludicrum in modum canere, cum coenaret; quod' 'Re-
'gibus et antiquis Ducibus factitatum' memorabat:
'idque vatum laudibus celebre, et Deorum honori
'datum. Enimvero cantus Apollini sacros; tali-
'que ornatu adstare, non modo Graecis in urbibus,
'sed Romana apud templa, Numen praecipuum et
'praescium.' Nec iam sisti poterat; cum Senecae
ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum

concedere. clausumque valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo. mox ultro vocari Populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum, et, si eodem Princeps trahat, laetum. Ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum adtulit. Ratusque dedecus amoliri, si plures foedasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto. nam et eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque Equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus: nisi quod merces ab eo, qui iubere
15 potest, vim necessitatis adfert. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, *Juvenalium* vocabulo, in quos passim nomina data: non nobilitas cuiquam, non aetas, aut acti honores inpedimento, quo minus Graeci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminae inlustres deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula et cauponae, et posita veno inritamenta luxus. dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quam illa conluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur: nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia aut modestia aut quidquam probi moris reservaretur. Postremo ipse scenam incedit, multa cura tentans citharam et praemeditans adsistenti-

bus. Facies accesserat, cohors militum, Centuriones Tribunique et moerens Burrus ac laudans. Tuncque primum conscripti sunt Equites Romani, cognomento *Augustanorum*, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiae. Hi dies ac noctes plausibus personare; formam Principis vocemque Deum vocabulis adpellantes: quasi per virtutem clari honoratique agere. Ne 16
tamen ludicrae tantum Imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium adfectavit, contractis, quibus aliqua pangendi facultas. Nec dum insignis aetatis nati, considere simul, et adlatos vel ibidem repertos versus connectere, atque ipsius verba, quoquomodo prolata, supplere. quod species ipsa carminum docet, non inpetu et instinctu, nec ore uno fluens. Etiam sapientiae doctoribus tempus inpertiebat post epulas, ut contraria adseverantium discordiae eruerentur. nec deerant, qui ore vultuque tristi inter oblectamenta Regia spectari cuperent.
Sub idem tempus, levi contentione atrox cades orta, 17
inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum Senatu retuli, edebat. quippe oppidana lascivia invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo reportati sunt in urbem multi e Nucerinis, trunco per vulnera corpore, ac plerique *liberorum aut parentum mortes* deflebant. Cuius rei iudicium Princeps Senatui, Senatus Consulibus permisit. Et rursus re ad

Moerens Burrhus, ac laudans] Notent et admirentur juvenes brevitatem et ἐνέργειαν Taciti!

Patres relata, prohibiti publice in decem annos eius-
modi coetu Pompeiani, collegiaque, quae contra le-
ges instituerant, dissoluta: Livineius, et qui alii
18 seditionem conciverant, exsilio multati sunt. Mo-
tus Senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenen-
sibus, 'violatum ab eo thesaurum Aesculapii, delec-
'tumque militarem pretio et ambitione corruptum.'
Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem,
Praetoria potestate usum, et missum disceptatorem a
Claudio agrorum, quos Regi Apioni quondam habitos,
et Pop. Rom. cum Regno relictos, proximus quisque
possessor invaserant, diutinaque licentia et iniuria,
quasi iure et aequo nitebantur. Igitur abiudicatis
agris, orta adversus iudicem invidia: et Senatus,
'ignota sibi esse mandata Claudii, et consulendum
'Principem,' respondit. Nero probata Strabonis sen-
tentia, 'se nihilominus subvenire sociis, et usurpata
19 'concedere,' scripsit. Sequuntur virorum inlustrium
mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis ho-
noribus et multa eloquentia viguerant. Ille orando
caussas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Ro-
manis celebris, et elegantia vitae; quam clariorem
20 effecit, ut par ingenio, ita morum diversus. Nero-
ne quartum, Cornelio Cosso coss. quinquennale lu-
dicrum Romae institutum est, ad morem Graeci cer-
taminis: varia fama, ut cuncta ferme nova. Quip-
pe erant, qui 'Cn. quoque Pompeium incusatum a
'senioribus' ferrent, 'quod mansuram theatri sedem
posuisset. nam antea subitariis gradibus et scena in

Delectum militarem, etc.] i. e. in delectu militari inique versatum esse, et vacationem militiae dedisse pro pecunia, aut gratiae caussa iis, qui aetatem militarem haberent, et stipendia facere deberent, etc. *Ern.*

'tempus structa ludos edi solitos: vel, si vetustiora 'repetas, stantem populum spectavisse, ne, si consi-'deret, theatro dies totos ignavia continuaret. Spec-'taculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens 'Praetores ederent, nulla cuiquam civium necessi-'tate certandi. Ceterum abolitos paullatim patrios mo-'res, funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod 'usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visa-'tur, degeneretque studiis externis iuventus, gymna-'sia et otia et turpes amores exercendo, Principe 'et Senatu auctoribus; qui non modo licentiam 'vitiis permiserint, sed vim adhibeant: Proceres 'Romani, specie orationum et carminum, scena 'polluantur. quid superesse, nisi ut corpora quoque 'nudent et caestus adsumant, easque pugnas pro mi-'litia et armis meditentur? An iustitiam augurii, 'et decurias Equitum egregium iudicandi munus 'expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum 'perite audissent? Noctes quoque dedecori adiectas, 'ne quod tempus pudori relinquatur, sed, coetu 'promiscuo, quod perditissimus quisque per diem 'concupiverit, per tenebras audeat.' Pluribus ipsa 21
licentia placebat, ac tamen honesta nomina praeten-debant: 'Maiores quoque non abhorruisse specta-'culorum oblectamentis, pro fortuna, quae tum erat; 'eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equo-'rum certamina: et, possessa Achaia Asiaque, ludos 'curatius editos: nec quemquam Romae, honesto 'loco ortum, ad theatrales artes degeneravisse, du-'centis iam annis a L. Mummii triumpho, qui pri-'mus id genus spectaculi in urbe praebuerit. Sed 'et consultum parcimoniae, quod perpetua sedes

'theatro locata sit potius, quam immenso sumptu 'singulos per annos consurgeret ac strueretur. Nec 'perinde Magistratus rem familiarem exhausturos, 'aut populo efflagitandi Graeca certamina a Magis- 'tratibus caussam fore, cum eo sumptu Resp. fun- 'gatur. oratorum ac vatum victorias incitamentum 'ingeniis adlaturas: nec cuiquam iudici grave, aures 'studiis honestis et voluptatibus concessis inpartire. 'laetitiae magis quam lasciviae dari paucas totius 'quinquennii noctes, quibus, tanta luce ignium, nihil 'inlicitum occultari queat.' Sane nullo insigni de- honestamento id spectaculum transiit. Ac ne mo- dica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quam- quam scenae, Pantomimi certaminibus sacris pro- hibebantur. Eloquentiae primas nemo tulit, sed, 'victorem esse Caesarem,' pronuntiatum. Graeci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum
22 exoleverant. Inter quae et sidus cometes effulsit: de quo vulgi opinio est, tamquam mutationem Reg- nis portendat. Igitur, quasi iam depulso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant. et omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur, cui nobilitas, per matrem, ex Iulia familia. Ipse placita maiorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quan- toque metu occultior, tanto plus famae adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio ful- guris. Nam, quia discumbentis Neronis apud Sim- bruina stagna, cui *Sublaqueum* nomen est, ictae dapes,

Mutationem regnis portendat] Simili sententia *Miltonus* noster, poësi suae materiam ab omni doctrina aggerare solitus;

——————— *And with fear of change*
Perplexes Monarchs.

mensaque disiecta erat. idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine Deum destinari credebant. fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia praecolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero, componit ad Plautum litteras, 'consuleret 'quieti urbis, seque prave diffamantibus subtraheret. 'esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et 'inturbida iuventa frueretur.' Ita illuc cum coniuge Antistia et paucis familiarium concessit. Iisdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae, ad urbem deductae, nando incesserat: videbaturque potus sacros, et caerimoniam loci corpore loto polluisse. secutaque anceps valetudo iram Deum adfirmavit.

At Corbulo, post deleta Artaxata, utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis, metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur; illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret, neque tamen remissa cura, gnarus, facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, et in avia digredi: ac fuere, qui se speluncis, et carissima secum, abderent. Igitur Dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices, celeritate adversus profugos, inmitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines 23

Post deleta Artaxata] V. XIII. 41.

suos praegredientem, incursavere Mardi, latrociniis exerciti, contraque inrumpentem montibus defensi. quos Corbulo, inmissis Hiberis, vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine ultus est.

24 Ipse exercitusque, ut nullis ex proelio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad haec penuria aquae, fervida aestas, longinqua itinera, sola Ducis patientia mitigabantur, eodem plura, quam gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos, demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum inpetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Vnde in regionem Taurantium transgressus, inprovisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio eius, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, seque auctorem et socios per tormenta edidit. convictique et puniti sunt, qui specie amicitiae dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi, patere moenia adferunt, intentos popularis ad iussa. Simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore; nec quidquam urbi detractum, quo promptius obsequium

25 integri retinerent. At praesidium Regium, quod ferox iuventus clauserat, non sine certamine expugnatum est. nam et proelium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris demum, et inrumpentium armis cessere. quae facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad Principem Romanum, societatem oratum, 'adtineri a se Vologesen 'pro pignore amicitiae,' ostentantes. eos regre-

dicentes. Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato praesidio, ad litora maris rubri deduxit: unde, vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavere. Quin et Tiridaten 26
per Medos extrema Armeniae intrantem, praemisso cum auxiliis Verulano Legato, atque ipse legionibus citis, abire procul, ac spem belli amittere subegit: quosque nobis, ob Regem, aversos animis cognoverat, caedibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat: cum advenit Tigranes, a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, Regis Archelai nepos, sed quod diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum. at plerique, superbiam Parthorum perosi, datum a Romanis Regem malebant. Additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duaeque Equitum alae, quo facilius novum Regnum tueretur. Pars Armeniae, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere iussae sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Vmmidii Legati vacuam, ac sibi permissam. Eodem 27
anno, ex inlustribus Asiae urbibus, Laodicea tremore terrae prolapsa, nullo a nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italia vetus oppidum, Puteoli,

Maris Rubri] Haec ne intelligas de *Sinu Arabico*, quem vulgo dicimus *The Red Sea*: sed de *sinu Persico*, quod veteres *Mare Rubrum* aut *Mare Erythraeum* appellabant; nunc *The Gulph of Persia*. Eodem nomine item designabant quod nunc *The Indian Sea*.—*Brot.* Paucis. Duxit per Syriam ad sinum Persicum seu Indicum. Non enim licebat aut itinere terrestri, nisi per vastas regiones, quae Parthis parebant, aut maritimo periculosum quippe Caspium mare. O.

Vmmidii] Respice ad XII. 45.

ius Coloniae et cognomentum a Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum et Antium adscripti: non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant: neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur, cum Tribunis et Centurionibus, et sui cuiusque ordinis militibus, ut consensu et caritate Remp. efficerent: sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine adfectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum conlecti; numerus magis, quam
28 colonia. Comitia Praetorum, arbitrio Senatus haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, Princeps composuit, tris, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. Auxitque Patrum honorem, statuendo, 'ut, qui a privatis iudicibus ad Senatum provocavissent, eiusdem pecuniae periculum facerent, cum iis, 'qui Imperatorem adpellavere.' nam antea vacuum id solutumque poena fuerat. Fine anni Vibius Secundus, Eques Romanus, accusantibus Mauris, repetundarum damnatur, atque Italia exigitur, ne graviore poena adficeretur, Vibii Crispi, fratris, opibus enisus.

29 Caesonio Paeto, Petronio Turpiliano coss. gravis clades in Brittannia accepta. In qua neque A. Didius Legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est: magna, dum vixit, severitatis fama, supremis

Siluras Populatus] Vide quae de Siluribus dicta sunt Annal XII. 33. et 40.

testamenti verbis ambitionis manifestus. quippe multa in Neronem adulatione addidit, *subiecturum ei provinciam fuisse si biennio proximo vixisset.* Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, scientia militiae et rumore populi, qui neminem sine aemulo sinit, Corbulonis concertator: receptaeque Armeniae decus aequare, domitis perduellibus, cupiens. Igitur Monam insulam, incolis validam et receptaculum perfugarum, adgredi parat, navesque fabricatur plano alveo, adversus breve litus et incertum. Sic pedes. equites vado secuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, transmisere. Stabat pro 30
litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis, in modum Furiarum, quae veste ferali, crinibus deiectis, faces praeferebant. Druidaeque circum, preces diras, sublatis ad caelum manibus, fundentes, novitate adspectus perculere milites, ut, quasi haerentibus membris, inmobile corpus vulneribus praeberent. Dein, cohortationibus Ducis, et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa, sternuntque obvios, et igni suo involvunt. Praesidium posthac inpositum victis, excisique luci, saevis superstitionibus sacri. nam

Monam insulam.] Intelligenda *Mona* ea, quae hodie *Anglesey* dicitur, diversa a Mona Caesaris B. G. 5, 13. *Isle of Wight.*

Druidaeque circum] Eadem enim Gallorum et Britannorum origo, eadem superstitio. Unde Tacitus in Vita. Agric XI. Gallos vicinum solum occupasse credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione. Druidarum mores sacraque accipe ex Caesare; Bell. Gall. VI. 13 et 14. ac maxime ex Bucherio; Belg. Rom. V 3. Praecipua eorum placita, deos esse, animas esse immortales. Unde maxima eorum fama apud gentes religionibus deditas, et gloriae avidas. Quod luculenter exprimit Lucanus I. 450.

cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere Deos, fas habebant. Haec agenti Suetonio,
31 *repentina defectio provinciae* nuntiatur. Rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Caesarem haeredem, duasque filias scripserat, tali obsequio, ratus, Regnumque et domum suam procul iniuria fore: quod contra vertit: adeo, ut Regnum per Centuriones, domus per servos, velut capta vastarentur. Iam primum uxor eius, Boadicea, verberibus adfecta, et filiae stupro violatae sunt. Praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui Regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia, et metu graviorum (quando in formam provinciae cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus, et, qui alii nondum servitio fracti, resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant; acerrimo in veteranos odio. quippe in coloniam Camulodunum recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris *captivos*, *servos* adpellando: foventibus inpotentiam veteranorum militibus, similitudine vitae, et spe eiusdem licentiae. Ad haec templum, D. Claudio constitutum, quasi arx aeternae dominationis adspiciebatur; delectique Sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam, nullis munimentis septam: quod Ducibus nostris parum provisum erat, dum
32 amoenitati prius, quam usui consulitur. Inter quae,

Cruore captivo adolere aras] De hac Britannis, Gallis, Germanis communi immanitate, dicam ad libellum De moribus Germaniae. *Lips*

Icenorum] De Icenis dictum Annal. XII. 31.

Trinobantibus] Trinobantes. Nunc Com. *Middlesex*, *Essex*.

nulla palam caussa, delapsum Camuloduni simulacrum Victoriae, ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et feminae in furorem turbatae, *adesse exitium*, canebant. Externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae; iam Oceanum cruento adspectu; dilabente aestu, humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed, quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano, Procuratore, auxilium. Ille haud amplius, quam ducentos, sine iustis armis, misit: et inerat modica militum manus. Tutela templi freti, et inpedientibus, qui occulte rebellionis conscii, consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque, motis senibus et feminis, iuventus sola restitit: quasi media pace incauti, multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem impetu direpta, aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali, Legato legionis nonae, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem, et, quod peditum, interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. Qua clade, et odiis provinciae, quam avaritia in bellum egerat, trepidus Procurator Catus in Galliam transiit. At Suetonius mira constantia 33

Quasi arx] *Arx* est munimentum, firmamentum, sedes, ἐπιτείχισμα, unde fit impetus dominantium. Et forte respexit Tacitus ad locum Cic. in Pison. 5. *templum illud fuit arx civium perditorum*, . . *castellum forensis latrocinii*. Similiter dixit idem aliquo loco in Verrinis. pro Ligar. 7. simili sensu Africa dicitur *arx provinciarum omnium*. *Ern.*

medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et commeatuum maxime celebre. ibi ambiguus, an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrimis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum: et comitantes in partem agminis acceperat. Si quos inbellis sexus, aut fessa aetas, vel loci dulcedo adtinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit; quia barbari, omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, laeti praeda et aliorum segnes, petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum, iis quae memoravi locis, cecidisse constitit. neque enim capere, aut venundare, aliudve quod belli commercium, sed caedes, patibula, ignes, cruces, tamquam reddituri supplicium, ac praerepta interim
34 ultione, festinabant. Iam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis, et e proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant: cum omittere cunctationem et congredi acie parat. deligitque locum artis faucibus et a tergo silva clausum; satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte, et apertam

Londinium] MS. Reg. *Londinum.*

Londinium copia negotiatorum] Etiam hodie. eoque nomine princeps Britanniae urbs.

Commeatuum] Navium huc atque hinc *commeantium*. *Brot.*

Verulamio] Loco adhuc nomen *Verulam*, prope oppidum *S. Albans*, in *Hertford* comitatu. Ibi plurima adhuc visuntur antiquitatis Romanae monumenta. At plus gloriae attulit, nomenque immortale fecit vir summus, omni aevo memorandus, Franciscus Bacon. *Brot.*

planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circum armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiae passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non alias multitudo; et animo adeo fero, ut coniuges quoque testes victoriae secum traherent, plaustrisque inponerent, quae super
extremum ambitum campi posuerant. Boadicea, 35
curru filias prae se vehens, ut quamque nationem accesserat, 'solitum quidem Britannis, 'feminarum ductu bellare,' testabatur: 'sed tunc 'non, ut tantis maioribus ortam, Regnum et opes, 'verum ut unam e vulgo libertatem amissam, con'fectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pu'dicitiam ulcisci. eo provectas Romanorum cupidines, 'ut non corpora, ne senectam quidem, aut virginita'tem inpollutam relinquant. Adesse tamen Deos 'iustae vindictae. cecidisse legionem, quae proelium 'ausa sit: ceteros castris occultari, aut fugam cir'cumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot 'millium, nedum inpetus et manus perlaturos. Si 'copias armatorum, si caussas belli secum expen'derent, vincendum illa acie, vel cadendum esse. Id
'mulieri destinatum: viverent viri et servirent.' Ne 36
Suetonius quidem in tanto discrimine silebat. qui, quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, 'ut spernerent sonores barbarorum, 'et inanes minas. plus illic feminarum, quam iuventu-

Ne str. tot millium] Fuisse enim in acie hostili δώδεκα μυριάδας, id est, centum viginti millia hominum, Dio annotavit 62, 2. Noster omisit, ut pleraque alia, in hac narratione: non incuria, aut culpa sua, sed, quod facile odorere, librariorum exscriptorumve, qui hos libros pessime admutilarunt. *Lips.*

'tis adspici. inbelles, inermes cessuros statim, ubi 'ferrum virtutemque vincentium, totiens fusi, agno-'vissent. etiam in multis legionibus paucos esse, qui 'praelia profligarent: gloriaeque eorum accessurum, 'quod modica manus universi exercitus famam ad-'ipiscerentur. Conferti tantum, et pilis emissis, 'post umbonibus et gladiis, stragem caedemque con-'tinuarent, praedae inmemores: parta victoria, cunc-'ta ipsis cessura.' Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multa proeliorum experientia, ut certus eventûs
37 Suetonius, daret pugnae signum. Ac primum legio gradu inmota, et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo iactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium inpetus: et eques, protentis hastis, perfringit, quod obvium et validum erat. Ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumiecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat: confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant. Clara, et antiquis victoriis par, ea die laus parta. quippe sunt, qui paullo minus quam octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boadicea vitam veneno finivit. Et Poenius Postumus, Praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat, abnueratque, contra ritum militiae,

Praef. castr. secundae Legionis] Castra illa erant apud Siluras, nomenque fecerunt loco, Brittannis dicto, *Caer Lheion*, vel *Caer Lheion ar Wysk;* id est *Urbs legionis ad Iscam fluvium:* Iscam. *Usk. Brot.*

iussa Ducis, se ipsum gladio transegit. Contractus 38
deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Caesar, missis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus ac mille equitibus: quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt; cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil aeque, quam fames, adfligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant: gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant: quia Iulius Classicianus, successor Cato missus, et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus inpediebat. disperseratque, 'novum Legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia 'victoris clementer deditis consulturum.' Simul in urbem mandabat, 'nullum proelio finem exspectarent, 'nisi succederetur Suetonio:' cuius adversa pravitati ipsius; prospera ad fortunam Reipublicae referebat.
Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est ex 39
libertis Polycletus, magna Neronis spe, posse auctoritate eius, non modo inter Legatum Procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quo minus, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus inrisui fuit, apud quos, flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat: mirabanturque, quod Dux et exercitus, tanti belli confector, servitiis obedirent. Cuncta tamen ad Imperatorem in

mollius relata: detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves in litore remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello, *tradere exercitum Petronio Turpiliano*, qui iam Consulatu abierat, iubetur. Is non inritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio inposuit.

40 Eodem anno Romae insignia scelera, alterum Senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat Praetorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vinicio Rufino, et Terentio Lentino, Equitibus Romanis. Illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus: Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem praecipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minus inlustribus, obsignat. quod apud Patres convictum: et Fabianus Antoniusque, cum Rufino et Terentio, lege Cornelia damnantur. Marcellum memoria maiorum, et preces Caesaris,
41 poenae magis, quam infamiae exemere. Perculit is dies Pompeium quoque Aelianum, iuvenem Quaestorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. Pari ignominia Valerius Ponticus adficitur, quod

Nisi quod Paupertatem] Quam haec digna scriptore prudentissimo! Vere, vere Seneca, Ep. XVII. 'Si vis vacare animo, aut 'pauper sis oportet, aut pauperi similis.' *Brot.*

Lege Cornelia damnantur] Id est, ordine Senatorio moventur. Nam, quamvis legis Corneliae ordinaria poena deportatio sit, et bonorum publicatio: tamen in honestioribus submotio etiam ordinis admissa est. Tacitus H. 2, 86.

reos, ne apud Praefectum urbis arguerentur, ad Prae-
torem detulisset, interim, specie legum, mox prae-
varicando, ultionem elusurus. Additur Senatus con-
sulto: 'qui talem operam emptitasset, vendidissetve,
'perinde poena teneretur, ac publico iudicio calum-
'niae condemnatus.' Haud multo post praefectum ur- 42
bis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit:
seu negata libertate, cui pretium pepigerat, sive
amore exoleti infensus, et dominum aemulum non
tolerans. Ceterum cum, vetere ex more, familiam
omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad sup-
plicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot in-
noxios protegebat, usque ad seditionem ventum est:
Senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem
adspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus.
Ex quis C. Cassius, sententiae loco, in hunc modum
disseruit. 'Saepenumero P. C. in hoc ordine interfui, 43
'cum contra instituta et leges maiorum nova Se-
'natus decreta postularentur: neque sum adversa-
'tus: non, quia dubitarem, super omnibus negotiis
'melius atque rectius olim provisum, et, quae con-
'verterentur, in deterius mutari; sed ne nimio
'amore antiqui moris studium meum extollere vide-
'rer. Simul, quidquid hoc in nobis auctoritatis est,
'crebris contradictionibus destruendum non existi-
'mabam, ut maneret integrum si quando Respub-
'lica consiliis eguisset. quod hodie evenit, Consu-
'lari viro domi suae interfecto, per insidias serviles,
'quas nemo prohibuit aut prodidit, quamvis nondum
'concusso Senatus consulto, quod supplicium toti

C. Cassius] Legum probe gnaris. XII. 12. Cf. Ryck. ad 6, 15.
Paullo post Bud. *melius ac rectius.*

mollius relata: detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves in litore remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello, *tradere exercitum Petronio Turpiliano*, qui iam Consulatu abierat, iubetur. Is non inritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio inposuit.

40 Eodem anno Romae insignia scelera, alterum Senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat Praetorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vinicio Rufino, et Terentio Lentino, Equitibus Romanis. Illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus: Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem praecipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minus inlustribus, obsignat. quod apud Patres convictum: et Fabianus Antoniusque, cum Rufino et Terentio, lege Cornelia damnantur. Marcellum memoria maiorum, et preces Caesaris,
41 poenae magis, quam infamiae exemere. Perculit is dies Pompeium quoque Aelianum, iuvenem Quaestorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. Pari ignominia Valerius Ponticus adficitur, quod

Nisi quod Paupertatem] Quam haec digna scriptore prudentissimo! Vere, vere Seneca, Ep. XVII. 'Si vis vacare animo, aut 'pauper sis oportet, aut pauperi similis.' *Brot.*

Lege Cornelia damnantur] Id est, ordine Senatorio moventur. Nam, quamvis legis Corneliae ordinaria poena deportatio sit, et bonorum publicatio: tamen in honestioribus submotio etiam ordinis admissa est. Tacitus H. 2, 86.

reos, ne apud Praefectum urbis arguerentur, ad Praetorem detulisset, interim, specie legum, mox praevaricando, ultionem elusurus. Additur Senatus consulto: 'qui talem operam emptitasset, vendidissetve, 'perinde poena teneretur, ac publico iudicio calum'niae condemnatus.' Haud multo post praefectum ur- 42
bis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit: seu negata libertate, cui pretium pepigerat, sive amore exoleti infensus, et dominum aemulum non tolerans. Ceterum cum, vetere ex more, familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: Senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem adspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quis C. Cassius, sententiae loco, in hunc modum disseruit. 'Saepenumero P. C. in hoc ordine interfui, 43
'cum contra instituta et leges maiorum nova Se'natus decreta postularentur: neque sum adversa'tus: non, quia dubitarem, super omnibus negotiis 'melius atque rectius olim provisum, et, quae con'verterentur, in deterius mutari; sed ne nimio 'amore antiqui moris studium meum extollere vide'rer. Simul, quidquid hoc in nobis auctoritatis est, 'crebris contradictionibus destruendum non existi'mabam, ut maneret integrum si quando Respub'lica consiliis eguisset. quod hodie evenit, Consu'lari viro domi suae interfecto, per insidias serviles, 'quas nemo prohibuit aut prodidit, quamvis nondum 'concusso Senatus consulto, quod supplicium toti

C. Cassius] Legum probe gnaris. XII. 12. Cf. Ryck. ad 6, 15. Paullo post Bud. *melius ac rectius.*

'familiae minitabatur. Decernite hercule inpunitatem. At, quem dignitas sua defendet, cum Praefectura urbis non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra avertit? An, ut quidam fingere non erubescunt, iniurias suas ultus est interfector? quia de paterna pecunia transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultro, dominum iure caesum videri.

44 'Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? Sed et, si nunc primum statuendum haberemus; creditisne, servum interficiendi domini animum sumpsisse, ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sane consilium occuluit, telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, caedem patraret, omnibus nesciis? Multa sceleris indicia praeveniunt. Servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere. Suspecta maioribus nostris fuere ingenia servorum, etiam cum in agris aut domibus iisdem nascerentur, caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, conluviem istam non nisi metu coercueris. At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu, cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica

'rependitur.' Sententiae Cassii, ut nemo unus 45
contra ire ausus est, ita dissonae voces respondebant,
'numerum, aut aetatem, aut sexum, ac plurimorum
'indubiam innocentiam' miserantium. Praevaluit
tamen pars, quae supplicium decernebat. sed obtemperari non poterat, conglobata multitudine et *saxa ac faces* minitante. Tum Caesar populum edicto increpuit, atque omne iter, quo damnati ad poenam ducebantur, militaribus praesidiis sepsit. Censuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italia deportarentur. Id a Principe prohibitum est, 'ne mos antiquus, quem misericordia
'non minuerat, per saevitiam intenderetur.' Dam- 46
natus iisdem Consulibus Tarquitius Priscus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno Patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum, Proconsulem ipsius, meminerant. Census per Gallias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se, per nobilitatem, Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque
dedignatur, supra tulere. Eo anno mortem obiit 47
Memmius Regulus, auctoritate, constantia, fama, in quantum, praeumbrante Imperatoris fastigio, datur, clarus : adeo, ut Nero, aeger valetudine, et adulantibus circum, qui *finem Imperio adesse* dicebant *si quid fato pateretur*, responderit, *habere subsidium Rempublicam.* Rogantibus dehinc, *in quo potissimum?* addiderat, *in Memmio Regulo.* Vixit tamen post haec Regulus, quiete defensus, et quia nova generis claritudine, neque invidiosis opibus erat. Gymnasium eo anno dedicatum a Nerone, praebitumque oleum
Equiti ac Senatui, Graeca facilitate. P. Mario, 48

L. Asinio coss. Antistius Praetor, quem in Tribunatu plebis licenter egisse memoravi, probrosa adversus Principem carmina factitavit, vulgavitque celebri convivio, cum apud Ostorium Scapulam epulatur. Exin a Cossutiano Capitone, qui nuper Senatorium ordinem, precibus Tigellini, soceri sui, receperat, maiestatis delatus est. Tum primum revocata ea lex: credebaturque haud perinde exitium Antistio, quam Imperatori gloria quaesita, ut condemnatus a Senatu, intercessione Tribunicia morti eximeretur. Et, cum Ostorius, *nihil audivisse*, pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum: censuitque Iunius Marulius, Consul designatus, 'adimendam reo Praeturam, necandumque more maiorum.' Ceteris inde assentientibus, Paetus Thrasea, multo cum honore Caesaris, et acerrime increpito Antistio, 'non, quidquid nocens reus pati mereretur, id, egregio sub Principe, et nulla necessitate obstricto Senatu, statuendum, disseruit.. carnificem et laqueum pridem abolita: et esse poenas legibus constitutas, quibus, sine iudicum saevitia et temporum infamia, supplicia decernerentur. Quin in insula, publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miseriorem, et publi-
49 'cae clementiae maximum exemplum futurum.' Libertas Thraseae servitium aliorum rupit. et, postquam discessionem Consul permiserat, pedibus in sen-

Intercessione tribunicia] Intercessione ipsius Caesaris: qui ita clementiae gloriam pararet. *Lips.* Ad instar Augusti 1, 2.

Necandum more majorum] Necandi vero more majorum, juxta Eutropium VII. *poena erat talis, ut nudus per publicum ductus, furca capiti ejus inserta, virgis usque ad mortem caederetur, atque ita praecipitaretur de saxo.*

tentiam eius iere, paucis exemptis: in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque iurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At Consules, perficere Senatus decretum non ausi, de consensu scripsere Caesari. Ille, inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit, 'nulla iniuria provocatum Antistium, gravissimas in Principem contumelias dixisse: earum ultionem a Patribus postulatam, et, pro magnitudine delicti poenam statui, par fuisse: ceterum se, qui severitatem decernentium inpediturus fuerit, moderationem non prohibere. statuerent ut vellent: datam etiam absolvendi licentiam.' His atque talibus recitatis, et offensione manifesta, non ideo aut Consules mutavere relationem, aut Thrasea decessit sententia, ceterive, quae probaverant, deseruere: pars, ne Principem obiecisse invidiae viderentur; plures numero tuti; Thrasea sueta firmitudine animi, et ne gloria intercideret. Haud 50
dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, 'quod multa et probrosa in Patres et Sacerdotes composuisset, iis libris, quibus nomen *Codicillorum* dederat.' Adiiciebat Talius Geminus, accusator: 'venditata ab eo munera Principis, et adipiscendorum honorum ius.' quae caussa Neroni fuit suscipiendi iudicii: convictumque Veientonem Italia depulit, et libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem adtulit.

Aulus Vitellius] Postea IMPERATOR.

Tigellinum] Crudelitatis omnis, omnisque lasciviae magister erat Neroni. Si de Tigellino plura volueris, vide Not. et Emendationes ad Annal. XIV. 51. *Brot.*

51 Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur: concessitque vita Burrus, incertum valetudine, an veneno. Valetudo ex eo coniectabatur, quod in se tumescentibus paullatim faucibus, et inpedito meatu, spiritum finiebat. plures, iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, inlitum palatum eius noxio medicamine, adseverabant: et Burrum, intellecto scelere, cum ad visendum eum Princeps venisset, adspectum eius aversatum, sciscitanti, *hactenus*, respondisse, *ego me bene habeo*. Civitati grande desiderium eius mansit, per memoriam virtutis, et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria. quippe Caesar duos Praetoriis cohortibus inposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat: Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuere: validior Tigellinus in animo Principis, et intimis libidinibus adsumptus: prospera populi et militum fama Rufus: quod apud Neronem adver-
52 sum experiebatur. Mors Burri infregit Senecae potentiam; quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, 'tanquam ingentes et privatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret, hortorum quoque amoenitate et villarum magnificentià quasi Principem supergrederetur.' Obiiciebant etiam, 'eloquentiae laudem uni sibi adsciscere, et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset. Nam ob-

'lectamentis Principis palam iniquum, detrectare 'vim eius equos regentis; inludere voces, quotiens 'caneret. Quem ad finem nihil in Rep. clarum fore, 'quod non ab illo reperiri credatur. Certe finitam 'Neronis pueritiam, et robur iuventae adesse. ex-'ueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus 'maioribus suis.' At Seneca criminantium non 53
ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem eius magis adspernante Caesare, tempus sermoni orat: et accepto, ita incipit: 'Quar-'tusdecimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae ad-'motus sum: octavus, ut Imperium obtines; medio 'temporis tantum honorum atque opum in me cumu-'lasti, ut nihil felicitati meae desit, nisi moderatio 'eius. Vtar magnis exemplis, nec meae fortunae, 'sed tuae. Abavus tuus, Augustus, M. Agrippae 'Mitylenense secretum; C. Maecenati, urbe in ipsa, 'velut peregrinum otium permisit: quorum alter 'bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus 'iactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, 'praemia acceperant. Ego quid aliud munificentiae 'tuae adhibere potui, quam studia, ut sic dixerim, 'in umbra educata? et quibus claritudo venit, quod 'iuventae tuae rudimentis adfuisse videor, grande 'huius rei pretium. at tu gratiam immensam, innu-'meram pecuniam circumdedisti: adeo, ut plerum-'que intra meipse volvam: Egone, equestri et provin-'ciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? In-'ter nobiles, et longa decora praeferentes, novitas

Atavus tuus Augustus] Immo *abavus*. *Lips.* Sic ipse noster vocat supra 13, 34. unde cum Ryckio recepi. *Ern.* Cf. Seneca de Clem. 1, 10.

'mea enituit? Vbi est animus ille, modicis contentus?
'Tales hortos instruit, et per haec suburbana incedit,
'et tantis agrorum spatiis, tam lato fenore exuberat?
'Vna defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non
54 'debui. Sed uterque mensurum implevimus, et tu,
'quantum Princeps tribuere amico posset, et ego,
'quantum amicus a Principe accipere. Cetera invi-
'diam augent. quae quidem, ut omnia mortalia, infra
'tuam magnitudinem iacent; sed mihi incumbunt:
'mihi subveniendum est. quomodo in militia, aut via,
'fessus adminiculum orarem; ita, in hoc itinere
'vitae, senex, et levissimis quoque curis inpar, cum
'opes meas ultra sustinere non possim, praesidium
'peto. Iube eas per Procuratores tuos administrari,
'in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem
'ipse detrudam; sed traditis, quorum fulgore prae-
'stringor, quod temporis hortorum aut villarum curae
'seponitur, in animum revocabo. Superest tibi
'robur, et tot per annos nixum fastigio regimen:
'possumus seniores amici quieti respondere. Hoc
'quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vex-
55 'isse qui et modica tolerarent.' Ad quae Nero sic
ferme respondit: 'Quod meditatae orationi tuae statim
'occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non
'tantum praevisa, sed subita expedire docuisti.
'Abavus meus, Augustus, Agrippae et Maecenati
'usurpare otium post labores concessit: sed in ea
'ipsa aetate, cuius auctoritas tueretur, quidquid illud
'et qualecumque tribuisset: attamen neutrum datis
'a se praemiis exuit. Bello et periculis meruerant:
'in his enim iuventa Augusti versata est. Nec mihi
'tela et manus tuae defuissent, in armis agenti. Sed

'quod praesens conditio poscebat, ratione, consilio, 'praeceptis pueritiam, dein iuventam meam fovisti. 'Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, 'aeterna erunt: quae a me habes, horti et fenus et 'villae, casibus obnoxia sunt. ac, licet multa videan- 'tur, plerique, haudquaquam artibus tuis pares, plura 'tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores 'spectantur. Vnde etiam rubori mihi est, quod prae- 'cipuus caritate, nondum omnes fortuna antecellis.
'Verum et tibi valida aetas, rebusque et fructui re- 56
'rum sufficiens: et nos prima Imperii spatia ingre- 'dimur: nisi forte aut te Vitellio ter Consuli, aut me 'Claudio postponis. Sed, quantum Volusio longa 'parcimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas 'explere non potest. Quin, si qua in parte lubricum 'adolescentiae nostrae declinat, revocas; ornatumque 'robur subsidio impensius regis. Non tua mo- 'deratio, si reddideris pecuniam; nec quies, si 'reliqueris Principem; sed mea avaritia, meae 'crudelitatis metus in ore omnium versabitur. 'Quod si maxime continentia tua laudetur, non 'tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico 'infamiam paret, inde gloriam sibi recipere.' His adiicit complexum et oscula, factus natura, et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca (qui finis omnium cum dominante sermonum) grates agit: sed instituta prioris potentiae commutat: prohibet coetus salutantium: vitat comitantes; rarus per urbem; quasi valetudine infensa aut sapientiae studiis adtineretur. Perculso 57
Seneca, promptum fuit, Rufum Fenium inminuere, *Agrippinae amicitiam* in eo criminantibus: validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis

pollebat, gratiores ratus, si Principem societate scelerum obstringeret; metus eius rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos; 'nobilitatem eorum, et propinquos huic 'Orientis, illi Germaniae exercitus' commemorat. 'Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam inco-'lumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque 'ab urbanis insidiis praesentia; longinquos motus 'quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad 'nomen Dictatorium, nec minus suspectos Asiae 'populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem; 'unde praecipuam audaciam: et simulatorem segni-'tiae, dum temeriati locum reperiret. Plautum mag-'nis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii, sed 'veterum Romanorum imitamenta praeferre: ad-'sumpta etiam Stoicorum adrogantia sectaque, quae 'turbidos et negotiorum adpetentes faciat.' Nec ultra mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, cum epulandi caussa discumberet. Relatum caput eius inlusit Nero, tamquam praematura canitie defor-
58 me. Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interiectum moverat famam: vulgoque fingebant, *petitum ab eo Corbulonem*, magnis tum exercitibus praesidentem, si clari atque insontes interficerentur, praecipuum ad pericula. 'quin et 'Asiam favore iuvenis arma cepisse; nec milites, ad 'scelus missos, aut numero validos, aut ani-'mo promptos: postquam iussa efficere nequive-'rint, ad spes novas transisse.' Vana haec, more

famae, credentium otio augebantur. Ceterum libertus Plauti celeritate ventorum praevenit Centurionem, et mandata L. Antistii, soceri, adtulit: 'effugeret segnem mortem, otium: suffugium et magni nominis miseratione reperturum bonos, consociaturum audaces. nullum interim subsidium adspernandum. si sexaginta milites (tot enim adveniebant) propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quae ad usque bellum evalescerent. denique aut salutem tali consilio quaeri, aut nihil gravius audenti, quam ignavo, patiendum esse.' Sed Plautum ea non movere. 59
sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu taedio ambiguae spei, an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore Principem rebatur, nulla sollicitudine turbatum. Sunt, qui 'alios a socero nuntios venisse' ferant, 'tamquam nihil atrox inmineret; doctoresque sapientiae, Coeranum Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendae mortis, pro incerta et trepida vita, suasisse.' Repertus est certe, per medium diei, nudus exercitando corpori. Talem eum Centurio trucidavit, coram Pelagone, spadone, quem Nero Centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum Regium, praeposuerat. Caput interfecti relatum: cuius adspectu, (ipsa Principis verba referam) 'Quin,' inquit, 'Nero, deposito metu, nuptias Poppaeae, ob eiusmodi terrores dilatas, maturare parat, Octaviamque coniugem amoliri; quamvis modeste agat, et nomine patris, et studiis populi gravem?' Sed ad Senatum litteras misit, de caede Sullae Plautique

haud confessus, verum 'utriusque turbidum ingenium 'esse, et sibi incolumitatem Reip. magna cura habe'ri.' Decretae eo nomine *supplicationes*, *utque Sulla et Plautus Senatu moverentur*, gravioribus tamen ludibriis, quam malis.

60 Igitur accepto Patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, *sterilem* dictitans. Exin Poppaeae conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviae inpulit, *servilem ei amorem* obiicere. destinaturque reus cognomento *Eucerus*, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, *castiora esse muliebria Octaviae* respondit, *quam os eius.* Movetur tamen primò, civilis discidii specie: domumque Burri, et praedia Plauti, infausta dona, accipit. mox in Campaniam pulsa est, addita militari custodia. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum; cui minor sapientia, et, ex mediocritate fortunae, pauciora pericula sunt. His Nero, haudquaquam poenitentia flagitii,
61 coniugem revocavit Octaviam. Exin laeti Capitolium scandunt, Deosque tandem venerantur. Effigies Poppaeae proruunt: Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt: repetitam venerantur. Itur et in Principis laudes. Iamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disiecere. Mutataque, quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est

Quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus eius; 'Non eo loci 'res suas agi, ut de matrimonio certet (quamquam id 'sibi vita potius) sed vitam ipsam in extremum 'adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae 'plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, 'quae vix bello evenirent. Arma illa adversus 'Principem sumpta: ducem tantum defuisse; qui, 'motis rebus, facile reperiretur. Omitteret modo 'Campaniam, et in urbem ipsam pergeret, ad cuius 'nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin 'suum delictum? quam cuiusquam offensionem? 'An, quia veram progeniem Penatibus Caesarum 'datura sit, malle Populum Romanum tibicinis 'Aegyptii subolem Imperatorio fastigio induci? 'Denique, si id rebus conducat, libens, quam coac-'tus, acciret dominam, vel consuleret securitati iusta 'ultione. Et modicis remediis primos motus con-'sedisse: at, si desperent uxorem Neronis fore 'Octaviam, illi maritum daturos.' Varius sermo, et 62
ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem et accendit. Sed parum valebat suspicio in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicuius quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen adfingeretur. Et visus idoneus maternae necis patrator, Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, Praefectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio: quia 'malorum facinorum ministri quasi exprobrantes ad-'spiciuntur.' Igitur accitum eum Caesar 'operae 'prioris' admonet: 'solum incolumitati Principis

L. Asinio coss. Antistius Praetor, quem in Tri-
bunatu plebis licenter egisse memoravi, probro-
sa adversus Principem carmina factitavit, vulga-
vitque celebri convivio, cum apud Ostorium Scapu-
lam epulatur. Exin a Cossutiano Capitone, qui
nuper Senatorium ordinem, precibus Tigellini, so-
ceri sui, receperat, maiestatis delatus est. Tum pri-
mum revocata ea lex: credebaturque haud perinde
exitium Antistio, quam Imperatori gloria quaesita,
ut condemnatus a Senatu, intercessione Tribunicia
morti eximeretur. Et, cum Ostorius, *nihil audivisse*,
pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum:
censuitque Iunius Marulius, Consul designatus, ‘adi-
‘mendam reo Praeturam, necandumque more maio-
‘rum.’ Ceteris inde assentientibus, Paetus Thrasea,
multo cum honore Caesaris, et acerrime incre-
pito Antistio, ‘non, quidquid nocens reus pati me-
‘reretur, id, egregio sub Principe, et nulla neces-
‘sitate obstricto Senatu, statuendum, disseruit.. car-
‘nificem et laqueum pridem abolita: et esse poenas
‘legibus constitutas, quibus, sine iudicum saevitia et
‘temporum infamia, supplicia decernerentur. Quin
‘in insula, publicatis bonis, quo longius sontem
‘vitam traxisset, eo privatim miseriorem, et publi-
49 ‘cae clementiae maximum exemplum futurum.’ Li-
bertas Thraseae servitium aliorum rupit. et, post-
quam discessionem Consul permiserat, pedibus in sen-

Intercessione tribunicia] Intercessione ipsius Caesaris: qui ita clementiae gloriam pararet. *Lips.* Ad instar Augusti 1, 2.

Necandum more majorum] Necandi vero more majorum, juxta Eutropium VII. *poena erat talis, ut nudus per publicum ductus, furca capiti ejus inserta, virgis usque ad mortem caederetur, atque ita praecipitaretur de saxo.*

tentiam eius iere, paucis exemptis: in quibus adula-
tione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quem-
que iurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavi-
da ingenia solent. At Consules, perficere Senatus
decretum non ausi, de consensu scripsere Caesari.
Ille, inter pudorem et iram cunctatus, postremo re-
scripsit, 'nulla iniuria provocatum Antistium, gra-
'vissimas in Principem contumelias dixisse: earum
'ultionem a Patribus postulatam, et, pro magnitu-
'dine delicti poenam statui, par fuisse: ceterum se,
'qui severitatem decernentium inpediturus fuerit,
'moderationem non prohibere. statuerent ut vel-
'lent: datam etiam absolvendi licentiam.' His
atque talibus recitatis, et offensione manifesta, non
ideo aut Consules mutavere relationem, aut Thrasea
decessit sententia, ceterive, quae probaverant,
deseruere: pars, ne Principem obiecisse invidiae
viderentur; plures numero tuti; Thrasea sueta
firmitudine animi, et ne gloria intercideret. Haud 50
dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est,
'quod multa et probrosa in Patres et Sacerdotes
'composuisset, iis libris, quibus nomen *Codicillorum*
'dederat.' Adiiciebat Talius Geminus, accusator:
'venditata ab eo munera Principis, et adipiscen-
'dorum honorum ius.' quae caussa Neroni fuit sus-
cipiendi iudicii: convictumque Veientonem Italia
depulit, et libros exuri iussit, conquisitos lectitatos-
que, donec cum periculo parabantur: mox licentia
habendi oblivionem adtulit.

Aulus Vitellius] Postea IMPERATOR.

Tigellinum] Crudelitatis omnis, omnisque lasciviae magister erat Neroni. Si de Tigellino plura volueris, vide Not. et Emendationes ad Annal. XIV. 51. *Brot.*

51 Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur: concessitque vita Burrus, incertum valetudine, an veneno. Valetudo ex eo coniectabatur, quod in se tumescentibus paullatim faucibus, et inpedito meatu, spiritum finiebat. plures, iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, inlitum palatum eius noxio medicamine, adseverabant: et Burrum, intellecto scelere, cum ad visendum eum Princeps venisset, adspectum eius aversatum, sciscitanti, *hactenus*, respondisse, *ego me bene habeo.* Civitati grande desiderium eius mansit, per memoriam virtutis, et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria. quippe Caesar duos Praetoriis cohortibus inposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat: Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuere: validior Tigellinus in animo Principis, et intimis libidinibus adsumptus: prospera populi et militum fama Rufus: quod apud Neronem adver-
52 sum experiebatur. Mors Burri infregit Senecae potentiam; quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, 'tanquam ingentes et privatum supra mo-'dum evectas opes adhuc augeret, quodque studia ci-'vium in se verteret, hortorum quoque amoenitate et 'villarum magnificentia quasi Principem supergre-'deretur.' Obiiciebant etiam, 'eloquentiae laudem 'uni sibi adsciscere, et carmina crebrius factitare, 'postquam Neroni amor eorum venisset. Nam ob-

'lectamentis Principis palam iniquum, detrectare 'vim eius equos regentis; inludere voces, quotiens 'caneret. Quem ad finem nihil in Rep. clarum fore, 'quod non ab illo reperiri credatur. Certe finitam 'Neronis pueritiam, et robur iuventae adesse. ex-'ueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus 'maioribus suis.' At Seneca criminantium non 53
ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem eius magis adspernante Caesare, tempus sermoni orat: et accepto, ita incipit: 'Quar-'tusdecimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae ad-'motus sum: octavus, ut Imperium obtines; medio 'temporis tantum honorum atque opum in me cum-'ulasti, ut nihil felicitati meae desit, nisi moderatio 'eius. Vtar magnis exemplis, nec meae fortunae, 'sed tuae. Abavus tuus, Augustus, M. Agrippae 'Mitylenense secretum; C. Maecenati, urbe in ipsa, 'velut peregrinum otium permisit: quorum alter 'bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus 'iactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, 'praemia acceperant. Ego quid aliud munificentiae 'tuae adhibere potui, quam studia, ut sic dixerim, 'in umbra educata? et quibus claritudo venit, quod 'iuventae tuae rudimentis adfuisse videor, grande 'huius rei pretium. at tu gratiam immensam, innu-'meram pecuniam circumdedisti: adeo, ut plerum-'que intra meipse volvam: Egone, equestri et provin-'ciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? In-'ter nobiles, et longa decora praeferentes, novitas

Atavus tuus Augustus] Immo *abavus*. *Lips.* Sic ipse noster vocat supra 13, 34. unde cum Ryckio recepi. *Ern.* Cf. Seneca de Clem. 1, 10.

'mea enituit? Vbi est animus ille, modicis contentus?
'Tales hortos instruit, et per haec suburbana incedit,
'et tantis agrorum spatiis, tam lato fenore exuberat?
'Vna defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non
54 'debui. Sed uterque mensurum implevimus, et tu,
'quantum Princeps tribuere amico posset, et ego,
'quantum amicus a Principe accipere. Cetera invi-
'diam augent. quae quidem, ut omnia mortalia, infra
'tuam magnitudinem iacent; sed mihi incumbunt:
'mihi subveniendum est. quomodo in militia, aut via,
'fessus adminiculum orarem; ita, in hoc itinere
'vitae, senex, et levissimis quoque curis inpar, cum
'opes meas ultra sustinere non possim, praesidium
'peto. Iube eas per Procuratores tuos administrari,
'in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem
'ipse detrudam; sed traditis, quorum fulgore prae-
'stringor, quod temporis hortorum aut villarum curae
'seponitur, in animum revocabo. Superest tibi
'robur, et tot per annos nixum fastigio regimen:
'possumus seniores amici quieti respondere. Hoc
'quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vex-
55 'isse qui et modica tolerarent.' Ad quae Nero sic
ferme respondit: 'Quod meditatae orationi tuae statim
'occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non
'tantum praevisa, sed subita expedire docuisti.
'Abavus meus, Augustus, Agrippae et Maecenati
'usurpare otium post labores concessit: sed in ea
'ipsa aetate, cuius auctoritas tueretur, quidquid illud
'et qualecumque tribuisset: attamen neutrum datis
'a se praemiis exuit. Bello et periculis meruerant:
'in his enim iuventa Augusti versata est. Nec mihi
'tela et manus tuae defuissent, in armis agenti. Sed

'quod praesens conditio poscebat, ratione, consilio, 'praeceptis pueritiam, dein iuventam meam fovisti. 'Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, 'aeterna erunt: quae a me habes, horti et fenus et 'villae, casibus obnoxia sunt. ac, licet multa videan- 'tur, plerique, haudquaquam artibus tuis pares, plura 'tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores 'spectantur. Vnde etiam rubori mihi est, quod prae- 'cipuus caritate, nondum omnes fortuna antecellis.
'Verum et tibi valida aetas, rebusque et fructui re- 56
'rum sufficiens: et nos prima Imperii spatia ingre- 'dimur: nisi forte aut te Vitellio ter Consuli, aut me 'Claudio postponis. Sed, quantum Volusio longa 'parcimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas 'explere non potest. Quin, si qua in parte lubricum 'adolescentiae nostrae declinat, revocas; ornatumque 'robur subsidio impensius regis. Non tua mo- 'deratio, si reddideris pecuniam; nec quies, si 'reliqueris Principem; sed mea avaritia, meae 'crudelitatis metus in ore omnium versabitur. 'Quod si maxime continentia tua laudetur, non 'tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico 'infamiam paret, inde gloriam sibi recipere.' His adiicit complexum et oscula, factus natura, et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca (qui finis omnium cum dominante sermonum), grates agit: sed instituta prioris potentiae commutat: prohibet coetus salutantium: vitat comitantes; rarus per urbem; quasi valetudine
infensa aut sapientiae studiis attineretur. Perculso 57
Seneca, promptum fuit, Rufum Fenium inminuere, *Agrippinae amicitiam* in eo criminantibus: validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis

pollebat, gratiores ratus, si Principem societate scelerum obstringeret; metus eius rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos; 'nobilitatem eorum, et propinquos huic 'Orientis, illi Germaniae exercitus' commemorat. 'Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam inco'lumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque 'ab urbanis insidiis praesentia; longinquos motus 'quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad 'nomen Dictatorium, nec minus suspectos Asiae 'populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem; 'unde praecipuam audaciam: et simulatorem segni'tiae, dum temeriati locum reperiret. Plautum mag'nis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii, sed 'veterum Romanorum imitamenta praeferre: ad'sumpta etiam Stoicorum adrogantia sectaque, quae 'turbidos et negotiorum adpetentes faciat.' Nec ultra mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, cum epulandi caussa discumberet. Relatum caput eius inlusit Nero, tamquam praematura canitie defor-
58 me. Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interiectum moverat famam: vulgoque fingebant, *petitum ab eo Corbulonem*, magnis tum exercitibus praesidentem, si clari atque insontes interficerentur, praecipuum ad pericula. 'quin et 'Asiam favore iuvenis arma cepisse; nec milites, ad 'scelus missos, aut numero validos, aut ani'mo promptos: postquam iussa efficere nequive'rint, ad spes novas transisse.' Vana haec, more

famae, credentium otio augebantur. Ceterum libertus Plauti celeritate ventorum praevenit Centurionem, et mandata L. Antistii, soceri, adtulit: 'effugeret segnem mortem, otium: suffugium et magni nominis miseratione reperturum bonos, consociaturum audaces. nullum interim subsidium adspernandum. si sexaginta milites (tot enim adveniebant) propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quae ad usque bellum evalescerent. denique aut salutem tali consilio quaeri, aut nihil gravius audenti, quam ignavo, patiendum esse.' Sed Plautum ea non movere. 59
sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu taedio ambiguae spei, an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore Principem rebatur, nulla sollicitudine turbatum. Sunt, qui 'alios a socero nuntios venisse' ferant, 'tamquam nihil atrox inmineret; doctoresque sapientiae, Coeranum Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendae mortis, pro incerta et trepida vita, suasisse.' Repertus est certe, per medium diei, nudus exercitando corpori. Talem eum Centurio trucidavit, coram Pelagone, spadone, quem Nero Centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum Regium, praeposuerat. Caput interfecti relatum: cuius adspectu, (ipsa Principis verba referam) 'Quin,' inquit, 'Nero, deposito metu, nuptias Poppaeae, ob eiusmodi terrores dilatas, maturare parat, Octaviamque coniugem amoliri; quamvis modeste agat, et nomine patris, et studiis populi gravem?' Sed ad Senatum litteras misit, de caede Sullae Plautique

haud confessus, verum 'utriusque turbidum ingenium 'esse, et sibi incolumitatem Reip. magna cura habe- 'ri.' Decretae eo nomine *supplicationes*, *utque Sulla et Plautus Senatu moverentur*, gravioribus tamen ludibriis, quam malis.

60 Igitur accepto Patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, *sterilem* dictitans. Exin Poppaeae conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviae inpulit, *servilem ei amorem* obiicere. destinaturque reus cognomento *Eucerus*, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, *castiora esse muliebria Octaviae* respondit, *quam os eius.* Movetur tamen primò, civilis discidii specie: domumque Burri, et praedia Plauti, infausta dona, accipit. mox in Campaniam pulsa est, addita militari custodia. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum; cui minor sapientia, et, ex mediocritate fortunae, pauciora pericula sunt. His Nero, haudquaquam poenitentia flagitii,
61 coniugem revocavit Octaviam. Exin laeti Capitolium scandunt, Deosque tandem venerantur. Effigies Poppaeae proruunt: Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt: repetitam venerantur. Itur et in Principis laudes. Iamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disiecere. Mutataque, quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est

Quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi
acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi
mutaretur, provoluta genibus eius; 'Non eo loci
'res suas agi, ut de matrimonio certet (quamquam id
'sibi vita potius) sed vitam ipsam in extremum
'adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae
'plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi,
'quae vix bello evenirent. Arma illa adversus
'Principem sumpta: ducem tantum defuisse; qui,
'motis rebus, facile reperiretur. Omitteret modo
'Campaniam, et in urbem ipsam pergeret, ad cuius
'nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin
'suum delictum? quam cuiusquam offensionem?
'An, quia veram progeniem Penatibus Caesarum
'datura sit, malle Populum Romanum tibicinis
'Aegyptii subolem Imperatorio fastigio induci?
'Denique, si id rebus conducat, libens, quam coac-
'tus, acciret dominam, vel consuleret securitati iusta
'ultione. Et modicis remediis primos motus con-
'sedisse: at, si desperent uxorem Neronis fore
'Octaviam, illi maritum daturos.' Varius sermo, et 62
ad metum atque iram accommodatus, terruit simul
audientem et accendit. Sed parum valebat suspicio
in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat.
Ergo confessionem alicuius quaeri placet, cui rerum
quoque novarum crimen adfingeretur. Et visus
idoneus maternae necis patrator, Anicetus, classi
apud Misenum, ut memoravi, Praefectus, levi post
admissum scelus gratia, dein graviore odio: quia
'malorum facinorum ministri quasi exprobrantes ad-
'spiciuntur.' Igitur accitum eum Caesar 'operae
'prioris' admonet: 'solum incolumitati Principis

'adversus insidiantem matrem subvenisse: locum
'haud minoris gratiae instare, si coniugem infensam
'depelleret, nec manu aut telo opus: fateretur Oc-
'taviae adulterium. Occulta quidem ad praesens,
'sed magna ei praemia, et secessus amoenos' pro-
mittit, 'vel, si negavisset, necem' intentat. Ille insita
vecordia, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam,
quam iussum erat, fingit, fateturque apud amicos,
quos velut consilio adhibuerat Princeps. Tum in
Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium tolera-
63 vit, et fato obiit. At Nero, 'Praefectum in spem
'sociandae classis corruptum,' et incusatae paullo
ante 'sterilitatis' oblitus, 'abactos partus conscien-
'tia libidinum, eaque sibi comperta,' edicto memo-
rat: insulaque Pandataria Octaviam claudit. Non
J. 40. alia exsul visentium oculos maiore misericordia ad-
fecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinae, a
Tiberio; recentior Iuliae memoria obversabatur,
Claudio pulsae. Sed illis robur aetatis adfuerat:
laeta aliqua viderant, et praesentem saevitiam me-
lioris olim fortunae recordatione adlevabant. Huic
primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae in
domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto
per venenum patre et statim fratre: tum ancilla do-
mina validior: et Poppaea non nisi in perniciem
uxoris nupta: postremo crimen omni exitio gravius.
64 Ac puella, vicesimo aetatis anno, inter Centuriones
et milites, praesagio malorum iam vita exempta,
nondum tamen morte acquiescebat. Paucis dehinc
interiectis diebus mori iubetur: cum iam 'viduam
'se et tantum sororem' testaretur, communesque
'Germanicos,' et postremo 'Agrippinae' nomen

cieret, 'qua incolumi, infelix quidem matrimonium, 'sed sine exitio, pertulisset.' Restringitur vinculis, venaeque eius per omnes artus exsolvuntur: et, quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior saevitia, quod caput amputatum, latumque in urbem, Poppaea vidit. Dona ob haec templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum, nobis vel aliis auctoribus, noscent, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes iussit Princeps, totiens grates Deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod Senatusconsultum adulatione novum, aut patientia postremum, fuit. Eodem anno libertorum potissimos 65
veneno interfecisse creditus est; Doryphorum quasi adversatum nuptiis Poppaeae; Pallantem, quod inmensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium; sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. Vnde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera.

C. Pisonis socium] De illo plura Annal. XV. 48.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

LIBER QVINTVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. 2. *Vologeses Rex Parthorum bellum mente volvit, instigantibus fratre Tiridate et Monobazo Adiabeno, quem Tigranes vexarat.* 3. *Corbulo Syriae tuendae providet.* 4. *Parthi Monese Duce Tigranocerta obsident.* 5. *Vologesi Corbulo inducias offert et inpetrat.* 6. *Caesennii Paeti Armeniae recens praefecti vanitas,* 7. 8. *ferocia, inperitia, iactantia.* 9. *Ab invadenda Syria Corbulo absterret Parthos, qui* 10. *Armeniae et Paeto incumbunt. Hic aegre Corbulonem auxilio vocat,* 11. *Parthis prementibus.* 12. *Is, in Armeniam profectus, fugientes obiurgat, suos hortatur.* 13. *Vologeses instat Paeto.* 14. *Disceptatio inter Romanos et Parthos, ex qua* 15. *Paeti foeda compositio.* 16. *Corbulo in Armeniam venit.* 17. *Paeto increpito Syriam repetit.* 18. *Romae inania de Parthis tropaea. Frumentum plebis. Vectigalia.*

19. *SC. de simulatis adoptionibus.* 20. 21. *Claudius Timarchus Cretensis adcusatur, quod Thrasea Paetus ad bonum publicum vertit.* 22. *Decretum, grates Praesidi-*

bus non agendas. Portenta. 23. *Ob filiam Neroni natam inmodica gaudia et frustranea. In Thraseam Principis odium.*

24. *Legati Parthorum Romae inrisores.* 25. *Bello Armeniaco praeficitur Corbulo. Paetum Caesar facetiis insectatur.* 26. *Corbulo in Armeniam ducit exercitum.* 27. *Legatos Parthorum audit. Defectores Armenios ulciscitur.* 28—30. *Tiridates a Corbulone pacem petit et, posito apud effigiem Caesaris insigni Regio, inpetrat, comiterque excipitur a Corbulone.* 31. *Vologesis pro fratre sollicitudo.*

32. *Alpinos maritimos Nero in ius Latii transfert. Equitum Rom. in circo locos sedilibus plebis anteponit. Feminae inlustres Senatoresque in arena.* 33. *Nero ipse Neapoli scenam inscendit.* 34. *Theatrum ruit. Beneventi Nero munus Vatinii spectat.* 35. *Torquatum Silanum mori adigit.* 36. *Iter frustra meditatur in Orientem.* 37. *Convivia luxu foeda celebrat, ministro Tigellino. Pythagorae nubit.* 33. *Clades Romae ex incendio, forte, an dolo Principis, qui* 39. *in remedium multa popularia usurpat.* 40. 41. *Cladis magnitudo. Novae urbis condendae consilium.* 42. *Ex patriae ruinis immensam domum exstruit Nero. Maiora frustra molitur.* 43. *Novae urbis facies.* 44. *Petita Diis piacula, frustra. Incendii invidia in Christianos devoluta, misere excruciatos.* 45. *Italiam, socios, templa spoliat Nero; aversantem id Senecam veneno petit.*

46. *Gladiatorum eruptio apud Praeneste. Classis ad Misenum amissa.* 47. *Prodigia.* 48. *Coniuratio Pisonis in Neronem.* 49. 50. *Coniuratorum nomina, mores, odiorum in Neronem caussae. Iis accedit Rufus, Praefectus Praetorio. Subrii inpetus.* 51. *Epicharis classem tentans proditur.* 52. *Coniuratorum inpetus retardatus a Pisone ob sacra mensae.* 53. *Aliud coniuratorum consilium.* 54. *Scevini inprudentia. Milichus servus herum defert, qui egregie se defendit, sed*

muliebri astutia deprehenditur. 55. 56. Natalis coniurationem fatetur, Pisonem, Senecam nominat, Lucanus matrem. 57. Epicharis, tormentis dilacerata, mirum fidei exemplum praestat. 58. Nero reos audit, quos violenter urget Rufus, dissimulata conscientia. 59. Piso, neglectis amicorum monitis, occiditur. Eius testamentum et uxor. 60. 61. caedes Laterani et Senecae. huius defensio spreta, 62. supremi sermones, 63. amica contentio cum uxore. 64. cuius mortem inhiberi Nero imperat. Senecae cruciatus, mors, funus. 65. Ipse destinatus Imperator. 66. Rufus proditur. 67. Subrii Flavii. 68. Aspri, aliorum constantes voces et exitus. Rufi mollities. 69. Nero Vestinum quamvis insontem interimit; 70. mox Lucanum, Senecionem, Quinctianum, Scevinum. 71. Simulata per urbem gaudia. Indicibus praemia, suspectis militiae vacatio, aliis exsilia, 72. Turpiliano, Nervae, Tigellino triumphalia, Nymphidio Consularia insignia data. 73. Nero adversum rumores se purgat. Gallionis periculum. 74. SC. ob servatum Neronem. Pugio Scevini dicatus Iovi Vindici. Gesta haec annis paullo amplius tribus.

C. MEMMIO REGVLO. VERGINIO RVFO.

C. LECANIO BASSO. M. LICINIO CRASSO.

P. SILIO NERVA. C. IVLIO ATTICO VESTINO. COSS.

INTEREA Rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, Regemque alienigenam Tigranen Armeniae inpositum: simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens; magnitudine rursum Romana, et continui foederis reverentia, diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio et defectione Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis inligatus Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliae exstimu- 1

lat: quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius, quam per latrocinia, vastaverat: idque primores gentium aegre tolerabant: 'eo contemptioni descensum, ut 'ne Duce quidem Romano incursarentur, sed teme-'ritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti.' Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, 'quod praesidium, aut unde 'peteret?' rogitans. 'Iam de Armenia concessum: 'proxima trahi, nisi defendant Parthi: levius servi-'tium apud Romanos deditis, quam captis, esse.' Tiridates quoque Regni profugus, per silentium aut 'modice querendo, gravior erat. 'Non enim ignavia 'magna imperia contineri: virorum armorumque 'faciendum certamen. Id in summa fortuna aequius, 'quod validius. Et sua retinere, privatae domus:
2 'de alienis certare, Regiam laudem esse.' Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur: 'Hunc ego, eodem mecum patre genitum, cum mihi, 'per aetatem, summo nomine concessisset, in pos-'sessionem Armeniae deduxi; qui tertius potentiae 'gradus habetur. nam Medos Pacorus ante ceperat. 'videbarque, contra vetera fratrum odia et certa-'mina, familiae nostrae Penates rite compesuisse. 'prohibent Romani, et pacem, ipsis numquam pros-'pere lacessitam, nunc quoque in exitium suum 'abrumpunt. Non ibo inficias: aequitate quam 'sanguine, caussa quam armis, retinere parta maio-'ribus malueram. si cunctatione deliqui, virtute cor-'rigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est,

Monobazus] De hoc cf. Ioseph. 20, 4.

'addita modestiae fama: quae neque summis morta-
'lium spernenda est, et a Diis aestimatur.' Simul
diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equi-
tum manum, quae Regem ex more sectatur, Monesi,
nobili viro, tradidit, adiectis Adiabenorum auxiliis:
mandavitque, Tigranen Armenia exturbari, dum
ipse, positis adversus Hyrcanos discordiis, vires
intimas, molemque belli ciet, provinciis Romanis
minitans. Quae ubi Corbuloni certis nuntiis au- 3
dita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et
Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto
praecepto, 'compositius cuncta, quam festinantius,
'agerent.' quippe bellum habere, quam gerere male-
bat. Scripseratque Caesari, 'proprio Duce opus esse
'qui Armeniam defenderet: Syriam, ingruente Vo-
'logese, acriore in discrimine esse.' Atque inte-
rim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat: tu-
multuariam provincialium manum armat; hostiles
ingressus praesidiis intercipit. Et, quia egena
aquarum regio est, castella fontibus inposita: quos-
dam rivos congestu arenae abdidit. Ea dum a Cor- 4
bulone tuendae Syriae parantur, acto raptim ag-
mine Moneses, ut famam sui praeiret, non ideo
nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupa-
verat Tigranocerta, urbem copia defensorum et
magnitudine moenium validam. Ad haec Niceph-

Sectatur] Id est, sectari solet.

Hostiles ingressus] Intelligo loca, per quae ingredi provinciam soleant, aut possint, Parthi. Nam nondum ingressi eo tempore. *Intercipere* exprimit Graecorum διαλαμβάνειν; Polybius 5, 99. et alii saepe de impositis itineri praesidis utuntur. *Ern.*

Magnitudine moenium validam] Adeo, ut Appianus Mithr. 84. producat moenia Tigranocertae in altitudine ad quinquaginta cubitos: quae in imo adaptata equorum stabulis. *Lips.*

orius, amnis haud spernenda latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. Inerantque milites et provisi ante commeatus: quorum subvectu pauci, avidius progressi et repentinis hostibus circumventi, ira magis, quam metu, ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia, raris sagittis: neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, cum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox, erum-
5 pentibus nostris, caeduntur. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunae ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent 'vim provinciae inlatam: socium amicumque Regem, cohortes Romanas circumsideri. omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum.' Casperius Centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin, septem et triginta millibus passuum a Tigranocerta distantem, adiit Regem, et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec praesentia prospere fluebant. inritum obsidium: tutus manu et copiis Tigranes: fugati, qui expugnationem sumpserant: missae in Armeniam legiones: et aliae pro Syria, paratae ultro inrumpere: sibi inbecillum equitem pabuli inopia. nam exorta vis locustarum ambederat quidquid herbidum aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, 'missurum ad Imperatorem Romanum legatos, super petenda Armenia et firmanda pace,' respondet. Monesen 'omittere Tigranocerta' iubet; ipse retro conce-
6 dit. Haec plures, ut 'formidine Regis et Corbulonis

'minis patrata,' magnifice extollebant. Alii, 'occulte 'pepigisse,' interpretabantur; 'ut, omisso utrimque 'bello et abeunte Vologese, Tigranes quoque Ar'menia abscederet. Cur enim exercitum Romanum 'a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium, 'quae bello defenderant? An melius hibernavisse 'in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, 'quam in sede Regni modo retenti? Dilata prorsus 'arma, ut Vologeses cum alio, quam cum Corbulone 'certaret: Corbulo meritae tot per annos gloriae 'non ultra periculum faceret.' Nam, ut retuli, proprium Ducem tuendae Armeniae poposcerat, et adventare Caesennius Paetus audiebatur: iamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones, addita quinta, quae recens e Moesis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Paeto obedirent: tertia et sexta et decima legiones, priorque Syriae miles, apud Corbulonem manerent. Cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. Sed neque Corbulo aemuli patiens; et Paetus, cui satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta, 'nihil caedis, aut praedae, usurpatas nomi'ne tenus urbium expugnationes' dictitans: 'se tributa 'ac leges, et, pro umbra Regis, Romanum ius victis in'positurum.' Sub idem tempus legati Vologesis, quos 7
ad Principem missos memoravi, revertere inriti: bellumque propalam sumptum a Parthis. nec Paetus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus, regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem

Ut retuli] Cap. 3.

ponte transmittebat, nulla palam caussa, turbatus equus, qui Consularia insignia gestabat, retro evasit. Hostiaque, quae muniebantur, hibernaculis adsistens, semifacta opera fugâ perrupit, seque vallo extulit. et pila militum arsere, magis insigni prodigio, quia
8 Parthus hostis missilibus telis decertat. Ceterum Paetus, spretis ominibus, nec dum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum, 'reciperandis,' ut ferebat, 'Tigranocertis, vastandisque regionibus, quas Corbulo 'integras omisisset.' Et capta quaedam castella: gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut praedam cum cura, habuisset. Longinquis itineribus percursando, quae obtineri nequibant; conrupto, qui captus erat, commeatu, et instante iam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Caesarem litteras, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum
9 vacuas. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit: et, ne ponti iniiciendo inpedimentum hostiles turmae adferrent, (iam enim subiectis campis magna specie volitabant) naves magnitudine praestantes et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros: in quos saxa et hastae longius permeabant, quam ut contrario sagittarum iactu adaequarentur. Dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate et osten-

Pila militum] Pila, missilia erant ferro triangulo, unciarum octodecim, hastili pedum sex. De Pilo, et ceteris Romani exercitus armis, vide Gibbon. de decessu Imperii Rom. cap. I. Moneo juvenem, qui ad studium Taciti se accingere cupit, ut tria prima capita hujus operis eruditissimi, et, si vana de religione excipias, fidelissimi, tota diligenter perlegat. Hoc labore, ni fallor, aeque delectari et profecisse fatebitur.

tatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendae
Syriae, spem omnem in Armeniam verterent. Ibi 10
Paetus, inminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat; reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat; donec, adventare Vologesen magno et infenso agmine, auditum. Accitur legio duodecima, et, unde famam aucti exercitus speraverat, prodita infrequentia: qua tamen retineri castra, et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis, aut in alienis consiliis, constantia fuisset. Verum, ubi a viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienae sententiae indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc, relictis hibernis, 'non fossam neque vallum 'sibi, sed corpora et arma in hostem data,' clamitans, duxit legiones, quasi proelio certaturus. Deinde, amisso Centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit. Et, quia minus acriter Vologeses institerat, vana rursus fiducia, tria millia delecti peditis proximo Tauri iugo inposuit, quo transitum Regis arcerent: alares quoque Pannonios, robur equitatûs, in parte campi locat. Coniunx ac filius castello, qui Arsamosata nomen est, abditi, data in praesidium cohorte, ac disperso milite, qui, in uno habitus, vagum hostem promptius sustentavisset. Aegre compulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur. nec a Corbulone properatum, quo, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur. 'Expediri' tamen 'itineri singula millia ex tribus legionibus, et alarios 'octingentos, parem numerum e cohortibus,' iussit.
At Vologeses, quamvis, 'obsessa a Paeto itinera, 11
'hinc peditatu, inde equite,' accepisset, nihil mutato

consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantum Centurione, Tarquitio Crescente, turrim, in qua praesidium agitabat, defendere auso, facta saepius eruptione, et caesis, qui barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium iactu circumveniretur. peditum si quis integer, longinqua et avia: vulnerati, castra repetivere: 'virtutem 'Regis, saevitiam et copias gentium,' cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne Dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, 'veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: 'se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos.'

12 Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relicta, ut munimenta Euphrati inposita retinerentur; qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, praeter alia sueta bello, magna vis camelorum, onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum e perculsis Pactium, primipili Centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum: quos, diversas fugae caussas obtendentes, 'redire ad signa et clementiam Paeti experiri' monebat, 'se nisi victoribus 'inmitem esse.' Simul suas legiones adire, hortari, 'priorum' admonere, 'novam gloriam' ostendere: 'non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana, duasque in iis legiones pretium laboris peti. 'Si singulis manipularibus praecipua servati civis 'corona Imperatoria manu tribueretur: quod illud 'et quantum decus, ubi par eorum numerus apisceretur, qui attulissent salutem, et qui accepissent?'

His atque talibus in commune alacres, (et erant, quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant. Eoque intentius Vologeses premere 13
obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo inbellis aetas defendebatur, adpugnare, propius incedens, quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in praelium eliceret. At illi vix contuberniis extracti: nec aliud quam munimenta propugnabant: pars iussu Ducis, et alii propria ignavia, ut Corbulonem opperientes, ac, si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinae ac Numantinae cladis. 'neque eandem vim Samnitibus, Italico populo, 'aut Hispanis, ac Parthis, Romani Imperii aemulis. 'Validam quoque et laudatam antiquitatem, quo-'tiens Fortuna contra daret, saluti consuluisse.' Qua desperatione exercitus Dux subactus, primas tamen litteras ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis, composuit, 'quod pro Armeniis, 'semper Romanae ditionis, aut subiectis Regi, quem 'Imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex 'aequo utilem. nec praesentia tantum spectaret: ip-'sum adversus duas legiones, totis Regni viribus 'advenisse: at Romanis orbem terrarum reliquum, 'quo bellum iuvarent.' Ad ea Vologeses, nihil pro 14
caussa, sed 'opperiendos sibi fratres, Pacorum ac Ti-'ridaten,' rescripsit: locum illis tempusque consilio de-'stinatum, quo de Armenia cernerent: (adiecisse Deos 'dignum Arsacidarum,) simul et de legionibus Romanis 'statuerent.' Missi post a Paeto nuntii, et 'Regis collo-'quium' petitum, qui 'Vasacen, Praefectum equitatus, 'ire' iussit. Tum Paetus, 'Lucullos, Pompeios, et si 'qua Caesares obtinendae donandaeve Armeniae ege-

'rant;' Vasaces, 'imaginem retinendi largiendive 'penes nos, vim penes Parthos,' memoravit. Et multum invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis quae pepigissent, adhibetur. Placuitque 'liberari obsidio legiones et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi. quibus perpetratis, copia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem

15 'legatos.' Interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem inposuit, specie sibi illud iter expedientis: sed Parthi, quasi documentum victoriae, iusserant. namque iis usui fuit: nostri per diversum iere. Addidit rumor, 'sub iugum missas legiones,' et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia, aut iumenta adgnoscentes abstrahentesque. Raptae etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua proelii caussa exsisteret. Vologeses, armis et corporibus caesorum adgregatis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, et proximus quisque Regem vi equorum perrupere, quia rumor incesserat, *pontem cessurum oneri dolo fabricantium.* sed qui ingredi ausi sunt, validum et

16 fidum intellexere. Ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem iniicerent: contraque prodiderit Corbulo, 'Par-

Contraque prodiderit Corbulo] In commentariis, opinor, aut historia harum rerum. Plinius certe Corbulonem inter scriptores

'thes inopes copiarum, et pabulo adtrito, relicturos 'oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfu-'isse.' Adiecit, 'iureiurando Paeti cautum apud 'signa, adstantibus iis, quod testificando Rex misis-'set, neminem Romanum Armeniam ingressurum, 'donec referrentur litterae Neronis, an paci adnue-'ret.' Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur: una die quadraginta millium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis; neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam si terga in acie vertissent. Corbulo, cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret. moesti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrimis quidem temperare. vix prae fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum adfectus. sola misericordia valebat, et apud minores magis. Du- 17
cum inter se brevis sermo secutus est. Hoc conquerente 'inritum laborem: potuisse bellum fuga 'Parthorum finiri;' ille 'integra utrique cuncta' respondit: 'converterent aquilas et iuncti invade-'rent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. 'Non ea Imperatoris habere mandata,' Corbulo: 'periculo legionum commotum, e provincia egres-'sum. quando in incerto habeantur Parthorum con-

censuit, Indice lib. 5. et 6. *Lips.* Contra Ryckius inter amicos potius, et epistolis ad Imperatorem ea prodidisse Corbulonem putat, quia, si in iusta historia, non videatur, Tacitum ei fuisse contradicturum.

Moesti manipuli] Quam haec Tacito digna! Quantum scriptoribus exemplum!

'atus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam 'fortunam orandam, ut pedes, confectus spatiis itine- 'rum, alacrem et facilitate camporum praevenientem 'equitem adsequeretur.' Exin Paetus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, 'detraheret castella trans Euphra- 'ten, amnemque, ut olim, medium faceret:' ille, 'Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri,' expostulabat. Et postremo concessit Rex: dirutaque, quae ultra Euphraten communierat Corbulo, et
18 Armenii sine arbitro relicti sunt. At Romae tropaea de Parthis arcusque medio capitolini montis sistebantur, decreta ab Senatu, integro adhuc bello, neque tum omissa, dum adspectui consulitur, spreta conscientiâ. Quin et, dissimulandis rerum externarum curis, Nero frumentum plebis, vetustate conruptum, in Tiberim jecit, quo securitatem annonae ostentaret. cuius pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves, portu in ipso, violentia tempestatis, et centum alias, Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tris dein Consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paullinum vectigalibus publicis praeposuit, cum insectatione priorum Principum, 'qui gra- 'vitate sumptuum iustos reditus anteissent: se an- 'nuum sexcenties sestertium Reipubl. largiri.'

19 Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis, aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciserent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptaverant. Qui magna cum invidia Senatum adeunt, 'ius naturae, labores

'educandi, adversus fraudem et artes et brevitatem 'adoptionis' enumerant: 'satis pretii esse orbis, quod 'multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, 'cuncta prompta et obvia haberent. Sibi promissa 'legum diu exspectata in ludibrium verti, quando 'quis sine solicitudine parens, sine luctu orbus, lon'ga patrum vota repente adaequaret.' Factum ex eo Senatus consultum, 'ne simulata adoptio in ulla 'parte muneris publici iuvaret, ac ne usurpandis qui'dem hereditatibus prodesset.' Exin Claudius Ti- 20
marchus, Cretensis, reus agitur, ceteris criminibus, ut solent praevalidi provincialium, et opibus nimiis ad iniurias minorum elati: una vox eius usque ad contumeliam Senatus penetraverat, quod dictitasset, 'in 'sua potestate situm, an Proconsulibus, qui Cretam 'obtinuissent, grates agerentur.' Quam occasionem Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat, 'provincia Creta depellen'dum,' haec addidit: 'usu probatum est, P. C. leges 'egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis 'aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cinciam 'rogationem; candidatorum ambitus Iulias leges; 'Magistratuum avaritia Calpurnia scita, pepererunt. 'Nam culpa, quam poena, tempore prior; emendari, 'quam peccare, posterius est. Ergo adversus novam 'provincialium superbiam dignum fide constantiaque 'Romana capiamus consilium, quo tutelae sociorum 'nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quis'que habeatur, alibi quam in civium iudicio esse.
'Olim quidem non modo Praetor, aut Consul, sed 21
'privati etiam mittebantur, qui provincias viserent,

'et, quid de cuiusque obsequio videretur, referrent: 'trepidabantque gentes de existimatione singulo-'rum. At nunc colimus externos, et adulamur: et 'quomodo ad nutum alicuius grates, ita promptius 'accusatio decernitur: decernaturque et maneat 'provincialibus potentiam suam tali modo osten-'tandi: sed laus falsa et precibus expressa, perinde 'cohibeantur, quam malitia, quam crudelitas. Plura 'saepe peccantur, dum demeremur, quam dum 'offendimus. Quaedam immo virtutes odio sunt, 'severitas obstinata, invictus adversum gratiam 'animus. Inde initia Magistratuum nostrorum me-'liora ferme, et finis inclinat, dum, in modum can-'didatorum, suffragia conquirimus: quae si arceantur, 'aequabilius atque constantius provinciae regentur. 'nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, 'ita, vetita gratiarum actione, ambitio cohibebitur.'

22 Magno adsensu celebrata sententia, non tamen Senatus consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus ea de re relatum. Mox, auctore Principe, sanxere, 'ne quis ad concilium sociorum referret, 'agendas apud Senatum Propraetoribus Proveconsu-'libus grates, neu quis ea legatione fungeretur.' Iisdem Consulibus gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. Et motu terrae, celebre Campaniae oppidum, Pompeii, magna ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cuius locum Corne-

23 lia ex familia Cossorum capta est. Memmio Regulo, et Vergiuio Rufo coss. natam sibi ex Poppaea filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, adpella-

Virtutes odio sunt] Vulgo, qui eas gravatur. *Lips.*

vitque 'Augustam,' dato et Poppaeae eodem cognomento. Locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. Iam Senatus 'uterum Poppaeae' commendaverat Diis, votaque publice susceperat. quae multiplicata exsolutaque. Et additae 'supplicationes templumque Fecunditati, et certamen ad 'exemplar Actiacae religionis' decretum: 'utque 'Fortunarum effigies aureae in solio Capitolini Iovis 'locarentur: ludicrum circense, ut Iuliae genti apud 'Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud Antium 'ederetur.' quae fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. Rursusque exortae adulationes, censentium 'honorem Divae et pulvinar aedemque 'et Sacerdotem.' Atque ipse ut laetitiae, ita moeroris inmodicus egit. Adnotatum est, omni Senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum, immoto animo, praenuntiam inminentis caedis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Caesaris ferunt, qua, *reconciliatum se Thraseae*, apud Senecam iactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. Vnde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

Inter quae, veris principio, legati Parthorum 24
mandata Regis Vologesis, litterasque in eandem formam, adtulere: 'se priora et totiens iactata, super obtinenda Armenia, nunc omittere, quoniam 'Dii, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis, non sine ignominia Romana, 'tradidissent. Nuper clausum Tigranen: post Paetum legionesque, cum opprimere posset, incolumes 'dimisisse. Satis adprobatam vim: datum et lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridaten,

'accipiendo diademati in urbem venire, nisi Sacerdotii religione adtineretur. Iturum ad signa et 'effigies Principis, ubi, legionibus coram, Regnum
25 'auspicaretur.' Talibus Vologesis litteris, quia Paetus diversa, tamquam rebus integris, scribebat, interrogatus Centurio, qui cum legatis advenerat, 'quo in statu Armenia esset? omnes inde Romanos 'excessisse,' respondit. Tum intellecto barbarorum inrisu, qui peterent, quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, 'bellum anceps, an pax 'inhonesta placeret?' nec dubitatum de bello. Et Corbulo, tot per annos militum atque hostium gnarus, gerendae rei praeficitur, ne cuius alterius inscitia rursum peccaretur, quia Paeti piguerat. Igitur inriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret, non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse adtulisset. Syriaeque executio Cincio, copiae militares Corbuloni permissae; et quintadecima legio, ducente Mario Celso, e Pannonia adiecta est. Scribitur Tetrarchis ac Regibus, Praefectisque et Procuratoribus, et qui Praetorum finitimas provincias regebant, *iussis Corbulonis obsequi*: in tantum ferme modum aucta potestate, quem Populus Romanus Cn. Pompeio, bellum Piraticum gesturo, dederat. Regressum Paetum, cum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Caesar, his ferme verbis: 'Ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore solicitu-
26 'dine aegresceret.' At Corbulo quarta et duodecima legionibus, quae, fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis, parum habiles proelio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones,

Ad effigies Principis] Quae scil. inter signa colebantur.

integrum militem, et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quae, per Pontum agens expers cladis fuerat, simul quintadecimanos, recens adductos: et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque: et auxilia Regum in unum conducta apud Meliteneu, qua transmittere Euphraten parabat. Tum lustratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica 'de auspiciis 'Imperatoriis, rebusque a se gestis,' adversa 'in in-'scitiam Paeti' declinans: multa auctoritate, quae viro militari pro facundia erat. Mox iter, L. Lu- 27
cullo quondam penetratum, apertis, quae vetustas obsepserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud adspernatus, adiungit iis Centuriones, cum mandatis non inmitibus: 'non enim adhuc eo ventum, ut certa-'mine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversus 'superbiam: proinde et Tiridati conducere, intactum 'vastationibus Regnum dono accipere: et Vologe-'sen melius societate Romana, quam damnis mutuis, 'genti Parthorum consulturum. Scire, quantum in-'tus discordiarum, quamque indomitas et praefero-'ces nationes regeret. Contrà, Imperatori suo in-'motam ubique pacem, et unum id bellum esse.' Simul consilio terrorem adiicere, et Megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana, edita, validos invalidosque pari metu complet. Non infensum, 28

Megistanas] Summates, optimates. Cf. Suet. Cal. 5. et Marci 6, 21.

nedum, hostili odio, Corbulonis nomen etiam Barbaris habebatur, eoque consilium eius fidum credebant. ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis inducias petit. Tiridates locum diemque conloquio poscit. Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, cum a Barbaris delectus esset, ob memoriam laetioris sibi rei, non est a Corbulone vitatus, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. Neque infamia Paeti angebatur: quod eo maxime patuit, quia filio eius, Tribuno, ducere manipulos atque operire reliquias malae pugnae imperavit. Die pacta Tiberius Alexander, inlustris Eques Romanus, minister bello datus, et Vivianus Annius, gener Corbulonis, nondum Senatoria aetate, sed pro Legato quintae legioni inpositus, in castra Tiridatis venere, honori eius, ac, ne metueret insidias, tali pignore. Viceni dehinc equites adsumpti. Et, viso Corbulone, Rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed
29 pedes uterque dextras miscuere. Exin Romanus laudat iuvenem, 'omissis praecipitibus, tuta et salu-'taria capessentem.' Ille 'de nobilitate generis' multum praefatus, cetera temperanter adiungit: 'Iturum quippe Romam, laturumque novum Caesaris 'decus, non adversis Parthorum rebus supplicem 'Arsaciden.' Tum placuit, Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne Regium, nec nisi manu Ne-

Minister bello datus] i. e. adiutor, exactor, arbiter adiunctus a Nerone. V. Gronov. Obs. 2, 20. *Ern.*

Nondum Senatoria aetate] Quae est annus vigesimusquintus, ut alibi monui. *Lips.*

Dextra miscuere] Quod apud Persas sanctissimi foederis. Iosephus 18, 9.

ronis resumere: et conloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interiectis, magna utrimque specie, inde eques compositus per turmas, et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere, fulgentibus aquilis, signisque et simulacris Deum, in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem Neronis, sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subiecit: magnis apud cunctos animorum motibus; quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes aut obsidio. 'at nunc versos casus: iturum 'Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam 'captivum? Addidit gloriae Corbulo comitatem epu- 30
lasque: et rogitante Rege caussas, quotiens novum aliquid adverterat: ut, initia vigiliarum per Centurionem nuntiari, convivium buccina dimitti, et structam ante Augurale aram subdita face accendi: cuncta in maius adtollens, admiratione prisci moris adfecit. postero die 'spatium' oravit, 'quo, tan-'tum itineris aditurus, fratres ante matremque vise-'ret:' obsidem interea filiam tradit litterasque supplices ad Neronem. Et digressus, Pacorum apud 31
Medos, Vologesen Ecbatanis reperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat, 'ne quam imaginem servitii Tiridates 'perferret: neu ferrum traderet, aut complexu pro-

Per Centurionem nuntiari] Qui vigilias ordine obibant. H. 2, 29. *Varus, deflagrante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias Centurionibus, omisso tubae sono, quo miles ad belli munia cietur.* Obibat ergo Centurio, et rediens nunciabat Duci recte habere. Polybium vide 6, 34. *Lips.*

Neu ferrum traderet] Persae enim et Parthi omnes semper de more cincti. Ammianus 23, 6. *Omnes promiscue vel inter epulas*

'vincias obtinentium arceretur, foribusve eorum ad'sisteret: tantusque ei Romae, quantus Consulibus, 'honor esset.' Scilicet externae superbiae sueto non inerat notitia nostri: apud quos vis Imperii valet, inania transmittuntur.

32 Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum in ius Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedibus plebis anteposuit apud circum. namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil, nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora. Sed feminarum inlustrium Senatorumque plures per arenam foedati sunt. C. Lecanio, M. Li-

33 cinio coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi. nam adhuc per domum, aut hortos, cecinerat, iuvenalibus ludis, quos, ut parum celebres et tantae voci angustos, spernebat. Non tamen Romae incipere ausus, Neapolim, quasi Graecam urbem, delegit: 'inde initium fore, ut 'transgressus in Achaiam, insignesque et antiqui'tus sacras coronas adeptus, maiore fama studia ci'vium eliceret.' Ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos e proximis coloniis et municipiis eius rei fama civerat; quique Caesarem per honorem, aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent. Illic, plerique

34 ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potius et secundis Numinibus, evenit. nam egresso, qui adfuerat, populo, vacuum et sine ullius noxa, thea-

festosque dies gladiis cincti cernuntur. quem Graecorum veterum morem primos abiecisse Athenienses, Thucydides est auctor.

trum conlapsum est. Ergo, per compositos cantus,
grates Diis atque ipsam recentis casus fortunam ce-
lebrans, petiturusque maris Hadriae traiectus, apud
Beneventum interim consedit: ubi gladiatorium mu-
nus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foe-
dissima eius aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae
alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus: primo
in contumelias adsumtus; deinde optimi cuiusque
criminatione eo usque valuit, ut gratia, pecunia, vi
nocendi, etiam malos praemineret. Eius munus fre- 35
quentanti Neroni, ne inter voluptates quidem a sce-
leribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Tor-
quatus Silanus mori adigitur, quia, super Iuniae fa-
miliae claritudinem, D. Augustum atavum ferebat.
Iussi accusatores obiicere, 'prodigum largitionibus,
'neque aliam spem quam in novis rebus esse. quin
'eum homines habere, quos ab epistolis et libellis et
'rationibus adpellet, nomina summae curae et medi-
'tamenta.' Tum intimus quisque libertorum vincti
abreptique. Et, cum damnatio instaret, brachiorum
venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis ora-
tio ex more: 'quamvis sontem et defensioni merito
'diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam
'iudicis exspectasset.' Nec multo post, omissa in 36
praesens Achaia, (caussae in incerto fuere) urbem
revisit; provincias Orientis, maxime Aegyptum, se-
cretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto tes-
tificatus, 'non longam sui absentiam, et cuncta in
'Republica perinde inmota ac prospera fore;' super
ea profectione adiit Capitolium. Illic veneratus
Deos, cum Vestae quoque templum inisset, repente
cunctos per artus tremens, seu numine exterrente,

seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, 'cunctas sibi curas amore patriae 'leviores' dictitans. 'Vidisse civium moestos vultus, audire secretas querimonias, quod tantum aditurus esse iter, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita adspectu Principis refoveri. Ergo, ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita Populum Romanum vim plurimam habere, parendumque retinenti.' Haec atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine, et, quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur. dehinc, quae natura magnis timoribus, deterius credebant, quod
37 evenerat. Ipse, quo fidem adquireret, nihil usquam perinde laetum sibi, publicis locis struere convivia, totaque urbe quasi domo uti. Et celeberrimae luxu famaque epulae fuere, quas a Tigellino paratas, ut exemplum referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur. naves auro et ebore distinctae: remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur. volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. crepidinibus stagni lupanaria adstabant, inlustribus feminis completa. contra scorta visebantur, nudis corporibus. iam gestus motusque obsceni: et, postquam tenebrae incedebant, quantum iuxta nemoris, et circumiecta tecta, consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse, per licita atque inlicita foedatus,

nihil flagitii reliquerat, quo conruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen *Pythagorae* fuit, in modum solennium coniugiorum denupsisset. Inditum Imperatori flammeum: visi Auspices, dos et genialis torus et faces nuptiales: cuncta denique spectata, quae etiam in femina nox operit.

Sequitur clades, forte, an dolo Principis, incertum: 38
nam utrumque auctores prodidere: sed omnibus, quae huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in ea parte circi ortum, quae Palatino Caelioque montibus contigua est: ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul coeptus ignis et statim validus, ac vento citus, longitudinem circi conripuit. neque enim domus munimentis septae, vel templa muris cincta, aut quid aliud morae interiacebat. Inpetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita adsurgens, et rursum inferiora populando. anteiit remedia velocitate mali, et obnoxia urbe artis itineribus hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa senum ac rudis pueritiae aetas, quique sibi, quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta inpediebant: et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel, si in proxima evaserant, illis quoque igni conreptis, etiam, quae longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremo, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis, diurni

quoque victus, alii caritate suorum, quos eripere
nequiverant, quamvis patente effugio, interiere. Nec
quisquam defendere audebat, crebris multorum minis,
restinguere prohibentium, et quia alii palam faces
iaciebant, atque esse sibi auctorem vociferabantur:
39 sive ut raptus licentius exercerent, seu iussu. Eo
in tempore Nero, Antii agens, non ante in urbem
regressus est, quam domui eius, qua palatium et Mae-
cenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret.
Neque tamen sisti potuit, quin et palatium et domus
et cuncta circum haurirentur. Sed solatium populo
exturbato et profugo campum Martis ac monumenta
Agrippae; hortos quin etiam suos patefecit: et subi-
taria aedificia exstruxit, quae multitudinem inopem
acciperent: subvectaque utensilia ab Ostia et pro-
pinquis municipiis; pretiumque frumenti minutum
usque ad ternos nummos. Quae, quamquam popu-
laria, in inritum cadebant, quia pervaserat rumor,
'ipso tempore flagrantis urbis, inisse eum domesti-
'cam scenam et cecinisse Troianum excidium, prae-
40 'sentia mala vetustis cladibus adsimulantem.' Sex-
to demum die, apud imas Esquilias, finis incendio
factus, prorutis per immensum aedificiis, ut continuae
violentiae campus et velut vacuum coelum occurre-
ret. Nec dum posito metu, redibat levius rursum
grassatus ignis, patulis magis urbis locis; eoque
strages hominum minor. delubra Deum et porticus
amoenitati dicatae latius procidere. Plusque infa-
miae id incendium habuit, quia praediis Tigellini
Aemilianis proruperat. Videbaturque Nero conden-
dae urbis novae et cognomento suo adpellandae glo-
riam quaerere. Quippe in regiones quatuordecim

Roma dividitur: quarum quatuor integrae manebant, tres solo tenus deiectae: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta. Domuum et insularum et templorum, quae amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissima religione, quod Servius Tullius Lunae, et Magna ara fanumque, quae praesenti Herculi Arcas Evander sacraverat, aedesque Statoris Iovis, vota Romulo, Numaeque regia, et delubrum Vestae cum Penatibus Populi Romani, exusta. Iam opes, tot victoriis quaesitae, et Graecarum artium decora, exin monimenta ingeniorum antiqua et inconrupta: quamvis, in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerint, quae reparari nequibant. Fuere, qui adnotarent, XIV. Kalend. Sextiles principium incendii huius ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverant. alii eo usque cura progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent. Ceterum Nero 42
usus est patriae ruinis, exstruxitque domum, in qua haud perinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvae, inde aperta spatia et prospectus: magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset, per artem tentare et viribus Principis inludere. Namque, 'ab lacu 'Averno 'navigabilem fossam usque ad ostia Tibe-

Insularum] Domos, primores urbis, Insulas, plebs habitabat. Vide quae de hac re jam diximus in Notis et Emendationibus ad Annal. XII. 23. *Brot.*

Statoris Jovis] In decima urbis regione, et Palatini montis radice. Templi nominisque originem docet Livius. I. 12.

'rina depressuros,' promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos. neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomptinae paludes: cetera abrupta, aut arentia: ac, si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis caussae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno iuga connixus est: manentque vesti-
43 gia inritae spei. Ceterum, urbis quae domui supererant, non ut post Gallica incendia, nulla distinctione, nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis, cohibitaque aedificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque porticibus, quae frontem insularum protegerent. 'Eas 'porticus,' Nero, 'sua pecunia exstructurum, pur- 'gatasque areas dominis traditurum,' pollicitus est. Addidit praemia, pro cuiusque ordine et rei familiaris copiis: finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis adipiscerentur. 'Ruderi acci- 'piendo Ostienses paludes' destinabat, 'utique 'naves, quae frumentum Tiberi subvectassent, 'onustae rudere decurrerent: aedificiaque ipsa, 'certa sui parte, sine trabibus, saxo Gabino 'Albanove solidarentur:' quod is lapis ignibus inpervius est. 'Iam aqua, privatorum licentia 'intercepta, quo largior et pluribus locis in 'publicum flueret, custodes, et subsidia reprimen-

Squalenti litore] Id est arido, sine arboribus, aut frondibus, aut herbis, et nedum aqua, omni prorsus carens humiditate.

Cohibita aedificiorum altitudine] Quod iam ante Augustus fecerat, eadem fini: id est, ad incendia arcenda et maxime ruinas. Sed et ante Augustum Rutilius orationem dixerat, De modo aedificiorum. Et Augustus quidem pedes 70. tollere permisit; Traianus dumtaxat 60. ut notat Sex. Aurelius epit. 13. qui modus fortasse et Neronianus fuit. *Lips.*

'dis ignibus in propatulo quisque haberet: nec com'munione parietum, sed propriis quaeque muris ambi'rentur.' Ea, ex utilitate accepta, decorem quoque novae urbi adtulere. Erant tamen, qui crederent, 'veterem illam formam salubritati magis con'duxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tec'torum non perinde solis vapore perrumperentur: at 'nunc patulam latitudinem, et nulla umbra defensam, 'graviore aestu ardescere.' Et haec quidem humanis 44
consiliis providebantur. Mox petita Diis piacula, aditique Sibyllae libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Cereri Proserpinaeque, ac propitiata Iuno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde hausta aqua templum et simulacrum Deae prospersum est: et sellisternia ac pervigilia celebravere feminae, quibus mariti erant. Sed non ope humana, non largitionibus Principis, aut Deum placamentis, decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis adfecit, quos, per flagitia invisos, vulgus *Christia-*

Sed non ope humana] Haec et quae sequuntur transcripsit iterum Sulpicius I 2. *Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo iussum incendium putaretur. Igitur vertit invidiam in Christianos, actaeque in innoxios crudelissimae quaestiones quin et novae mortes excogitatae, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi, aut flamma usti. Plerique in id reservati, ut, cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* *Lips.*

Vulgus Christianos appellabat] Sive *Chrestianos*, ut scripsere per inscitiam illi. Quod nomen ortum demum observo imperio Claudii extremo. Suidas: Ἐπι Κλαυδιου Βασιλεως Ῥωμαιων, Πετρου του Ἀποστολου χειροτονησαντος Εὐοδιον ἐν Ἀντιοχεια, μετωνομασθησαν οἱ παλαι λεγομενοι Ναζαραιοι και Γαλιλαιοι, Χριστιανοι. Sed et Iudaei appellati antea, quod frustra negitant quidam. Aperte Arrianus 2, 9. Ὁταν τινα επαμφοτεριζοντα ιδωμεν, ειωθαμεν λεγειν, Ουκ εστιν Ἰουδαιος, αλλ' ὑποκρινεται. Ὁταν δ' αναλαβῃ το παθος, το του βεβαμμενου και ᾑρημενου, τοτε και εστι τῳ οντι

nos appellabat. Auctor nominis eius CHRISTUS, Tiberio imperitante, per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat. Repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Judaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primo

και καλειται Ἰουδαιος. Ait, *του βεβαμμενου*. qui ergo tincti et baptizati, praeter Christianos?" Suetonius Claud. 25. *Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit. Lips.* De nomine *Chrestus* v. Lact. D. Inst. 1, 4, 7.

Repressaque in praesens] *Cum praecepisset Claudius discedere omnes Judaeos a Roma.* Luc. Act. Apostolorum XVIII. 2. Christiani quoque, quorum plurimi erant Judaei, Roma discedere fuerant coacti; ideoque *repressi in praesens* dicuntur. Ne tamen existimes, ut Lipsio, aliisque eruditis viris placuit, Christianos, Judaeorum nomine, memorari apud Arrianum in Epictet. II. 9. Hic enim sicut ut supra I. 22. puri putique Judaei appellantur. Eodem in errore versantur, qui ad Christianos, Christumque referant verba Suetonii in Claud. XXV. *Judaeos, impulsore Chresto, assidue tumultuantes Româ expulit.* Non Jesu Christo, sed Judaeo quodam Chresto (nec enim apud Graecos Latinosque insolitum nomen) impulsore, tumultuantes Judaei pulsi sunt. Frustraque erroris insimulatur Suetonius, quasi Jesum Christum, imperitante Claudio, vixisse et tumultuatum esse scripserit. Alius adhuc, nec nobis silendus, apud eruditos invaluit error, quod quae de Judaeis narrat Dio LX. pag. 669. cum D. Lucae et Suetonii narratione perperam confundunt. Novem enim anni, inter vetita a Claudio Judaeorum conventicula, eorumque expulsionem, interjecti. *Brot.*

Exitiabilis superstitio] Proh superstitio! Teste enim ipso Plinio X. 97, haec fuit summa, *vel culpae, vel erroris, quod* Christiani *essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem: seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium: quod ipsum facere desiisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetaerias esse vetueram.* Se sacramento, non in scelus, sed in virtutem obstringere, haeccine exitiabilis superstitio? Merito igitur gloriatur Tertullianus ad Scapulam, IV. *Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro fide, pro veritate, pro deo vivo cremamur; quod nec sacrilegi, nec hostes publici, verum nec tot majestatis rei pati solent. . . . . . Crudelitas vestra gloria est nostra. Brot.* Vide *Gibboni* Decess. Imp. Rom. cap. XVI. ubi hujus loci versionem et κρισιν invenire licet; et *Palaei* Evid. Christ. Partem II. cap. VII.

conrepti, qui fatebantur, deinde, indicio eorum, multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis, convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus adfixi, aut flammandi, atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum

Odio humani generis] Faernum legisse aiunt, *Odio generis convicti.* Sed non ea mens Taciti: est ipsa, quam H. V, 5. expressit de Iudaeis: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium.* Et Arnobius dicit l. 1. Christianis hoc obiectum: quia scilicet diversa omnia in moribus et sacris, itemque contagem et congressum eorum, theatra et circos, fugiebant. *Lips.*

Odio humani generis convicti sunt] MS. Flor. *conjuncti sunt.* quod a Pichena, Jac. Gronovio, et, ut videtur, a Gibbono, probatur.

Convicti sunt] Primum correpti sunt, qui se Christianos esse fatebantur, deinde eorum indicio capta multitudo ingens Christianorum: omnesque, non crimine incendii, cujus immunes, sed professione religionis, quae odisset genus humanum, convicti sunt; ob ea flagitia invisi. Sic Romani criminabantur religionem, cujus quidem singulare, sed divinum est effatum: *Si quis veniat ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Luc. XIV. 26. Verum cum non levis momenti sit insignem hunc Taciti locum illustrare, ceteraque, quae ad eam de Christianis quaestionem spectant, diligentius inquirere, operae pretium duxi de Christianorum crimine, supplicio, suppliciique tempore, disserere. Vid. Dissertationem in Notis et Emendationibus ad Annal. XV. 44. *Broterius.*

Aut flammandi] Videtur significare Sulpicius l. c. *ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi aut flamma usti. Plerique in id reservati, ut, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* Sive malis *alimentis*, aut *materia* H. 2, 21. *fraude illata ignis alimenta credidit.* Ovidius Met. 14, 533. *picem et ceras alimentaque caetera flammae Mulciber urebat.* *Gron.*

In usum nocturni luminis] Pro lychno et lucerna. Credo Juvenalem ad hoc saevitiae genus spectasse 1, 155. *Pone Tigellinum: taeda lucebis in illa, Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant.* quos versus scio et vulgus interpretum, et egregium Turnebum, longe secius accipere. Ceterum prima haec exercita in nostrum nomen crudelitas; sanguinis dico. Nam Claudius antea tantum expulerat. Sueton. 25. Tertull. Apol. 5. *Consulite commentarios vestros, in illis reperietis, Neronem primum in hanc sectam, tum maxime Romae orientem, Caesariano gladio ferocisse.* *Lips.* Vid. Act. Ap. XVIII. 2.

edebat, habitu aurigae permixtus plebi, vel curri-
culo insistens. Vnde, quamquam adversus sontes
et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur,
tamquam non utilitate publica, sed in saevitiam
45 unius, absumerentur. Interea conferendis pecu-
niis pervastata Italia, provinciae eversae, sociique
populi, et quae civitatum liberae vocantur. Inque
eam praedam etiam Dii cessere, spoliatis in urbe
templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis,
omnis Populi Romani aetas prospere, aut in metu,
sacraverat. Enimvero, per Asiam atque Achaiam
non dona tantum, sed simulacra Numinum abripie-
bantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo
Carinate. Ille libertus, cuicumque flagitio promp-
tus; hic, Graeca doctrina ore tenus exercitus, ani-
mum bonis artibus non induerat. Ferebatur 'Sene-
'ca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret,'
longinqui ruris secessum 'oravisse, et, postquam non
'concedebatur, ficta valetudine, quasi aeger nervis,
'cubiculum non egressus.' Tradidere quidam, 'vene-
'num ei per libertum ipsius, cui nomen *Cleonicus*,
'paratum iussu Neronis: vitatumque a Seneca, pro-
'ditione liberti, seu propria formidine, dum simplici
'victu et agrestibus pomis, ac, si sitis admoneret,
'profluente aqua, vitam tolerat.'

46 Per idem tempus gladiatores apud oppidum Prae-
neste, tentata eruptione, praesidio militis, qui cus-
tos aderat, coerciti sunt: iam *Spartacum et ve-
tera mala* rumoribus ferente populo, ut est nova-
rum rerum cupiens pavidusque. Nec multo post
clades rei navalis accipitur: non bello: quippe haud
alias tam inmota pax: sed certum ad diem *in Cam-*

paniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis saeviente pelago, a Formiis movere: et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus inpacti, triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt. Fine 47
anni vulgantur prodigia, inminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non alias crebrior et sidus cometes, sanguine inlustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abiecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias inmolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque Haruspicum interpretatio: 'parari rerum humanarum aliud caput: 'sed non fore validum, neque occultum; quin in ute-'ro repressum, aut iter iuxta editum sit.' Ineunt 48
deinde Consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant, Senatores, Eques, miles, feminae etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parsimonia: lenitati ac magnificentiae

Dum promontorium Miseni] Classis Romana in portu Misenensi ordinariam stationem habebat; uti Alexandrina Puteolis.

et aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus pro-
babatur; qui, in tanta vitiorum dulcedine, sum-
mum Imperium non restrictum nec perseverum vo-
49 lunt. Initium coniurationi non a cupidine ipsius
fuit: nec tamen facile memoraverim, quis primus
auctor, cuius instinctu concitum sit, quod tam
multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flavium,
Tribunum Praetoriae cohortis, et Sulpicium Asprum
Centurionem exstitisse, constantia exitus docuit.
Et Lucanus Annaeus, Plautiusque Lateranus, Con-
sul designatus, vivida odia intulere. Lucanum pro-
priae caussae accendebant, quod famam carminum
eius premebat Nero, prohibueratque ostentare, va-
nus aemulatione. Lateranum, Consulem designa-
tum, nulla iniuria, sed amor Reipubl. sociavit. At
Flavius Scevinus et Afranius Quinctianus, uter-
que Senatorii ordinis, contra famam sui, princi-
pium tanti facinoris capessivere. Nam Scevino dis-
soluta luxu mens, et proinde vita somno languida:
Quinctianus mollitia corporis infamis, et a Nerone
probroso carmine diffamatus, contumelias ultum
58 ibat. Ergo, dum *scelera Principis, et finem adesse
Imperii, diligendumque, qui fessis rebus succurre-
ret*, inter se aut inter amicos iaciunt, adgregavere
Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vul-
catium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium
Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum,
Equites Romanos: ex quibus Senecio, e praeci-
pua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam

Lucanum] Quo nobiliorem poetam non tulit Hispania: nimis quidem turgidum, sed argumenti dignitate, granditate animi, sententiarum majestate, ipsaque verborum gravitate, laudatum. *Brot.*

tum retinens: eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitae sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus et Statius Proximus, Tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paullus, Centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo Praefecto videbatur, quem, vita famaque laudatum, per saevitiam inpudicitiamque Tigellinus in animo Principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac saepe in metum adduxerat, quasi *adulterum Agrippinae et desiderio eius ultioni intentum.* Igitur, ubi coniuratis, praefectum quoque Praetorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promptius iam de tempore ac loco caedis agitabant. Et 'cepisse inpe'tum' Subrius Flavius ferebatur, 'in scena canentem 'Neronem adgrediendi; aut cum ardente domo per 'noctem huc illuc cursaret incustoditus.' Hìc occasio solitudinis; ibi ipsa frequentia, tanti decoris testis, pulcherrimum animum exstimulaverant: nisi inpunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa. Interim cunctantibus prolatantibusque spem 51
ac metum, Epicharis quaedam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat) accendere et arguere coniuratos: ac postremo lentitudinis eorum pertaesa, et in Campania agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, et conscientiā inligare connixa est tali initio. Erat Chiliarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendae matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur. is

mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum *merita erga Neronem sua, et quam in inritum cecidissent*, aperit, adiicitque questus et *destinationem vindictae, si facultas oriretur*, spem dedit, posse inpelli et plures conciliare. nec leve auxilium in classe, crebras occasiones; quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu laetabatur. Ergo Epicharis plura: et omnia scelera Principis orditur: 'neque se 'iactare, quod inane esset; provisum, quonam modo 'poenas eversae Reipublicae daret: accingeretur mo- 'do navare operam et militum acerrimos ducere in 'partes, ac digna pretia exspectaret.' Nomina tamen coniuratorum reticuit. Vnde Proculi indicium inritum fuit, quamvis ea, quae audierat, ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innixum facile confutavit. Sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quae vera non probabantur.

52 Coniuratis tamen, metu proditionis permotis, placitum maturare caedem apud Baias in villa Pisonis: cuius amoenitate captus Caesar creber eo ventitabat, balneasque et epulas inibat, omissis excubiis et fortunae suae mole. Sed abnuit Piso, 'invidiam' praetendens, 'si sacra mensae, Diique hospitales caede qua- 'liscumque Principis cruentarentur. melius apud ur- 'bem in illa invisa et spoliis civium exstructa 'domo, vel in publico patraturos, quod pro Re- 'publica suscepissent.' Haec in commune: ceterum timore occulto, ne L. Silanus, eximia nobilitate disciplinaque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, prompte daturis operam, qui a coniura-

tione integri essent, quique miserarentur Neronem, tamquam per scelus interfectum. Plerique, 'Vestini quoque Consulis acre ingenium vitavisse 'Pisonem' crediderunt, 'ne ad libertatem moveretur, *vel, delecto Imperatore alio, sui muneris Rempublicam faceret.* Etenim expers coniurationis erat: quamvis super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium expleverit. Tandem statuere, circensium ludorum 53
die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata: quia Caesar, rarus egressu, domoque aut hortis clausus, ad ludicra circi ventitabat, promptioresque aditus erant laetitia spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, 'ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari 'oraret, deprecabundus et genibus Principis accidens, prosterneret incautum premeretque, animi 'validus et corpore ingens. Tum iacentem et inpeditum Tribuni et Centuriones et ceterorum, ut quisque audentiae habuisset, accurrerent trucidarentque:' primas sibi partes expostulante Scevino, qui pugionem templo Salutis (in Etruria,) sive, ut alii tradidere, Fortunae, Ferentino in oppido, detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. 'Interim 'Piso apud aedem Cereris opperiretur, unde eum 'Praefectus Fenius et ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antonia, Claudii Caesaris filia, ad 'eliciendum vulgi favorem:' quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio se obstrinxisse: nisi si cupido dominandi cunctis adfectibus flagrantior est. Sed mirum, quam 54

inter diversi generis, ordinis, aetatis, sexus, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint; donec proditio coepit e domo Scevini: qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignavit; promptum vagina pugionem, de quo supra retuli, *vetustate obtusum* increpans, *asperari saxo et in mucronem ardescere* iussit, eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul adfluentius solito convivium initum: servorum carissimi libertate et alii pecunia donati. atque ipse moestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. Postremo *vulneribus ligamenta*, *quibusque sistitur sanguis*, *parare* eundem Milichum monet; sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum adreptis suspicionibus, ut plerique tradidere, de consequentibus. Nam, cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque inmensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium adsumpserat, muliebre ac deterius. quippe ultro metum intentabat, 'multosque adstitisse libertos ac servos, qui 'eadem viderint: nihil profuturum unius silentium: 'at praemia penes unum fore, qui indicio praevenis-
55 'set.' Igitur, coepta luce, Milichus in hortos Servilianos pergit: et, cum foribus arceretur, *magna et atrocia adferre* dictitans, deductusque ab ianitoribus ad libertum Neronis, Epaphroditum, mox ab eo ad

Epaphroditus] Neroni erat a libellis; quem tamen fortuna minus celebrem fecit, quam servus ejus *Epictetus*. Stoicorum antistes.

Neronem, *urgens periculum*, *graves coniurationes*, et cetera, quae audierat coniectaveratque, docet. Telum quoque in necem eius paratum ostendit, accirique reum iussit. is raptus per milites et defensionem orsus, 'Ferrum, cuius argueretur, olim religione 'patria cultum, et in cubiculo habitum ac fraude 'liberti subreptum,' respondit. 'Tabulas testamenti 'saepius a se, et incustodita dierum observatione, 'signatas. Pecunias et libertates servis et ante 'dono datas, sed ideo tunc largius, quia, tenui iam 're familiari et instantibus creditoribus, testamen- 'to diffideret. Enimvero liberales semper epulas 'struxisse, et vitam amoenam et duris iudici- 'bus parum probatam. Fomenta vulneribus nulla 'iussu suo, sed, quia cetera palam vana obie- 'cisset, adiungere crimen, ut sese pariter indicem 'et testem faceret.' Adiicit dictis constantiam. incusat ultro *intestabilem et consceleratum*, tanta vocis ac vultus securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset, 'Antonium Natalem 'multa cum Scevino ac secreto conlocutum, et esse 'utrosque C. Pisonis intimos.' Ergo accitur Nata- 56
lis: et diversi interrogantur, *quisnam is sermo*, *qua de re fuisset?* cum exorta suspicio, quia non congruentia

Quanto melior domino servus! *Brot.* Observatione dignum est, ut Porticûs secta originem primam inter respublicas Graecas habuit, in temporibus arduis, incertis, et omnibus periculis obnoxiis, (Vide Adam Smith, Theory of Moral Sentiments, Vol. II., p. 127, &c.) ita in hac aetate funesta, disciplinam Stoicam iterum vigere, et quasi a cineribus resurgere. Periculum imminens et perpetuum vigilantiam perpetuam et poscit et parit: omnes quasi in procinctu stare cogit, et ad virtutes severiores suadet, vel potius eas ad animi tranquillitatem necessarias reddit, temperantiam, fortitudinem, et contemptum mortis. Non alio tempore exempla illustriora invenies. Seneca Neronis praeceptor et educator; Epictetus, Neroniani servi ipse servus, inter Stoicos illustres

responderant: inditaque vincla. Et tormentorum adspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis, totius conspirationis magis gnarus, simul arguendi peritior, *de Pisone* primum fatetur. deinde adiicit *Annaeum Senecam*, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecae, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scevinus quoque, pari inbecillitate, an cuncta iam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. ex quibus Lucanus Quinctianusque et Senecio diu abnuere. Post, promissa inpunitate conrupti, quo tarditatem excursarent, Lucanus *Atillam matrem suam*, Quinctianus *Glitium Gallum*, Senecio *Annium Pollionem*, amicorum praecipuos,
57 nominavere. Atque interim Nero recordatus, Volusii Proculi indicio Epicharin adtineri, ratusque muliebre corpus inpar dolori, *tormentis dilacerari* iubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a femina spernerentur, pervicere, quin obiecta denegaret. Sic primus quaestionis dies contemptus. Postero, cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae, (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto, indidit cervicem, et, corporis pondere connisa, tenuem iam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier, in tanta necessitate, alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui, et viri, et Equites Romani Senatoresque, intacti tormentis, carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque et

Senecio et Quinctianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet sepsisset. Quin et urbem, 58
per manipulos occupatis moenibus, infesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat Princeps, quasi externis. Continua hinc et iuncta agmina trahi ac foribus hortorum adiacere. Atque, ubi dicendam ad caussam introissent, *laetatum erga coniuratos, sed fortuitus sermo et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent*, pro crimine accipi: cum super Neronis ac Tigellini saevas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed, quo fidem inscitiae pararet, atrox adversus socios. Idem Subrio Flavio adsistenti adnuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium, caedemque patraret, renuit, infregitque inpetum iam manum ad capulum referentis. Fuere, 59
qui prodita coniuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scevinus, hortarentur Pisonem, 'pergere in 'castra, aut rostra escendere, studiaque militum et 'populi tentare, si conatibus eius conscii adgregarentur, secuturos etiam integros: magnamque motae 'rei famam, quae plurimum in novis consiliis valeret. 'Nihil adversum hoc Neroni provisum. etiam fortes 'viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino 'scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra 'cieret. Multa experiendo confieri, quae segnibus 'ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot 'consciorum animis et corporibus sperari. Cruciatu 'aut praemio cuncta pervia esse. Venturos, qui

'ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece 'adficerent. Quanto laudabilius periturum, dum 'amplectitur Rempublicam, dum auxilia libertati 'invocat. Miles potius deesset et plebes desereret; 'dum ipse maioribus, dum posteris, si vita praeripere-'tur, mortem adprobaret?' Inmotus his, et paullulum in publico versatus, post domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tamquam favore inbutus. Obiit, abruptis brachiorum venis. Testamentum foedis adversus Neronem adulationibus amori uxoris dedit: quam degenerem, et sola corporis forma commendatam, amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito, Domitius Silus: hic patientia, illa inpudicitia, Pi-
60 sonis infamiam propagavere. Proximam necem Plautii Laterani, Consulis designati, Nero adiungit, adeo propere, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum servilibus poenis sepositum, manu Statii, Tribuni, trucidatur, plenus constantis silentii, nec Tribuno obiiciens eandem conscientiam. Sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima Principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis et hactenus prompsit: 'missum se ad aegrotum Senecam, uti viseret conquerereturque, cur 'Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam 'familiari congressu exercuissent.' Et respondisse Se-

Breve mortis arbitrium] Profecto breve. Nam Nero *mori iussis non amplius quam horarium spatium dabat. Lips.*

necam: 'sermones mutuos et crebra conloquia neutri 'conducere: ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti.' Haec ferre Granius Silvanus, Tribunus Praetoriae cohortis, et, *an dicta Natalis suaque responsa nosceret*, percunctari Senecam iubetur. Is, forte, an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat, quartumque apud lapidem, suburbano rure, substiterat. Illo propinqua vespera Tribunus venit et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeia Paullina uxore et amicis duobus epulanti, mandata Imperatoris edidit. Seneca, 'missum ad 61
'se Natalem, conquestumque nomine Pisonis, quod 'a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis et amorem quietis excusavisse,' respondit. 'Cur salutem privati hominis incolumitati suae 'anteferret, caussam non habuisse. nec sibi promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis 'gnarum, quam Neroni, qui saepius libertatem Senecae, quam servitium expertus esset.' Vbi haec a Tribuno relata sunt, Poppaea et Tigellino coram, quod erat saevienti Principi intimum consiliorum, interrogat: 'an Seneca voluntariam mortem pararet?' Tum Tribunus, 'nulla pavoris signa, nihil triste in 'verbis eius aut vultu deprehensum,' confirmavit.

Nec sibi promptum] Ipse de se ad Neronem. *Non blandiar auribus tuis. nec enim mihi hic mos est. Maluerim veris offendere, quam placere adulando. Lips.*

Libertatem Senecae, quam servitium] Egregia, dignaque Philosopho, sed sera fuit libertas, jamque praevalidis Principis vitiis. Prius vero servitium, seu ut mollius loquar, prius promptiusque in novas ferocientis animi libidines fuerat obsequium. Qua in re quantum sit peccatum intelligent, qui hominum, et maxime Principum, animos norunt. *Brot.*

Nulla pavoris signa] Lege haec cum sequentibus: et admitte, sodes, calumnias Dionis. *Lips.*

Ergo 'regredi et indicere mortem' iubetur. Tradit Fabius Rusticus, 'non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Fenium Praefectum, et expositis Caesaris iussis, an obtemperaret, interrogavisse; monitumque ab eo, ut exsequeretur;' fatali omnium ignavia. nam et Silvanus inter coniuratos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam unum ex Centurionibus, qui
62 *necessitatem ultimam* denuntiaret. Ille interritus poscit *testamenti tabulas:* ac, denegante Centurione, conversus ad amicos, 'quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur,' quod unum iam et pulcherrimum habebat, 'imaginem vitae suae relinquere,' testatur: 'cuius si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiae laturos.' Simul lacrimas eorum, modo sermone, modo intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogitans; 'ubi praecepta sapientiae? ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? Cui enim ignaram fuisse saevitiam Neronis? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris praeceptorisque necem adiice-
63 ret.' Vbi haec atque talia in commune disseruit, complectitur uxorem, et, paullulum adversus praesentem fortitudinem mollitus, rogat oratque, 'temperaret dolori, nec aeternum susciperet, sed in contemplatione vitae, per virtutem aetae, desiderium mariti solatiis honestis toleraret.' Illa contra, *sibi quoque destinatam mortem*, adseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriae eius non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam,

ad iniurias relinqueret: 'vitae,' inquit, 'delinimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. non 'invidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo 'fine.' Post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo eius tormenta ad inpatientiam delaberetur, suadet, *in aliud cubiculum abscedere.* Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quae, in vulgus edita eius verbis, invertere supersedeo. At Nero, nullo in Paullinam 64
proprio odio, ac, ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae. nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere, qui crederent, 'donec inplacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse: deinde, oblata 'mitiore spe, blandimentis vitae evictam:' cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et

Invertere supersedeo] Meis, adeoque aliis verbis narrare. *Invertere* idem est, quod commutare, commutatis verbis dicere: non pervertere, corrumpere, ut accepit Rhenanus, qui propterea malebat *innectere.* Sic *oratio conversa et mutata* ap. Cicer. Partit. c. 7. i. e. aliis atque aliis verbis expressa. *Ern.*

arte medicinae probatum, orat, *provisum pridem ve-*
nenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio
exstinguerentur, *promeret:* adlatumque hausit frus-
tra, frigidus iam artus, et clauso corpore adversum
vim veneni. Postremo stagnum calidae aquae in-
troiit, respergens proximos servorum, addita voce:
Libare se liquorem illum IOVI LIBERATORI.
Exin balneo inlatus, et vapore eius exanimatus, sine
ullo funeris solenni crematur. Ita codicillis prae-
scripserat, cum etiam tum praedives et praepotens
65 supremis suis consuleret. Fama fuit, Subrium Fla-
vium cum Centurionibus occulto consilio, neque
tamen ignorante Seneca, destinavisse, 'ut, post oc-
'cisum opera Pisonis Neronem, Piso quoque inter-
'ficeretur, tradereturque Imperium Senecae, quasi
'insontibus claritudine virtutum ad summum fasti-
'gium delecto.' Quin et verba Flavii vulgaban-
tur: 'non referre dedecori, si citharoedus demove-
'retur et tragoedus succederet:' quia, ut Nero
66 cithara, ita Piso tragico ornatu canebat. Ceterum
militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accen-
sis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem
eumdem conscium et inquisitorem non tolerabant.
Ergo instanti minitantique renidens Scevinus, *ne-*
minem, ait, *plura scire, quam ipsum.* Hortaturque
ultro, *redderet tam bono Principi vicem.* Non vox
adversum ea Fenio, non silentium, sed verba sua
praepediens et pavoris manifestus, ceterisque, ac
maxime Cervario Proculo, Equite, ad convincendum
eum connisis, iussu Imperatoris a Cassio milite, qui

Jovi Liberatori]. Mos erat antiquis solennis, ut convivia libationibus finirent. Seneca hic eleganter Jovi, quasi epulis jam absolutis, ab aerumnis vitae Liberatori, libat.

ob insigne corporis robur adstabat, conripitur vinciturque. Mox eorundem indicio Subrius Flavius 67
Tribunus pervertitur, primo 'dissimilitudinem mo-'rum' ad defensionem trahens, 'neque se armatum 'cum inermibus et effeminatis tantum facinus con-'sociaturum:' dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus: interrogatusque a Nerone, quibus caussis ad oblivionem sacramenti processisset: 'Oderam te,' inquit: 'nec quisquam tibi fide-'lior militum fuit, dum amari meruisti. odisse coepi, 'postquam parricida matris et uxoris et auriga et his-'trio et incendiarius extitisti. Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecae, vulgata erant. nec minus nosci decebat militaris viri sensus incomptos et validos. Nihil in illa coniuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi, quae faceret, insolens erat. Poena Flavii Veiano Nigro Tribuno mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi iussit, quam Flavius, ut *humilem et angustam* increpans, circumstantibus militibus, *ne hoc quidem*, inquit, *ex disciplina.* admonitusque, fortiter protendere cervicem: *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter ferias.* Et ille multum tremens, cum 68
vix duobus ictibus caput amputavisset, saevitiam apud Neronem iactavit, *sesquiplaga interfectum a se* dicendo. Proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper, Centurio, praebuit. percunctanti Neroni, *cur in caedem suam conspiravisset?* breviter re-

Oblivionem sacramenti] Non temere sacramenti mentio. Nam milites sub Impp. ante omnia iurabant in Principis salutem. Pulchre Arrianus I, 14.

Sesquiplaga interfectum] Caligulae praeceptum: *Ita feri, ut mori se sentiat. Lips.* Suet. 30.

spondens, *non aliter tot flagitiis eius subveniri potuisse.* Tum iussam poenam subiit. Nec ceteri Centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque Consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex coniuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam, vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. Ceterum Neronis odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam Principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis inlusus; quae, ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat repens caussa, quod Vestinus Statiliam Messallinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius, inter adulteros eius
69 et Caesarem esse. Igitur, non crimine, non adcusatore existente, quia speciem iudicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerelanum Tribunum cum cohorte militum inmittit: iubetque *praevenire conatus Consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuventutem:* quia Vestinus inminentes foro aedes decoraque servitia et pari aetate habebat. Cuncta eo die munia Consulis inpleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu: cum ingressi milites, *vocari eum a Tribuno*, dixere. Ille, nihil demoratus, exsurgit. et omnia simul properantur: clauditur cubiculo, praesto est medicus, abscinduntur venae, vigens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce, qua semet miseraretur.

Circumdati interim custodia, qui simul discubuerant, nec, nisi provecta nocte, omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium, et imaginatus et inridens Nero, *satis supplicii luisse*, ait, *pro epulis Consularibus*. Exin M. Annaei Lu- 70
cani caedem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paullatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis pectore, intelligit, recordatus carmen a se compositum, quo vulneratum militem, per eiusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit. eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quinctianus et Scevinus, non ex priore vitae mollitia, mox reliqui coniuratorum periere, nullo facto dictove memorando. Sed compleri interim 71
urbs funeribus, capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates Deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. Atque ille, gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia inpunitate remuneratur: Milichus, praemiis ditatus, *Conservatoris* sibi nomen, Graeco eius rei vocabulo, adsumpsit. E Tribunis Granius Silvanus, quamvis absolutus, sua manu cecidit: Statius Proximus veniam, quam ab Imperatore acceperat, vanitate exitus conrupit. Ex-

Vulneratum militem] Lycidam, de quo Lucanus.

Versus ipsos retulit] Sunt haud dubie isti III. 635.

Scinditur avulsus, nec sicut vulnere, sanguis,
Emicuit lentus; ruptis cadit undique venis,
Discursusque animae diversa in membra meantis
Interceptus aquis. *Lips.*

Vertranius credebat intelligi versus IX. 805—814.

uti dehinc Tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius; *quasi, Principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur.* Novio Prisco, per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni, infamatis magis, quam convictis, data exsilia. Priscum Antonia Flacilla coniunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum et integris opibus, post ademptis. quae utraque gloriam eius auxere. Pellitur et Rufius Crispinus, occasione coniurationis, sed Neroni invisus, quod Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Virginium Flaccum et Musonium Rufum claritudo nominis expulit. Nam Verginius studia iuvenum eloquentia, Musonius praeceptis sapientiae, fovebat. Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur. At Cadicia, uxor Scevini, et Caesonius Maximus, Italia prohibentur, reos fuisse se, tantum poena experti. Atilla, mater Annaei Lucani, sine absolutione, sine supplicio, dissimulata.

72 Quibus perpetratis Nero, et concione militum habita, bina numum millia viritim manipularibus divisit, additque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonae utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat Senatum et triumphale decus Petronio Turpiliano Consulari, Cocceio Nervae Praetori designato, Tigellino, Praefecto Praetorii, tribuit; Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud palatium quoque effigies eorum sisteret. Consularia insignia

Cocceio Nervae] Postea Imperatori.

Nymphidio: de quo, quia nunc primum oblatus est, pauca repetam. nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertina ortus, quae corpus decorum inter servos libertosque Principum vulgaverat, ex C. Caesare se genitum ferebat, quoniam forte quadam habitu procerus et torvo vultu erat: sive C. Caesar, scortorum quoque cupiens, etiam matri eius inlusit. Sed Nero, vocato Senatu, oratione 73
inter Patres habita, edictum apud populum et conlata in libros indicia confessionesque damnatorum adiunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, *tamquam viros insontes ob invidiam aut metum exstinxisset.* Ceterum coeptam adultamque et revictam coniurationem, neque tunc dubitavere, quibus verum noscendi cura erat, et fatentur, qui post interitum Neronis in urbem regressi sunt. At in Senatu cunctis, ut cuique plurimum moeroris, in adulationem demissis, Iunium Gallionem, Senecae fratris, morte pavidum et pro sua incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, *hostem et parricidam* vocans; donec consensu Patrum deterritus est, 'ne publicis malis abuti ad occasionem privati 'odii videretur, neu composita aut oblitterata man'suetudine Principis novam ad saevitiam retraheret.'
Tum 'dona et grates Deis' decernuntur, 'propriusque honos Soli, (cui est vetus aedes apud circum, 74
'in quo facinus parabatur) qui occulta coniurationis 'Numine retexisset: utque Circensium Cerealium 'ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur: 'mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet: 'templum Saluti exstrueretur eo loci, ex quo Scevi'nus ferrum prompserat.' Ipse eum pugionem apud

capitolium sacravit, inscripsitque IOVI VINDICI. In praesens haud animadversum: post arma Iulii Vindicis, ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. Reperio in commentariis Senatus, Cerialem Anicium, Consulem designatum, pro sententia dixisse, 'ut templum D. Neroni quam maturrime 'publica pecunia poneretur.' Quod quidem ille decernebat, tamquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito, quorundam dolo ad omina sui exitus vertebatur. nam Deûm honor Principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit.

Arma Julii Vindicis] Qui rebellione sua Neronem ad mortem compulit. Vide supplementum Annal. XVI. 66 et seqq. *Brot.*

Nam Deum honor Principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit] Tertull. pulchre et apposite huic rei Apol. 34. *Si non de mendacio erubescit eiusmodi adulatio, hominem Deum appellando: timeat saltem de infausto. Maledictum est, ante apotheosin, Deum Caesarem nuncupare. Lips.* Falsum id in Augusto, liquet ex Horatio et Manilio, inquit Huetius. At vir doctiss. non attendit. Augustum quidem poetis dictum esse Deum, et in provinciis aras et sacra habuisse; verum non in urbe. Neronem in provinciis adpellatum fuisse Deum, testatur numus ex aere minimo, ab Harduino laudatus in Sel. Opp. p. 724. ΝΕΡΩΝ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΘΕΟΣ, capite laureato. Ex aversa parte ΙΟΥΛΙΟϹ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟϹ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ. Sic *Broterius.*

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

LIBER SEXTVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. 2. *Inludit fortuna vanitati Neronis per Bassum, qui thesaurum in Numidia defossum iactat, quem* 3. *Nero frustra quaerit.* 4. *Lustrali certamine victoria cantus oblata Neroni et corona facundiae.* 5. *In eo spectaculo auditorum molestia et Vespasiani periculum.* 6. *Poppaeam mortuam laudat Nero apud rostra.*

7—9. *Pulsi Cassius et Silanus necantur.* 10. 11. *L. Vetus cum Sextia socru et Pollutia filia perit.* 12. *Adcusatoris praemia. Mensium nova nomina.* 13. *Turbine ventorum vastata Campania. Pestilentia. Lugdunensem cladem Princeps solatur.* 14. 15. *Sosiani fraude Chaldaeorum consultores, P. Anteius et Ostorius Scapula, delati mortem iussi properant.* 16. *Taciti super tot cladibus querelae.* 17. *Rufius Crispinus coactus se interficit. Mella falsis litteris circumventus, similique arte Cerialis.* 18. 19. *C. Petronius, erudito luxu notus, Tigellini invidia exosus, venas sibi incidit, flagitia Principi codicillis exprobrat.* 20. *inde Siliae exsilium.*

21. 22. Thraseam Paetum adcusant Cossutianus et Eprius; 23. Baream Soranum Ostorius Sabinus. 24. Ad Neronem codicillos dat Thrasea. Is Patres vocari iubet. 25. 26. Consultat Thrasea, an in curia defensionem tentet. 27. Nero Senatum armis obsidet, infrequentiam Patrum arguit. 28. 29. Marcellus Eprius Thraseam, Helvidium, Agrippinum, Montanum, 30. Ostorius Baream cum filia Servilia adcusant. 31. Eorum miserabilis defensio in Senatu. 32. Egnatius pseudostoicus perfide in Soranum agit; cui 33. Cassius Asclepiodotus egregiam fidem praestat. Thraseae, Sorano, Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius, Paconius, Italia pulsi. Montanus patri concessus. Adcusatores remunerati. 34. Thrasea libat Iovi Liberatori. Anni unius haec gesta, quia reliqua libri Fatum invidit.

C. SVETONIO. L. PONTIO. TELESINO. COSS.

1 Inlusit dehinc Neroni fortuna, per vanitatem ipsius et promissa Cesellii Bassi; qui origine Poenus, mente turbida, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit: vectusque Romam, Principis aditum emercatus, expromit, 'repertum in agro suo 'specum altitudine immensa, quo magna vis auri 'contineretur, non in formam pecuniae, sed rudi et 'antiquo pondere. lateres quippe praegraves iacere, 'adstantibus parte alia columnis: quae per tantum 'aevi occulta augendis praesentibus bonis. Ceterum, ut coniectura demonstraret, Didonem Fe'nissam, Tyro profugam, condita Carthagine, illas 'opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia 'lasciviret, aut Reges Numidarum, et alias infensi,

Mente turbida] i. e. male sana, furiosa: pro quo verbo *turbidus* saepe apud poetas dicitur.

'cupidine auri ad bellum accenderentur.' Igitur 2
Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectata, nec missis, per quos nosceret, an vera adferrentur, auget ultro rumorem, mittitque, qui velut paratam praedam aveherent. Dantur triremes et delectum remigium iuvandae festinationi. nec aliud per illos dies populus credulitate, prudentes diversa fama, tulere. Ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur: a narratoribus oratoribusque praecipua materia in laudem Principis adsumpta est. 'non enim tantum solitas fruges, nec metallis confusum aurum gigni, sed nova ubertate provenire 'terram et obvias opes deferre Deos:' quaeque alia, summa facundia nec minore adulatione, servilia fingebant, securi de facilitate credentis. Glisce- 3
bat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis, quas multos per annos prodigeret. Quin et inde iam largiebatur: et divitiarum exspectatio inter caussas paupertatis publicae erat. Nam Bassus, effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus adseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium, efficiendo operi adsumptus, tandem, posita vecordia, 'non falsa ante somnia sua, 'seque tunc primum elusum,' admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. Quidam, 'vinc'tum ac mox dimissum,' tradidere, 'ademptis bonis, 'in locum Regiae gazae.' Interea Senatus, pro- 4
pinquo iam lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert Imperatori *victoriam cantus*, adiicitque *facundiae coronam*, qua ludicra deformitas velaretur. Sed Nero, 'nihil ambitu, nec potestate Senatus opus

esse,' dictitans, 'se aequum adversus aemulos, et 'religione iudicum meritam laudem adsecuturum,' primo carmen in scena recitat: mox, flagitante vulgo, *ut omnia studia sua publicaret* (haec enim verba dixere) ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans: ne fessus resideret, ne sudorem, nisi ea, quam indutui gerebat, veste detergeret: ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremo flexus genu, et coetum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus iuvare solita, personabat certîs modis plausuque composito. Crederes laetari: ac fortasse laetabantur, per incuriam publici flagitii.
5 Sed qui remotis e municipiis, severamque adhuc et antiqui moris retinentes Italiam, quique, per longas provincias, lasciviae inexperti, officio legationum aut privata utilitate, advenerant, neque adspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere: cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros ac saepe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum inpa-

Flexus genu] Imo et sollennia histrionum verba haec pronuncians, Κυριοι μου ευμενως μου ακουσατε. Ex quo intelligis, quid *principium* apud Suet. sit Nero 21. *Vtque constitit peracto principio, Nioben se cantaturum per Cluvium Rufum pronunciavit.* Anteloquium scilicet illud citharoedicum, emerendi favoris: ut et principia quaedam, legitimo carmine, olim oratorum. *Lips.*

Et coetum illum manu veneratus] In culpa ponit Tacitus. Tamen Imperatoribus postea id servatum, ut solenni ritu populum adorarent in circo. Claudianus pulchre De VI. Cons. Honorii 611.

O quantum populo secreti numinis addit
Imperii praesens species! quantamque rependit
Maiestas alterna vicem! cum Regia circi
Connexum gradibus, veneratur purpura, vulgus:
Consensuque cavae sublatus in aethera vallis
Plebis adoratae reboat fragor. *Lips.*

ri clamore aut silentio segni praeteriret. Constitit, plerosque Equitum, dum per angustias aditus et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coeuntium scrutarentur. Vnde tenuioribus statim inrogata supplicia, adversus inlustres dissimulatum ad praesens, et mox redditum odium. Ferebantque 'Vespasianum, tamquam somno conniveret, a Phoebo liberto increpitum, aegreque meliorum precibus obtectum: mox inminentem perniciem 'maiore fato effugisse.' Post finem ludicri, Pop- 6
paea mortem obiit, fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis adflicta est. neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis, quam ex fide, quippe liberorum cupiens et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed, Regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur. Ductae tamen publicae exsequiae, laudavitque ipse apud rostra *formam eius, et quod Divinae infantis parens fuisset*, aliaque fortunae munera pro virtutibus.

Mortem Poppaeae, ut palam tristem, ita recor- 7
dantibus laetam, ob inpudicitiam eius saevitiamque, nova insuper invidia Nero complevit, prohibendo

Vespasianum] Postea IMPERATOREM.

Maiore fato effugisse] Videtur respexisse ad poetis iactata *fata magna, maiora*: de quibus copiose Bentlei. ad Horat. Ep. II, 1, 6. Sensus: quia maioribus rebus destinatus erat, nec posset adeo a Nerone perimi. *Ern.*

C. Cassium officio exsequiarum. quod primum indicium mali: neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur: nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modesta iuventa, praecellebant. Igitur missa ad Senatum oratione, 'removendos a 'Republica utrosque,' disseruit: obiectavitque Cassio, 'quod inter imagines maiorum etiam C. Cas'sii effigiem coluisset, ita inscriptam: DVX PAR'TIVM. Quippe semina belli civilis et defec'tionem a domo Caesarum quaesitam. Ac, ne me'moria tantum infensi nominis ad discordias uteretur, 'adsumpsisse L. Silanum, iuvenem genere nobilem,
8 'animo praeruptum, quem novis rebus ostentaret.' Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum eius Torquatum, 'tamquam disponeret iam Imperii cu'ras, praeficeretque rationibus et libellis et epistolis 'libertos:' inania simul et falsa. nam Silanus intentior metu et exitio patrui ad praecavendum exterritus erat. Inducit posthac, vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani amitam, 'incestum 'cum fratris filio et diros sacrorum ritus' confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius, Senatores, et Calpurnius Fabatus, Eques Romanus: qui, adpellato Principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem, circa summa scelera distentum, quasi minores eva-
9 sere. Tunc consulto Senatus *Cassio et Silano exsilia* decernuntur: *de Lepida Caesar statueret.* Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius et senectus

C. Cassium] De hoc cf. VI, 15. XII, 11. 12. Plin. ep. 7, 24. De *Silano* XV, 52. Vide Stemma Caesarum Num. 50.

eius exspectabatur. Silanus, tamquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus: post municipio Apuliae, cui nomen est Barium, clauditur. Illic, indignissimum casum sapienter tolerans, a Centurione, a caedem misso, corripitur: suadentique, 'venas abrumpere, animum quidem morti destinatum,' ait, 'sed non permittere percussori gloriam ministerii.' At Centurio, quamvis inermem, praevalidum tamen et irae quam timori propiorem, cernens, premi a militibus iubet. Nec omisit Silanus obniti et intendere ictus, quantum manibus nudis valebat, donec a Centurione vulneribus adversis, tamquam in pugna, caderet.

Haud minus prompte L. Vetus socrusque 10
eius, Sextia, et Pollutia filia, necem subiere: invisi Principi, tamquam vivendo exprobrarent, interfectum esse Rubellium Plautum, generum Lucii Veteris. Sed initium detegendae saevitiae praebuit, interversis patroni rebus, ad adcusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem, ob flagitia vinctum a Vetere, Asiae Proconsule, exsolvit Nero, in praemium adcusationis. Quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites occulta custodia circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum, longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti, mariti sui, viderat: cruentamque cervicem eius amplexa, servabat sanguinem et vestes respersas; vidua, inplexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi quae mortem arcerent. Tum, hortante patre, Neapolin pergit. Et, quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, 'audiret insontem, neve Consulatus sui quondam conlegam

'dederet liberto,' modo muliebri eiulatu, aliquando, sexum egressa, voce infensa, clamitabat, donec Princeps inmobilem se precibus invidiae iuxta ostendit.
11 Ergo nuntiat patri, 'abiicere spem et uti necessitate.' Simul adfertur, 'parari cognitionem Senatus et trucem sententiam.' Nec defuere, qui monerent, 'magna ex parte haeredem Caesarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere.' quod adspernatus, ne vitam, proxime libertatem actam, novissimo servitio foedaret, largitur in servos, quantum aderat pecuniae: et, 'si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tris modo lectulos ad suprema retineri,' iubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique, et singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes 'labenti animae celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros.' Servavitque ordinem fortuna: ac seniores prius, tum cui prima aetas, exstinguuntur. Adcusati post sepulturam, decretumque, *ut more maiorum punirentur*. Et Nero intercessit *mortem sine arbitro* permittens.
12 ea, caedibus peractis, ludibria adiiciebantur. P. Gallus, Eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. Liberto et adcusatori praemium operae, locus in theatro inter viatores Tribunicios, datur. Et mensis, qui Aprilem, eumdemque Neroneum, sequebatur, Maius *Claudii*, Iunius *Germanici*, vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito, qui id

More maiorum] Quid hoc, v. II, 32, et ap. Suet. 49.

censuerat, 'ideo Iunium mensem transmissum, quia 'duo iam Torquati, ob scelera interfecti, infaustum 'nomen Iunium fecissent.' Tot facinoribus foedum 13
annum etiam Dii tempestatibus et morbis insignivere. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disiecit. pertulitque violentiam ad vicina urbi: in qua omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nulla coeli intemperie, quae occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus, complebantur. non sexus, an aetas periculo vacua. servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter coniugum et libertorum lamenta; qui, dum adsident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. Equitum Senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant; tamquam communi mortalitate saevitiam Principis praevenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est Princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant; turbidis casibus. C. 14
Suetonio, L. Telesino coss. Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exsilio, ut dixi, multatus, postquam, id honoris indicibus, tamque promptum ad caedes Principem, accepit, inquies animo, et occasionum haud segnis, Pammenem, eiusdem loci exsulem et Chaldaeorum arte famosum, eoque multorum amicitiis innexum, similitudine

Vis pestilentiae] De hoc morbo Suet. 39.

fortunae sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni, opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem, eamque caussam multis exitio esse. Igitur, interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis, quae de ortu vitaque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad Principem, 'magna se et quae incolumitati eius 'conducerent, adlaturum, si brevem exsilii veniam 'impetravisset. quippe Anteium et Ostorium in- 'minere rebus, et sua Caesarisque fata scrutari.' Exin missae liburnicae, advehiturque propere Sosianus. Ac, vulgato eius indicio, inter damnatos magis, quam inter reos, Anteius Ostoriusque habebantur: adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus prius Anteius, *ut supremas tabulas moraretur.* Atque ille, hausto veneno, tarditatem eius perosus, inter-
15 cisis venis, mortem adproperavit. Ostorius longinquis in agris, apud finem Ligurum, id temporis erat. eo missus Centurio, qui caedem eius maturaret. Caussa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius multi militari fama, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore armorumque scientia, metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper, et reperta nuper coniuratione magis exterritum. Igitur Centurio, ubi ef-

Ostorii Scapulae] Cf. XII, 31. XIV, 48.

fugia villae clausit, iussa Imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem adversum hostes saepe spectatam in se vertit. Et, quia venae, quamquam interruptae, parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus, ut inmotum pugionem extolleret, adpressit dextram eius, iuguloque occurrit. Etiam si bella externa, 16
et obitas pro Republica mortes tanta casuum similitudine memorarem; meque ipsum satietas cepisset, aliorumque taedium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos adspernantium. At nunc patientia servilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum, et moestitia restringunt. Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quam, ne oderint tam segniter pereuntes. Ira illa Numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc inlustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis a promiscua sepultura separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam. Paucos quippe intra dies, eodem 17
agmine, Annaeus Mella, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus ac C. Petronius cecidere. Mella et Crispinus, Equites Romani, dignitate Senatoria. nam hic quondam Praefectus Praetorii, et Consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine coniurationis in Sardiniam exactus, accepto iussae mortis nuntio, semet interfecit. Mella, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus, petitione honorum abstinuerat per

Dignitate Senatoria] Non enim revera Senatores, sed opibus ac splendore cuivis Senatorum pares. Equites illustres. *Lips.* Vide ad 11, 4.

ambitionem praeposteram, ut Eques Romanus Consularibus potentia aequaretur. simul adquirendae pecuniae brevius iter credebat, per procurationes administrandis Principis negotiis. Idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis. quo interfecto, dum rem familiarem eius acriter requirit, adcusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. 'Mixta inter patrem filiumque con'iurationis scientia fingitur,' adsimulatis Lucani litteris. quas inspectas Nero *ferri ad eum* iussit, opibus eius inhians. At Mella, quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas: scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque eius, Cossutianum Capitonem, erogabat, quo cetera manerent. Additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse: 'se quidem mori nullis 'supplicii caussis; Rufium autem Crispinum et Ani'cium Cerialem vita frui, infensos Principi.' quae composita credebantur; de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur. neque enim multo post vim sibi adtulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam C. Caesari coniurationem ab eo memi-
18 nerant. De C. Petronio pauca supra repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitae transigebatur: utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat: habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque eius quanto so-

Grande adjumentum claritudinis] Haec audiant Lucani osores, eosque convitiorum pudeat. Novi equidem adolescentis poetae, patrui aetatisque suae auribus nimis accommodati, vitia; sed grandes sensus, vetere Roma dignos, et fecundandis ingeniis habiles, suspicio. *Brot.*

lutiora et quandam sui negligentiam praeferentia, tanto gratius, in speciem simplicitatis, accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniae, et mox Consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiae arbiter; dum nihil amoenum et molle adfluentia putat, nisi quod ei Petronius adprobavisset. Vnde invidia Tigellini, quasi adversus aemulum et scientia voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem Principis, cui ceterae libidines cedebant, adgreditur, amicitiam Scevini Petronio obiectans, conrupto ad indicium servo, ademptaque defensione, et maiore parte familiae in vincla rapta. Forte illis diebus Campaniam 19
petiverat Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic adtinebatur. Nec tulit ultra timoris aut spei moras. neque tamen praeceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum, obligatas, aperire rursum et adloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiae gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de inmortalitate animae et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus. Servorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit. iniit epulas, somno indulsit, ut, quamquam coacta mors, fortuitae similis esset. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium, adulatus est: sed flagitia Principis, sub nominibus exoletorum feminarumque et, novitate cuiusque stupri, praescripsit, atque obsignata misit Neroni. fregitque annulum, ne mox usui esset ad

Faciles versus] Sunt l[illegible]ri, iocosi, de rebus amatoriis et similibus.

20 facienda pericula. Ambigenti Neroni, quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio Senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquam familiaris. agitur in exsilium, tamquam non siluisset, quae viderat pertuleratque, proprio odio. At Minucium Thermum, Praetura functum, Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quaedam de Tigellino criminose detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus eius nece inmerita lueret.

21 Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit, interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus caussis in Thraseam: quod Senatu egressus est, cum de Agrippina referretur, ut memoravi: quodque iuvenalium ludicro parum expetibilem operam praebuerat: eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis cesticis, a Troiano Antenore institutis,

Virtutem ipsam excindere] Brevis, sed maxima laus!

Thrasea Paeto] Cuius gentile nomen adhuc quaero. Nam Dio 61, 15. P. Thraseam Paetum saltem appellat. Marmor vetus suadet Valerium fuisse. C. DOMITIO. DEXTRO. II. L. VALERIO. MESSALLA. THRASIA. PRISCO. COS. Quod etsi de alio, ex cognomine tamen suspicemur de gente. Thraseas hic admirator unicus Catonis, de cuius vita librum scripsit, indicante Plutarcho. Laudes eius sparsae in Tacito, Arriano, Dione: sed ante alia egregium elogium de illo ipsius Neronis, in Plutarchi libello Πολιτικων παραγγελματων. 33. p. 810. Ait, Νερων ολιγον εμπροσθεν η κτειναι, τον Θρασεαν μαλιστα μισων και φοβουμενος, όμως, εγκαλουντος τινος, ὡς κακως κεκριμενου και αδικως· Ἐβουλομην αν, εφη, Θρασεαν ούτως εμε φιλειν, ὡς δικαστης αριστος εστιν. Salve, o salve, vir magne, et inter Romanos sapientes sanctum mihi nomen. Tu magnum decus Gallicae gentis: tu ornamentum Romanae curiae: tu aureum sidus tenebrosi illius aevi. Tua inter homines, non hominis, vita: nova probitas, constantia, gravitas: et vitae mortisque aequabilis tenor. *Lips.*

habitu tragico cecinerat. die quoque, quo Praetor Antistius, ob probra in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque: et, cum Deum honores Poppaeae decernerentur, sponte absens, funeri non interfuit. Quae oblitterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum ad flagitia praecipitem, inimicus Thraseae, quod auctoritate eius concidisset, iuvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant. Quin et illa ob- 22
iectabat: 'principio anni vitare Thraseam solenne 'iusiurandum: nuncupationibus votorum non adesse, 'quamvis Quindecimvirali Sacerdotio praeditum: 'nunquam pro salute Principis, aut caelesti voce in- 'molavisse: adsiduum olim et indefessum, qui vul- 'garibus quoque Patrum consultis semet fautorem aut 'adversarium ostenderet, triennio non introiisse 'curiam: nuperrimeque, cum ad coercendos Silanum 'et Veterem certatim concurreretur, privatis potius 'clientium negotiis vacavisse. secessionem iam id et 'partes; et, si idem multi audeant, bellum esse. Vt 'quondam C. Caesarem,' inquit, 'et M. Catonem, 'ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum 'civitas loquitur. Et habet sectatores, vel potius 'satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, 'sed habitum vultumque eius sectantur, rigidi et 'tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. Huic uni 'incolumitas tua, tuae artes, sine honore. Prosperas 'Principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus 'non satiatur? Eiusdem animi est, Poppaeam Di- 'vam non credere, cuius in acta D. Augusti, et D. 'Iulii non iurare. Spernit religiones, abrogat leges. 'Diurna Populi Romani per provincias, per exer-

'citus, curatius leguntur, ut noscatur, quid Thrasea 'non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si 'potiora sunt: aut nova cupientibus auferatur dux 'et auctor. Ista secta Tuberones et Favonios, 'veteri quoque Reip. ingrata nomina, genuit. Vt 'imperium evertant, libertatem praeferunt: si per- 'verterint, libertatem ipsam adgredientur. Frustra 'Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum 'aemulos passurus es. Denique nihil ipse de 'Thrasea scripseris, disceptatorem Senatum nobis 'relinque.' Extollit ira promptum Cossutiani animum Nero: adiicitque Marcellum Eprium, acri eloquentia.

23 At Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus, Eques Romanus, poposcerat reum, ex Proconsulatu Asiae, in qua offensiones Principis auxit iustitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat: vimque civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum, Caesaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur 'amicitia Plauti, et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas.' Tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo Armeniae Regno adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an, ut magnitudinem Imperatoriam caede insignium virorum,

Ista Secta] Stoica. Longe aliter Seneca, de Clementia II. 5. *Nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, et communibus bonis attentior, ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed universis singulisque consulere.* At qui universis consulit, amplam semper obtulit criminandi materiam. *Brot.*

Amicitia Plauti] Rubellii Plauti, de quo supra Annal. XIV. 57. 59. Vide Stemma Caesarum, Num. 76 77.

Vt ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur] Sic omnes libri. Sensus est: dum rumores et sermones hominum occuparentur externis. Sed modus loquendi est durior.

quasi Regio facinore, ostentaret. Igitur, omni civi- 24
tate ad excipiendum Principem spectandumque Regem effusa, Thrasea, occursu prohibitus, non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens 'obiecta, et expurgaturum adseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi 'habuisset.' Eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quae claritudinem Principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, *vocari Patres* iubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, 'tentaretne defensionem, an 'sperneret.' Diversa consilia adferebantur. Qui- 25
bus intrari curiam placebat, 'securos esse de constantia eius,' dixerunt: 'nihil dicturum, nisi quo 'gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis 'suis secretum circumdare. Adspiceret populus vivum, morti obvium, audiret Senatus voces, quasi ex 'aliquo Numine, supra humanos: posse ipso miraculo 'etiam Neronem permoveri. sin crudelitati insisteret, 'distingui certe apud posteros memoriam honesti exitus ab ignavia per silentium pereuntium.' Contra, 26
qui opperiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem: 'sed ludibria et contumelias inminere. sub'traheret aures conviciis et probris. Non solum 'Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos: superesse, qui forsitan manus ictusque per inmanitatem 'ausuri: etiam bonos metu sequi. Detraheret potius Senatui, quem perornavisset, infamiam tanti 'flagitii; et relinqueret incertum, quid, viso Thrasea 'reo, decreturi Patres fuerint. Vt Neronem flagitio-

'rum pudor caperet, inrita spe agitari: multoque 'magis timendum, ne in coniugem, in familiam, in 'cetera pignora eius saeviret. Proinde intemeratus, 'inpollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, 'eorum gloria peteret finem.' Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans iuvenis, et cupidine laudis offerebat, 'se intercessurum Senatus consulto: nam plebis Tribunus erat. Cohibuit spiritus eius Thrasea, 'ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa, 'inciperet. Sibi actam aetatem, et tot per annos 'continuum vitae ordinem non deserendum: illi 'initium Magistratuum et integra, quae supersint. 'Multum ante secum expenderet, quod, tali in tem'pore, capessendae Reipublicae iter ingrederetur.' Ceterum ipse, an venire in Senatum deceret, medita-
27 tioni suae reliquit. At postera luce, duae Praetoriae cohortes armatae templum Genetricis Veneris insedere. Aditum Senatus globus togatorum obsederat, non occultis gladiis: dispersique per fora ac basilicas cunei militares. inter quorum adspectus et minas ingressi curiam Senatores. Et oratio Principis per Quaestorem eius audita est. nemine nominatim compellato, patres arguebat, 'quod publica munia 'desererent, eorumque exemplo Equites Rom. ad 'segnitiam verterentur. Etenim, quid mirum, e lon'ginquis provinciis haud veniri, cum plerique, 'adepti Consulatum et Sacerdotia, hortorum poti'us amoenitati inservirent:' quod velut telum
28 adripuere adcusatores. Et, initium faciente Cossutiano, maiore vi Marcellus, 'summam Rempub'licam agi,' clamitabat: 'contumacia inferiorum 'lenitatem Imperitantis deminui. Nimium mites ad 'eam diem Patres, qui Thraseam desciscentem, qui

'generum eius, Helvidium Priscum, in iisdem furo-
'ribus, simul Paconium Agrippinum, paterni in Prin-
'cipes odii heredem, et Curtium Montanum, detes-
'tanda carmina factitantem, eludere inpune sinerent.
'Requirere se in Senatu Consularem, in votis Sa-
'cerdotem, in iureiurando civem: nisi, contra insti-
'tuta et cerimonias maiorum, proditorem palam et
'hostem Thrasea induisset. Denique ageret Sena-
'torem, et principis obtrectatores protegere solitus,
'veniret, censeret, quid corrigi aut mutari vellet:
'facilius perlaturos singula increpantem, quam nunc
'silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi
'per orbem terrae, an victorias sine damnó exerci-
'tuum, displicere? Ne hominem, bonis publicis moes-
'tum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine
'haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis
'pravae compotem facerent. Non illi consulta haec,
'non Magistratus aut Romanam urbem videri.
'Abrumperet vitam ab ea civitate, cuius caritatem
'olim, nunc et adspectum exuisset.' Cum per haec 29
atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce,
vultu, oculis ardesceret: non illa nota et celebritate
periculorum sueta iam Senatus maestitia, se novus et
altior pavor, manus et tela militum cernentibus.
simul ipsius Thraseae venerabilis species obversa-
batur: et erant, qui 'Helvidium quoque' miseraren-
tur, 'innoxiae adfinitatis poenas daturum. Quid
'Agrippino obiectum, nisi tristem patris fortunam;
'quando et ille, perinde innocens, Tiberii saevitia
'concidisset. Enimvero Montanum probae iuventae,
'neque famosi carminis, quia protulerit ingenium,
'extorrem agi.' Atque interim Ostorius Sabinus, 30

Sorani adcusator, ingreditur, orditurque 'de amici-
'tia Rubellii Plauti, quodque Proconsulatum Asiae
'Soranus, pro claritate, sibi potius adcommodatum,
'quam ex utilitate communi, egisset, alendo sedi-
'tiones civitatum.' Vetera haec. sed recens et
quod discrimini patris filiam connectebat, *quod
pecuniam Magis dilargita esset.* Acciderat sane
pietate Serviliae: id enim nomen puellae fuit:
quae, caritate erga parentem, simul imprudentia
aetatis, non tamen aliud consultaverat, quam de
'incolumitate domus, et an placabilis Nero, an
'cognitio Senatus nihil atrox adferret.' Igitur ac-
cita est in Senatum, steteruntque diversi: ante tri-
bunal Consulum, grandis aevo parens; contra filia,
intra vicesimum aetatis annum, nuper marito, Annio
Pollione, in exsilium pulso, viduata desolataque:
ac ne patrem quidem intuens, cuius onerasse pericula
31 videbatur. Tum interrogante adcusatore, 'an cul-
'tus dotales an detractum cervici monile venum
'dedisset, quo pecuniam faciendis Magicis sacris
'contraheret?' primum strata humi, longoque fletu et
silentio, post, altaria et aram complexa, 'nullos,' in-
quit 'inpios Deos, nullas devotiones, nec aliud in-
'felicibus precibus invocavi, quam ut hunc opti-
'mum patrem tu, Caesar, et vos, Patres, servare-
'tis incolumem. Sic gemmas et vestes et dignita-
'tis insignia dedi, quomodo, si sanguinem et vi-
'tam poposcissent. Viderint isti, antehac mihi
'ignoti, quo nomine sint, quas artes exerceant:
'nulla mihi Principis mentio, nisi inter Numina
'fuit. Nescit tamen miserrimus pater: et si cri-
32 'men est, sola deliqui.' Loquentis adhuc verba

excipit Soranus proclamatque: 'non illam in pro-
'vinciam secum profectam, non Plauto per aeta-
'tem nosci potuisse: non criminibus mariti connexam:
'nimiae tantum pietatis ream separarent, atque ip-
'se quamcumque sortem subiret.' Simul in amplexus occurrentis filiae ruebat, nisi interiecti lictores utrisque obsitissent. Mox datus testibus locus: et, quantum misericordiae saevitia adcusationis permoverat, tantum irae P. Egnatius testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem occultans. Quae postquam pecunia reclusa sunt, dedit exemplum praecavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos, et amicitiae fallaces. Idem ta- 33
men dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti; qui, magnitudine opum praecipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit: exutusque omnibus fortunis et in exsilium actus; aequitate Deum erga

P. Egnatius] De quo indignabundus Juvenalis. Satyr. III. 115.

Audi facinus majoris abollae.
Stoicus occidit Baream, delator amicum,
Discipulumque senex, ripa nutritus in illa,
Ad quam Gorgonei delapsa est pinna caballi.

Vide infra Hist. IV. 10. *Brot.*

Aequitate Deum] Dii aeque utrumque exemplum praebuerunt, ut recte explicat eruditus Petavius; pietatis et constantiae, in Asclepiodoto, perfidiae et sceleris, in Egnatio. Eadem deum aequitas, cum simul Nero ac senatus flagitiis, Thrasea, Soranus, Servilia aliique virtutibus, clarescerent. Mala bonis mixta semper exhibet Tacitus. Inde cum multa scelera memoraret, infra Hist. I. 2. addit, Non tamen adeo virtutem sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit. *Brot.*

bona malaque documenta. Thraseae Soranoque et Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italia depelluntur. Montanus patri concessus est, praedicto, ne in Republica haberetur. Adcusatoribus, Eprio et Cossutiano, quinquagies sestertiûm singulis; Ostorio duodecies et Quaestoria in-
34 signia, tribuuntur. Tum ad Thraseam, in hortis agentem, Quaestor Consulis missus vesperascente iam die. Inlustrium virorum feminarumque coetus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio, Cynicae institutionis doctori: cum quo, ut coniectare erat intentione vultus, et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animae et dissociatione spiritus corporisque inquirebat. donec advenit Domitius Caecilianus, ex intimis amicis, et ei, quid Senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, 'facessere propere' Thrasea, 'neu pericula sua miscerent cum sorte damnati,' hortatur. Arriamque, tentantem mariti suprema, et exemplum Arriae matris sequi, monet, 'retinere vitam, filiaeque communi subsidium unicum non adimere.'
35 Tum progressus in porticum, illic a Quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium, generum suum, Italia tantum arceri cognoverat. Accepto dehinc Senatus consulto, Helvidium et Demetrium

Exemplum Arriae matris sequi] Arria mater uxor fuit Caecinae Paeti, qui in partibus Scriboniani contra Claudium. Ideo ad mortem actus. Sed praeivit uxor, aeterno et inaudito exemplo, semet feriendo: extractumque pugionem marito porrigendo cum voce, *Paete, non dolet.* Plinium lege ep. 3, 16. ad Nepotem. Martialis de hac heroina 1, 14.

Casta suo gladium cum traderet Arria Paeto,
Quem de visceribus traxerat ipsa suis:
Siqua fides, Vulnus quod feci non dolet, inquit:
Sed quod tu facies, hoc mihi, Paete, dolet.

In Zonara 11, 9. et Dione 60, 16. eadem narratio.

in cubiculum inducit: porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato Quaestore, *Libemus*, inquit, IOVI LIBERATORI. *Specta, iuvenis, et omen quidem Dii prohibeant; ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.* Post, lentitudine exitus graves cruciatus adferente, obversis in Demetrium *

Libemus, inquit] Hos strenuos et fortes, Senecam, Thraseamque non admirari non possumus. Excusandi videntur forsan quoquo modo, sibi mortem inferentes. Primum, hoc Stoicum placitum, legibus Romanis non improbatum, sed potius ab iis incitatum. Deinde, caedes ignominiosa evitata, Principis (*humani generis pestis*) crudelitas irrisa, humandum corpus, mansura testamenta, mortis voluntariae quasi praemia fuere. At fatendum est, huic consuetudini naturam semper abhorrere; Ratione abnegatur, Pietate omnino rejicitur. Bene de ea, ait Broterius, Philosophiae proceres. Socrates apud Platonem in Phaedone, page 62, Tom. I. Μη θεμιτον ειναι ἑαυτον βιαζεσθαι. . . . . Ὡς εν τινι φρουρα εσμεν οἱ ανθρωποι, και ου δει δη ἑαυτον εκ ταυτης λυειν, ουδ' αποδιδρασκειν. *Non licet sibi violentas manus inferre. . . . Ut in quadam custodia nos homines sumus, nec decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque aufugere.* Aristoteles. Ethic. ad Nicom. III. 2. Το δ' αποθνησκειν φευγοντα πενιαν, η ερωτα, η τι λυπηρον. ουκ ανδρειου, αλλα μαλλον δειλου. Μαλακια γαρ, το φευγειν τα επιπονα. και ουχ ὁτι καλον. ὑπομενει, αλλα φευγον κακον. *Mori ob inopiam, aut amorem, aut aliud molestum, non est fortis viri, sed timidi. Mollities enim est, fugere operosa et aspera; neque mortem ut bonum sustinet, sed malum fugit.* Pythagoras, laudatus a Cicerone De Senectute, 73. *vetat, injussu imperatoris, id est, Dei, de praesidio et statione vitae decedere.* Ipseque Tullius in Somnio Scipionis, 7. *Piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum, assignatum a Deo, defugisse videamini.*

Obversis in Demetrium] Multa et libro huic et Neronianae historiae deesse, clarum. Duo anni dicendi supersunt, in quibus de adventu Teridatis, de coniuratione Viniciana, de motu Vindicis, aliaque, digna quae a magno auctore tradita legeremus, si Fatis ita visum fuisset. *Lips.*

FINIS ANNALIVM.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBRI QVINQVE.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER PRIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Praefamen. Auctoris dignitas, aetas, institutum.* 2. 3. *Praesentis historiae summa capita.* 4. 5. *Status urbis, mens exercituum, habitus provinciarum, occiso Nerone. Nymphidius, imperium adfectans, oppressus.* 6. 7. *Galbam crudelitas sua, aetas, corporis forma et amicorum vitia reddunt invisum.* 8. 9. *Status Hispaniae, Galliae, Germanicorum exercituum, Britanniae, Illyrici.* 10. *In Syria Muciani virtutes et vitia. Fl. Vespasiani, Iudaicum bellum administrantis, animus in Galbam.* 11. *Aegypti, Africae, Mauretaniae, Raetiae, Norici, Thraciae, Italiae status COSS. Galba et Vinio.*

12. *Deficiente superioris Germaniae milite, Galba de adoptando Caesare cogitat.* 13. *Vinius Othoni favet, non ita Laco et Icelus.* 14. *Galba, transactis Imperii comitiis, Pisonem eligit, hominem antiqui moris et severum, cui* 15. 16. *adoptionis caussas et Imperii administrandi consilium aperit.* 17. *Pisonis inter haec moderatio,* 18. *Adoptio in castris nuncupata,* 19. *tum in Senatu. Legati ad defectores missi.* 20. *Neronis prodigae donationes rescissae.*

21. *Othoni spe lapso consilium in turbido,* 22. *instigantibus libertis, servis, mathematicis;* 23. 24. *paratis*

iam ante militum studiis per blanditias et largitiones, oscitante ad id Praefecto. 25. 26. *Ergo iam legiones et auxilia pro Othone.* 27. *Mox consalutatus Imperator* 28. *castris Praetorianis infertur.*

29. 30. *Piso cohortem, quae in palatio stationem agit, hortatur ad fidem.* 31. *Illa parat signa, reliquis copiis deficientibus.* 32. 33. *Plebis adulatio et levitas. Fluctuat Galba cum amicis, an occurrendum?* 34. *Praemittitur in castra Piso. Falsus de occiso Othone rumor.* 35. *Populus et Senatus Galbae;* 36. *castra Othoni, favent.* 37. 38. *Hic militum animos oratione sibi conciliat; Galbae et Pisoni reddit infensos. Arma militi dividit.* 39. *Agitat Laco de caede Vinii.* 40. *Galba fluctuat. Plebs nutat. Othoniani forum inrumpunt.* 41. *Galba desertus, occisus,* 42. *sic et Vinius.* 43. *Sempronii Densi fides. Piso caesus,* 44. *magna Othonis laetitia. Caedium praemia poscentes iussu Vitellii postea interfecti.* 45. *Adulantur Senatus et Populus victorem Othonem, qui coercendo militum furori inpar.* 46. *hi vacationes sibi remitti petunt. Laco et Icelus caesi.* 47. *Pisonis et T. Vinii sepultura,* 48. *elogia, testamenta.* 49. *Galbae sepultura, aetas, nobilitas, mores, honores.*

50. *Trepidam urbem novus de Vitellio nuntius exterret. Vespasianum nonnulli augurantur.* 51. *Initia Vitelliani motus ex bello Iulii Vindicis, et secutis inde discordiis inter legiones et Gallos.* 52. 53. *Vitellius, suo ingenio ignavus, ad res novas stimulatur a Valente et Caecina legatis.* 54. 55. *Legiones utriusque Germaniae fidem in Galbam exuunt,* 56. *segni spectatore Hordeonio Flacco Legato.* 57. *Valens Vitellium Imperatorem consalutat, magno militum studio;* 58. *quibus poscentibus multi caesi.* 59. *Iulius Civilis periculum evadit. Vndique viribus auctus,* 60. *inter foedas Legatorum discordias,* 61. *duos exercitus in Italiam mittit.* 62. *Torpet Vitellius; ardor et vis militum ultro Ducis munia*

inplet. 63. *Subito furore conreptus miles ab excidio Divoduri aegre temperat. Gallias terror invadit.* 64. *Vitellio adhaerent.* 65. *Lugdunenses ex vetere odio milites in eversionem Viennensium inpellunt;* 66. *isti tamen donis placantur et precibus. Valentis avaritia et libido.* 67. 68. *Helvetios, Vitellii Imperium abnuentes, Caecina, belli avidus, caedit.* 69. *Aventicum aegre inpunitatem salutemque inpetrat.* 70. *In Vitellii partes transgressa Italiae parte, Caecina Alpes superat.*

71. *Otho prudenter se gerit; Mario Celso ignoscit.* 72. *Tigellinus infamem vitam exitu inhonesto foedat.* 73. *Galvia Crispinilla cum mala Othonis fama periculo exemta.* 74. *Principes mutuo sibi conditiones offerunt; mox rixantes flagitia invicem obiectant, et* 75. *insidiatores inmittunt.* 76. *Distractis inter utrumque exercitibus ac provinciis, bello opus.* 77. *Otho Imperatorem agit; honores,* 78. *civitatem, iura dilargitur: de celebranda Neronis memoria agitat.*

79. *Sarmatae Roxolani Moesiam inrumpentes caesi.* 80—82. *Seditio gravis, in ipsa urbe temere orta, cum magno metu atque discrimine primorum civitatis, precibus et lacrymis Othonis componitur, qui* 83. 84. *milites ad concordiam et modestiam hortatur.* 85. *Istis compositis, omnia suspicionum et formidinis plena, praecipuo Patrum metu.* 86. *Prodigia Othonis cladem praesagientia.* 87. *Is, lustrata urbe, Narbonensem Galliam adgredi statuit, et* 88. *cum multis nobilibus L. Vitellium aemuli fratrem secum ducit.* 89. *Inde varii animorum motus.* 90. *Commendata Patribus Republica, Otho festinat ad bellum. Trachali eloquentia usus Otho, in quem studia et voces vulgi. Gesta haec paucis mensibus,*

IMP. SERV. GALBA ET T. VINIO COSS.

INITIUM mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vi- 1
nius Consules erunt. Nam, post conditam urbem,

septingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores retulerunt, dum res Populi Rom. memorabantur pari eloquentia ac libertate. Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere: simul veritas pluribus modis infracta; primum inscitia Reipublicae ut alienae, mox libidine adsentandi, aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facile adverseris; obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur. quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec iniuria cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano incboatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam, non abnuerim: sed inconruptam fidem professis, nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Quod si vita suppeditet, Principatum D. Nervae et Impe-

Inscitia Reip. ut alienae] H. e. cum homines suam Remp. non aliter aut melius nossent, quam alienam, propterea, quod eius incuriosi essent, cum ad eam accedere non amplius liceret, sed unius omnia nutu et arbitrio gererentur. *Ern.*

Ambitionem scriptoris] Adulationem, placendi studium. Sic A. I, 67. *Nulla ambitione.* XIII, 4. *Nihil ambitioni pervium.* Et apud Iustinum XII, 15. *ambitio vulgi.*

Vespasiano inchoatam] Quomodo? quiane Procurator sub illo Belgicae? E Plinio VII, 17. id suspicere: sed suspicere tantum. imo verius id ceperis de huius patre. Intelligo ergo dignitatem eius inchoatam a Vespasiano, quod ab eo Quaestor Senatorque factus. *Lips.* V. Ryckius. *Ern.* Hic apud Plin. commode nostrum intelligi posse docet, qui a. 805 aut etiam ante forsan natus. Sub Vespasiano XXvir factum Broterius statuit; sub Tito Tribunum Mil. ac Quaestorem.

Tito auctam] Aedilitate aut tribunatu. *Lips.*

Domitiano longius provectam] Quo Principe, et Quindecim-vir et Praetor fuisse, ipse testatur A. II, 11. *Lips.*

D. Nervae] Coepit ergo scribere eo mortuo et sacrato. *Lips.*

rium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui: rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis, et quae sentias dicere licet.

Opus adgredior opimum casibus, atrox proeliis, 2
discors seditionibus, ipsa etiam pace saevum. Quatuor Principes ferro interempti. Tria bella civilia, plura externa, ac plerumque permixta. Prosperae in Oriente, adversae in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliae nutantes: perdomita Britannia et statim missa: coortae in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus. Mota etiam prope Parthorum arma, falsi Neronis ludibrio. Iam vero Italia novis cladibus, vel post longam saeculorum seriem repetitis, adflicta. Haustae aut obrutae urbes, fecundissima Campaniae ora. Vrbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso: pollutae caerimoniae: magna adulteria: plenum exsiliis mare: infecti caedibus scopuli. Atrocius in urbe saevitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine, et ob virtutes certissimum exitium. Nec minus praemia delatorum invisa, quam

Quatuor Principes] Ne erres cum vulgo, neu Pisonem inter istos censeas. Intelligit enim Galbam, Othonem, Vitellium, Domitianum. Nam et ad huius exitum Historiam perduxit. Piso autem, dumtaxat Caesar, non Princeps. *Lips.*

Tria bella civilia] Quae? Othonis in Vitellium, huius in Flavium, et L. Antonii in Domitianum, de quo Sueton. et Dio. *Lips.*

Britannia] Ab Agricola, Domitiani principatu, perdomita, mox omissa et neglecta. *Brot.*

Haustae aut obrutae urbes] Id enim significat, in Campania haustas aut obrutas urbes prodigiosa illa ejectione Vesuvii montis, quae sub Tito. Qua duo oppida cum pagis multis obruta, Herculanium et Pompeii, quin ille ipse Naturae magnus mystes, Plinius, periit eodem casu. At, quod in Tacito de incendiis urbis est, intellige de Capitolio exusto sub Vitellio (III, 71.) et de igne triduano, qui sub Tito. Dionem vide LXV, 17. LXVI, 24. *Lips.*

scelera; cum alii Sacerdotia et Consulatus, ut spolia, adepti; procurationes alii et interiorem potentiam, agerent verterent cuncta odio et terrore. Corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi. Non tamen adeo virtutum sterile saeculum, ut non et bona ex-
3 empla prodiderit. Comitatae profugos liberos matres: secutae maritos in exsilia coniuges propinqui audentes: constantes generi: contumax, etiam adversus tormenta, servorum fides: supremae clarorum virorum necessitates; ipsa necessitas fortiter tolerata; et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Praeter multiplices rerum humanarum casus, caelo terraque prodigia, et fulminum monitus, et futurorum praesagia, laeta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim unquam atrocioribus Populi Rom. cladibus, magisve iustis indiciis adprobatum est, non esse curae Deis
4 securitatem nostram, esse ultionem. Caeterum an-

Odio et terrore] Odio proprio, terrore a Domitiano. Nam ille vulgo usus delationibus et opera servorum. Plinius Paneg. hoc tangens c. 42. *Non enim iam servi Principis nostri amici, sed nos sumus; nec pater patriae alienis se mancipiis cariorem, quam civibus suis, credit. Omnes accusatore domestico liberasti: unoque salutis publicae signo, illud, ut sic dicam, servile bellum sustulisti. Lips.*

Ultionem] Atrox sententia. Non malignus est Deus, sed scelerum patiens, ac demum ultor. Tacitus autem imitatus videtur Lucanum Pharsal. IV. 107.

Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet.

Nec aliter Tullius, De Natura Deorum III. 32 et seqq. In hanc enim impietatem abiere Veterum sapientissimi, malorum gravitate victi, nec in patientiae spem praemiaque erecti. *Brot.* Eorum, quibus *Naturae lux* tam clara videtur et plena, ut illam revelationis Christianae omnino spernendam et rejiciendam existimantur, quasi inutilem et supervacuam, operae pretium sit reputare, quid spei fideique ex illa derivaret Tacitus; Tacitus dico, quo inter veteres nemo sit inveniendus acutior, gravior, melior. 'Qui vindicem tantum

tequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status urbis, quae mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid aegrum fuerit; ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam caussaeque noscantur. Finis Neronis ut laetus, primo gaudentium inpetu, fuerat, ita varios motus animorum, non modo in urbe, apud Patres, aut populum, aut urbanum militem, sed omnes legiones Ducesque conciverat: evulgato Imperii arcano, posse Principem alibi, quam Romae fieri. Sed Patres laeti, usurpata statim libertate, licentius, ut erga Principem novum et absentem; primores Equitum proximi gaudio Patrum; pars populi integra, et magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum et exulum, in spem erecti: plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, moesti et rumorum
avidi. Miles urbanus, longo Caesarum sacramento 5
inbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et inpulsu, quam suo ingenio, traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbae promissum, neque magnis meritis ac praemiis eundem in pace, quem in bello, locum, praeventamque gratiam intelligit, apud Principem, a legionibus factum; pronus ad

'Deum statuit' (ut recte bonus Lipsius) 'tollit ex Deo quod est 'Dei, imo quod Deus; vim beneficam, salutarem et adjuvantem.' Coecitatem et miserias historici nostri, multas tristitias sui et praecedentis aevi narrantis, et, earum meditatione, Dei in rebus humanis curam aut omnino rejicientis, aut certe dubitantis, conferte cum bona spe et fide plena Christianorum priorum, et praecipue Pauli Tarsensis; fideles ad fiduciam, immo ad gaudium in Dei providentia perpetuum, adhortantis.

novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini Praefecti, Imperium sibi molientis, agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus: sed, quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia; nec deerant sermones, *senium atque avaritiam Galbae* increpantium. Laudata olim et militari fama celebrata severitas eius angebat adspernantes veterem disciplinam, atque ita XIV. annis a Nerone adsuefactos, ut haud minus vitia Principum amarent, quam olim virtutes verebantur. Accessit Galbae vox, pro Republica honesta, ipsi anceps,
6 *legi a se militem, non emi.* Nec enim ad hanc formam cetera erant. Invalidum senem T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiae destruebant. Tardum Galbae iter et cruentum, interfectis Cingonio Varrone, Consule designato, et Petronio Turpiliano, Consulari: ille, ut Nymphidii socius, hic, ut dux Neronis, inauditi atque indefensi, tamquam innocentes, perierant. Introitus in urbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inducta legione Hispana, remanente ea, quam e classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri e Germania ac Britannia et Illyrico, quos idem Nero, electos praemissosque ad claustra Caspiarum, et bellum, quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis coeptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.
7 Forte congruerat, ut Clodii Macri et Fonteii Capitonis caedes nuntiarentur. Macrum, in Africa haud dubie turbantem, Trebonius Garucianus, Procurator, iussu

Galbae; Capitonem in Germania, cum similia coeptaret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens, Legati legionum, interfecerant, antequam iuberentur. Fuere qui crederent, Capitonem, ut avaritia et libidine foedum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse; sed a Legatis, bellum suadentibus, postquam inpellere nequiverint, crimen ac dolum compositum ultro: et Galbam mobilitate ingenii, an, ne altius scrutaretur, quoque modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. Ceterum utraque caedes sinistre accepta: et inviso semel Principe, seu bene, seu male facta premunt. Ita adferebant venalia cuncta praepotentes liberti: servorum manus subitis avidae, et, tamquam apud senem, festinantes: eademque novae aulae mala, aeque gravia, non aeque excusata. Ipsa aetas Galbae inrisui ac fastidio erat adsuetis iuventae Neronis, et Imperatores forma ac decore corporis, ut est mos vulgi, comparantibus. Et hic quidem Ro- 8
mae, tamquam in tanta multitudine, habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniae praeerat Cluvius Rufus, vir facundus, et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliae, super memoriam Vin-

Eademque novae aulae] Sententia (nam alios involvere video) eadem mala novae aulae Galbianae fuisse, quae veteris, id est Neronianae: sed non aeque excusata. Quid ita? quia Nero ortu et natalibus Princeps, quia iuvenis, quia in plebem etiam gratiosus. Itaque plusculum ei licere volebant et ignoscebant. Non sic in Galba, qui electus: qui senex, ideoque prudens esse debebat: qui denique parcus, tristis, et per omnino paucis gratus. *Lips.*

Et pacis artibus, bellis inexpertus] *Pacis artibus* ferri potest, si cum Rhenano intelligas *expertus*, quod latet in verbo *inexpertus*: cuius generis et alia exempla in Tacito. Quamquam ne hoc quidem necessarium est, cum Tacitus saepe tali ablativo, absolute posito, utatur, ut intelligatur, instructus, abundans. *Bellis inexpertus* est, qui nullas res bello gessit, quibus scientia militaris cognosceretur. contra, *belli inexpertus*, qui bellum nunquam vidit. *Ern.*

dicis, obligatae recenti dono Romanae civitatis, et in posterum tributi levamento. Proximae tamen Germanicis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitae, quaedam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas iniurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, sollicili et irati, superbia recentis victoriae, et metu, tamquam alias partes fovissent. Tarde a Nerone desciverant; nec statim pro Galba Verginius: an imperare voluisset, dubium; delatum ei a milite Imperium, conveniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio, per simulationem amicitiae: quem non remitti, atque etiam reum esse, tamquam suum

9 crimen accipiebant. Superior exercitus Legatum, Hordeonium Flaccum, spernebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate. ne quieto quidem milite, regimen; adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniae legiones diutius sine Consulari fuere; donec, missu Galbae, A. Vitellius aderat, Censoris Vitellii ac ter Consulis filius: id satis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum. Non sane aliae legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentius egerunt: seu, quia procul et Oceano divisae; seu crebris expeditionibus doctae hostem potius odisse. Quies et Illyrico: quamquam excitae a Nerone legiones, dum in Italia cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberirmum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis,

10 nec viribus miscebantur. Oriens adhuc inmotus.

Syriam et quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque iuxta famosus. Insignes amicitias iuvenis ambitiose coluerat: mox, adtritis opibus, lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia, in secretum Asiae repositus, tam prope ab exsule fuit, quam postea a Principe. Luxuria, industria, comitate, adrogantia, malis bonisque artibus mixtus. nimiae voluptates, cum vacaret; quoties expedierat, magnae virtutes: palam laudes; secreta male audiebant. Sed apud subiectos, apud proximos, apud conlegas, variis inlecebris potens; et cui expeditius fuerit tradere Imperium, quam obtinere. Bellum Iudaicum Flavius Vespasianus, Ducem eum Nero delegerat, tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversus Galbam votum aut animus. Quippe Titum, filium, ad venerationem cultumque eius miserat, ut suo loco memorabimus. Occulta lege fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque eius Imperium, post fortunam credidimus. Aegyptum copiasque, 11
quibus coerceretur, iam inde a D. Augusto, Equites Romani obtinent loco Regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonae fecundam, superstitione ac lascivia discordem ac mobilem, insciam legum, ignaram Magistratuum, domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander, eiusdem nationis. Africa ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contenta qualicunque Principe, post experimentum domini minoris. Duae Mauretaniae,

Quoties expedierat] *Expedire* hic significat in expeditionem, sive ad bellum proficisci, ut infra c. 88. (et XV, 15.) ut iam notarunt. *Ern.*

Raetia, Noricum, Thracia, et quae aliae Procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinae, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciae, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessurae erant. Hic fuit rerum Romanarum status, cum Ser. Galba iterum, Titus Vinius, Consules, inchoavere annum, sibi ultimum, Reip. prope supremum.

12 Paucis post Kal. Ianuarias diebus, Pompeii Propinqui, Procuratoris, e Belgica litterae adferuntur: *superioris Germaniae legiones, rupta sacramenti reverentia, Imperatorem alium flagitare, et Senatui ac Pop. Rom. arbitrium eligendi permittere;* quo seditio mollius acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbae, iam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sane crebrior tota civitate sermo per illos menses fuerat: primum licentia ac libidine talia loquendi, dein fessa iam aetate Galbae. Paucis iudicium, aut Reip. amor: multi occulta spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium, qui in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. Quippe hiantes, in magna fortuna, amicorum cupiditates ipsa Galbae facilitas intendebat: cum apud infirmum et credulum
13 minore metu et maiore praemio peccaretur. Potentia Principatus divisa in T. Vinium, Consulem, et Cornelium Laconem, Praetorii Praefectum. Nec minor gratia Icelo, Galbae liberto, quem anulis donatum, Equestri nomine *Martianum* vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tenden-

tes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quam alium. Neque erat Galbae ignota Othonis ac T. Vinii amicitia; et rumoribus nihil silentio transmittentium, (quia Vinio vidua filia, caelebs Otho) gener ac socer destinabantur. Credo et Reip. curam subisse, frustra a Nerone translatae, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni aemulatione luxus. eoque iam Poppaeam Sabinam, principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eadem Poppaea in provinciam Lusitaniam, specie legationis, seposuit. Otho, comiter administrata provincia, primus in partes transgressus, nec segnis, et, donec bellum fuit, inter praesentes splendidissimus, spem adoptionis, statim conceptam, acrius in dies rapiebat: faventibus plerisque militum, prona in eum aula Neronis, ut similem. Sed Galba, post nun- 14
tios Germanicae seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia Imperii transigit: adhibitoque, super Vinium ac Laconem, Mario Celso, Consule designato, ac Ducennio Gemino, Praefecto urbis, pauca praefatus *de sua senectute, Pisonem Licinianum arcessi* iubet; seu propria electione, sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui apud Rubellium Plautum exercita cum Pisone amicitia: sed callide, ut ignotum, fovebat;

et prospera de Pisone fama consilio eius fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scribonia genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et aestimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur. ea pars morum eius, quo suspectior sollicitis, adoptanti placebat. Igitur Galba, adprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: 'Si te privatus lege curiata apud Pontifices, ut moris est, adoptarem, et mihi egregium erat, Cn. Pompeii et M. Crassi subolem in Penates meos adsciscere, et tibi insigne, Sulpiciae ac Lutatiae decora nobilitati tuae adiecisse. Nunc me, Deorum hominumque consensu ad Imperium vocatum, praeclara indoles tua et amor patriae inpulit, ut Principatum, de quo maiores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo D. Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum, Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem, privignum, in proximo sibi fastigio conlocavit. Sed Augustus in domo successorem quaesivit; ego, in Republica. non, quia propinquos aut socios belli non habeam; sed neque ipse Imperium ambitione accepi: et iudicii mei documentum sint, non meae tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuae. Est tibi frater pari nobilitate, natu maior, dignus hac fortuna, nisi tu potior esses. Ea aetas tua, quae cupiditates adolescentiae iam effugerit; ea vita, in qua nihil praeteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantum adversam tulisti; secundae res acrioribus stimulis animos explorant, quia miseriae

'tolerantur, felicitate conrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, praecipua humani animi bona, 'tu quidem eadem constantia retinebis: sed alii 'per obsequium inminuent. Inrumpet adulatio, 'blanditiae, pessimum veri adfectûs venenum, sua 'cuique utilitas. Ego, ac tu, simplicissime inter 'nos hodie loquimur: ceteri libentius cum fortuna 'nostra, quam nobiscum. Nam suadere principi, 'quod oporteat, multi laboris: adsentatio erga Prin'cipem quemcunque sine adfectu peragitur. Etiam, 16
'si inmensum Imperii corpus stare ac librari sine 'rectore posset, dignus eram, a quo Resp. incipe'ret: nunc eo necessitatis iam pridem ventum est, 'ut nec mea senectus conferre plus Populo Rom. 'possit, quam bonum successorem, nec tua plus 'iuventa, quam bonum Principem. Sub Tiberio 'et Caio et Claudio unius familiae quasi hereditas 'fuimus: loco libertatis erit, quod eligi coepimus. 'Et, finita Iuliorum Claudiorumque domo, optimum 'quemque adoptio inveniet. Nam generari et nas'ci a Principibus, fortuitum, nec ultra aestimatur: 'adoptandi iudicium integrum; et, si velis eligere, 'consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem 'longa Caesarum serie tumentem, non Vindex cum 'inermi provincia, aut ego cum una legione, sed

Fidem, Libertatem] Boccalinus Tacitum arguit, quod *fidem* virtutibus Principum annumeraverit, cum tantum privatorum sit: Principes vero sola sua utilitate regi debeant. Haec Boccalinus, haec Machiavellus Principes suos docuerint. At Tacitum, Imperatoremque Romanum, dedeceat, penes quos FIDES primum et sacrosanctum auctoritatis vinculum ac praesidium. *Brot.*

Judicium Integrum] Integrum quidem est judicum adoptandi et eligendi Principes fortuitum autem generare et nasci a Principibus. At adeo inconsulta sunt hominum judicia, ut longo saeculorum usu compertum, plures nasci maximos optimosque Principes, quam eligi. *Brot.*

'sua inmanitas, sua luxuria, cervicibus publicis 'depulere: neque erat adhuc damnati Principis 'exemplum. Nos bello et ab aestimantibus ad'sciti, cum invidia, quamvis egregii, erimus. Ne 'tamen territus fueris, si duae legiones in hoc con'cussi orbis motu nondum quiescunt. Ne ipse qui'dem ad securas res accessi: et, audita adoptione, de'sinam videri senex; quod nunc mihi unum obiicitur. 'Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mihi 'ac tibi providendum est, ne etiam a bonis desidere'tur. Monere diutius, neque temporis huius; et 'inpletum est omne consilium, si te bene elegi. 'Vtilissimusque idem ac brevissimus bonarum mala'rumque rerum delectus est, cogitare, quid aut vo'lueris sub alio Principe, aut nolueris. Neque enim 'hic, ut in ceteris gentibus, quae regnantur, certa 'dominorum domus, et ceteri servi: sed imperatu'rus es hominibus, qui nec totam servitutem pati 'possunt, nec totam libertatem.' Et Galba quidem haec ac talia, tamquam Principem faceret; ceteri,
17 tamquam cum facto loquebantur. Pisonem, ferunt, statim intuentibus, et mox coniectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem Imperatoremque reverens, de se moderatus; nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quam vellet. Consultatum inde, 'pro rostris an 'in Senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. 'Iri in castra,' placuit: 'honorificum id mili'tibus fore, quorum favorem, ut largitione et

Pati possunt] Haec Galba: aliter dixisset Tiberius, qui Romanorum ingenia, imperiique, vim et artes altius penetraverat.

'ambitu male adquiri, ita per bonas artes haud 'spernendum.' Circumsteterat interim palatium publica exspectatio, magni secreti inpatiens: et male coercitam famam supprimentes augebant.
Quartum Idus Ianuarias, foedum imbribus diem, toni- 18
trua et fulgura et caelestes minae ultra solitum turbaverant. Observatum id antiquitus comitiis dirimendis non terruit Galbam, quo minus in castra pergeret, contemptorem talium, ut fortuitorum; seu, quae fato manent, quamvis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, Imperatoria brevitate, adoptari a se Pisonem, more D. Augusti et exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat. Ac ne dissimulata seditio in maius crederetur, ultro adseverat, 'quartam et duodevicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non 'ultra verba ac voces errasse, et brevi in officio 'fore.' Nec ullum orationi aut lenocinium addit aut pretium. Tribuni tamen Centurionesque et proximi militum grata auditu respondent: per ceteros moestitia ac silentium, tamquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem bello perdidissent. Constat, potuisse conciliari animos quantulacumque parci senis liberalitate. nocuit antiquus rigor et
nimia severitas; cui iam pares non sumus. Inde 19
apud Senatum non comptior Galbae, non longior, quam apud militem, sermo: Pisonis comis oratio. Et Patrum favor aderat; multi voluntate effusius; qui noluerant, medie; ac plurimi obvio obsequio, privatas spes agitantes, sine publica cura. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem et caedem fuit) dictum a Pisone in publico

factumve. Crebrioribus in dies Germanicae defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, cum tristia sunt, censuerant Patres, mittendos ad Germanicum exercitum legatos. agitatum secreto, num et Piso proficisceretur, maiore praetextu; illi auctoritatem Senatûs, hic dignationem Caesaris laturus. Placebat et Laconem, Praetorii Praefectum, simul mitti. is consilio intercessit. Legati quoque (nam Senatus electionem Galbae permiserat) foeda inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes inpulerat. Proxima pecuniae cura: et cuncta scrutantibus iustissimum visum est, inde repeti, unde inopiae caussa erat. Bis et vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat. Adpellari singulos iussit, decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. At illis vix decumae super portiones erant, iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant; cum rapacissimo cuique ac perditissimo non agri, aut fenus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni XXX. Equites Romani praepositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum. ubique hasta et sector; et inquieta urbs auctionibus. At-

Ambitu remanendi aut eundi] h. e. dum alii per gratiam consequuntur, ut liberentur a legatione, alii ire cupiunt.

Super portiones erant] Per tmesin, pro *supererant.* Bene Pichena Virgilii illud comparat Aen. II, 567. *Iamque adeo super unus eram.*

Ambitu ac numero onerosum] Sensus: difficile illud munus erat propter ambitum et numerum collegarum, quo impediebatur saepe administratio eius. Tam multi enim non facile consentiunt; et quo plures collegae, hoc saepius accidebat, ut gratia turbaret negotium. Possis tamen etiam ambitum et numerum referre ad eos, a quibus revocanda pecunia erat.

tamen grande gaudium, quod tam pauperes forent, quibus donasset Nero, quam quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies Tribuni, e Praetorio Antonius Taurus et Antonius Naso; ex urbanis cohortibus Aemilius Pacensis; e vigiliis Iulius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit, sed metus initium: tamquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

Interea Othonem, cui, compositis rebus, nulla 21
spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria etiam Principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quo magis concupisceret. 'Praegravem se Neroni fuisse. nec 'Lusitaniam rursus, et alterius exsilii honorem ex'spectandum: suspectum semper invisumque domi'nantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id 'sibi apud senem Principem: magis nociturum 'apud iuvenem, ingenio trucem, et longo exsilio 'efferatum. occidi Othonem posse. Proinde agen'dum audendumque, dum Galbae auctoritas fluxa, 'Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis 'conatibus transitus rerum: nec cunctatione opus, 'ubi perniciosior sit quies, quam temeritas. Mortem 'omnibus ex natura aequalem, oblivione apud pos'teros vel gloria distingui. Ac, si nocentem inno'centemque idem exitus maneat, acrioris viri esse, 'merito perire.' Non erat Othonis mollis et cor- 22

Non erat Othonis mollis, et corpori similis] Ut apud Gallos *P Corneille* fuit tragediae parens, ita vir divini ingenii quantum in Taciti imitatione posset esse emolumenti primus edocuit. Hac in re, ut in aliis plurimis, ejus vestigia secutus *J. Racine*, aliquot post annis tragediam *Britannicum* scripsit (Vid ad Annal. XIII. 2.) ibique

peri similis animus. Et intimi libertorum servorumque, corruptius quam in privata domo habiti, aulam Neronis, et luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque Regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena, exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum *novos motus, et clarum Othoni annum, observatione siderum*, adfirmant: genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper, et retinebitur. Multos secreta Poppaeae mathematicos, pessimum Principalis matrimonii instrumentum, habuerant: e quibus Ptolemaeus, Othoni in Hispania comes, cum *superfuturum eum Neroni* promisisset, postquam ex eventu fides, coniectura iam et rumore senium Galbae et iuventam Othonis computantium, persuaserat, *fore, ut in Imperium adscisceretur*. Sed Otho tamquam peritia et monitu fatorum praedicta accipiebat, cupidine ingenii humani libentius obscura credendi. Nec deerat Ptolemaeus, iam et sceleris instinctor,
23 ad quod facillime ab eiusmodi voto transitur. Sed sceleris cogitatio incertum an repens: studia militum iam pridem, spe successionis, aut paratu facinoris, adfectaverat; in itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine

ad ingenii sui modulum, nec adultas virtutes, nec adulta vitia, multa cum laude expressit. P. Corneille, animosior, vividoque pectore Romanorum animorum vim sensusque complexus, Othonem, grandius argumentum, selegerat. In tota tragedia nihil nisi Romanum. Unde hos spiritus poeta hauserit manifestum facit ipsa tragediae prefatio, qua et Tacitum egregie commendat, et se interpretem potius, quam imitatorem profitetur. *Le sujet de celle tragedie et tiré de Tacite, qui commence ses histoires par celle-ci......Les caracteres de ceux que j'y fais parler y sont les memes que chez de cet incomparable auteur, que j'ai traduit tant qu'il m' été possible.* *Brot.*

vocans, ac, memoria Neroniani comitatus, *contubernales* adpellando; alios agnoscere, quosdam requirere et pecunia aut gratia iuvare: inserendo saepius querelas et ambiguos de Galba sermones, quaeque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrocius accipiebantur, cum, Campaniae lacus et Achaiae urbes classibus adire soliti, Pyrenaeum et Alpes et immensa viarum spatia aegre sub armis eniterentur. Fla- 24
grantibus iam militum animis velut faces addiderat Maevius Pudens, e proximis Tigellini. is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniae indigum, et in novas cupiditates praecipitem, adliciendo, eo paullatim progressus est, ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos numos divideret: quam velut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos praemiis intendebat; adeo animosus corruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum, sua pecunia emptum, dono dederit: per socordiam Praefecti, quem nota pariter et occulta fallebant. Sed tum e libertis Onomastum futuro sce- 25
leri praefecit, a quo Barbium Proculum, Tesserarium speculatorum, et Veturium, Optionem eorundem, perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, data pecunia ad pertentandos plurium animos. Suscepere duo manipulares Imperium Pop. Rom. transferendum; et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti. suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, per beneficia Nym-

phidii ut suspectos: vulgus et ceteros, ira et desperatione dilati totiens donativi. erant, quos memoria Neronis ac desiderium prioris licentiae accenderet. in commune omnes metu mutandae militiae
26 terrebantur. Infecit ea tabes legionum quoque et auxiliorum motas iam mentes, postquam vulgatum erat, labare Germanici exercitus fidem. adeoque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum die redeuntem a coena Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, et tota urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum, timuissent: non Reipublicae cura, quam foedare Principis sui sanguine sobrii parabant; sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici vel Germanici exercitus militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa: quaedam apud Galbae aures Praefectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii, quod non ipse adferret,
27 inimicus, et adversus peritos pervicax. XVIII. Kal. Febr. sacrificanti pro aede Apollinis Galbae, Haruspex Vmbricius 'tristia exta et instantes insidias ac 'domesticum hostem' praedicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque, ut laetum e contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multo post libertus Onomastus nuntiat, 'exspectari eum ab architecto et redemptoribus:' quae significatio coeuntium iam militum et paratae coniurationis convenerat. Otho, 'caussam digressus' requirentibus, cum, 'emi sibi praedia vetustate 'suspecta, eoque prius exploranda,' finxisset, innix-

us liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, inde ad Miliarium aureum, sub aedem Saturni, pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatum *Imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, et sellae festinanter inpositum, strictis mucronibus rapiunt. Totidem ferme milites in itinere adgregantur: alii conscientia, plerique miraculo; pars clamore et gaudio, pars silentio, animum ex eventu sumpturi. Stationem in castris agebat Iulius Mar- 28
tialis Tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an conrupta latius castra, ac, si contra tenderet, exitium metuens, praebuit plerisque suspicionem conscientiae. Anteposuere ceteri quoque Tribuni Centurionesque praesentia dubiis et honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

Ignarus interim Galba et sacris intentus, fatiga- 29
bat alieni iam Imperii Deos: cum adfertur rumor, 'rapi in castra, incertum quem Senatorem:' mox, 'Othonem esse, qui raperetur:' simul ex tota urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, 'pertentari 'animum cohortis, quae in palatio stationem agebat: 'nec per ipsum Galbam: cuius integra auctoritas 'maioribus remediis servabatur.' Piso pro gradibus domus vocatos in hunc modum adlocutus est: 'Sex'tus dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus

Miliarium aureum] Columna ex eo metallo, ut Plutarchus hic in Galba describit c. 24. *ad quam viae omnes ex Italia desinebant. Fecit Augustus, cum Curator viarum esset*, Dio LIV, 8. et statuit *in capite Romani fori*. Plin. III. 9. *Lips.*

Fatigabat alieni jam imperii Deos.] Quae Eloquentia!

'futuri, et sive optandum hoc nomen, sive timendum
'erat, Caesar adscitus sum. Quo domus nostrae aut
'Reipublicae fatum in vestra manu positum est;
'non, quia meo nomine tristiorem casum paveam,
'(ut qui, adversas res expertus, cum maxime dis-
'cam, ne secundas quidem minus discriminis habe-
're;) patris, et Senatus, et ipsius Imperii vicem
'doleo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut,
'quod aeque apud bonos miserum est, occidere.
'Solatium proximi motus habebamus incruentam
'urbem, et res sine discordia translatas. Provisum
'adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem
30 'bello locus esset. Nihil arrogabo mihi nobilita-
'tis aut modestiae. neque enim relatu virtutum in
'comparatione Othonis opus est. Vitia, quibus so-
'lis gloriatur, evertere Imperium, etiam cum ami-
'cum Imperatoris ageret. Habitune et incessu, an
'illo muliebri ornatu mereretur Imperium? Fallun-
'tur, quibus luxuria specie liberalitatis inponit.
'Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc
'et comissationes et feminarum coetus volvit animo.
'haec Principatus praemia putat; quorum libido ac
'voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes
'omnes. Nemo enim unquam Imperium, flagitio
'quaesitum, bonis artibus exercuit. Galbam con-
'sensus generis humani, me Galba, consentienti-
'bus vobis, Caesarem dixit. Si Respublica et Se-
'natus et Populus vana nomina sunt: vestra, com-
'militiones, interest, ne Imperatorem pessimi faciant.
'Legionum seditio adversum Duces suos audita est
'aliquando: vestra fides famaque inlaesa ad hunc
'diem mansit. et Nero quoque vos destituit, non

'vos Neronem. Minus triginta transfugae et deser-'tores, quos Centurionem aut Tribunum sibi eligen-'tes nemo ferret, Imperium adsignabunt? Admit-'titis exemplum? et quiescendo commune crimen 'facitis? Transcendet haec licentia in provincias: 'et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos, per-'tinebunt. Nec est plus, quod pro caede Principis, 'quam quod innocentibus datur: sed perinde a no-'bis donativum ob fidem, quam ab aliis pro facinore 'accipietis.' Dilapsis speculatoribus, cetera cohors, 31
non adspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis et nullo adhuc consilio, parat signa, quam, quod postea creditum est, insidiis et simulatione. Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitus, Vipsania in porticu tendentes. Praeceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino, primipilaribus, *ut Germanicos milites e Libertatis atrio arcesserent.* Legioni classicae diffidebatur, infestae ob caedem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra Praetorianorum Tribuni, Cerius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus; si incipiens adhuc, et necdum adulta seditio, melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cerium milites adorti minis, Longinum manibus coercent exarmantque; quia non ordine militiae, sed e Galbae amicis, fidus Principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, Praetorianis adiungitur. Illyrici exercitus electi Celsum ingestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavere; invalidis adhuc corporibus et placatis animis, quod eos, a Nerone Alexandriam praemissos, atque inde

rursus longa navigatione aegros, inpensiore cura
32 Galba refovebat. Vniversa iam plebs palatium inplebat, mixtis servitiis, et dissono clamore, 'caedem 'Othonis et coniuratorum exitium' poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent: neque illis iudicium aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more, quemcumque Principem adulandi, licentia adclamationum, et studiis inanibus. Interim Galbam duae sententiae distinebant; T. Vinius, 'manendum intra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, 'non eundum ad iratos' censebat: 'daret malorum 'poenitentiae, daret bonorum consensui spatium. 'scelera inpetu, bona consilia mora valescere. Denique eundi ultro, si ratio sit, eandem mox facultatem: regressus, si poeniteat, in aliena potestate.
33 'Festinandum' ceteris videbatur, 'antequam cresceret 'invalida adhuc coniuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros inlatus, cunctatione nunc et segnitia terentium 'tempus imitari Principem discat. Non exspectandum, ut, compositis castris, forum invadat, et, prospectante Galba, capitolium adeat: dum egregius 'Imperator, cum fortibus amicis, ianua ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. 'Et praeclarum in servis auxilium, si consensus tantae multitudinis, et, quae plurimum valet, prima 'indignatio elanguescat. Proinde intuta, quae indecora: vel, si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum.' Repugnantem huic sententiae Vinium Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertina-

cia, in publicum exitium. Nec diutius Galba 34
cunctatus, speciosiora suadentibus accessit. Prae-
missus tamen in castra Piso, ut iuvenis mag-
no; nomine, recenti favore, et infensus T. Vi-
nio seu quia erat, seu quia irati ita volebant;
et facilius de odio creditur. Vix dum egresso
Pisone, occisum in castris Othonem, vagus
primum et incertus rumor: mox, ut in magnis
mendaciis, interfuisse se quidam et vidisse, ad-
firmabant, credula Fama inter gaudentes et in-
curiosos. Multi arbitrabantur, compositum auc-
tumque rumorem, mixtis iam Othonianis, qui ad
evocandum Galbam laeta falso vulgaverint. Tum 35
vero non populus tantum et inperita plebs in plau-
sus et inmodica studia, sed Equitum plerique ac Se-
natorum, posito metu incauti, refractis palatii fori-
bus, ruere intus, ac se Galbae ostentare, praerep-
tam sibi ultionem querentes. Ignavissimus quisque
et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii ver-
bis, linguae feroces: nemo scire, et omnes adfir-
mare: donec inopia veri, et consensu errantium
victus: sumpto thorace, Galba, inruenti turbae,
neque aetate, neque corpore sistens, sella levaretur.
Obvius in palatio Iulius Atticus, speculator, cruen-
tum gladium ostentans, *occisum a se Othonem*, excla-
mavit: et Galba, *Commilito*, inquit, *quis iussit?* in-
signi animo ad coercendam militarem licentiam, mi-

Credula fama] Passive *credula* dixit: nove. nisi ποιητικώτερον *famam* de hominibus dissipantibus rem temere creditam capias. *Ern.* Notat Savilius ex Dionysio Hal. consuetam fuisse Thucydidi activorum in passiva, et contra, mutationem. Simili modo *gnarum* pro *noto* passim; *volens* pro *grato*; *fuga* pro *exilio*; *largitio vulgi* pro *in vulgus collata* etc. apud nostrum. Possis tamen cum Virg. Aen. IV. 188. *Famam* accipere pro *Dea ficti pravique tenace.*

nantibus intrepidus, adversus blandientes incorrup-
36 tus. Haud dubiae iam in castris omnium mentes:
tantusque ardor, ut non contenti agmine et cor-
poribus, in suggestu, in quo paullo ante aurea Gal-
bae statua fuerat, medium inter signa Othonem
vexillis circumdarent. Nec Tribunis aut Centurio-
nibus adeundi locus: gregarius miles *caveri* insuper
praepositos iubebat. Strepere cuncta clamoribus et
tumultu et exhortatione mutua, non tamquam in
populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus,
sed, ut quemque adfluentium militum adspexerant,
prensare manibus, complecti armis, conlocare iuxta,
praeire sacramentum, modo Imperatorem militibus,
modo Imperatori milites commendare. Nec deerat
Otho, protendens manus, adorare vulgum, iacere
oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Post-
quam universa classicorum legio sacramentum eius
accepit; fidens viribus, et, quos adhuc singulos ex-
stimulaverat, accendendos in commune ratus, pro
37 vallo castrorum ita coepit: 'Quis ad vos processe-
'rim, commilitones, dicere non possum: quia nec
'privatum me vocare sustineo, Princeps a vobis
'nominatus; nec Principem, alio imperante. Ves-
'trum quoque nomen in incerto erit, donec dubita-
'bitur, Imperatorem Populi Rom. in castris, an
'hostem habeatis. Auditisne, ut poena mea et
'supplicium vestrum simul postulentur? adeo mani-
'festum est, neque perire nos, neque salvos esse,
'nisi una, posse. Et, cuius lenitatis est Galba,
'iam fortasse promisit: ut qui, nullo exposcente,
'tot millia innocentissimorum militum trucidave-
'rit. Horror animum subit, quotiens recordor fe-

'ralem introitum, et hanc solam Galbae victoriam, 'cum, in oculis urbis, decumari deditos iuberet, 'quos deprecantes in fidem acceperat. His auspi'ciis urbem ingressus, quam gloriam ad Principa'tum adtulit, nisi occisi Obultronii Sabini et Cor'nelii Marcelli in Hispania, Betui Chilonis in 'Gallia, Fonteii Capitonis in Germania, Clodii 'Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in 'urbe, Nymphidii in castris? Quae usquam pro'vincia, quae castra sunt, nisi cruenta et macu'lata? aut, ut ipse praedicat, emendata et cor'recta? Nam, quae alii scelera, hic remedia 'vocat: dum falsis nominibus, severitatem pro 'saevitia, parsimoniam pro avaritia, supplicia 'et contumelias vestras, disciplinam adpellat. 'Septem a Neronis fine menses sunt, et iam plus 'rapuit Icelus, quam quod Polycleti et Vatinii et 'Elii paraverunt. Minore avaritia ac licentia grassa'tus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc et 'subiectos nos habuit, tamquam suos et viles, ut 'alienos. Vna illa domus sufficit donativo, quod 'vobis nunquam datur, et quotidie exprobratur. Ac, 38
'ne qua saltem in successore Galbae spes esset, ar'cessit ab exsilio, quem tristitia et avaritia sui simil'limum iudicabat. Vidistis, commilitones, notabili 'tempestate etiam Deos infaustam adoptionem aver'santes. Idem Senatus, idem Populi Rom. animus est. 'Vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis 'consiliis robur, et sine quibus, quamvis egregia, in'valida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum 'voco: omnium militum arma nobiscum sunt. Nec

Nec una cohors togata] Quare Togata? et satisne ea vox sana?

'una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet. Cum vos adspexerit, cum signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet. Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum.' Aperire deinde armamentarium iussit. rapta statim arma, sine more et ordine militiae, ut praetorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur: miscentur auxiliaribus galeis scutisque. Nullo Tribunorum Centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator: et praecipuum pessimorum incitamentum,
39 quod boni moerebant. Iam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, et foro adpropinquantem, adsecutus erat: iam Marius Celsus haud laeta retulerat: cum alii, *in palatium redire*, alii, *capitolium petere*, plerique, *rostra occupanda*, censerent, plures tantum sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galba, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut poena eius animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum, vel

sana. Appellat enim ita, velut elevans et infirmans, quia moris, ut illa cohors, quae more militiae excubabat, idipsum faceret sine armis, gladiis tantum lanceisque contenta. Itaque et togis induti erant, non sagis. Modestiae caussa institutum id videtur; et ne Mars palam habitare videretur in sua urbe. Huc spectat, quod infra legis, *apertum in castris armamentarium fuisse, rapta arma.* quorum scilicet armorum non iis vulgo ius aut usus, nisi Tribunis aut Praefecto permittente. *Lips.*

Signum meum] Ne hoc accipias de vexillo. Signum est quod vulgo dicimus *The word.* Vid. Annal. XIII. 2. *Brot.*

Quis mihi plurimum imputet] Dictum exquisitius, consequens pro antecedente, hoc sensu: quis pro me acrius contendendo efficiat, ut ei plus debeam. *Ern.* Cf. c. 55.

odio. haesitationem adtulit tempus ac locus, quia,
initio caedis orto, difficilis modus. et turbavere
consilium trepidi nuntii ac proximorum diffugia, languentibus
omnium studiis, qui primo alacres fidem
atque animum ostentaverant. Agebatur huc illuc 40
Galba, vario turbae fluctuantis inpulsu: completis
undique basilicis ac templis, lugubri prospectu. neque
populi, aut plebis ulla vox; sed adtoniti vultus
et conversae ad omnia aures. non tumultus, non
quies: quale magni metus et magnae irae silentium
est. Othoni tamen, *armari plebem*, nuntiabatur.
Ire praecipites et occupare pericula iubet. Igitur milites
Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito
Arsacidarum solio depulsuri, ac non Imperatorem
suum inermem et senem trucidare pergerent, disiecta
plebe, proculcato Senatu, truces armis, rapidis
equis, forum inrumpunt. nec illos capitolii adspectus,
et imminentium templorum religio, et priores
et futuri Principes terruere, quo minus facerent
scelus, cuius ultor est, quisquis successit. Viso co- 41
minus armatorum agmine, vexillarius comitatae Galbam
cohortis (*Atilium Vergilionem fuisse* tradunt)
dereptam Galbae imaginem solo adflixit. Eo signo
manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum
fuga populi forum, destricta adversus dubitantes
tela. Iuxta Curtii lacum, trepidatione ferentium
Galba proiectus e sella ac provolutus est. Extremam
eius vocem, ut cuique odium aut admiratio
fuit, varie prodidere. Alii, suppliciter interrogasse,
*quid mali meruisset? paucos dies exsolvendo
donativo* deprecatum: plures, obtulisse ultro percussoribus
iugulum, *agerent ac ferirent, si ita e Repub-*

lica videretur. non interfuit occidentium, quid diceret. De percussore non satis constat. quidam 'Terentium Evocatum,' alii 'Lecanium;' crebrior fama tradidit 'Camurium quintaedecimae legionis mil- 'item, inpresso gladio, iugulum eius hausisse.' Ceteri crura brachiaque, nam pectus tegebatur, foede laniavere: pleraque vulnera feritate et saevitia trunco
42 iam copori adiecta. Titum inde Vinium invasere. de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem eius instans metus, an proclamaverit, *non esse ab Othone mandatum, ut occideretur.* Quod seu finxit formidine, seu conscientiam coniurationis confessus est: huc potius eius vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cuius caussa erat. Ante aedem D. Iulii iacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Iulio Caro, legionario milite, utrumque latus transverbe-
43 ratus. Insignem illa die virum Sempronium Densum aetas nostra vidit. Centurio is Praetoriae cohortis, a Galba custodiae Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis et scelus exprobrans, ac modo manu, modo voce, vertendo in se percussores, quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in aedem Vestae pervasit, exceptusque misericordia publici servi et contubernio eius abditus, *non religione,* nec caerimoniis, sed latebra inminens exitium differebat: cum advenere, missu Othonis, nominatim in caedem eius ardentes, Sulpicius Florus, e Britannicis cohortibus, nuper a Galba civitate donatus, et Statius Murcus, speculator: a quibus
44 protractus Piso, in foribus templi trucidatur. Nullam caedem Otho maiore laetitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur:

sed tum primum levata omni sollicitudine mens va-
care gaudio coeperat: seu recordatio maiestatis in
Galba, amicitiae in T. Vinio, quamvis inmitem ani-
mum imagine tristi confuderat: Pisonis, ut inimici
et aemuli, caede laetari, ius fasque credebat. Prae-
fixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium,
iuxta aquilam legionis: certatim ostentantibus cruen-
tas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui
vere, qui falso, ut pulchrum et memorabile facinus,
iactabant. Plures quam CXX. libellos praemia ex-
poscentium, ob aliquam notabilem illa die operam,
Vitellius postea invenit: omnesque conquiri et in-
terfici iussit: non honore Galbae, sed tradito Prin-
cipibus more, munimentum ad praesens, in poste-
rum ultionem. Alium crederes Senatum, alium 45
populum. ruere cuncti in castra, anteire proximos,
certare cum praecurrentibus, increpare Galbam,
laudare militum iudicium, exosculari Othonis ma-
num: quantoque magis falsa erant, quae fiebant,
tanto plura facere. Non adspernabatur singulos
Otho, avidum et minacem militum animum voce
vultuque temperans. Marium Celsum, Consulem
designatum, et Galbae usque in extremas res ami-
cum fidumque, ad supplicium expostulabant, indus-
triae eius innocentiaeque, quasi malis artibus, in-
fensi. Caedis et praedarum initium, et optimo cui-
que perniciem quaeri adparebat. sed Othoni nondum
auctoritas inerat ad prohibendum scelus: iubere iam
poterat. Ita, simulatione irae, *vinciri* iussum, et
maiores poenas daturum adfirmans, praesenti exitio
subtraxit. Omnia deinde arbitrio militum acta. 46
Praetorii Praefectos sibi ipsi legere: Plotium Fir-

mum, e manipularibus quondam, tum vigilibus praepositum, et, incolumi adhuc Galba, partes Othonis secutum. adiungitur Licinius Proculus, intima familiaritate Othonis, suspectus, consilia eius fovisse. Vrbi Flavium Sabinum praefecere, iudicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat: plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, *ut vacationes, praestari Centurionibus solitae, remitterentur.* Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem Centurioni exsolveret: neque modum oneris quisquam, neque genus quaestus pensi habebat. per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari, donec vacationem emeret. ubi, sumptibus exhaustus, socordia insuper elanguerat, inops pro locuplete et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum in bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione Centurionum animos averteret, *fiscum suum vacationes annuas exsoluturum,* promisit: rem haud dubie utilem, et a bonis postea Principibus perpetuitate disciplinae firmatam. Laco Praefectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad caedem eius Otho praemiserat, confossus: in Martianum Icelum, ut in libertinum, palam animad-
47 versum. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit laetitia. Vocat Senatum Praetor urbanus. certant adulationibus ceteri Magistratus. Adcur-

sunt Patres: decernitur Othoni *Tribunicia potestas, et nomen Augusti, et omnes Principum honores*, adnitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quae, promiscue iacta, haesisse animo eius, nemo sensit. omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem iacentium, in capitolium, atque inde in palatium vectus, concedi corpora sepulturae, cremarique permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia, composuere, quaesitis redemptisque capitibus, quae venalia interfectores servaverant. Piso unum et tricesimum ae- 48
tatis annum explebat, fama meliore, quam fortuna. Fratres eius, Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Caesar, properata adoptione ad hoc tantum maiori fratri praelatus est, ut prior occideretur. T. Vinius LVII. annos variis moribus egit. Pater illi e Praetoria familia, maternus avus e proscriptis. Prima militia infamis, Legatum Calvisium Sabinum habuerat: cuius uxor, mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias et cetera militiae munia eadem lascivia tentasset, in ipsis principiis stuprum ausa: et criminis huius reus T. Vinius arguebatur. Igitur iussu C. Caesaris oneratus catenis, mox, mutatione temporum, dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post Praeturam praepositus probatusque: servili deinceps probro respersus est, tamquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus: et Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari iussit. Sed Vinius Proconsulatu Galliam Narbonen-

sem severe integreque rexit. mox Galbae amicitia
in abruptum tractus, audax, callidus, promtus, et,
prout animum intendisset, pravus aut industrius, ea-
dem vi. Testamentum T. Vinii, magnitudine opum,
irritum. Pisonis supremam voluntatem paupertas
49 firmavit. Galbae corpus diu neglectum et licentia
tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator
Argius, e prioribus servis, humili sepultura in pri-
vatis eius hortis contexit. Caput, per lixas calo-
nesque suffixum laceratumque, ante Patrobii tumu-
lum (libertus is Neronis, punitus a Galba fuerat)
postera demum die repertum et cremato iam cor-
pori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba,
tribus et septuaginta annis quinque Principes prospe-
râ fortuna emensus, et alieno Imperio felicior, quam
suo. Vetus in familia nobilitas, magnae opes:
ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quam
cum virtutibus. Famae nec incuriosus, nec ven-
ditator. Pecuniae alienae non adpetens, suae par-
cus, publicae avarus. Amicorum libertorumque,
ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens;
si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed cla-
ritas natalium et metus temporum obtentui, ut, quod
segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat
aetas, militari laude apud Germanias floruit. Pro-
consule Africam moderate: iam senior, citeriorem
Hispaniam pari iustitia continuit: maior privato vi-
sus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax
Imperii, nisi imperasset.

Dispensator Argius] Dispensator dicebatur servus, quem dominus Kalendario, id est credendis et exigendis pecuniis, praeponebat. *Brot.*

Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis 50
sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper *de Vitellio* nuntius exterruit, ante caedem Galbae suppressus, ut, tantum superioris Germaniae exercitum descivisse, crederetur. Tum 'duos, omnium mortalium inpudicitia, ignavia, luxuria deterrimos, velut ad perdendum Imperium fataliter electos,' non Senatus modo et Eques, quis aliqua pars et cura Reipublicae, sed vulgus quoque palam moerere. Nec iam recentia saevae pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria: 'captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiae, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos, et Perusiam ac Mutinam,' nota publicarum cladium nomina, loquebantur. 'Prope eversum orbem, etiam cum de Principatu inter bonos certaretur. sed mansisse C. Iulio, mansisse Caesare Augusto victore, Imperium: mansuram fuisse, sub Pompeio Brutoque, Rempublicam. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Vtrasque inpias preces, utraque detestanda vota, inter duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore, qui vicisset.' Erant, qui Vespasianum et arma Orientis augurarentur, et, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama; solusque omnium ante se Principum in melius mutatus est.

Nunc initia caussasque motus Vitelliani expediam. 51
Caeso cum omnibus copiis Iulio Vindice, ferox praeda gloriaque exercitus, ut cui sine labore ac periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem quam otium, praemia quam stipendia malebat.

Diu infructuosam et asperam militiam toleraverant, ingenio loci caelique et severitate disciplinae; quam in pace inexorabilem, discordiae civium resolvunt, paratis utrimque conruptoribus et perfidia inpunita. Viri, arma, equi, ad usum et ad decus supererant: sed ante bellum centurias tantum suas turmasque noverant; exercitus finibus provinciarum discernebantur. tum adversus Vindicem contractae legiones, seque et Gallias expertae, quaerere rursus arma, novasque discordias: nec *socios*, ut olim, sed *hostes*, *et victos* vocabant. Nec deerat pars Galliarum quae Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversus *Galbianos*. hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Aeduisque, ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: super avaritiam et adrogantiam, praecipua validiorum vitia, contumacia Gallorum inritati, qui, 'remissam sibi a Galba quartam 'tributorum partem; eos publice damnatos, in igno-'miniam exercitus,' iactabant. Accessit callide vulgatum, temere creditum, 'decumari legiones et 'promptissimum quemque Centurionum dimitti.' undique atroces nuntii, sinistra ex urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et, pertinaci pro Nerone fide, fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu,
52 et, ubi vires suas respexerant, securitate. Sub ipsas superioris anni Kal. Decembres Aulus Vitellius, inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum cura adierat. redditi plerisque ordines, remissa ignominia, adlevatae notae: plura ambitione, quae-

dam iudicio: in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis adsignandisve militiae ordinibus, integre mutaverat. Nec Consularis Legati mensura, sed in maius omnia accipiebantur. Et Vitellius apud severos humilis. Id comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine iudicio donaret sua, largiretur aliena: simul, aviditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali et strenui. Sed profusa cupidine et insigni temeritate Legati legionum, Alienus Caecina et Fabius Valens: e quibus Valens, infensus Galbae, tamquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset, instigare Vitellium, *ardorem militum* ostentans. ' Ipsum celebri ubique ' fama: nullam in Flacco Hordeonio moram: adfore ' Britanniam: secutura Germanorum auxilia: male ' fidas provincias: precarium seni Imperium, et brevi ' transiturum. panderet modo sinum et venienti For' tunae occurreret. Merito dubitasse Verginium, ' Equestri familia, ignoto patre: inparem, si recepis' set Imperium, tutum, si recusasset. Vitellio tres ' patris Consulatus, Censuram, conlegium Caesaris, ' inponere iampridem Imperatoris dignationem, aufer' ri privati securitatem.' Quatiebatur his segne in- 53
genium, ut concupisceret magis, quam ut speraret. At in superiore Germania, Caecina, decora iuventa, corpore ingens, animi inmodicus, scito sermone, erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc iuvenem Galba, Quaestorem in Baetica, inpigre in partes suas transgressum, legioni praeposuit: mox compertum, publicam pecuniam avertisse, ut pecula-

torem flagitari iussit. Caecina aegre passus, miscere cuncta, et privata vulnera Reipublicae malis operire, statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiae: quod et bello adversus Vindicem universus adfuerat, nec, nisi occiso Nerone, translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniae praeventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium, Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur. Vnde seditiosa conloquia, et inter paganos conruptior miles, et in Verginium
54 favor, cuicumque alii profuturus. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne. Legati eorum, in squalorem maestitiamque compositi, per principia, per contubernia, modo *suas iniurias*, modo, *civitatum vicinarum praemia*, et, ubi pronis militum auribus accipiebantur, *ipsius exercitus pericula et contumelias* conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cum Hordeonius Flaccus *abire Legatos*, utque occultior digressus esset, *nocte castris excedere* iubet. Inde atrox rumor, adfirmantibus plerisque, 'interfectos, ac, nisi ipsi consulerent, fore, ut acerrimi militum, et praesentia conquesti, per tenebras 'et inscitiam ceterorum occiderentur.' Obstringuntur inter se tacito foedere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles; primo suspectus, tamquam, circumdatis cohortibus alisque, impetus in legiones pararetur, mox eadem acrius volvens: faciliore inter malos consensu ad bellum, quam in pace ad concor-
55 diam. Inferioris tamen Germaniae legiones solemni Kalend. Ianuariarum sacramento pro Galba

adactae, multa cunctatione et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio proximi cuiusque audaciam exspectantes: insita mortalibus natura, propere sequi, quae piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbae imagines iecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil ultra fremitum et minas ausae, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori, quarta ac duodevicesima legiones, iisdem hibernis tendentes, ipso Kalend. Ianuariarum die, dirumpunt imagines Galbae: quarta legio promptius, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac, ne reverentiam Imperii exuere viderentur, Senatus Populique Romani obliterata iam nomina sacramento advocabant: nullo Legatorum Tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis e suggestu locutus. neque enim erat adhuc, cui inputaretur. Spectator 56
flagitii Hordeonius Flaccus, Consularis Legatus, aderat non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus: sed segnis, pavidus et socordia innocens. Quatuor Centuriones duodevicesimae legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cum protegerent Galbae imagines, inpetu militum abrepti vinctique. Nec cuiquam ultra fides aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Nocte, quae Kal. Ianuarias secuta est, in coloniam Agrip-

Cui imputaretur] Neque enim erat in eo tumultu, qui ducem se ostentaret. *Brot.*

pinensem aquilifer quartae legionis epulanti Vitellio nuntiat, 'quartam et duodevicesimam legiones, 'proiectis Galbae imaginibus, in Senatus et Po- 'puli Rom. verba iurasse.' Id sacramentum inane visum. 'occupari nutantem Fortunam et offerri Prin- 'cipem,' placuit. Missi a Vitellio ad legiones Legatosque, qui 'descivisse a Galba superiorem exer- 'citum,' nunciarent: 'proinde aut bellandum adver- 'sus desciscentes, aut, si concordia et pax placeat, 'faciendum Imperatorem: et minore discrimine sumi
57 'Principem, quam quaeri.' Proxima legionis primae hiberna erant, et promptissimus e Legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis auxiliariorumque ingressus, *Imperatorem* Vitellium consalutavit. Secutae ingenti certamine eiusdem provinciae legiones: et superior exercitus, speciosis Senatus Populique Romani nominibus relictis, tertium Nonar. Ianuarias Vitellio accessit. scires illum priore biduo non penes Rempublicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones aequabant, *auxilia, equos, arma, pecunias* offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modo coloniarum aut castrorum, quibus praesentia ex adfluenti, et parta victoria magnae spes: sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua, et balteos, phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniae tradebant; instinctu et impetu et ava-
58 ritia. Igitur, laudata militum alacritate, Vitellius, ministeria Principatus, per libertos agi solita, in Equites Romanos disponit: vacationes Centurionibus ex fisco numerat: saevitiam militum, pleros.

que ad poenam exposcentium, saepius adprobat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus, Procurator Belgicae, statim interfectus. Iulium Burdonem, Germanicae classis Praefectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitus, tanquam crimen ac mox insidias Fonteio Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud saevientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo, licebat. Ita in custodia habitus: et post victoriam demum, stratis iam militum odiis, dimissus est. Interim, ut piaculum, obiicitur Centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eoque et postulantibus manifestior, et punienti vilior fuit. Iulius deinde Civilis periculo exemptus, 59
praepotens inter Batavos, ne supplicio eius ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartaedecimae legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressae, prout inclinassent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, Centuriones, de quibus supra retulimus, occidi iussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicae provinciae Legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: et Iunius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, cum Italica legione et ala Taurina, Lugduni tendentibus. Nec in Rhaeticis copiis mora, quo minus statim adiungerentur. Ne in Britannia quidem dubitatum. Praeerat Tre- 60

Grande momentum] Iustini illud simile est XVII, 2. *Ingens momentum futurus, utri parti accessisset.* Lucanus IV, 819. *Momentumque fuit, mutatus Curio, rerum. Lips.*

bellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium eius Roscius Caelius, Legatus vicesimae legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrocius proruperat. Trebellius *seditionem et confusum ordinem disciplinae* Caelio; *spoliatas et inopes legiones* Caelius Trebellio obiectabat: cum interim foedis Legatorum certaminibus modestia exercitus corrupta, eoque discordiae ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et, adgregantibus se Caelio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. quies provinciae, quamquam remoto Consulari, mansit. rexere Legati legionum;
61 pares iure, Caelius audendo potentior. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos Duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens *adlicere, vel, si abnuerent, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam inrumpere;* Caecina *propiore transitu, Peninis iugis degredi* iussus. Valenti inferioris exercitus electi, cum aquila quintae legionis et cohortibus alisque, ad XL. millia armatorum data: XXX. millia Caecina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, prima et vicesima, fuit. addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias sup-
62 plevit, tota mole belli secuturus. Mira inter exer-

Peninis iugis] Ita scribendum ubique, auctore Livio, qui negat eas Alpes sic dici, quod Annibal Poenus ea transmiserit, sed a iugo excelsi montis, quod Penum incolae dicunt. Fidem ei notae etiam nostra lingua hodie facit, qui excelsa omnia et in acutum fastigiata pennas vocamus sive pinnas. *Lips.*

E sup. Germania] Ex h. l. collato cum H. IV, 70. Perreciot docet, superiorem Germaniam, ad Alpes usque protensam, Helvetiam quoque comprehendisse.

citum Imperatoremque diversitas. Instare miles, arma poscere, 'dum Galliae trepident, dum Hispaniae 'cunctentur. non obstare hiemem neque ignavae pacis moras. invadendam Italiam, occupandam urbem. 'nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi 'facto magis, quam consulto opus esset.' Torpebat Vitellius, et fortunam Principatus inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus et sagina gravis: cum tamen ardor et vis militum ultro Ducis munia inplebat, ut si adesset Imperator, et strenuis, vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique *signum profectionis* exposcunt. Nomen *Germanici* Vitellio statim additum: *Caesarem* se adpellari etiam victor prohibuit. Laetum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae, praevolavit; longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei omen acciperetur. Et Treveros quidem, ut socios, securi adiere. Di- 63
voduri (Mediomatricorum id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos subitus pavor exterruit, raptis repente armis ad caedem innoxiae civitatis: non ob praedam aut spoliandi cupidine,

Subitus pavor exterruit] Sic edd. omnes praeter I. Gron. qui e Flor. edidit *terruit*, quod est et in (Bud. et) Guelf. At in hac formula et hoc sensu *exterrere* est verbum legitimum. Sensus enim est: subita consternatio invasit milites, ut arma raperent et caedem facere inciperent. Consternatio autem et pavor non de timore, sed perturbatione quadam repentina mentis et furore accipi debent: qui cum incessit animos, *exterriti* dicuntur, i. e. efferati. Virgil. non uno loco sic dixit et cum *efferus* permutavit. Vid. etiam Burm. ad Georg. III. 534. Itaque non sustinui Gronovium imitari. *Ern.*

sed furore et rabie, et caussis incertis, eoque difficilioribus remediis; donec, precibus Ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavere. caesa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates cum Magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias pueris feminisque; quaeque alia placamenta hostilis irae, non quidem in bello, sed pro pace, ten-
64 debantur. Nuntium de caede Galbae et Imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus. benigne excepti, modestia certavere; sed brevis laetitia fuit, cohortium intemperie, quas, a legione quartadecima, ut supra memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adiunxerat. Iurgia primum: mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum adgregantur, prope in proelium exarsere; ni Valens animadversione paucorum oblitos iam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversus Aeduos quaesita belli caussa. iussi *pecuniam atque arma deferre*, gratuitos insuper commeatus praebuere: quod Aedui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica et ala Taurina abductae. Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, Legatus Italicae

Non quidem in bello] Locus obscurus, sed illustro (si tamen sincerus.) Erant preces et supplicia, ut in bello: neque bellum erat, sed tamen timebant hostilia, et pacem sic orabant. *Lips.*

legionis, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit. secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et, quo incautior deciperetur, palam laudatum. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum accenderat. multae invicem clades, crebrius infestiusque, quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione irae, in fiscum verterat: multus contra in Viennenses honor. unde aemulatio et invidia et uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, et in eversionem Viennensium inpellere, 'obsessam ab illis 'coloniam suam, adiutos Vindicis conatus, conscrip'tas nuper legiones in praesidium Galbae' referendo. et, ubi caussas odiorum praetenderant, magnitudinem praedae ostendebant. Nec iam secreta exhortatio, sed publicae preces: 'Irent ultores, exscinderent 'sedem Gallici belli. cuncta illic externa et hostilia: 'se coloniam Romanam, et partem exercitus, et pros'perarum adversarumque rerum socios. si fortuna 'contra daret, iratis ne relinquerentur.' His et plu- 66
ribus in eundem modum, perpulerant, ut ne Legati quidem, ac Duces partium restingui posse iracundiam exercitus arbitrarentur: cum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas praeferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexere militum animos, Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios. tum vetustas dignitasque coloniae valuit, et verba Fabii, salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, aequis auribus accepta. publice tamen armis

mulctati, privatis et promiscuis copiis iuvere militem. Sed fama constans fuit, *ipsum Valentem magna pecunia emptum.* Is diu sordidus, repente dives, mutationem fortunae male tegebat, accensis egestate longa cupidinibus inmoderatus, et, inopi iuventa, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante Duce, foedis pactionibus adversus possessores agrorum et Magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecunia mitigaretur. quotiens pecuniae materia deesset, stupris et adulteriis
67 exorabatur. Sic ad Alpes perventum. Plus praedae ac sanguinis Caecina hausit. Inritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis, clara, de caede Galbae ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimae legionis. rapuerant pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. aegre id passi Helvetii, interceptis epistolis, quae nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, Centurionem et quosdam militum in custodia retinebant. Caecina, belli avidus, proximam quamque culpam, antequam poeniteret, ultum ibat. Mota propere castra. vastati agri. direptus longa pace in modum municipii

Helvetii Gallica gens] Qui, teste Julio Caesare, Bell. Gall. I. 1. *reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere quotidianis praeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Helvetii tunc multo latius habitabant, quam quos nunc dicimus Helvetios, *Swiss.*

exstructus locus, amoeno salubrium aquarum usu frequens. missi ad Rhaetica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios a tergo adgrederentur. Illi, 68
ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum Ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere. exitiosum adversus veteranos proelium, intuta obsidio, dilapsis vetustate moenibus. hinc Caecina cum valido exercitu; inde Rhaeticae alae cohortesque et ipsorum Rhaetorum iuventus, sueta armis et more militiae exercita. undique populatio et caedes. ipsi in medio vagi, abiectis armis, magna pars saucii aut palantes, in montem Vocetium perfugere. Ac statim, inmissa cohorte Thracum, depulsi, et, consectantibus Germanis Rhaetisque, per silvas atque in ipsi latebris trucidati. multa hominum millia caesa, multa sub corona venundata. Cumque, dirutis omnibus, Aventicum, gentis caput, iusto agmine peteretur, missi, qui dederent civitatem: et deditio accepta. In Iulium Alpinum, e principibus, ut concitorem belli, Caecina animadvertit: ceteros veniae vel saevitiae Vitellii reliquit. Haud facile dictu est, legati 69
Helvetiorum minus placabilem Imperatorem, an militem invenerint. *civitatis excidium* poscunt, tela ac manus in ora Legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: cum Claudius Cossus, unus ex Legatis, notae facundiae, sed dicendi artem apta trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigavit: ut est mox vulgus mutabile subitis, et tam pronum in misericordiam, quam inmodicum saevitia fuerat. effusis lacri-

mis, et meliora constantius postulando, inpunita-
70 tem salutemque civitati inpetravere. Caecina pau-
cos in Helvetiis moratus dies, dum sententiae Vi-
tellii certior fieret, simul transitum Alpium parans,
laetum ex Italia nuntium accipit, *alam Silanam,
circa Padum agentem, sacramento Vitellii accessisse.*
Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant:
mox a Nerone, ut in Aegyptum praemitterentur,
exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in
Italia manentes, instinctu Decurionum, qui Otho-
nis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium
legionum et famam Germanici exercitus adtollebant,
transiere in partes: et, ut donum aliquod novo
Principi, firmissima Transpadanae regionis munici-
pia Mediolanum ac Novariam et Eporediam ac Ver-
cellas, adjunxere. id Caecinae per ipsos compertum. Et, quia praesidio alae unius latissima pars Italiae defendi nequibat, praemissis Gallorum Lusitanorum Britannorumque cohortibus, et Germanorum vexillis, cum ala Petrina, ipse paullulum cunctatus, num Rhaeticis iugis in Noricum flecteret, adversus Petronium, [urbis] Procuratorem, qui concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret praemissas iam cohortes alasque, simul reputans, plus gloriae retenta Italia, et, ubicumque certatum foret, Noricos in cetera victoriae praemia cessuros, Penino subsignanum militem itinere, et grave legionum agmen hibernis adhuc Alpibus traduxit.

71 Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidia torpescere. dilatae voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorum Imperii

composita. eoque plus formidinis adferebant falsae virtutes et vitia reditura. Marium Celsum, Consulem designatum, per speciem vinculorum, saevitiae militum subtractum, acciri in capitolium iubet. clementiae titulus e viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro inputavit. Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter Duces delegit. mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra et infelix. Laeta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eandem virtutem admirantibus, cui irascebantur. Par inde exsultatio disparibus caussis 72
consecuta, inpetrata Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus, obscuris parentibus, foeda pueritia, inpudica senecta, Praefecturam vigilum et Praetorii et alia praemia virtutum, quia velocius erat vitiis, adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam et virilia scelera exercuit, conrupto ad omne facinus Nerone; quaedam ignaro ausus, ac postremo eiusdem desertor ac proditor. Vnde non alium perti-

Exemplum ultro imputavit] i. e. Ita locutus est, ut demonstraret, exemplum fidei a se editum gratum esse Othoni debere: tantum abesse, ut iram eius meruerit: interesse enim et ipsius, fidos amicos habere; talemque se in eius amicitia futurum, qualis in Galbam fuisset.

Fides integra et infelix] Acidalius corrigit *felix*, quia et a Vitellio veniam accepit et Consulatum servavit, ut e II, 60, patet. Sed *infelix*, quod omnes libri habent, referam huc, ut coactus fatis iniquis fuerit, transire ad amici hostem, perdiderit amicum, et sperare sive accipére coactus salutem ab hoste.

Tigellinus] Saepe memoratus in Annalium libris. XIV. XV. XVI. Vide quoque quae Tigellinus spectant in Notis et Emendationibus ad Annal. XIV. 51.

nacius ad poenam flagitavere, diverso adfectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentia defensus, praetexentis, *servatam ab eo filiam.* et haud dubie servaverat, non clementia, quippe tot interfectis, sed effugio in futurum. quia pessimus quisque, diffidentia praesentium mutationem pavens, adversus publicum odium privatam gratiam praeparat; unde nulla innocentiae cura, sed vices inpunitatis. Eo infensior populus, addita ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidia: concurrere e tota urbe in palatium ac fora, et, ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremae necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum et oscula et deformes moras, sectis novacula faucibus, infamem vitam foedavit
73 etiam exitu fero et inhonesto. Per idem tempus expostulata ad supplicium Galvia Crispinilla variis frustrationibus, et adversa dissimulantis Principis fama, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam, ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem populo Rom. haud obscure molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, Consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem, Vitellium inlaesa: mox potens pecunia et orbitate, quae bonis malisque temporibus
74 iuxta valent. Crebrae interim, et muliebribus blandimentis infectae, ab Othone ad Vitellium epistolae, offerebant *pecuniam et gratiam et quemcunque quietis locum prodigae vitae legisset.* Paria Vitellius ostentabat, primo mollius, stulta utrimque et indecora si-

mulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia invicem obiectavere. neuter falso. Otho, revocatis, quos Galba miserat, legatis, rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum et ad legionem Italicam, easque, quae Lugduni agebant, copias, specie Senatus misit. Legati apud Vitellium remansere, promptius, quam ut retenti viderentur. Praetoriani, quos, per simulationem officii, legatis Otho adiunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitus, ad Praetorias et urbanas cohortes, de viribus partium magnificas et concordiam offerentes. Increpabat ultro, *quod tanto ante traditum Vitellio Imperium ad Othonem vertissent*. Ita promissis simul ac minis tentabantur; *ut bello inpares, in pace nihil amissuri*. neque ideo Praetorianorum fides mutata. Sed insidiatores ab Othone in 75
Germaniam, a Vitellio in urbem missi. utrisque frustra fuit: Vitellianis inpune, per tantam hominum multitudinem, mutua ignorantia fallentibus: Othoniani, novitate vultus, omnibus invicem ignaris, prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum, fratrem Othonis, composuit, *exitium ipsi filioque eius* minitans, *ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur*. Et stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu: Vitellius victor clementiae gloriam tulit. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico 76
nuntius, *iurasse in eum Dalmatiae ac Pannoniae et Moesiae legiones*. Idem ex Hispania adlatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quamquam a Iulio Cordo in

verba Othonis obstricta, diu mansit. nusquam fides aut amor; metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Longinquae provinciae, et quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant: non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis ac praetextu Senatus: et occupaverat animos prior auditus. Iudaicum exercitum Vespasianus. Syriae legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Aegyptus, omnesque versae in Orientem provinciae, nomine eius tenebantur. Idem Africae obsequium, initio a Carthagine orto. Neque exspectata Vipstani Aproniani, Proconsulis, auctoritate, Crescens, Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se Reipublicae faciunt) epulum plebi, ob laetitiam recentis Imperii, obtulerat, et populus pleraque sine modo festinavit. Carthagi-
77 nem ceterae civitates secutae. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam Principatus fortunam bello opus erat. Otho, ut in multa pace, munia Imperii obibat: quaedam ex dignitate Reipublicae, pleraque contra decus ex praesenti usu properando. Consul cum Titiano fratre in Kalend. Martias ipse: proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum. Iungitur Verginio Poppaeus Vopiscus, praetextu veteris amicitiae; plerique, Viennensium honori datum, interpretabantur. Ceteri Consulatus ex destinatione Neronis aut Galbae mansere, Caelio ac Flavio Sabinis in Iulias, Arrio Antonino et Mario Celso in Septembres: quorum honori ne Vi-

tellius quidem victor intercessit. Sed Otho Pontificatus Auguratusque honoratis iam senibus cumulum dignitatis addidit: et recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis Sacerdotiis, in solatium, recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blaeso, Sevino Pomtino Senatorius locus. repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant. placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri maiestatem: cuius tum odio etiam bonae leges peribant. Eadem largitione civitatum 78
quoque ac provinciarum animos adgressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adiectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedit. nova iura Cappadociae, nova Africae, ostentui magis, quam mansura. Inter quae, necessitate praesentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppaeae per Senatus consultum reposuit. Creditus est etiam de celebranda Neronis memoria agitavisse, spe vulgum adliciendi. et fuere, qui imagines Neronis proponerent: atque etiam Othoni quibusdam diebus populus et miles, tamquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI adclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel adgnoscendi pudore.

Conversis ad civile bellum animis, externa sine 79
cura habebantur. Eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme caesis duabus cohortibus, magna spe ad Moesiam inruperant: novem millia equitum, ferociora successu et praedae magis quam pugnae intenta. Igitur vagos et incuriosos tertia legio, adiunctis auxiliis, repente invasit. apud Ro-

manos omnia proelio apta: Sarmatae, dispersi cupidine praedae, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum adempta equorum pernicitate, velut vincti caedebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos. nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum: ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die et soluto gelu neque conti, neque gladii, quos praelongos utraque manu regunt, usui, lapsantibus equis et cataphractarum pondere. Id Principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis aut praeduro corio consertum; ut adversus ictus inpenetrabile, ita inpetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum. simul altitudine et mollitia nivis hauriebantur. Romanus miles facili lorica, et missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat: donec pauci, qui proelio superfuerant, paludibus abderentur. ibi saevitia hiemis et vi vulnerum adsumpti. Postquam id Romae compertum, M. Aponius, Moesiam obtinens, triumphali statua, Fulvius Aurelius et Iulianus Titius ac Numisius Lupus, Legati legionum; Consularibus ornamentis donantur: laeto Othone et gloriam in se trahente, 'tamquam et ipse felix bel'lo, et suis Ducibus suisque exercitibus Remp. aux-

Virtus velut extra ipsos] Nempe in pernicitate equorum, non in animo et corporis robore; ut hodie fere in tormentis bellicis.

Extra ipsos] In hac Sarmatarum descriptione licet recognoscas pugnandi modum, quo utuntur qui nunc vocantur *Cossacks*. Et illi quidem gens Sarmatica; legionariis Romanis, ut hodie militibus instructis plana acie, et a disciplina firmatis, longe inferiores, at aliter qui irrideantur non digni, ut nuper Galli eorumque tyrannus miserrime sunt experti.

'isset.' Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio prope urbi excidio fuit. Septimam decimam cohortem, e colonia Ostiensi in urbem acciri Otho iusserat: armandae eius cura Vario Crispino, Tribuno e Praetorianis, data. Is, quo magis vacuus, quietis castris, iussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, iubet. tempus in suspicionem; caussa in crimen; adfectatio quietis in tumultum evaluit: et visa inter temulentos arma, cupidinem sui movere. Fremit miles, et Tribunos Centurionesque proditionis arguit, *tamquam familiae Senatorum ad perniciem Othonis armarentur*: pars ignari et vino graves: pessimus quisque in occasionem praedarum: vulgus, ut mos est, cuiuscunque motus novi cupidum; et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni Tribunum et severissimos Centurionum obtruncant. rapta arma, nudati gladii, insidentes equis urbem ac palatium petunt. 80

Erat Othoni celebre convivium, primoribus feminis virisque: qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus Imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere ac dispergi, periculosius foret; modo constantiam simulare, modo formidine detegi, simul Othonis vultum intueri. utque evenit, inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine Senatus, quam suo territus, et Praefectos Praetorii ad mitigandas militum iras statim miserat, et *abire propere omnes e convivio* iussit. Tum vero passim Magistratus, proiectis insignibus, vitata comitum et servorum frequentia, senes feminaeque, per tenebras, diversa urbis 81

itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivere.
82 Militum inpetus ne foribus quidem palatii coercitus, quo minus convivium inrumperent, *ostendi sibi Othonem* expostulantes: vulnerato Iulio Martiale, Tribuno, et Vitellio Saturnino, Praefecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Vndique arma et minae, modo in Centuriones Tribunosque, modo in Senatum universum: lymphatis caeco pavore animis, et, quia neminem unum destinare irae poterant, licentiam in omnes poscentibus. donec Otho, contra decus Imperii, thoro insistens, precibus et lacrymis aegre cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Postera die, velut capta urbe, clausae domus: rarus per vias populus; moesta plebs; deiecti in terram militum vultus, ac plus tristitiae, quam poenitentiae. Manipulatim adlocuti sunt Licinius Proculus et Plotius Firmus, Praefecti, ex suo quisque ingenio mitius aut horridius. Finis sermonis in eo, ut quina millia numum singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus. atque illum Tribuni Centurionesque circumsistunt, abiectis militiae insignibus, *otium et salutem* flagitantes. Sensit invidiam miles, et compositus in obsequium, *auctores seditionis ad supplicium* ultro pos-
83 tulabat. Otho quamquam turbidis rebus et diversis militum animis, cum optimus quisque *remedium praesentis licentiae* posceret; vulgus et plures, seditionibus et ambitioso Imperio laeti, per turbas et raptus facilius ad civile bellum inpellerentur: simul reputans, non posse Principatum, scelere quaesitum, subita modestia et prisca gravitate retineri: sed dis-

crimine urbis, et periculo Senatus anxius, postremo
ita disseruit: ‘ Neque ut adfectus vestros in amorem
‘ mei accenderem, commilitones, neque ut animum
‘ ad virtutem cohortarer (utraque enim egregie su-
‘ persunt) sed veni postulaturus a vobis tempera-
‘ mentum vestrae fortitudinis, et erga me modum ca-
‘ ritatis. Tumultus proximi initium, non cupiditate
‘ vel odio, quae multos exercitus in discordiam
‘ egere, ac ne detrectatione quidem aut formidine
‘ periculorum: nimia pietas vestra, acrius quam
‘ consideratius, excitavit. Nam saepe honestas rerum
‘ caussas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus con-
‘ sequuntur. Imus ad bellum. num omnes nuntios
‘ palam audiri, omnia consilia cunctis praesentibus
‘ tractari, ratio rerum aut occasionum velocitas pa-
‘ titur? tam nescire quaedam milites, quam scire,
‘ oportet. Ita se Ducum auctoritas, sic rigor disci-
‘ plinae habet, ut multa etiam Centuriones Tribunos-
‘ que tantum iuberi expediat. Si, ubi iubeantur,
‘ quaerere singulis liceat, pereunte obsequio etiam
‘ imperium intercidit. An et illic nocte intempesta
‘ rapientur arma? unus alterve perditus ac temulen-
‘ tus (neque enim plures consternatione proxima in-
‘ sanisse crediderim) Centurionis ac Tribuni sangui-
‘ ne manus inbuet? Imperatoris sui tentorium in-
‘ rumpet? Vos quidem istud pro me: sed in dis- 84
‘ cursu ac tenebris et rerum omnium confusione pa-
‘ tefieri occasio etiam adversus me potest. Si Vi-
‘ tellio et satellitibus eius eligendi facultas detur,
‘ quem nobis animum, quas mentes inprecentur,
‘ quid aliud, quam seditionem et discordiam, opta-
‘ bunt? ne miles Centurioni, ne Centurio Tribuno ob-

'sequatur. hinc confusi, pedites equitesque, in exitium 'ruamus. Parendo potius, commilitones, quam impe'ria Ducum sciscitando, res militares continentur. et 'fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante 'discrimen quietissimus. Vobis arma et animus 'sit: mihi consilium et virtutis vestrae regimen re'linquite. Paucorum culpa fuit, duorum poena erit. 'ceteri abolete memoriam foedissimae noctis. nec 'illas adversus Senatum voces ullus unquam exerci'tus audiat. Caput Imperii, et decora omnium pro'vinciarum, ad poenam vocare, non hercle illi, quos 'cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani au'deant. Ulli ne Italiae alumni, et Romana vere 'iuventus, ad sanguinem et caedem deposcerent or'dinem, cuius splendore et gloria sordes et obscu'ritatem Vitellianarum partium praestringimus? Na'tiones aliquas occupavit Vitellius, imaginem quan'dam exercitus habet: Senatus nobiscum est. Sic 'fit, ut hinc Respublica, inde hostes Reipublicae 'constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc ur'bem domibus et tectis et congestu lapidum stare 'creditis? Muta ista et inanima intercidere ac 're parari promisce possunt: aeternitas rerum et pax 'gentium et mea cum vestra salus incolumitate Se'natus firmatur. Hunc auspicato a parente et con'ditore urbis nostrae institutum, et a Regibus us'que ad Principes continuum et inmortalem, sicut 'a maioribus accepimus, sic posteris tradamus. 'Nam, ut ex vobis Senatores, ita ex Senatoribus
85 'Principes nascuntur.' Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus

(neque enim in plures, quam in duos animadverti iusserat) grate accepta, compositique ad praesens, qui coerceri non poterant. Non tamen quies urbi redierat: strepitus telorum et facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, et maligna cura in omnes, quos nobilitas aut opes aut aliqua insignis claritudo rumoribus obiecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem ad studia partium noscenda, plerique credebant. Vnde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine. Sed plurimum trepidationis in publico. Vt quemque nuntium fama adtulisset, animum vultumque conversi, ne diffidere dubiis ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto vero in curiam Senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, *hostem et parricidam* Vitellium vocantes: providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra iacere, in clamore tamen, et ubi plurimae voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes. Prodigia insuper terrebant, 86
diversa auctoribus vulgata. 'In vestibulo capitolii 'omissas habenas bigae, cui Victoria institerat: erupisse cella Iunonis maiorem humana speciem: 'statuam D. Iulii in insula Tiberini amnis, sereno

Atque eadem dicenti, nota adulatio] E Vatic. ita restituimus, voce una addita, et altera mutata. Difficilis, inquit, in Senatu rerum omnium modus. Taceres? silentium pro contumacia esset. Diceres libere et censeres? invisa libertas. Ad gratiam loquerere? non faceres fidem: quia privatus nuper Otho, peritus harum artium et iisdem adulationibus exercitus. *Lips.*

'et inmoto die, ab Occidente in Orientem conversam: prolocutum in Etruria bovem: insolitos animalium partus:' et plura alia, rudibus saeculis etiam in pace observata, quae nunc tantum in metu audiuntur. Sed praecipuus et cum praesenti exitio etiam futuri pavor, subita inundatione Tiberis: qui inmenso auctu, proruto ponte Sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modo iacentia et plana urbis loca, sed secura eiusmodi casuum inplevit. Rapti e publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopia quaestus et penuria alimentorum. Corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein, remeante flumine, dilapsa. Vtque primum vacuus a periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius et via Flaminia, iter belli esset ob structum a fortuitis vel naturalibus caussis, in prodigium et omen inminentium

87 eladium vertebatur. Otho, lustrata urbe, et expensis belli consiliis, quando Peninae Cottiaeque Alpes et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit; classe valida et partibus fida, quod reliquos caesorum ad pontem Milvium, et saevitia Galbae in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat; facta et ceteris spe honoratioris in posterum militiae. Addidit classi urbanas cohortes et plerosque e Praetorianis, vires et robur exercitus, atque ipsis Ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Aemilio Pacensi, cui ademptum a Galba Tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium

Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem comitatus. Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, Praetorii Praefecto. is urbanae militiae inpiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat. Sepositus per 88
eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arta custodia, neque obscura: nullum ob crimen, sed vetusto nomine et propinquitate Galbae monstratus. Multos e Magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire iubet: in quis et L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut Imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur mota urbis cura: nullus ordo metu aut periculo vacuus. primores Senatus aetate invalidi et longa pace desides; segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiae Eques: quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. Nec deerant e contrario, qui ambitione stolida, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos adparatus conviviorum et inritamenta libidinum, ut instrumenta belli, mercarentur. Sapientibus quietis et Reipublicae cura: levissimus quisque et futuri inprovidus, spe vana tumens: multi adflicta fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi. Sed vulgus, 89
et magnitudine nimia communium curarum expers

Secum expedire] i. e. in bellum ire, ad bellum se accingere, ut supra c. 10. dictum.

populus, sentire paullatim belli mala, conversa in militum usum omni pecunia, intentis alimentorum pretiis: quae, motu Vindicis, haud perinde plebem adtriverant, secura tum urbe et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam, ex quo D. Augustus res Caesarum composuit, procul, et in unius sollicitudinem aut decus, Populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio et Caio, tantum pacis adversa in Rempublicam pertinuere. Scriboniani contra Claudium incepta simul audita et coercita. Nero nuntiis magis et rumoribus, quam armis depulsus. Tum legiones classesque, et, quod raro alias, Praetorianus urbanusque miles in aciem deducti: Oriens Occidensque et quidquid utrimque virium est, a tergo: si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere, qui proficiscenti Othoni moras, *religionemque nondum conditorum ancilium*, adferrent. Adspernatus est omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: et Caecina, iam Alpes
90 transgressus, exstimulabat. Pridie Idus Mart. commendata Patribus Republica, reliquias Neronianarum sectionum, nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: iustissimum donum et in speciem magnificum, sed, festinata iam pridem exactione, usu sterile. Mox vocata concione, *maiestatem urbis et consensum Populi ac Senatus pro se* adtollens, adversum Vitellianas partes modeste disseruit: *inscitiam potius legionum quam audaciam*, increpans, nulla Vitellii mentione: sive ipsius ea

Festinata exactione] Nempe ab ipsis, qui fisco praeerant: qui festinantes, et, ut in talibus, diffidentes, exegerant vel ante diem: pactione etiam aliqua, aut remissione.

moderatio, seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiae, Suetonio Paullino et Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur. et erant, qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et ad inplendas aures latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiae et falsae. quasi Dictatorem Caesarem, aut Imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant. nec metu aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis, privata cuique stimulatio et vile iam decus publicum. Profectus Otho, quietem urbis curasque Imperii Salvio Titiano fratri permisit.

' *Profectus Otho*] Suet. referente c. 8. *profectus est eo die, quo cultores matris Deum lamentari ac plangere incipiunt.* fiebat id die 27. Martii.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER SECVNDVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Titus ad Galbam missus, nuntio mortis eius accepto, vertit iter.* 2. *Paphiae Veneris templum adit.* 3. *Huius origo et Deae cultus.* 4. *Ibi futura edoctus, acuto animo, ad patrem, qui bellum Iudaicum profligaverat, redit.* 5. *Vespasiani Mucianique ingenium ac mores diversi. Hi Duces, positis odiis, in medium consulunt. Inde* 6. 7. *civilis belli occasio, intumescentibus Orientis legionibus.* 8. 9. *Falsi Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum.* 10. *In urbe parvae res magnis motibus actae. Vibius Crispus Annium Faustum, delatorem fratris sui, pervertit.*

11. *Laeta Othoni principia belli.* 12. *Miles eius in Alpinos saevit,* 13. *in Albium Intemelium iras vertit. Egregium maternae pietatis exemplum.* 14. *Inminet provinciae Narbonensi Othoniana classis. Vitelliani caesi,* 15. *nec Othonianis incruenta victoria.* 16. *Pacarium Procuratorem, iuvare Vitellium Corsorum viribus parantem, insulani necant.* 17. *Vitellianorum res secundae in Italia.* 18. 19. *Spurinna Placentiam munit contra Vitellianos.* 20. *eam Caecina dum oppugnat,* 21. *amphitheatrum urbi proximum conflagrat.* 22. *Obsidione soluta, Cremonam Caecina petit, ubi* 23. *Othoniani prospere pugnant. Vincentium inpetum reprimunt Du-*

ces, inde suspecti fiunt suis. 24. *Caecinae insidias in ipsum vertit Suetonius Paullinus, cuius* 25. *cunctatione Vitelliani servantur.* 26. *Vtrimque tumultuantur milites.*

27. *Valens in Italiam copias ducit.* 28. 29. *Gravis in eius exercitu orta Batavorum seditio Alpheni Vari consilio composita.* 30. *Iunctis armis, aemulatione suppressa, Caecina ac Valens Vitellium fovent, Othoni probra obiectant. Eorum* 31. *Othonisque et Vitellii comparatio. Otho consultat de ratione belli.* 32. *Suetonius Paullinus moram suadet.* 33. *Titiani fratris et Proculi consilia praevalent. Otho cum valida manu Brixellum concedit.* 34. *Vitelliani transitum Padi simulant;* 35. 36. *quem prohibentes Othoniani caeduntur.* 37. *Vanus rumor, pavore belli fastidiove utriusque Principis, pacis consilia inter exercitus fuisse agitata.* 38. *Excursus de prioribus P. R. civilibus bellis.* 39. 40. *Titianus et Proculus ad quartum a Bedriaco castra imperite promovent. Ducibus dubiis, rem in discrimen mitti Otho iubet.* 41—43. *Bedriacensis pugna.* 44. *Othonianorum fuga et adversus Duces suos ira.* 45. *Induciae. Victi cum victoribus, in lacrimas effusi, civilia bella detestantur.* 46—49. *Accepto cladis nuntio, Otho, consilii certus, spretis amicorum militumque solatiis, seditionem compescit et in ferrum pectore incumbit. Funus maturatum. Ad rogum quidam militum se interficiunt.* 50. *Othonis aetas, origo, fama.*

51. *Novata luctu ac dolore militum seditio.* 52—54. *Pars Senatus, Othonem secuta, extremum discrimen adit.* 55. *Romae trepidationis nihil, spectantur ludi; audita Othonis morte, Vitellio plauditur.* 56. *Gravis Italiae victor exercitus.* 57. *Vitellius nuntium de victoria sua accipit,* 58. *simulque de transgressa in partes suas utraque Mauretania.* 59. *Blaesi verniles blanditias odiis pensat.* 60. *Othonianorum promtissimos Centuriones interficit, Duces*

absolvit. 61. *Mariccì, inserere sese fortunae ausi, supplicium.* 62. *Vitellii gula, leges. Spretum Augusti Caesarisque praeconium. Pulsi mathematici. Equites arena prohibiti.* 63. 64. *Dolabellae caedes. Triariae licentia; Galeriae et Sextiliae modestia.* 65. *Cluvius absolvitur; Trebellius removetur.* 66. *Victae legiones ferociunt. Quartadecimanorum et Batavorum discordia.* 67. *Praetorianorum honesta missio. Sparguntur legiones.* 68. *Luxuriam Principis aemulatur exercitus. Ticini tumultus alio tumultu sedatus. Verginii periculum.* 69. *Cohortes Batavorum in Germaniam remissae. amputati legionum auxiliorumque numeri. miles luxu conruptus.* 70. *Vitellius Bedriacenses campos laetus lustrat, propinquae sortis ignarus.* 71. *Neronis libidines aemulatur. Consulatus partitur.* 72. *Falsus Scribonianus cruci suffixus.*

73. *Vitellius, ob adactum in verba eius Orientem superbus et vecors, Vespasiani ad nomen excitatur.* 74. *Hic bellum armaque parat.* 75—78. *nutantem firmant Mucianus, Legati alii, vatum responsa et Carmeli Dei Sacerdos.* 79. 80. *Imperatorem salutant Aegyptus et Syria.* 81. *Accedunt ad partes eius Reges Sohemus, Antiochus, Agrippa; Regina Berenice.* 82. *Belli consilia. Titus instat Iudaeae. Vespasianus claustra Aegypti obtinet.* 83. 84. *Mucianus, cum exercitu praemissus, nervum belli conquirit.* 85. 86. *Moesicae Pannonicaeque legiones, in partes transgressae, Dalmaticum militem trahunt. Belli faces Antonius primus, Cornelius Fuscus.*

87. *Vitellius, contemptior in dies, gravi urbem agmine petit, eamque,* 88. 89. *patrata multa militum paganorumque caede, ut captam, ingressus,* 90. *magnificam de semetipso orationem promit,* 91. *humani Divinique iuris expers, nonnulla tamen popularia usurpat.* 92. *Munia Imperii Caecina ac Valens obeunt. Vitellio auctoritas nihil.* 93. *Militis in urbe otium, libidines, morbi, mortes,* 94.

insolentia, paucitas. Vitellii inopia, prodigentia. Duces Galliarum postulati ad supplicium. Militiae ordo confusus. 95. *Natalis Vitellii ingenti paratu celebratus. Inferiae Neroni factae. Vrbis miseria.* 96. *Defectionis Flavianae rumores male coercet Vitellius.* 97. 98. *Excita tamen auxilia, sed necessitas dissimulata.* 99. *Inrumpentibus hostibus, Caecina ad bellum praemittitur; sed is* 100. 101. *cum Lucilio Basso classibusque Ravennate Misenensique proditionem componit, et ad partes Vespasiani transit. Gesta haec sunt paucis mensibus anno eodem, Consulibus iisdem et aliis suffectis, de quibus videsis* 1, 77.

1 STRUEBAT iam Fortuna, in diversa parte terrarum, initia caussasque Imperio, quod varia sorte, laetum Reipublicae aut atrox, ipsis Principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Iudaea, incolumi adhuc Galba, missus a patre, caussam profectionis *officium erga Principem et maturam petendis honoribus iuventam* ferebat. Sed vulgus fingendi avidum disperserat, *accitum in adoptionem.* materia sermonibus, senium et orbitas Principis et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam ipsius Titi ingenium, quantaecumque fortunae capax, decor oris cum quadam maiestate, prosperae Vespasiani res, praesaga responsa, et, inclinatis ad credendum animis, loco ominum etiam fortuita. Vbi Corinthi, Achaiae urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbae, et aderant, qui arma Vitellii bellumque adfirmarent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta

Fortuita] In hac animorum inclinatione, etiam fortuita vertebant in principatus argumenta. *Brot.*

utrimque perlustrat. 'Si pergeret in urbem, nullam 'officii gratiam, in alterius honorem suscepti: ac se 'Vitellio, sive Othoni, obsidem fore. Sin rediret, of- 'fensam haud dubiam victoris: sed incerta adhuc 'victoria, et concedente in partes patre, filium excu- 'satum. Sin Vespasianus Rempublicam susciperet, 'obliviscendum offensarum de bello agitantibus.' His 2
ac talibus inter spem metumque iactatum, spes vicit. Fuere, qui, *accensum desiderio Berenices Reginae, vertisse iter* crederent. Neque abhorrebat a Berenice iuvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo inpedimentum. laetam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio moderatior. Igitur oram Achaiae et Asiae, ac laeva maris praevectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam, audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiae Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum, initia religionis, templi situm, formam Deae, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere. *Conditorem templi Regem Aerian* vetus memoria, 3
quidam *ipsius Deae nomen id* perhibent. Fama recentior tradit, 'a Cinyra sacratum templum, Deam'que ipsam, conceptam mari, huc adpulsam. Sed 'scientiam artemque Haruspicum adcitam; et Cilicem 'Tamiram intulisse: atque ita pactum, ut familiae 'utriusque posteri caerimoniis praesiderent.' Mox, ne honore nullo Regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa, quam intulerant, scientia hospites cessere: tantum Cinyrades Sacerdos consulitur. Hos-

Neque enim alibi sic habetur] Deae simulacrum et forma. *Ern.*

tiae, ut quisque vovit, sed mares deliguntur. Certissima fides haedorum fibris. Sanguinem arae obfundere vetitum: precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quamquam in aperto, madescunt. Simulacrum Deae non effigie humana: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum,
4 metae modo, exsurgens. et ratio in obscuro. Titus spectata opulentia donisque Regum, quaeque alia laetum antiquitatibus Graecorum genus incertae vetustati adfingit, *de navigatione* primum consuluit. Postquam *pandi viam et mare prosperum* accepit, de se per ambages interrogat, caesis compluribus hostiis. Sostratus (Sacerdotis id nomen erat) ubi laeta et congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam, videt, pauca in praesens et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus, suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiducia accessit. Profligaverat bellum Iudaicum Ves-

Continuus orbis latiore initio] Tyrius Max. (diss. 38.) *Venus a Paphiis colitur, cuius simulacrum nulli rei magis assimile, quam albae pyramidi. Lips.* Ea species exhibetur et in numis.

Metae modo] Simulacrum Veneris Paphiae non erat effigie humana, sed in *Conicam*, ut vulgo loquuntur, Geometrae formam exsurgebat, latiore initio, tenuem in ambitum desinens. Pausanias I, 14. hanc Deam vocat *ουρανιαν*. Vide Notas et Emendationes ad Hist. II, 3. *Brot.*

Ratio in obscuro] Eam tradit Clemens Alex. Protrept. (ed. Sylb.) p. XXIX. 30. ubi et de aliis talibus Deorum Dearumque formis reperies. Nempe tales figurae sunt indicia vetustatis ultimae, qua nondum exprimere didicerant ligno aut saxo formas hominum aut animalium. *Ern.*

Per ambages interrogat] h. e. interrogat de fatis suis, quid sperare posset: verum non plane: ne periculum inde nasceretur: sed verbis ambiguis, quae tamen intelligere Sacerdos posset. Hinc mox vocat *magna consulta*. Consuluit de Imperio, an sibi fatis debeatur. *Ern.*

Profligaverat] Id est, *pene confecerat*. Nove quidem dictum, ut videre est apud A. Gellium XV, 5. Eodem tamen verbo usus erat Augustus, ut patet ex monumento Ancyrano. *Brot.*

pasianus; oppugnatione Hierosolymorum reliqua,
duro magis et arduo opere, ob ingenium montis et
pervicaciam superstitionis, quam quo satis virium
obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres
ut supra memoravimus, ipsi Vespasiano legiones
erant, exercitae bello: quatuor Mucianus obtinebat
in pace; sed aemulatio et proximi exercitus gloria
repulerat segnitiam: quantumque illis roboris dis-
crimina et labor, tantum his vigoris addiderat in-
tegra quies, et inexpertus belli labor. auxilia utri-
que cohortium alarumque, et classes Regesque, ac
nomen dispari fama celebre. Vespasianus, acer 5
militiae, anteire agmen, locum castris capere, noc-
tu diuque consilio, ac, si res posceret, manu hos-
tibus obniti: cibo fortuito, veste habituque vix a
gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia ab-
esset, antiquis Ducibus par. Mucianum, e contra-
rio magnificentia, et opes, et cuncta privatum mo-
dum supergressa, extollebant. aptior sermoni, dis-
positu provisuque civilium rerum peritus: egregium
Principatus temperamentum, si, demptis utriusque
vitiis, solae virtutes miscerentur. Ceterum hic Sy-
riae, ille Iudaeae praepositus, vicinis provinciarum
administrationibus, invidia discordes, exitu demum
Neronis, positis odiis, in medium consuluere:
primum per amicos: dein praecipua concordiae fi-
des Titus, prava certamina communi utilitate abo-
leverat: natura atque arte compositus adliciendis
etiam Muciani moribus. Tribuni Centurionesque
et vulgus militum, industria, licentia, per virtu-
tes, per voluptates, ut cuique ingenium, adscisce-
bantur. Antequam Titus adventaret, sacramentum 6

Othonis acceperat uterque exercitus, praecipitibus, ut adsolet, nuntiis, et tarda mole civilis belli, quod longa concordia quietus Oriens tunc primum parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italia Galliave, viribus Occidentis coepta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique saepius in Syria Iudaeaque Caesares, quam inspecti. Nulla seditio legionum: tantum adversus Parthos minae, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut, *Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire*, vulgatum est, ne penes ceteros Imperii praemia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles et vires suas circumspicere. Septem legiones statim et cum ingentibus aux-

Vires suas circumspicere] i. e. intellectis viribus suis, arrogantiam, saltem fiduciam sumere. *Ern.*

Septem Legiones] Ad faciliorem Taciti Historiarum intelligentiam, Legionum loca hoc modo adsignat Broterius.

In Britannia, Legio Secunda (*Augusta.*) Nona (*Gemina.*) Vicesima (*Victrix.*)

In Hispania, Prima Adjutrix. Sexta (*Victrix.*) Decima (*Gemina.*)

In Gallia, Prima Italica.

In Inferiore Germania, Prima. Quinta. Quintadecima. Sextadecima.

In Superiore Germania, Quarta, (*Macedonica.*) Unaetvicessima, (*Rapax*) Duoetvicessima (*Primigenia.*)

In Pannonia, Septima Galbiana. Tertiadecima (*Gemina.*)

In Dalmatia, Undecima Claudiana. Quartadecima.

In Moesia, Septima Claudiana. Octava (*Augusta.*)

In Syria, Tertia (*Gallica.*) Quarta (*Scythica.*) Sexta (*Ferrata.*) Duodecima (*Fulminatrix.*)

In Judaea, Quinta (*Macedonica.*) Decima. Quintadecima (*Apollinaris.*)

In Ægypto, Tertia (*Cyrenaica.*) Duoetvicessima.

In Africa, Tertia (*Augusta.*)

De Exercitu Romana, legas cum multa delectatione *Gibbonum*, *de*

iliis Syria Iudaeaque: inde continua Aegyptus duaeque legiones: hinc Cappadocia Pontusque et quidquid castrorum Armeniis praetenditur. Asia, et ceterae provinciae, nec virorum inopes, et pecuniae opulentae. quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare. Non fallebat Duces inpetus militum: sed, bel- 7
lantibus aliis, placuit exspectari belli exitum. 'victo-'res victosque numquam solida fide coalescere. nec 'referre, Vitellium an Othonem superstitem Fortuna 'faceret. Rebus secundis etiam egregios Duces inso-'lescere. discordiam his, ignaviam, luxuriem: et 'suismet vitiis alterum bello, alterum victoria peritu-'rum.' Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis: optimus quisque amore Reipublicae: multos dulcedo praedarum stimulabat; alios ambiguae domi res. Ita boni malique caussis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant. Sub idem tempus 8
Achaia atque Asia falso exterritae, velut Nero adventaret: vario super exitu eius rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. Ceterorum casus conatusque in contextu operis dice-

Rom. Imperii decessu cap. I. "Regere imperio Populos" et bene meminerint et sciverunt; in omnibus Belli artibus ad illos nulla natio unquam appropinquavit. Egregius ille dux Gallicus, *De Saxe*, haec cum [illegible]u secum reputasset, legionariam militiam, quam validiorem, expeditioremque, et impensarum parcam, existimabat, restitutam voluit. In bello, Galliae commotibus orto, et quod, gente subacta et sub jugum missa, nuper restinctum, saepe nomina Romana Galli prae se ferebant, et de Legione, de Cohorte, de Aquila exauditum; sed haec ostentui tantum.

De Exercitu Romano sub Tiberio, vide Annal. IV. 5.

Ambiguae domi res] h. e. aes alienum, fides decocta, conscientiae facinorum. Vid. I, 88. saepe istae caussae bellorum Tacito memorantur. *Ern.*

mus: tunc servus e Ponto, sive, ut alii tradidere,
libertinus ex Italia, citharae et cantus peritus (un-
de illi, super similitudinem oris, propior ad fal-
lendum fides) adiunctis desertoribus, quos inopia
vagos ingentibus promissis conruperat, mare ingre-
ditur: ac, vi tempestatum Cythnum insulam detru-
sus, et militum quosdam ex Oriente commeantium
adscivit, vel abnuentes interfici iussit, et spoliatis
negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quem-
que armavit. Centurionemque Sisennam, dextras,
concordiae insignia, Syriaci exercitus nomine ad
Praetorianos ferentem, variis artibus adgressus est:
donec Sisenna, clam relicta insula, trepidus et vim
metuens aufugeret. inde late terror, multis ad ce-
lebritatem nominis erectis, rérum novarum cupidi-
9 ne et odio praesentium. Gliscentem in dies famam
fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias
Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat. da-
tae e classe Misenensi duae triremes ad prosequen-
dum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec
defuere, qui trierarchos nomine Neronis accirent.
is in maestitiam compositus, et 'fidem suorum quon-
'dam militum' invocans, 'ut eum in Syria aut Ae-
'gypto sisterent,' orabat. Trierarchi nutantes, seu
dolo, 'adloquendos sibi milites, et paratis omnium
'animis reversuros,' firmaverunt. Sed Asprenati
cuncta ex fide nuntiata. cuius cohortatione expugnata
navis, et interfectus quisquis ille erat. Corpus, in-
signe oculis, comaque et torvitate vultus, in Asiam
10 atque inde Romam pervectum est. In civitate dis-
cordi et, ob crebras Principum mutationes, inter
libertatem ac licentiam incerta, parvae quoque res

magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecunia, potentia, ingenio inter claros magis, quam inter bonos, Annium Faustum, Equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem Senatus vocabat. Nam recens, Galbae Principatu, censuerant Patres, *ut accusatorum caussae noscerentur*. Id Senatusconsultum varie iactatum, et, prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum retinebatur. Ad hoc terroris et propria vi Crispus incubuerat, delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam Senatus partem, *ut indefensum et inauditum dedi ad exitium* postularent. Contra apud alios nihil aeque reo proderat, quam nimia potentia adcusatoris: *dari tempus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem, more tamen audiendum* censebant. Et valuere primo, dilataque in paucos dies cognitio. mox damnatus est Faustus, nequaquam eo adsensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat. quippe ipsum Crispum easdem adcusationes cum praemio exercuisse meminerant. nec poena criminis, sed ultor displicebat.

Laeta interim Othoni principia belli, motis ad imperium eius e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. 11
Fuere quatuor legiones: e quibus bina millia praemissa; ipsae modicis intervallis sequebantur: septima a Galba conscripta; veteranae, undecima ac tertiadecima, et praecipua fama quartadecumani, rebellione Britanniae compressa. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos. unde longa illis erga Neronem fides, et erecta in Othonem studia. Sed, quo plus virium ac roboris, e fiducia tardi-

tas inerat. agmen legionum alae cohortesque praeveniebant. Et ex ipsa urbe haud spernenda manus, quinque Praetoriae cohortes, et equitum vexilla cum legione prima: ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis Ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna ad occupandas Padi ripas praemissus: quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso iam Alpes Caecina, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora, cum ceteris Praetoriis cohortibus, veterani e Praetorio, classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut conruptum luxu iter: sed lorica ferrea usus est, et ante signa pedester, horridus,
12 incomptus, famaeque dissimilis. Blandiebatur coeptis Fortuna, possessa per mare et naves maiore Italiae parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium. quibus tentandis, adgrediendaeque provinciae Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Aemilium Pacensem Duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disciplinae conruptus, ita proeliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriae videbantur: tamquam externa litora et urbes hostium urere, vastare, rapere: eo atrocius, quod nihil usquam provisum adversum metus. Pleni agri, apertae domus. occursantes domini iuxta coniuges et liberos, securitate pacis et belli malo, circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat Procurator Marius Ma-

turus. Is concita gente (nec deest iuventus) ar-
cere provinciae finibus Othonianos intendit. Sed
primo impetu caesi disiectique montani, ut quibus,
temere conlectis, non castra, non Ducem nosci-
tantibus, neque in victoria decus esset, neque in
fuga flagitium. Irritatus eo proelio Othonis miles, 13
vertit iras in municipium Albium Intemelium. quip-
pe in acie nihil praedae: inopes agrestes et vilia
arma: nec capi poterant, pernix genus et gnari
locorum. sed calamitatibus insontium expleta avari-
tia. Auxit invidiam praeclaro exemplo femina Li-
gus, quae filio abdito, cum simul pecuniam occul-
tari milites credidissent, eoque per cruciatus inter-
rogarent, *ubi filium occuleret?* uterum ostendens,
latere respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut
morte, constantiam vocis egregiae mutavit. *Immi-* 14
nere provinciae Narbonensi, in verba Vitellii adactae,
classem Othonis, Fabio Valenti trepidi nuntii attu-
lere. Aderant legati coloniarum, auxilium oran-
tes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum
turmas, universam Treverorum alam cum Iulio Clas-
sico, Praefecto, misit: e quibus pars in colonia Fo-
roiuliensi retenta, ne, omnibus copiis in terrestre
iter versis, vacuo mari classis acceleraret. Duode-
cim equitum turmae, et lecti e cohortibus, adver-
sus hostem iere: quibus adiuncta Ligurum cohors,
vetus loci auxilium, et quingenti Alpini, qui non-
dum sub signis. Nec mora proelio: sed acie ita
instructa, ut pars classicorum, mixtis paganis, in

Vacuo mari] i. e. cuius litus nullis praesidiis munitum esset. *Ern.*

Mixtis paganis] h. e. non militibus quidem, sed qui tamen nunc aliquid operae militaris navarent. Pagani militibus opponuntur. de iis Pichena ad h. l. et intt. Suetonii aliique abunde dixere. *Ern.*

colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus aequi loci, Praetorianus miles expleret, in ipso mari ut annexa classis et pugnae parata, conversa et minaci fronte praetenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis iugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmae obtulere se hosti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad iaciendum etiam paganorum manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoria idem audebant. Additus perculsis terror, invecta in terga pugnantium classe. Ita undique clausi. deletaeque omnes copiae forent, ni victorem exercitum adtinuisset ob-
15 scurum noctis, obtentui fugientibus. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere. accitis auxiliis, securum hostem ac successu rerum socordius agentem invadunt. caesi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves: donec, cedente paullatim metu, occupato iuxta colle defensi, mox inrupere. atrox ibi caedes, et Tungrarum cohortium Praefecti, sustentata diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum inprovide secutos conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques, subitam formidinem inferrent, Vittelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliae municipium; Othoniani Albingaunum interioris Liguriae, revertere.
16 Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris

Conversa et minaci fronte] h. e. quae non, ut adsolebat, puppes, sed proras et rostra obverteret litori, ut in proeliis in oppugnationibus fieret. *Ern.*

insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope adflixit D. Pacarii Procuratoris temeritas, tanta mole belli, nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, iuvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiam si provenisset. Vocatis principibus insulae, consilium aperit: et contra dicere ausos, Claudium Phirricum, Trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quinctium Certum, Equitem Romanum, interfici iubet. quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara et alieni metus socia inperitorum turba, in verba Vitellii iuravere. Sed, ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiae muneribus occepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: 'insulam esse, quam incolerent, et longe Germaniam 'viresque legionum: direptos vastatosque classe, 'etiam quos cohortes alaeque protegerent.' Et aversi repente animi: nec tamen aperta vi, aptum tempus insidiis legere. digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balineis interficitur, trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere: neque eos aut Otho praemio adfecit, aut punivit Vitellius, in multa conluvie rerum maioribus flagitiis permixtos. Aperuerat iam Italiam, bellumque 17
transmiserat, ut supra memoravimus, ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis favore: nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus et meliori-

Inconditos homines] i. e. nunquam alicui exercitationi militari adsuefactos, eoque duri exercentibus, etc. V. A. II, 52. *Ern.*

bus incuriosos. Florentissimum Italiae latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et praemissae a Caecina cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites ac mille classici inter Placentiam Ticinumque. quo successu Vitellianus miles non iam flumine aut ripis arcebatur. Inritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse: quem repente, contra Placentiam, transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruere, ut, *adesse omnem Caecinae exercitum*, trepidi ac
18 falsi nuntiarent. Certum erat Spurinnae (is enim Placentiam obtinebat) nec dum venisse Caecinam, et, si propinquaret, coercere intra munimenta militem, nec tres Praetorias cohortes et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui obiicere. Sed indomitus miles et belli ignarus, conreptis signis vexillisque, ruere, et retinenti Duci tela intentare, spretis Centurionibus Tribunisque; quin *proditionem, et accitum Caecinam*, clamitabant. Fit temeritatis alienae comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis
19 inesset consiliis, si seditio mitesceret. Postquam in conspectu Padus et nox adpetebat, vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare cre-

Spurinnae] Vestricius est Spurinna, egregius Dux, et qui ad Taciti medium aevum vixit. Plinii Secundi de eo epistola capienda est, II, 7. *Heri a Senatu, Vestricio Principe auctore, Spurinnae triumphalis statua decreta est.* quem locum tamen emaculo: *Vestricio Spurinnae, Principe auctore, triumphalis statua decreta.* Male enim traiecta verba. *Lips.* De vita eius carminibusque v. Bayerus Comm. Petropol. t. XI. p. 311. *Ern.* Cf. et Plin. ep. III, 1.

dubitatem suam, metum ac discrimen ostendere, *si cum*
exercitu Caecina, patentibus campis, tam paucas co-
hortes circumfudisset. Iamque totis castris modesti
sermones, et, inserentibus se Centurionibus Tribunis-
que, laudari *providentia Ducis, quod coloniam, virium*
et opum validam, robur ac sedem bello legisset. Ipse
postremo Spurinna, non tam culpam exprobrans, quam
ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros
Placentiam reduxit, minus turbidos et imperia acci-
pientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctae
turres, provisa parataque non arma modo, sed obsequi-
um et parendi amor; quod solum illis partibus defuit,
cum virtutis haud poeniteret. At Caecina, velut re- 20
licta post Alpes saevitia ac licentia, modesto agmine
per Italiam incessit. Ornatum ipsius municipia et co-
loniae in superbiam trahebant: quod versicolore sagu-
lo, braccas, tegmen barbarum, indutus, togatos adlo-
queretur. Uxorem quoque eius, Saloninam, quam-
quam in nullius iniuriam insigni equo ostroque ve-
heretur, tamquam laesi gravabantur: insita mortali-
bus natura, recentem aliorum felicitatem aegris ocu-
lis introspicere, modumque fortunae a nullis magis
exigere, quam quos in aequo videre. Caecina,
Padum transgressus, tentata Othonianorum fide per
conloquium et promissa, iisdem petitus, postquam
pax et concordia speciosis et irritis nominibus iac-
tata sunt, consilia curasque in oppugnationem Pla-
centiae magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli
provenissent, famam in cetera fore. Sed primus 21

Insita mortalibus natura, etc.] Vere hic morbus in nostris animis: nec nescivit Aemilius Probus, sive Nepos, in Chabria 3. *Est hoc commune vitium*, inquit, *magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit. Lips.*

dies impetu magis, quam veterani exercitus artibus, transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque praegraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces et glandes ac missilem ignem in obsessos iaculantur; sive ab obsessis, dum retorta ingerunt. Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude inlata ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis coloniis, invidia et aemulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret. quocunque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum: reddita securitate, tamquam nihil gravius pati potuissent, moerebant. Ceterum multo suorum cruore pulsus Caecina: et nox parandis operibus adsumpta. Vitelliani pluteos cratesque et vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes et inmensas lapidum ac plumbi aerisque moles, perfringendis obruendisque hostibus, expediunt. Vtrimque pudor, utrimque gloria, et diversae exhortationes, hinc *legionum et Germanici exercitus robur*, inde *urbanae militiae et Praetoriarum cohortium decus* adtollentium: illi *ut segnem ac desidem et circo ac theatris conruptum militem; hi peregrinum et externum* increpabant. simul Othonem ac Vitellium, celebrantes culpantesve, uberioribus inter se probris quam laudibus stimulabantur.

22 Vixdum orto die, plena propugnatoribus moenia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum

Vtrimque pudor, utrimque gloria] Gloria est h. l. gloriae cupido, ut apud Ciceronem non uno loco.

sagittis aut saxis incessere: neglecta, aut aevo fluxa cominus adgredi. ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu, adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et more patrio nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contra Praetoriani dispositos ad id ipsum molares ingenti pondere ac fragore provolvunt. pars subeuntium obruti; pars confixi et exsangues, aut laceri, cum augeret stragem trepidatio, eoque acrius e moenibus vulnerarentur, rediere, infracta partium fama. Et Caecina, pudore coeptae temere oppugnationis, ne inrisus ac vanus iisdem castris adsideret, traiecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere sese abeunti Turulius Cerialis cum compluribus classicis; et Iulius Briganticus cum paucis equitum: hic Praefectus alae, in Batavis genitus; ille Primipilaris et Caecinae haud alienus, quod ordines in Germania duxerat. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Pla- 23
centiam, quaeque acta, et quid Caecina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiae ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium et vim Germanici exercitus parum tolerarent: ubi pulsum Caecinam pergere Cremonam accepit, aegre coercitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bedriaci sistit. Inter Ve-

Bedriaci] Vicus parvus, sed duabus Romanis cladibus insignis, nec indignior, cuius verum nomen norimus, quam Cannae aut Philippi.

ronam Cremonamque situs est vicus, duabus iam Romanis cladibus notus infaustusque. Iisdem diebus a Martio Macro haud procul Cremona prospere pugnatum. namque promptus animi Martius transvectos navibus gladiatores in adversam Padi ripam repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et, ceteris Cremonam fugientibus, caesi, qui restiterant. sed repressus vincentium impetus, ne, novis subsidiis firmati, hostes fortunam praelii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia Ducum facta prave aestimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum et Suetonium Paullinum, et Marium Celsum (nam eos Otho quoque praefecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiae incitamenta, interfectores Galbae. scelere et metu vecordes, miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem litteris: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum, fratrem, accitum bello praeposuit. Interea Paullini et Celsi ductu res
24 egregiae gestae. Angebant Caecinam nequidquam omnia coepta, et senescens exercitus sui fama. pulsus Placentia, caesis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu proelia, inferior; propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, re-

Duabus i. R. cladibus] Altera Othonis, victore Vitellio: altera Vitellii, vincente Vespasiano, de qua noster III, 15. sq. Ea vulgo dicitur ad Cremonam facta: sed inter Cremonam et Bedriacum pugnatum est, eaque de caussa utrique loco praelium, more scriptorum, adsignari potest. Vid. dicta ad Xenoph. Mem. S. III, 5. *Ern.*

ciperare gloriam, avidius quam consultius, prope-
rabat. Ad duodecimum a Cremona, locus Casto-
rum vocatur, ferocissimos auxiliarium, imminenti-
bus viae lucis occultos, componit. equites *proce-
dere longius* iussi, *et, irritato proelio sponte refugi,
festinationem sequentium elicere, donec insidiae coori-
rentur*. Proditum id Othonianis Ducibus. et curam pe-
ditum Paullinus, equitum Celsus, sumsere. Tertiae-
decimae legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohor-
tes et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem
viae tres Praetoriae cohortes altis ordinibus obti-
nuere: dextra fronte prima legio incessit, cum duabus
auxiliaribus cohortibus et quingentis equitibus.
Super hos e Praetorio auxiliisque mille equites,
cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, du-
cebantur. Antequam miscerentur acies, terga ver- 25
tentibus Vitellianis, Celsus, doli prudens, repressit
suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sen-
sim Celso, longius secuti, ultro in insidias praeci-
pitantur. nam a lateribus cohortes, legionum adversa
fronte, et subito discursu terga cinxerant equites.
Signum pugnae non statim a Suetonio Paullino
pediti datum. cunctator natura, et cui cauta potius
consilia cum ratione, quam prospera ex casu, pla-
cerent, 'compleri fossas, aperiri campum, pandi
'aciem' iubebat; 'satis cito incipi victoriam, ubi
'provisum foret, ne vincerentur.' Ea cunctatione
spatium Vitellianis datum, in vineas, nexu traducum
inpeditas, refugiendi. et modica silva adhaerebat:
unde rursus ausi promptissimos Praetorianorum

Compleri fossas] Nempe, quae ibi forte factae ab rusticis, reci-
piendis aquis, aut alia de caussa, ut bene monet Pichena. *Ern.*

equitum interfecere. vulneratur Rex Epiphanes, im-
26 pigre pro Othone pugnam ciens. Tum Othonianus pedes erupit. protrita hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant. nam Caecina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quae res in proelio trepidationem auxit, cum dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quod non universi ducerentur. vinctus Praefectus castrorum, Iulius Gratus, 'tamquam 'fratri, apud Othonem militanti, proditionem ageret:' cum fratrem eius, Iulium Frontonem, Tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. Ceterum ea ubique formido fuit apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut 'deleri cum universo exercitu 'Caecinam potuisse, ni Suetonius Paullinus receptui 'cecinisset,' utrisque in partibus percrebuerit. 'Timuisse se,' Paullinus ferebat, 'tantum insuper laboris ac itineris, ne Vitellianus miles, recens e castris, fessos adgrederetur, et perculsis nullum retro 'subsidium foret.' apud paucos ea Ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

27 Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quam ad modestiam composuit: nec solum apud Caecinam, qui culpam *in militem* conferebat, *seditioni magis quam proelio paratum;* Fabii quoque Valentis copiae (iam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, et recuperandi decoris cupidine, reverentius et aequalius Duci pa-

Rex Epiphanes] Filius Antiochi, Regis Commageni, cuius in rebus Vespasiani et apud nostrum mentio. Is tum Romae fuit, sive obses, regnante adhuc patre, sive alia qua de caussa, Othonemque comitatus est. De eius parentisque fatis v. Iosephus B. I. 7, 7. *Rex* vocatur vetere more, quo etiam Regum filii, et quicunque Regiae stirpis sunt, Reges vocantur, ut ap. Graecos βασιλεῖς. *Ern.*

rebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Caecina gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adiunctas retulimus, superbe agebant; ut cuiusque legionis tentoria accessissent, 'coercitos a 'se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque 'omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam,' iactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum Duci: conrupta iurgiis aut rixis disciplina: ad postremum Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat. Igi- 28
tur nuntio adlato, 'pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis et Narbonensem Galliam 'circumiri;' simul cura socios tuendi et militari astu, cohortes turbidas, ac, si una forent, praevalidas, dispergendi. partem Batavorum *ire in subsidium* iubet. quod ubi auditum vulgatumque, moerere socii, fremere legiones: 'orbari se fortissimorum virorum auxilio: veteres illos et tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex 'acie abduci: si provincia urbe et salute Imperii 'potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriae 'sanitas, sustentaculum, columen in Italia verteretur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos 'artus.' Haec ferociter iactando, postquam, inmis- 29
sis lictoribus, Valens coercere seditionem coeptabat, ipsum invadunt, saxa iaciunt, fugientem sequuntur, 'spolia Galliarum, et Viennensium aurum, 'et pretia laborum suorum occultare,' clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula Ducis, ipsamque hu-

mum pilis et lanceis rimabantur. nam Valens servili veste apud Decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, Praefectus castrorum, deflagrante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias Centurionibus, omisso tubae sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se adtoniti: et id ipsum, quod nemo regeret, paventes: silentio, patientia, postremo precibus ac lacrymis veniam quaerebant. Vt vero deformis et flens et praeter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in laetitiam, (ut est vulgus utroque inmodicum) laudantes gratantesque: circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt. Ille utili moderatione non supplicium cuiusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit: gnarus civilibus bellis plus militibus,
30 quam Ducibus, licere. Munientibus castra apud Ticinum, de adversa Caecinae pugna adlatum, et prope renovata seditio, 'tamquam fraude et cunctationibus Valentis proelio defuissent.' Nolle requiem, non exspectare Ducem, anteire signa, urgere signiferos. rapido agmine Caecinae iunguntur. Inprospera Valentis fama apud exercitum Caecinae erat: 'expositos se tanto pauciores integris hostium viribus,' querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem adtollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quamquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Caecinam inclinabant; super benignitatem animi, qua promptior habebatur, etiam vigore aetatis,

proceritate corporis, et quodam inani favore. Hinc aemulatio Ducibus. Caecina *ut foedum ut maculosum*, ille *ut vanum ac tumidum*, inridebant. Sed condito odio, eandem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniae, probra Othoni obiectantes: cum Duces partium Othonis, quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia, abstinerent.
Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho fa- 31
mam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minus Vitellii ignavae voluptates, quam Othonis flagrantissimae libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium caedes Galbae; contra illi initium belli nemo inputabat. Vitellius ventre et gula sibi ipse hostis; Otho luxu, saevitia, audacia, Reipublicae exitiosior ducebatur. Coniunctis Caecinae ac Valentis copiis, nulla ultra penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Suetonius Paullinus, dignum fama sua ratus, qua nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur de toto genere belli censere, 'festinationem hostibus,

Foedum et maculosum] Valet in omne animi vitium et labem *maculosi* vox: tamen vereor, ut hic proprie in ignaviam ac timorem. Ex antithesi, quae sequitur, suspiceris: et magis ex hoc Ammiani loco XXX, 8. *Arguebat hic idem Princeps* (Valentinianus) *timidos saepius, maculosos tales appellans et sordidos* Lips. Non ignaviam et timorem interpretor, sed libidinem et rapacitatem: quae in homine arguit et I, 66.

Nemo imputabat] Sciebant, a suis paene coactum; ipsum ignavum, nunquam ausurum quid fuisse. Ideoque excusabant potius, quam oderant. *Ern.*

Suetonius Paullinus] Et hic et alibi effuse laudat hunc Suetonium, *vetustissimum Consularium*, ut infra vocat, et non una militia clarum. Praefuit Britanniae, ut habes A. XIV. 29. et in Agricola 5 et 14. sed et in Africa bellum gessit, e Plinio V, 1. *Suetonius*, inquit, *Paullinus, quem Consulem vidimus, primus Romanorum Ducum transgressus Atlantem*, etc.

32 'moram ipsis utilem' disseruit: 'Exercitum Vitellii 'universum advenisse: nec multum virium a tergo, 'quoniam Galliae tumeant, et deserere Rheni ripam, 'inrupturis tam infestis nationibus, non conducat: 'Britannicum militem hoste et mari distineri: His'panias armis non ita redundare: provinciam Nar'bonensem incursu classis et adverso proelio contre'muisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio, 'Transpadanam Italiam atque ipso transitu exercitus 'vastam: non frumentum usquam exercitui nec exerci'tum sine copiis retineri posse. Iam Germanos, quod 'genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto 'in aestatem bello, fluxis corporibus, mutationem 'soli caelique haud toleraturos. Multa bella, inpetu 'valida, per taedia et moras evanuisse. Contra ipsis 'omnia opulenta et fida: Pannoniam, Moesiam, Dalma'tiam, Orientem, cum integris exercitibus; Italiam et 'caput rerum urbem: Senatumque et Populum, num'quam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; 'publicas privatasque opes et inmensam pecuniam, 'inter civiles discordias ferro validiorem; corpora 'militum aut Italiae sueta, aut aestibus: obiacere 'flumen Padum, tutas viris murisque urbes; e qui'bus nullam hosti cessuram, Placentiae defensione 'exploratum. Proinde duceret bellum. paucis die'bus quartamdecimam legionem, magna ipsam fama, 'cum Moesiacis copiis adfore: tum rursus delibera'turum, et, si proelium placuisset, auctis viribus

33 'certaturos.' Accedebat sententiae Paullini Marius Celsus, 'idem placere Annio Gallo,' paucos ante dies lapsu equi adflicto, missi, qui consilium eius sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad de-

certandum: frater eius Titianus, et Praefectus Praetorii Proculus, inperitia properantes, 'Fortunam et 'Deos et Numen Othonis adesse consiliis, adfore 'conatibus,' testabantur. neu quis obviam ire sententiae auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, 'interesse pugnae Imperato'rem, an seponi melius foret,' dubitavere. Paullino et Celso iam non adversantibus, ne Principem obiectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere, 'ut Brixellum concede'ret, ac, dubiis proeliorum exemptus, summae rerum 'et Imperii se ipsum reservaret.' Is primus dies Othonianas partes adflixit. namque et cum ipso Praetoriarum cohortium et speculatorum equitumque valida manus discessit, et remanentium fractus animus: quando suspecti Duces, et ut Othoni uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia Ducum in incerto reliquerat. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, 32
transfugiis: et exploratores, cura diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Caecina ac Valens, quando hostis inprudentia rueret, quod loco sapientiae est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexae, adversum in flumen dirigebantur, iactis super anco-

Imperia Ducum in incerto reliquerat] Effecerat, ut imperia Ducum sine vi essent, quando milites iis non satis fiderent, adeoque nec promte parerent. *Ern.*

Cura diversa sciscitandi] Dum quisque, in hostium partibus et castris quid ageretur, explorare tentant. *Ern.*

ris, quae firmitatem pontis continerent. Sed an-
corarum funes non extenti fluitabant, ut, augescen-
te flumine, inoffensus ordo navium adtolleretur.
Claudebat pontem inposita turris et in extremam na-
vem educta: unde tormentis ac machinis hostes
35 propulsarentur. Othoniani in ripa turrim struxe-
rant. saxaque et faces iaculabantur. Et erat insu-
la amne medio, in quam gladiatores navibus mo-
lientes, Germani nando praelabebantur. Ac forte
plures transgressos, completis Liburnicis, per promp-
tissimos gladiatorum Macer adgreditur. Sed ne-
que ea constantia gladiatoribus ad proelia, quae
militibus; nec perinde nutantes e navibus, quam
stabili gradu e ripa, vulnera dirigebant. Et, cum
variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges
propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ul-
tro Germani, retentare puppes, scandere foros,
aut cominus mergere: quae cuncta, in oculis utrius-
que exercitus, quanto laetiora Vitellianis, tanto
acrius Othoniani caussam auctoremque cladis detesta-
36 bantur. Et proelium quidem, abruptis quae super-
erant navibus, fuga diremptum: Macer ad exitium
poscebatur. Iamque vulneratum eminus lancea stric-
tis gladiis invaserant, cum intercursu Tribunorum
Centurionumque protegitur. Nec multo post Vestri-
cius Spurinna, iussu Othonis, relicto Placentiae mo-
dico praesidio, cum cohortibus subvenit. Dein Fla-
vium Sabinum, Consulem designatum, Otho recto-
rem copiis misit, quibus Macer praefuerat; laeto
milite ad mutationem Ducum, et Ducibus ob crebras
seditiones tam infestam militiam adspernantibus.
37 Invenio apud quosdam auctores, 'pavore belli,' seu

'fastidio utriusque Principis, quorum flagitia ac dede-
'cus apertiore in dies fama noscebantur, dubitasse
'exercitus, num, posito certamine, vel ipsi in me-
'dium consultarent, vel Senatui permitterent legere
'Imperatorem. Atque eo Duces Othonianos spatium
'ac moras suasisse, praecipua spe Paullini: quod
'vetustissimus Consularium, et militia clarus, glo-
'riam nomenque Britannicis expeditionibus meruis-
'set.' Ego, ut concesserim, apud paucos tacito vo-
to quietem pro discordia, bonum et innocentem Prin-
cipem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum:
ita neque Paullinum, qua prudentia fuit, sperasse,
corruptissimo saeculo tantam vulgi moderationem,
reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum
pacis caritate deponerent: neque aut exercitus lin-
guis moribusque dissonos in hunc consensum po-
tuisse coalescere, aut Legatos ac Duces, magna ex
parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi
pollutum obstrictumque meritis suis Principem pas-
suros. Vetus ac iam pridem insita mortalibus po- 38
tentiae cupido cum Imperii magnitudine adolevit
erupitque. Nam rebus modicis, aequalitas facile
habebatur: sed ubi, subacto orbe et aemulis urbibus
Regibusque excisis, securas opes concupiscere va-
cuum fuit, prima inter Patres plebemque certamina
exarsere. modo turbulenti Tribuni, modo Consules
praevalidi, et in urbe ac foro tentamenta civilium
bellorum. Mox e plebe infima C. Marius, et nobilium

Vacuum fuit] i. e. satis otii fuit ab externa vi, ut possent cogitare de potentia augenda. Imitatus est Sallust. fr. Hist. init. *postquam remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit.* ubi vid. Cort. Vett. Gloss. *vacuum, σχολάζον.* *Ern.* Sic XIII, 3. *quibus otiosum est.*

saevissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam postea, nisi de Principatu quaesitum. Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones: nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint, eadem illos Deum ira, eadem hominum rabies, eaedem scelerum caussae in discordiam egere. Quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia Principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit: nunc ad re-
39 rum ordinem venio. Profecto Brixellum Othone, honor Imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum Praefectum. Celsus et Paullinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, inani nomine Ducum, alienae culpae praetendebantur. Tribuni Centurionesque ambigui, quod, spretis melioribus, deterrimi valebant. miles alacer; qui tamen iussa Ducum interpretari, quam exsequi, mallet. Promoveri ad quartum a Bedriaco castra placuit; adeo imperite, ut quamquam verno tempore anni, et tot circum amnibus, penuria aquae fatigarentur. Ibi de proelio dubitatum. Othone per litteras flagitante ut maturarent; militibus, ut Imperator pugnae adesset, poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse,

Iussa Ducum interpretari] Id est, inquirere in caussas iussionis, et explorare ac ponderare, quam simplici obedientia patrare. Tale in Agricola 40. *Adeo ut plerique, viso aspectoque Agricola, quaererent famam, pauci interpretarentur.* Significat, multos ex specie tantum externa iudicasse, paucos inquisisse aut explorasse. *Lips.*

quod factum est. Non ut ad pugnam, sed ad bellan- 40
dum, profecti, confluentes Padi et Adduae fluminum,
sexdecim inde millium spatio distantes, petebant.
Celso et Paullino abnuentibus, 'militem itinere
'fessum, sarcinis gravem, obiicere hosti, non ad-
'missuro, quo minus expeditus, et vix quatuor mil-
'lia passuum progressus, aut incompositos in agmine
'aut dispersos et vallum molientes adgrederetur.'
Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad
ius Imperii transibant. Aderat sane citus equo
Numida cum atrocibus mandatis, quibus Otho, incre-
pita *Ducum segnitia, rem in discrimen mitti* iubebat;
aeger mora, et spei inpatiens. Eadem die, ad Cae- 41
cinam, operi pontis intentum, duo Praetoriarum co-
hortium Tribuni, colloquium eius postulantes, vene-
runt. Audire conditiones ac reddere parabat, cum
praecipites exploratores, adesse hostem, nuntiavere.
Interruptus Tribunorum sermo: eoque incertum fuit,
insidias an proditionem, vel aliquod honestum consi-
lium coeptaverint. Caecina, dimissis Tribunis, revec-
tus in castra, datum iussu Fabii Valentis pugnae sig-
num, et militem in armis invenit. Dum legiones de or-

Sed ad bellandum profecti] *Ad debellandum* corrigit Grotius. Ibant non quasi ad incertum certamen, sed ut finem imposituri bello una victoria. Sed *bellare* pro *debellare* dixit etiam Livius VI, 31. *ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret*, etc. ubi consentiunt libri: nisi *bellatum esset* pro *bellaret* dixit: quod tamen vix rectum foret. Alioqui non ignoro, haec verba subinde a librariis confundi, ut passim ad Livium notavit Drakenborchius. *Ern.*

Non admissuro] Pro non *commissuro:* quae duo verba promiscue dicuntur. Vid. Drakenb. ad Liv. II, 37.

Citus equo Numida] Quis hic Numida? num inter auxilia Othonis ea gens? minime, sed inter obsequia. Ne fugiat enim te latens hic ex antiquo mos: quo receptum, ut viris lautioribus ditioribusque Afri aut Numidae equites essent ad iter. Praecurrebant illi et agmen ducebant heri sequentis.

dine agminis sortiuntur, equites prorupere: et, mirum dictu, a paucioribus Othonianis quo minus in vallum inpingerentur, Italicae legionis virtute deterriti sunt. ea strictis mucronibus, redire pulsos et pugnam resumere coegit. Disposita Vitellianarum legionum acies sine trepidatione: etenim, quamquam vicino hoste, adspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi Duces, miles Ducibus infensus, mixta vehicula et lixae, et, praeruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quaerere alii: incertus undique clamor adcurrentium, vocitantium: et, ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel reve-
42 hebantur. Adtonitas subito terrore mentes, falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui *descivisse a Vitellio exercitum* ementirentur. Is rumor, ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsa Othonis parte, seu dolo, seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnae ardore, Othoniani ultro salutavere: et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quae caussa salutandi, metum proditionis fecere, tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero praestantior: Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi proelium tamen acriter sumpsere. et per locos, arboribus ac vineis inpeditos, non una pugnae facies. cominus eminusque catervis et cuneis concurrebant: in aggere viae conlato gradu, corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum iactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui, in eventum totius belli
43 certabant. Forte inter Padum viamque, patenti

campo, duae legiones congressae sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloria insignis: e parte Othonis, Prima Adiutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis, aquilam abstulere. quo dolore accensa legio, et inpulit rursus primanos, interfecto Orphidio Benigno, Legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte alia, propulsa quintanorum inpetu tertiadecima legio: circumventi plurium adcursu quartadecimani. Et, Ducibus Othonis iam pridem profugis, Caecina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositae cohortes in ipso flumine trucidaverant. ita victores latus hostium invecti. Et, media 44
acie perrupta, fugere passim Othoniani, Bedriacum petentes. Inmensum id spatium: obstructae strage

Cui cognomen Rapaci] Non abs re arbitror, quoniam cognomina legionum saepe Tacitus commemorat, veterem a me lapidem proponi, in quo ea ordine desculpta. Conspicitur autem Romae in capitolio, forma columellae:

NOMINA LEGIONUM.

II. AVGusta.	II. ADIVTRIX.	IIII. SCYTHica.
VI. VICTRIX.	IIII. FLAVia.	XVI. FLAVia.
XX. VICTRIX.	VII. CLAVDia.	VI. FERRATensis.
VIII. AVGVsta.	I. ITALica.	X. FRETEnsis.
XXII. PRIMIgenia.	V. MACEDONica.	III CYRENensis.
I. MINERVia.	XI. CLAVDia.	II. TRAIANA.
XXX. VLPia.	XIII. GEMina.	III. AVGusta.
I. ADIVTRIX.	XII. FVLMinatrix.	VII. GEMina.
X. GEMina.	XV. APOLLinea.	II. ITALica.
XIIII. GEMina.	III. GALLicana.	III. PARTHica.
I. PARTHica.	II. PARTHica.	

Velim Dionis recensum legionum qui est LV, 23. cum hoc lapide conferri. a quo adiuti interpretes, paullo felicius sane eum vertissent. *Lips.* Legionum seriem explicat Broterius ad c. 6. Vide pag. 198 hujus editionis.

corporum viae. quo plus caedis fuit. neque enim, civilibus bellis, capti in praedam vertuntur. Suetonius Paullinus et Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitavere. Vedium Aquilam, tertiaedecimae legionis Legatum, irae militum inconsultus pavor obtulit. multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: *desertorem proditoremque* increpant: nullo proprio crimine eius, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis obiectantes. Titianum et Celsum nox iuvit, dispositis iam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, 'ne super 'cladem adversae pugnae, suismet ipsi caedibus sae'virent. sive finis bello venisset, seu resumere arma 'mallent, unicum victis in consensu levamentum.' Ceteris fractus animus. Praetorianus miles, 'non 'virtute se, sed proditione victum,' fremebat. 'Ne 'Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, 'pulso equite, rapta legionis aquila: superesse cum 'ipso Othone militum quod trans Padum fuerit. ve'nire Moesicas legiones: magnam exercitus partem 'Bedriaci remansisse: hos certe nondum victos: 'et, si ita ferret, honestius in acie perituros.' His cogitationibus truces aut pavidi, extrema desperatione ad iram saepius, quam in formidinem, sti-
45 mulabantur. At Vitellianus exercitus ad quintum a Bedriaco lapidem consedit, non ausis Ducibus eadem die oppugnationem castrorum. simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantum ad proelium egressis, munimentum fuere arma et victoria. Postera die, haud ambigua Otho-

niani exercitus voluntate, et, qui ferociores fuerant, ad poenitentiam inclinantibus, missa legatio: nec apud Duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concederent. Legati paullisper retenti. ea res haesitationem adtulit, ignaris adhuc, an inpetrassent. Mox remissa legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrimas effusi, sortem civilium armorum misera laetitia detestantes. Iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum, vulnera fovebant. Spes et praemia in ambiguo: certa, funera et luctus. nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem moereret. Requisitum Orphidii Legati corpus, honore solito crematur: paucos necessarii ipsorum sepelivere: ceterum vulgus super humum relictum. Opperiebatur Otho nun- 46
tium pugnae, nequaquam trepidus, et consilii certus. moesta primum fama, dein profugi e proelio perditas res patefaciunt. Non exspectavit militum ardor vocem Imperatoris. 'bonum habere animum' iubebant. 'superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros ausurosque.' neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et instinctu flagrabant. qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promptissimo Plotio Firmo. Is Praetorii Praefectus identidem orabat, 'ne fidissimum exercitum, ne optime 'meritos milites desereret: maiore animo tolerari ad- 'versa, quam relinqui: fortes et strenuos etiam con- 'tra fortunam insistere spei; timidos et ignavos ad 'desperationem formidine properare.' Quas inter voces, ut flexerat vultum aut induraverat Otho,

clamor et gemitus. Nec Praetoriani tantum, proprius Othonis miles, sed praemissi e Moesia, 'eandem 'obstinationem adventantis exercitus, legiones Aqui'leiam ingressas,' nuntiabant. ut nemo dubitet, potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum
47 victis et victoribus. Ipse aversus a consiliis belli, 'hunc,' inquit, animum, hanc virtutem vestram ultra 'periculis obiicere, nimis grande vitae meae pretium 'puto. Quanto plus spei ostenditis, si vivere place'ret, tanto pulchrior mors erit. Experti invicem 'sumus, ego ac Fortuna. nec tempus computaveritis. 'difficilius est temperare felicitati, qua te non putes 'diu usurum. Civile bellum a Vitellio coepit, et, ut 'de Principatu certaremus armis, initium illic fuit: 'ne plusquam semel certemus, penes me exemplum 'erit. hinc Othonem posteritas aestimet. Fruetur 'Vitellius fratre, coniuge, liberis: mihi non ultione, 'neque solatiis opus est. Alii diutius Imperium te'nuerint: nemo tam fortiter reliquerit. An ego 'tantum Romanae pubis, tot egregios exercitus, sterni 'rursus, et Reipublicae eripi patiar? Eat hic mecum 'animus, tamquam perituri pro me fueritis. sed este 'superstites. nec diu moremur, ego incolumitatem 'vestram, vos constantiam meam. Plura de extre'mis loqui, pars ignaviae est. praecipuum destinatio'nis meae documentum habete, quod de nemine que'ror. nam incusáre Deos vel homines, eius est, qui 'vivere velit.' Talia locutus, ut cuique aetas aut dignitas, comiter adpellatos, *irent propere, neu rema-*
48 *nendo iram victoris asperarent.* iuvenes auctoritate,

Clamor et gemitus] *Clamorem* intellige laetantium, ubi flexerat vultum, tanquam obsecuturus militum studiis; *gemitum*, dolentium, ubi induraverat, tanquam mansurus in proposito tristi. *Ern.*

senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrimas coercens. *Dari naves ac vehicula* abeuntibus iubet: libellos epistolasque, studio erga se, aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet, pecunias distribuit, parce, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum, fratris filium, prima iuventa, trepidum et moerentem, ultro solatus est, laudando 'pietatem' eius, castigando 'formidinem: an Vitellium tam inmitis animi fore, 'ut, pro incolumi tota domo, ne hanc quidem sibi 'gratiam redderet? mereri se festinato exitu cle-'mentiam victoris. Non enim ultima desperatione, 'sed poscente proelium exercitu, remisisse Reipubli-'cae novissimum casum. Satis sibi nominis, satis 'posteris suis nobilitatis quaesitum. post Iulios, 'Claudios, Servios, se primum in familiam novam 'Imperium intulisse. proinde erecto animo capesse-'ret vitam, neu, patruum sibi Othonem, fuisse, aut 'oblivisceretur unquam, aut nimium meminisset.' Post quae, dimotis omnibus, paullum requievit. 49
atque illum, supremas iam curas animo volutantem, repens tumultus avertit. nuntiata consternatione ac licentia militum. namque abeuntibus exitium minitabantur; atrocissima in Verginium vi, quem, clausa domo, obsidebant. increpitis seditionis auctoribus, regressus, vacavit abeuntium adloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidae aquae sedavit. tum adlatis pugionibus duobus, cum utrumque pertentasset, alterum capiti subdidit. et explorato, iam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce prima, in ferrum pectore

incubuit. ad gemitum morientis ingressi liberti servique, et Plotius Firmus, Praetorii Praefectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum. ambitiosis id precibus petierat, *ne amputaretur caput, ludibrio futurum.* Tulere corpus Praetoriae cohortes, cum laudibus et lacrimis, vulnus manusque eius exosculantes. Quidam militum iuxta rogum interfecere se; non noxa, neque ob metum, sed aemulatione decoris et caritate Principis. ac postea promiscue Bedriaci, Placentiae, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est
50 modicum et mansurum. Hunc vitae finem habuit septimo et tricesimo aetatis anno. Origo illi e municipio Ferentino. Pater Consularis: avus Praetorius: maternum genus inpar, nec tamen indecorum. pueritia ac iuventa, qualem monstravimus, duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonae famae, quantum malae. Vt conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate coepti operis crediderim: ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. 'Die, quo Bedriaci certa'batur, avem invisitata specie apud Regium Lepi'dum celebri loco consedisse,' incolae memorant, 'nec deinde coetu hominum, aut circumvolitantium 'alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse in'terficeret: tum ablatam ex oculis: et tempora

Ambitiosis precibus] h. e. summis, accuratissimis. Ambitio est maxime in commemoratione accurata eorum, quibus movere possumus in precando, in priuis meritorum ac beneficiorum, item submissione quadam petentis. Sic Cicero ep. III, 7. *ambitiosius facere soleo, quam dignitas mea postulat:* h. e. demissius, studiosius. Aliter *ambitiosae rogationes* dictae Cicer. l. c. VI, 12. Haec tironibus dicta. *Ern.*

'reputantibus, initium finemque miraculi cum Otho-'nis exitu competisse.'

In funere eius, novata luctu ac dolore mili- 51
tum seditio. nec erat, qui coerceret. Ad Verginium versi, modo, *ut reciperet Imperium*, nunc, *ut legatione apud Caecinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. Verginius, per aversam domus partem furtim degressus, inrumpentes frustratus est. Earum, quae Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim inpetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium
Sabinum, iis copiis, quibus praefuerat. Posito 52
ubique bello, magna pars Senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinae relicta. illuc adverso de praelio adlatum. sed milites, ut falsum rumorem adspernantes, quod infensum Othoni Senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremo ac probris caussam et initium caedis quaerebant: cum alius insuper metus Senatoribus instaret, ne, praevalidis iam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur. ita trepidi et utrimque anxii coeunt: nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpae tutior. Onerabat paventium curas Ordo Mutinensis, *arma et pecuniam* offerendo, adpellabatque *Pa-
tres Conscriptos*, intempestivo honore. Notabile 53
iurgium inde fuit, quo Licinius Caecina Marcellum Eprium, *ut ambigua disserentem*, invasit. Nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoria delationum, expositumque ad invidiam Marcelli nomen, inritaverat Caecinam, ut novus adhuc, et in

Senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum dirempti. Et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi: simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiae, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus 'caussam 'digressus, habere se suprema eius mandata' respondit: 'ipsum viventem quidem relictum, sed sola pos'teritatis cura et abruptis vitae blandimentis.' Hinc admiratio et plura interrogandi pudor: atque omni-
54 um animi in Vitellium inclinavere. Intererat consiliis frater eius L. Vitellius, seque iam adulantibus offerebat, cum repente Coenus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, adfirmans, 'super'ventu XIV. legionis, iunctis a Brixello viribus, 'caesos victores, versam partium fortunam.' Caussa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quae negligebantur, laetiore nuntio revalescerent. Et Coenus quidem rapide in urbem vectus, paucos post dies iussu Vitellii poenas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse, quae adferebantur. Intendebat formidinem, quod publici consilii facie discessum Mutina, desertaeque partes forent. Nec ultra in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missae a Fabio Valente epistolae demerent metum. Et mors

Sola posteritatis cura] Non, quomodo vitam Imperiumque conservaret, sed quomodo posteris laudaretur, curantem, h. e. mori fortiter meditantem. *Ern.*

Se. i. adul. offerebat] i. parabat, ostendebat, se paratum, audire et accipere adulationes. *Ern.*

Publ. consilii facie] h. e. ita, ut non terrore subito, aut, dum sibi quisque privatim consulit, sed publico consilio decretus discessus videretur. *Ern.*

Othonis, quo laudabilior, eo velocius audita. At 55
Romae nihil trepidationis: Cereales ludi ex more
spectabantur. 'Vt cessisse vita Othonem, et a Flavio
'Sabino, Praefecto urbis, quod erat in urbe militum
'sacramento Vitellii adactum,' certi auctores in thea-
trum adtulerunt, *Vitellio* plausere: populus cum
lauru ac floribus Galbae imagines circum templa tu-
lit, congestis in modum tumuli coronis, iuxta la-
cum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine
infecerat. In Senatu cuncta, longis aliorum Prin-
cipatibus composita, statim decernuntur. Additae
erga Germanicos exercitus laudes gratesque, et missa
legatio, quae gaudio fungeretur. Recitatae Fabii
Valentis epistolae, ad Consules scriptae haud inmo-
derate: gratior Caecinae modestia fuit, quod non
scripsisset. Ceterum Italia gravius atque atrocius, 56
quam bello adflictabatur. dispersi per municipia et
colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris
polluere: in omne fas nefasque avidi aut venales,
non sacro, non profano abstinebant. Et fuere,
qui inimicos suos, specie militum, interficerent.
Ipsique milites, regionum gnari, refertos agros,
dites dominos, in praedam, aut, si repugnatum
foret, ad excidium destinabant: obnoxiis Ducibus,
et prohibere non ausis. minus avaritiae in Caecina,
plus ambitionis: Valens, ob lucra et quaestus in-
famis, eoque alienae etiam culpae dissimulator.
Iam pridem adtritis Italiae rebus, tantum peditum
equitumque, vis, damnaque, et iniuriae, aegre tole-
rabantur. Interim Vitellius, victoriae suae nescius, 57
ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exerci-
tus vires trahebat. Pauci veterum militum in hi-

bernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. Cura ripae Hordeonio Flacco permissa: ipse e Britannico delectu octo millia sibi adiunxit. et, paucorum dierum iter progressus 'prosperas apud Bedriacum res, 'ac morte Othonis concidisse bellum,' accepit. Vocata concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, 'ut libertum suum, Asiaticum, 'Equestri dignitate donaret,' inhonestam adulationem compescit. Dein, mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur; honoravitque Asiaticum anulis, foedum mancipium et ma-
58 lis artibus ambitiosum. Iisdem diebus, 'accessisse 'partibus utramque Mauretaniam, interfecto Procu'ratore Albino,' nuntii venere. Luceius Albinus, a Nerone Mauretaniae Caesariensi praepositus, addita per Galbam Tingitanae provinciae administratione, haud spernendis viribus agebat. XVIIII. cohortes, quinque alae, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Caeso Galba, in Othonem pronus, nec Africa contentus, Hispaniae, angusto freto diremptae, inminebat. Inde Cluvio Rufo metus: *et decimam legionem propinquare litori*, ut transmissurus, iussit: praemissi Centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent, neque arduum fuit, magna per provincias Germanici exercitus fama. Spargebatur insuper, *spreto* Procuratoris *vocabulo*, *Albinum insigne Regis*,
59 et Iubae *nomen usurpare*. Ita mutatis animis, Asinius Pollio, alae Praefectus, e fidissimis Albino, et Festus ac Scipio, cohortium Praefecti, opprimuntur. Ipse Albinus, dum e Tingitana provin-

cia Caesariensem Mauretaniam petit, adpulsus litori, trucidatur. uxor eius, cum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est: nihil eorum, quae fierent, Vitellio anquirente. brevi auditu quamvis magna transibat, inpar curis gravioribus. *Exercitum itinere terrestri pergere* iubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo Principali paratu, sed vetere egestate conspicuus: donec Iunius Blaesus, Lugdunensis Galliae Rector, genere inlustri, largus animo et par opibus, circumdaret Principi ministeria, comitaretur liberaliter; eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Praesto fuere Lugduni victricium victarumque partium Duces. Valentem et Caecinam, pro concione laudatos, curuli suae circumposuit. Mox *universum exercitum occurrere infanti filio* iubet: perlatumque et paludamento opertum sinu retinens, *Germanicum* adpellavit, cinxitque cunctis fortunae Principalis insignibus. nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit. Tum interfecti Centuriones 60
promptissimi Othonianorum: unde praecipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. Simul ceterae legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum ac Licinium Proculum, tristi mora squalidos tenuit, donec auditi, necessariis magis defensionibus quam honestis uterentur. Proditionem ultro inputabant: 'spatium longi ante proelium itineris, 'fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis 'agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suae' adsignantes, et Vitellius credidit de perfidia, et fidem

Credidit de perfidia, et fidem absolvit] i. e. Perfidos fuisse in illo

absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate et ignavia excusatus. Mario Celso Consulatus servatur. sed creditum fama, obiectumque mox in Senatu Caecilio Simplici, 'quod eum honorem pecunia mercari, nec 'sine exitio Celsi, voluisset.' restitit Vitellius; deditque postea Consulatum Simplici innoxium et inemptum. Trachalum adversus criminantes Galeria,
61 uxor Vitellii, protexit. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, e plebe Boiorum, inserere sese Fortunae et provocare arma Romana, simulatione Numinum ausus est. Iamque *adsertor Galliarum et Deus* (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Aeduorum pagos trahebat; cum gravissima civitas, electa iuventute, adiectis a Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disiecit. Captus in eo proelio Mariccus ac mox feris obiectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec, spectante Vitellio, interfectus est.
62 Nec ultra in defectores, aut bona cuiusquam, saevitum: rata fuere eorum, qui acie Othoniana ceciderant, testamenta, aut lex intestatis. prorsus, si luxuriae temperaret, avaritiam non timeres. Epularum foeda et inexplebilis libido: ex urbe atque Italia inritamenta gulae gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum adparatibus principes civitatum: vastabantur ipsae civitates: degenerabat a labore ac virtute miles, ad-

discrimine credidit fingentibus, eaque de caussa fidei in Othonem pristinae veniam dedit. *Fidem absolvit*, sc. criminis. Nam tali tempore fides in hostem crimen est. *Ern.*

suetudine voluptatum et contemptu Ducis. Praemisit in urbem edictum, quo vocabulum *Augusti* differret, *Caesaris* non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italia mathematici. Cautum severe, *ne equites Rom. ludo et arena pollucrentur.* priores id Principes pecunia et saepius vi perpulerant: ac pleraque municipia et coloniae aemulabantur, conruptissimum quemque adolescentium pretio inlicere. Sed Vitellius, adventu fratris, et inre- 63
pentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, occidi Dolabellam iussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone, retulimus. Dolabella, audita morte Othonis, urbem introierat. id ei Plancius Varus, Praetura functus, ex intimis Dolabellae amicis, apud Flavium Sabinum, Praefectum urbis, obiecit, 'tamquam rupta custodia, Du'cem se victis partibus ostentasset.' addidit, 'tenta'tam cohortem, quae Ostiae ageret.' nec ullis tantorum criminum probationibus. in poenitentiam versus seram, veniam post scelus quaerebat. Cunctantem super tanta re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit, ne 'periculo 'Principis famam clementiae adfectaret.' Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevasse videretur, inpulit ruentem. Igitur Vitel- 64
lius, metu et odio, quod Petroniam, uxorem eius, mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, 'vitata Flaminiae viae celebritate, devertere Interamnium, atque ibi interfici' iussit. Longum interfectori visum: in itinere ac taberna proiectum humi iugulavit: magna cum invidia

novi Principatus, cuius hoc primum specimen noscebatur. Et Triariae licentiam modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris uxor, non inmixta tristibus: et pari probitate mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, 'non 'Germanicum a se, sed Vitellium genitum.' Nec ullis postea fortunae inlecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta, domus suae tantum adversa sensit.

65 Digressum a Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus adsequitur, omissa Hispania; laetitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Caesaris libertus, detulerat, 'tamquam, audito Vitellii et Othonis Prin'cipatu, propriam ipse potentiam et possessionem 'Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus nullum 'Principem praescripsisset.' Interpretabatur quaedam ex orationibus eius, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii praevaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius iuberet. Cluvius comitatui Principis adiectus, non adempta Hispania, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii. eum Tiberius Caesar ob metum, Vitellius Cluvium nulla formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos. profugerat Britannia, ob iracundiam militum: missus est in locum eius Vettius Bolanus e praesentibus.

66 Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus. sparsae per Italiam, et

Ambitu civitatis in gaudium evicta] *Ambitum civitatis* vocat effusum gratulandae felicitatis, adulandique studium. *Evinci* autem *in gaudium* est, vel invitum redigi et cogi ad laetandum: eoque verbo in primis delectatur Tacitus. Sic A. XI, 37. *evinci ad miserationem* XV, 64. *blandimentis vitae evicta*, sc. ad vivendum.

victoribus permixtae, hostilia loquebantur: praecipua quartadecimanorum ferocia, qui 'se victos' abnuebant: 'quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum 'pulsis, vires legionis non adfuisse.' Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum cohortes una tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. Nec diu, in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustae Taurinorum, dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones adgregati, a conviciis ad caedem transiere. et proelium atrox exarsisset, ni duae Praetoriae cohortes, caussam quartadecimanorum secutae, his fiduciam et metum Batavis fecissent. *quos* Vitellius 'agmini suo iungi,' ut fidos; 'legionem, 'Graiis Alpibus traductam, eo flexu itineris ire' iubet, 'quo Viennam vitarent.' namque et Viennenses timebantur. Nocte, qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinae Coloniae ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, maioribus aliarum urbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant. consensu meliorum compressi, et legio in Britanniam transvecta. Proximus 67
Vitellio e Praetoriis cohortibus metus erat. separati primum, deinde, addito honestae missionis lenimento, arma ad Tribunos suos deferebant: donec motum a Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumpta militia, robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: Vndecima ac septima suis hibernis redditae: Tertiadecimani struere amphitheatra

iussi. nam Caecina Cremonae, Valens Bononiae,
spectaculum gladiatorum edere parabant: numquam
ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum obli-
68 visceretur. Et quidem partes modeste distraxerat:
apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi nu-
merus caesorum invidiam bello auxisset. Discubue-
rat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio.
Legati Tribunique, ex moribus Imperatorum, se-
veritatem aemulantur, vel tempestivis conviviis
gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit.
Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta,
pervigiliis ac Bacchanalibus, quam disciplinae
et castris, propiora. Igitur duobus militibus, altero
legionis quintae, altero e Gallis auxiliaribus, per
lasciviam, ad certamen luctandi accensis, post-
quam legionarius prociderat, insultante Gallo, et
iis, qui ad spectandum convenerant, in studia
diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum,
ac duae cohortes interfectae. Remedium tumultus
fuit alius tumultus. pulvis procul et arma adspicieban-
tur: conclamatum repente, 'quartamdecimam legio-
'nem, verso itinere, ad proelium venire.' sed erant ag-
minis coactores. agniti, dempsere sollicitudinem. In-
terim Verginii servus forte obvius, ut *percussor Vitel-
lii* insimulatur. et ruebat ad convivium miles, *mor-
tem Verginii* exposcens. Ne Vitellius quidem,
quamquam ad omnes suspiciones pavidus, de inno-
centia eius dubitavit. aegre tamen cohibiti, qui exi-
tium viri Consularis, et quondam Ducis sui, flagita-
bant. Nec quemquam saepius, quem Verginium,
omnis seditio infestavit. manebat admiratio viri et
69 fama: sed oderant, ut fastiditi. Postero die, Vitel-

lius, Senatus legatione, quam ibi opperiri iusserat, audita, transgressus in castra, ultro 'pietatem militum' conlaudavit: frementibus auxiliis, 'tantum impunitatis atque adrogantiae legionariis accessisse.' Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae; principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et prima statim defectione inter inania belli adsumptus. Ceterum, ut largitionibus adfectae iam Imperii opes sufficerent, 'amputari legionum auxiliorumque numeros' iubet, vetitis supplementis: et promiscuae missiones offerebantur. exitiabile id Reipublicae, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant. et vires luxu conrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta maiorum; apud quos virtute, quam pecunia, res Romana melius stetit. Inde Vitellius 70
Cremonam flexit, et, spectato munere Caecinae, insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriae lustrare oculis concupivit. Foedum atque atrox spectaculum. intra quadragesimum pugnae diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formae, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus, dira vastitas. nec minus inhumana pars viae, quam Cremonenses lauro rosisque constraverant, exstructis altaribus caesisque victimis, Regium in morem: quae, laeta in

Inter inania belli] h. e. quae speciem magis terribilem haberent, quam vim. Ea species est etiam in multitudine copiarum : et hac caussa illa auxilia assumta. *Inania* sic dici Tacito, supra quoque vidimus.

Inhumana pars viae] i. e. insolens apparatu et tyrannica specie.

praesens, mox perniciem ipsis fecere. Aderant Valens et Caecina, monstrabantque pugnae locos: 'hinc inrupisse legionum agmen, hinc equites coor'tos: inde circumfusas auxiliorum manus.' Iam Tribuni Praefectique, sua quisque facta extollentes; falsa, vera, aut maiora vero, miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio, deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. Et erant, quos varia fors rerum, lacrimaeque et misericordia subiret. at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit. laetus ultro, et tam propinquae sortis ignarus, instaurabat sacrum
71 Diis loci. Exin Bononiae a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex urbe cultu. Quantoque magis propinquabat, tanto conruptius iter, inmixtis histrionibus et spadonum gregibus, et cetero Neronianae aulae ingenio. namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, qua honestissimus quisque, sed luxu, et saginae mancipatus emptusque. Vt Valenti et Caecinae vacuos honoris menses aperiret, coartati aliorum Consulatus, dissimulatus Martii Macri, tamquam Othonianarum partium Ducis: et Valerium Marinum, destinatum a Galba Consulem, distulit, nulla offensa, sed mitem et iniuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus Principi, ut adversus Neronem ausus, et Verginii exstimulator: sed alias protulit caussas. actaeque insuper Vitellio gratiae, consue-
72 tudine servitii. Non ultra paucos dies, quamquam acribus initiis coeptum, mendacium valuit. Exsti-

terat quidam, 'Scribonianum se Camerinum ferens, 'Neronianorum temporum metu in Istria occultatum, 'quod illic clientelae et agri veterum Crassorum ac 'nominis favor manebat.' Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulae adsumpto, vulgus credulum et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim adgregabantur: cum pertractus ad Vitellium interrogatusque, *quisnam mortalium esset*, postquam nulla dictis fides, et a domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Geta*, sumptum de eo supplicium servilem in modum.

Vix credibile memoratu est, quantum superbiae 73
socordiaeque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syria Iudaeaque, *adactum in verba eius Orientem*, nuntiavere. Nam, etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen eius Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo aemulo, saevitia, libidine, raptu, in externos mores proruperant. At 74
Vespasianus bellum armaque, et procul vel iuxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut praeeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior. Praefectus Aegypti, Ti. Alexander, consilia sociaverat. Tertiam legionem, quod e Syria in Moesiam transisset, suam numerabat. ceterae Illyrici legiones secuturae sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat adrogantia venientium a Vitellio militum; quod truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut inpares, inridebant. Sed in tanta mole belli plerumque cunctatio: et Vespasianus,

modo in spem erectus, aliquando adversa reputabat: 'Quis ille dies foret, quo sexaginta aetatis annos, 'et duos filios iuvenes bello permitteret? Esse pri-'vatis cogitationibus progressum, et, prout velint, 'plus minusve sumi ex Fortuna: Imperium ca-'pientibus nihil medium inter summa et praecipi-
75 'tia.' Versabatur ante oculos Germanici exercitus robur, notum viro militari: 'Suas legiones ci-'vili bello inexpertas; Vitellii, victrices: et apud 'victos plus querimoniarum, quam virium, fluxam 'per discordias militum fidem, et periculum ex singu-'lis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus 'alterque praesenti facinori paratum ex diverso prae-'mium petat? Sic Scribonianum sub Claudio inter-'fectum: sic percussorem eius, Volaginium, e gre-'gario ad summa militiae provectum. Facilius uni-
76 'versos inpelli, quam singulos vitari.' His pavoribus nutantem, et alii Legati amicique firmabant, et Mucianus, post multos secretosque sermones, iam et coram ita locutus: 'Omnes qui magnarum rerum 'consilia suscipiunt, aestimare debent, an, quod in-'choatur, Reipublicae utile, ipsis gloriosum, aut 'promptum effectu, aut certe non arduum sit. Simul 'ipse, qui suadet, considerandus est, adiiciatne consi-'lio periculum suum: et, si Fortuna coeptis adfuerit, 'cui summum decus adquiratur. Ego te, Vespasiane, 'ad Imperium voco, tam salutare Reipublicae, 'quam tibi magnificum. Iuxta Deos, in tua manu 'positum est. Nec speciem adulantis expaveris. a 'contumelia, quam a laude propius fuerit, post Vi-'tellium eligi. Non adversus D. Augusti acerrimam 'mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senec-

'tatem, ne contra Caii quidem, aut Claudii, vel Nero-'nis, fundatam longo Imperio domum, exsurgimus. 'cessisti etiam Galbae imaginibus. torpere ultra, et 'polluendam perdendamque Rempublicam relinquere, 'sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quam in-'honesta, tam tuta servitus esset. Abiit iam et 'transvectum est tempus, quo posses videri concu-'pisse, confugiendum est ad Imperium. An excidit 'trucidatus Corbulo? splendidior origine, quam nos 'sumus, fateor: sed et Nero, nobilitate natalium, 'Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timen-'tem, quisquis timetur. Et posse ab exercitu Prin-'cipem fieri, sibi ipse Vitellius documento; nullis 'stipendiis, nulla militari fama, Galbae odio pro-'vectus. Nec Othonem quidem Ducis arte, aut 'exercitus vi, sed praepropera ipsius desperatione 'victum, iam desiderabilem et magnum Principem fe-'cit. Cum interim spargit legiones, exarmat cohor-'tes, nova quotidie bello semina ministrat. si quid 'ardoris ac ferociae miles habuit, popinis et comis-'sationibus et Principis imitatione, deteritur. Tibi 'e Iudaea et Syria et Aegypto novem legiones inte-'grae, nulla acie exhaustae, non discordia conruptae: 'sed firmatus usu miles, et belli domitor externi: 'classium, alarum, cohortium robora; et fidissimi 'Reges: et tua ante omnes experientia. Nobis ni- 77
'hil ultra adrogabo, quam ne post Valentem ac

Ne Othonem quidem Ducis arte, aut exercitus vi, sed] Brevitatis et sententiarum in arctum compingendarum studium duriorem hic orationem fecit, ut non grammatice structa sit. Insunt duo argumenta: primum, victus Otho non est argumentum, Vitellium esse bonum Ducem, aut Vitellianos fortes milites. Alterum: Vitellii foeditas facit, ut etiam Otho magnus et desiderabilis Princeps fuisse videatur. *Ern.*

'Caecinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreveris, quia aemulum non experiris. me Vitellio antepono, te mihi. Tuae domui triumphale nomen, duo iuvenes, capax iam Imperii alter, et primis militiae annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere Imperio ei, cuius filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Ceterum inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. Nam, si vincimus, honorem, quem dederis, habebo: discrimen ac pericula ex aequo patiemur. immo, ut melius est, tu hos exercitus rege; mihi bellum et praeliorum incerta trade. Acriore hodie disciplina victi, quam victores agunt. hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi, per fastidium et contumaciam, hebescunt. Aperiet et recludet contecta et tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec mihi maior in tua vigilantia, parsimonia, sapientia, fiducia est, quam in Vitellii torpore, inscitia, saevitia. Sed et meliorem in bello caussam, quam in pace habemus: nam qui
78 deliberant, desciverunt.' Post Muciani orationem ceteri audentius circumsistere, hortari, *responsa vatum et siderum motus* referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quendam, mathematicum, rectorem et praescium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina. cupressus arbor in agris eius, conspicua al-

Qui deliberant, desciverunt] Acute et vere dictum. Fidem enim iam fregit, qui deliberat, an servet. Plutarchus exprimere in Galba voluit (magni fecit ille vir hunc nostrum, et quamquam aevo compar, multa verbatim ex hac historia convertit:) ubi Vinnium facit Galbam excitare et alloqui c. 4. 'Ω Γαλβα, τινα τροπον βουλευσῃ; το γαρ ζητειν, Νερωνι ει πιστοι μενοιμεν, ηδη ου μενοντων εστι.

titudine, repente prociderat; ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat. grande id prosperumque, consensu Haruspicum: et summa claritudo iuveni admodum Vespasiano promissa. Sed primo triumphalia et Consulatus et Iudaicae victoriae decus, inplesse fidem ominis videbantur: ut haec adeptus est, portendi sibi Imperium credebat. Est Iudaeam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem Deumque. nec simulacrum Deo aut templum situm tradidere maiores; aram tantum et reverentiam. Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides Sacerdos, inspectis identidem extis, 'Quidquid est,' inquit, 'Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu 'prolatare agros, sive ampliare servitia, datur tibi 'magna sedes, ingentes termini, multum hominum.' Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat. nec quidquam magis in ore vulgi. crebriores apud ipsum sermones: quanto sperantibus plura dicuntur. Haud dubia destinatione discessere: Mu- 79
cianus Antiochiam, Vespasianus Caesaream: illa Syriae, haec Iudaeae caput est. Initium ferendi ad Vespasianum Imperii Alexandriae coeptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kal. Iul. sacramento eius legiones adegit. Isque primus Principatus dies in posterum celebratus, quamvis Iudaicus exercitus V. Non. Iul. apud ipsum iurasset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius. cuncta inpetu militum acta: non parata concione, non coniunctis legionibus. Dum quaeritur tempus 80
locusque, quodque in re tali difficillimum, prima vox,

dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur: egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito adsistentes ordine, ut Legatum salutaturi, *Imperatorem* salutavere. Tum ceteri adcurrere, *Ceasarem* et *Augustum*, et omnia Principatus vocabula cumulare. mens a metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, adrogans, aut in rebus novis novum fuit. ut primum tantae vicissitudinis obfusam oculis caliginem disiecit, militariter locutus, laeta omnia et adfluentia excepit. namque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Graeca facundia, omniumque, quae diceret atque ageret, arte quadam ostentator. Nihil aeque provinciam exercitumque accendit, quam quod adseverabat Mucianus, 'statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in 'Syriam, ad militiam opulentam quietamque, trans'ferret; contra Syriacis legionibus Germanica hi'berna, coelo ac laboribus dura, mutarentur.' Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus, vetustate stipendiorum, nota et familiaria castra in modum Penatium diligebantur.

81 Ante Idus Iulii Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno Sohemus, haud spernendis viribus; Antiochus, vetustis opibus ingens et inservientium Regum ditissimus. mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat.

nec minore animo Regina Berenice partes iuvabat, florens aetate formaque, et seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. Quidquid provinciarum adluitur mari, Asia atque Achaia tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, iuravere. sed inermes Legati regebant, nondum additis Cappadociae legionibus. Consilium de summa rerum Beryti habitum. illuc Mucianus, cum Legatis Tribunisque et splendidissimo quoque Centurionum ac militum, venit: et e Iudaico exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et aemulantium inter se Regum paratus, speciem fortunae Principalis effecerant. Prima belli cura, agere de- 82
lectus: revocare veteranos. destinantur validae civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quaeque locis festinabantur. Ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare saepius, quam coercere; vitia magis amicorum, quam virtutes dissimulans. Multos praefecturis et procurationibus, plerosque Senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros et mox summa adeptos; quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi neque Mucianus prima concione, nisi modice, ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quam alii in pace: egregie firmus adversus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne, versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare

Berenice] Soror Agrippae, Iulia compellata et Tito amata, nupta primum Herodi Chalcidis, dein Polemoni II, Ponti et partis Chalcidis Regibus. Vide Herodum Stemma. Tom I. pag. 317.

Iudaeae, Vespasianum obtinere claustra Aegypti
placuit. sufficere videbantur adversus Vitellium
pars copiarum. et Dux Mucianus, et Vespasiani nomen,
ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus
Legatosque scriptae epistolae, praeceptumque, *ut
Praetorianos, Vitellio infensos, reciperandae militiae*
83 *praemio invitarent.* Mucianus cum expedita manu,
socium magis Imperii, quam ministrum agens, non
lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen
properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus,
modicas vires sibi, et maiora credi de absentibus.
Sed legio sexta, et tredecim vexillariorum
millia, ingenti agmine sequebantur. Classem e
Ponto Byzantium adigi iusserat: ambiguus consilii,
num, omissa Moesia, Dyrrhachium pedite
atque equite, simul longis navibus versum in Italiam
mare clauderet, tuta pone tergum Achaia
Asiaque: quas inermes exponi Vitellio, ni praesidiis
firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto
fore, quam partem Italiae protegeret, si sibi
Brundisium Tarentumque, et Lucaniae Calabriae-
84 que litora infestis classibus peterentur. Igitur navium,
militum, armorum, paratu strepere provinciae.
Sed nihil aeque fatigabat, quam pecuniarum
conquisitio: *eos esse belli civilis nervos,* dictitans
Mucianus, non ius aut verum in cognitionibus,
sed solam magnitudinem opum spectabat. passim
delationes: et locupletissimus quisque in praedam
conrepti. quae gravia atque intoleranda, sed necessitate
armorum excusata, etiam in pace mansere:
ipso Vespasiano, inter initia Imperii, ad obtinendas
iniquitates haud perinde obstinante: donec in-

dulgentia fortunae et pravis magistris didicit ausus-que est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum iuvit, largus privatim, quod avidius de Republica sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti: rarissimus quisque eandem in recipe-rando licentiam habuerunt. Accelerata interim Ves- 85
pasiani coepta, Illyrici exercitus studio, transgressi in partes. Tertia legio exemplum ceteris Moesiae legionibus praebuit. Octava erat ac septima Claudiana, inbutae favore Othonis, quamvis proelio non interfuissent. Aquileiam progressae, proturbatis, qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis, nomen *Vitellii* praeferentibus, rapta postremo pecunia et inter se divisa, hostiliter egerant. Vnde metus, et ex metu consilium: *posse inputari Vespasiano, quae apud Vitellium excusanda erant.* Ita tres Moesicae legiones per epistolas adliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus, Moesiae rector, pessimum facinus audet, misso Centurione ad interficiendum Tertium Iulianum, septimae legionis Legatum, ob simultates, quibus caussam partium praetendebat. Iulianus, comperto discrimine, et gnaris locorum adscitis, per avia Moesiae, ultra montem Haemum profugit. nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut properans. At in Pannonia tredecim legio ac septem 86
Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnae

Vexillis, nomen Vitellii praef.] V. Lips. ad III, 31. *Ern.* Ex h. l. patet, iam tum Romanos habuisse vexilla textilia, quod et Dio firmat XL, 18. ubi velorum similia esse tradit.

retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi praecipua Primi Antonii. Is legibus nocens et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, Senatorium ordinem reciperaverat. Praepositus a Galba septimae legioni, scriptitasse Othoni credebatur, Ducem se partibus offerens: a quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit. labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit; strenuus manu, sermone promptus, ferendae in alios invidiae artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Iuncti inde Moesici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quamquam Consularibus Legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Poppaeus Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed Procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens aetate, claris natalibus. prima iuventa, quietis cupidine, Senatorium ordinem exuerat. idem pro Galba Dux coloniae suae, eaque opera Procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem praetulit: non tam praemiis periculorum, quam ipsis periculis laetus: pro certis et olim partis nova, ambigua, ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quidquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. Scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolae; quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat. sparguntur per Gallias litterae: momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

Dum haec per provincias a Vespasiano Ducibus- 87
que partium geruntur, Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnis municipiorum villarumque amoenitates resistens, gravi urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentia corrupta: calonum numerus amplior: procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis: tot Legatorum amicorumque comitatus, inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex urbe Senatores Equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri ac paullatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Adgregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurrae, histriones, aurigae, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat. Nec coloniae modo, aut municipia, congestu copiarum, sed ipsi cultores, arvaque, maturis iam frugibus, ut hostile solum vastabantur. Multae 88
et atroces inter se militum caedes, post seditionem Ticini coeptam manente legionum auxiliorumque discordia; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages ad septimum ab urbe lapidem. Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat: et effusa plebes totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernacula ut rebantur urbanitate, quidam spoliavere, abscisis furtim balteis, *an accincti forent*, rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliae animus: inermem populum gladiis invasere. caesus inter alios pater militis, cum filium comitaretur; deinde agnitus: et, vulgata caede, temperatum ab innoxiis. In urbe tamen trepidatum,

praecurrentibus passim militibus. Forum maxime
petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba
iacuisset. Nec minus saevum spectaculum erant
ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes,
cum turbam populi per inscitiam parum vitarent,
aut, ubi lubrico viae vel occursu alicuius procidis-
sent, ad iurgium, mox ad manus et ferrum trans-
irent. Quin et Tribuni Praefectique cum terrore
89 et armatorum catervis volitabant. Ipse Vitellius,
a ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctus-
que, Senatum et Populum ante se agens, quo mi-
nus, ut captam, urbem ingrederetur, amicorum
consilio deterritus, sumpta praetexta et composito
agmine, incessit. Quatuor legionum aquilae per
frontem, totidemque circa e legionibus aliis vexilla,
mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines,
eques: dein quatuor et triginta cohortes, ut no-
mina gentium, aut species armorum forent, dis-
cretae. Ante aquilam Praefecti castrorum Tribuni-
que et primi Centurionum, candida veste: ceteri
iuxta suam quisque centuriam, armis donisque ful-
gentes. Et militum phalerae torquesque splende-
bant. decora facies, et non Vitellio Principe dig-
nus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque
ibi matrem complexus, Augustae nomine honora-
90 vit. Postera die, tamquam apud alterius civitatis
Senatum Populumque, magnificam orationem de
semetipso prompsit, industriam temperantiamque
suam laudibus adtollens: conseiis flagitiorum ipsis,
qui aderant, omnique Italia, per quam somno et luxu

Ante Aquilam] Accipe, ante suam quemque aquilam. Alioqui verius *aquilas*: quatuor nam erant simul. *Lips.*

pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat: abnuentique nomen *Augusti*, expressere, ut adsumeret: tam frustra, quam recusaverat. Apud civitatem, 91
cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod, maximum Pontificatum adeptus, Vitellius de caeremoniis publicis quindecim Kal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus. adeo omnis humani divinique iuris expers, pari libertorum amicorumque socordia, velut inter temulentos agebat. Sed comitia Consulum cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimae plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, adfectavit. quae, grata sane et popularia, si a virtutibus proficiscerentur, memoria vitae prioris, indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in Senatum; etiam cum parvis de rebus Patres consulerentur. Ac forte Priscus Helvidius, Praetor designatus, contra studium eius censuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen ultra, quam *Tribunos plebis in auxilium spretae potestatis* advocavit. Mox, mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam eius verebantur, *nihil novi accidisse*, respondit, *quod duo Senatores in Republica dissentirent: solitum se etiam Thraseae contradicere.* Inrisere plerique inpudentiam aemulationis: aliis id ipsum placebat, quod neminem ex praepotentibus, sed Thraseam, ad exemplar verae gloriae legisset. Praeposuerat 92
Praetorianis P. Sabinum, a Praefectura cohortis; Iulium Priscum, tum Centurionem: Priscus Valentis, Sabinus Caecinae gratia pollebant. Inter dis-

cordes Vitellio nihil auctoritatis. munia Imperii Caecina ac Valens obibant: olim anxii odiis, quae, bello et castris male dissimulata, pravitas amicorum, et fecunda gignendis inimicitiis civitas, auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segnius invaserant domos, hortos, opesque Imperii: cum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriae Galba reddiderat, nulla Principis misericordia iuvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes adprobavit, quod reversis ab exilio iura libertorum concessisset: quamquam id omni modo servilia ingenia conrumpebant, abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus. et quidam in domum Caesaris transgressi, atque ipsis
93 dominis potentiores. Sed miles, plenis castris, et, redundante multitudine, in porticibus aut delubris et urbe tota vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per inlecebras urbis, et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus inminuebant. Postremo, ne salutis quidem cura. infamibus Vaticani locis magna pars tetendit: unde crebrae in vulgus mortes. Et, adiacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas, et aestus inpatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiae. Sedecim Praetoriae, quatuor urbanae cohortes scribebantur, quis singula millia

inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Caecinam periculo exemisset. sane adventu eius partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero proelio verterat: omnisque inferioris Germaniae miles Valentem adsectabatur. unde primum creditur Caecinae fides fluitasse.
94 Ceterum non ita Ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret. sibi quisque militiam sumpsere, quamvis indignus, si ita maluerat, urbanae militiae adscribebatur: rursus bonis, remanere inter legionarios aut alares volentibus, permissum. nec deerant, qui vellent, fessi morbis, et intemperiem caeli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta: convulsum castrorum decus, viginti millibus, e toto exercitu, permixtis magis quam electis. Concionante Vitellio, postulantur *ad supplicium Asiaticus et Flavius et Rufinus, Duces Galliarum, quod pro Vindice bellassent.* Nec coercebat eiusmodi voces Vitellius; super insitam inerti animo ignaviam, conscius, sibi instare donativum et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti Principum, *conferre pro numero mancipiorum*, ut tributum, iussi. Ipse, sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere: circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere: tamquam in summa abundantia, pecuniae inludere.
95 Quin et natalem Vitellii diem Caecina ac Valens, editis tota urbe vicatim gladiatoribus, celebravere: ingenti paratu et ante illum diem insolito. Laetum foedissimo cuique, apud bonos invidiae fuit, quod exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset. caesae publice victimae cremataeque: facem Augustales subdidere: quod sa-

cerdotium, ut Romulus Tatio Regi, ita Caesar Tiberius Iuliae genti sacravit. Nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii, Asiaticus, Polycletos, Patrobios et vetera odiorum nomina aequabat. Nemo in illa aula probitate aut industria certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis et sumptu ganeaque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abunde ratus, si praesentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium, paucissimis mensibus, intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, varia et pudenda sorte agebat; donec successere Mucianus et Marcellus et magis alii homines, quam alii mores.
96 Prima Vitellio *tertiae legionis defectio* nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus adgregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subita, perscripserat et amici adulantes mollius interpretabantur: *unius legionis eam seditionem, ceteris exercitibus constare fidem.* In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, Praetorianos nuper exauctoratos insectatus, *a quibus falsos rumores dispergi, nec ullum civilis belli metum,* adseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus, qui sermones populi coercerent. id praecipuum alimentum famae erat.
97 Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispaniis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde Legati provinciaeque cunctabantur: Hordeonius Flaccus, suspectis iam Batavis, anxius proprio

Novies millies] HS. respondent 180,000,000, libr. Franc.

bello, Vectius Bolanus, nunquam satis quieta Bri-
tannia: et uterque ambigui. neque ex Hispaniis
properabatur, nullo tum ibi Consulari. trium legio-
num Legati, pares iure, et, prosperis Vitellii re-
bus, certaturi ad obsequium, adversam eius fortu-
nam ex aequo detrectabant. In Africa legio co-
hortesque, delectae a Clodio Macro, mox a Galba
dimissae, rursus iussu Vitellii militiam cepere. simul
cetera iuventus dabat impigre nomina. quippe in-
tegrum illic ac favorabilem Proconsulatum Vitellius,
famosum invisumque, Vespasianus egerat: perinde
socii de Imperio utriusque coniectabant. sed expe-
rimentum contra fuit. Ac primo Valerius Festus, 98
Legatus, studia provincialium cum fide iuvit. mox
nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, oc-
cultis nuntiis Vespasianum, fovens, et haec illave
defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum lit-
teris edictisque Vespasiani, per Raetiam et Gallias,
militum et Centurionum quidam, ad Vitellium mis-
si, necantur: plures fefellere, fide amicorum, aut
suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus nosce-
bantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota: pri-
mum socordia Vitellii; deinde Pannonicae Alpes,
praesidiis insessae, nuntios retinebant. mare quo-
que Etesiarum flatu in Orientem navigantibus secun-
dum, inde adversum erat. Tandem, irruptione 99
hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cae-
cinam et Valentem expedire ad bellum iubet. prae-
missus Caecina: Valentem, e gravi corporis morbo
tum primum adsurgentem, infirmitas tardabat. Lon-
ge alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus
species: non vigor corporibus, non ardor animis:

lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: inpatiens solis, pulveris, tempestatum: quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Accedebat huc Caecinae ambitio vetus, torpor recens, nimia fortunae indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditantis, infringere exercitus virtutem, inter artes erat. Credidere plerique, Flavii Sabini consiliis concussam Caecinae mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, *rata apud Vespasianum fore pacta transitionis.* simul odiorum invidiaeque erga Fabium Valentem admonebatur, *ut inpar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum Principem pararet.*

100 Caecina complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam praemisit. mox vexilla quartae, decimae et sextaedecimae legionum; dein quinta et duoetvicesima secutae: postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessere, cum vexillariis trium Britannicarum legionum et electis auxiliis. Profecto Caecina, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, *ut in itinere opperiretur; si sibi cum Caecina convenisse:* qui praesens, eoque validior, *inmutatum id consilium* finxit, *ut ingruenti bello tota mole occurreretur. Ita accelerare* legiones *Cremonam*, pars *Hostiliam petere* iussae: ipse Ravennam devertit, praetexto classem adloquendi. mox Patavii secretum componendae proditionis quaesitum. Namque Lucilius Bassus, post praefecturam alae, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio praepositus, quod non statim Praefecturam Praetorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur. nec sciri po-

test, traxeritne Caecinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sunt) eadem illos pravitas inpulerit. Scriptores temporum, qui, potiente rerum Fla- 101
via domo, monumenta belli huiusce composuerunt, *curam pacis et amorem Reipublicae* conruptas in adulationem *caussas*, tradidere. Nobis, super insitam levitatem, et, prodito Galba, vilem mox fidem, aemulatione etiam invidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum videtur. Caecina, legiones adsecutus, Centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiae.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER TERTIVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Flavianis de ratione belli deliberantibus moram alii,* 2. *festinationem Antonius primus suadet* 3. *et obtinet.* 4. *Proxima Corn. Fusci auctoritas.* 5. *Principes Sarmatarum Iazygum in commilitium adsciti. Sido et Italicus Suevorum Reges tracti in partes.* 6. 7. *Antonio, Italiam invadenti, comes est Arrius Varus. Multas urbes occupant.* 8. *Verona fit belli sedes. Moras frustra aut sero nectunt Vespasianus et Mucianus.* 9. *Interim Duces mutuis epistolis bellum gerunt.* 10. *T. Ampius Flavianus, militi suspectus, ab Antonio servatur.* 11. *Hic alteram quoque seditionem, odio Aponii Saturnini ortam, comprimit,* 12. *Lucilius Bassus, et* 13. 14. *Caecina, a Vitellio deficientes, a militibus suis coniiciuntur in vincula.* 15. *Discordes Vitellianos ad Bedriacum adgredi statuit Antonius.* 16. *Aviditate navandae operae Arrius Varus rem in discrimen adducit;* 17. *eam Antonius constantia et virtute restituit,* 18. *victoria potitur.* 19. *Vespasiani, ea freti, Cremonam expugnare deposcunt.* 20. *Inconsultum eorum ardorum frustra retinet Antonius.* 21. *Sed adventantis hostis terror obstructas mentes consiliis Ducis aperit.* 22—25. *Proelium atrox, anceps. Antonius egregii Ducis munia implet, victoriam aufert.* 26—33. *Cremona obsessa, capta, cremata.* 34. *postea restituta.* 35. *Victae legiones dispersae.*

36. *Vitellius luxu torpet.* 37. *In urbem revectus Caecinam condemnat; ei Rosium Regulum in unum diem Consulem sufficit.* 38, 39. *Iunius Blaesus fraude L. Vitellii veneno tollitur.* 40. 41. *Fabius Valens libidine et cunctatione Vitellianorum res subruit, et,* 42. *Flavianis Italiam occupantibus,* 43. *ad Stoechadas delatus, capitur.* 44. *Hispaniae, Galliae, Britannia, cuncta ad Vespasiani opes conversa.* 45. *Turbat tamen Britanniam Venutius. ibi varia sorte pugnatum.* 46. *Turbata quoque Germania. Mota et Dacorum gens, a Muciano ex Oriente reduce, repressa.* 47. 48. *Anicetus Polemonis libertus, Pontum infestans, capitur. Vespasianus Alexandriam pergit, ut urbem fame urgeat.* 49. *Antonius, post Cremonam superbior,* 50. *partem copiarum Veronae relinquit, partem in Vitellianos expedit.* 51. *Nefarium facinus militis, ob occisum a se fratrem praemium petentis.* 52. *Festinationem Antonii apud Vespasianum criminatur Mucianus.* 53. *Is iactantius quam ad Principem litteras componit, Mucianum insectatus. Inde graves Ducum simultates.*

54. *Vitellius stulta dissimulatione cladis ad Cremonam remedia malorum differt. Notabilis constantia Iulii Agrestis.* 55. *Vitellius, ut e somno excitus, Apenninum obsideri iubet; honores largitur; in castra venit.* 56. *Prodigia. Praecipuum ipse Vitellius ostentum, ignarus militiae, inprovidus consilii, Romam revertit, perculsus defectione Misenensis classis.* 57. *Puteolani Vespasiano; Capua Vitellio favet. Cl. Iulianus in partes Vespasiani transit, qui Tarracinam occupat.* 58. *Vitellius fratrem Lucium bello per Campaniam opponit. Ipse Romae ex plebe et servitiis exercitum conradit, qui brevi dilabitur.* 59. *Flaviani Apenninum transeunt; ad eos Cerialis, Vitellii custodias elapsus, venit et inter Duces adsumitur.* 60. *Pugnae avidos milites aegre cohibet Antonius.* 61. *Iam crebra fiunt ad Vespasianum transfugia. Priscus et Alphenus castra deserunt, ad Vitellium*

regressi. 62. 63. Caeso Valente, desperabundus miles sub signis vexillisque ad Vespasianum transit. Pax et salus offeruntur Vitellio, si se dedat.

64. Flavius Sabinus, urbis Praefectus, frustra incitatur ad arma; 65. pacis amans, de pace agit cum Vitellio, 66. cedere parato, ni sui reniterentur. 67. 68. Hi, pullo amictu palatio degressum, et pro concione cedere se Imperio testantem, eo redire cogunt. 69. Interim Sabinus Rempublicam susceperat, eique aderant Romani omnis ordinis, frementibus Germanicis cohortibus. Modicum proelium, Vespasianis prosperum. Sabinus capitolium occupat, quod. 70. Corn. Martiale frustra ad Vitellium misso, 71. Vitelliani oppugnant, incendunt. 72. De prioribus capitolii fatis digressio. 73. Vitelliani cuncta sanguine, ferro, flammis miscent. Flavium Sabinum et Atticum Consulem capiunt. 74. Domitianus Sacricolae habitu delitescit. Sabinus, invito Vitellio, trucidatur. 75. Sabini laudes. Atticus servatur.

76. 77. Tarracina a L. Vitellio obsessa et capta. Iulianus iugulatur. Triariae inmodestia. 78. Flaviani, incertum Antonii, an Muciani culpa cunctantes, obsessi capitolii fama exciti, 79. ad urbem properant. Ibi equestre proelium, Ceriali adversum. 80. 81. Vitellius legatos et Vestales virgines pro pace aut induciis mittit, nec obtinet. 82. Flaviani tripartito agmine urbi propinquant. Varia ibi fortuna pugnatur. 83. Foeda lascivientis urbis facies, spectatore populo et plausu diversas partes fovente. 84. Castra Praetoria expugnantur. 85. Vitellius, e pudenda latebra protractus et contumeliis adfectus, ad gemonias propellitur. 86. Vita Vitellii moresque. Domitianus Caesar consalutatur. Gesta uno eodemque anno.

MELIORE fato fideque partium Flavianarum Duces 1
consilia belli tractabant. Petovionem in hiberna

tertiaedecimae legionis convenerant. illic agitavere, 'placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo 'vires universae consurgerent; an ire cominus et 'certare pro Italia constantius foret.' Quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, 'Germanicarum legionum vim famamque' extollebant, 'et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus 'robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper 'legionum; et, quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed, insessis interim 'Alpibus, venturum cum copiis Orientis Mucianum. 'Superesse Vespasiano mare, classes, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. 'Ita salubri mora novas vires adfore, et praesenti-
2 'bus nihil periturum.' Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) 'festinationem ipsis 'utilem, Vitellio exitiosam,' disseruit. 'plus socordiae, quam fiduciae, accessisse victoribus. neque 'enim in procinctu et castris habitos: per omnia 'Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quanto ferocius ante se egerint, tanto 'cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque ac theatris et amoenitate urbis emollitos, aut 'valetudinibus fessos. Sed, addito spatio, rediturum 'et his robur meditatione belli. nec procul Germaniam, unde vires: Britanniam freto dirimi: iuxta 'Gallias Hispaniasque; utrimque viros, equos, tributa: ipsamque Italiam et opes urbis: ac, si inferre 'arma ultro velint, duas classes, vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura?

Pannoniae Alpes] Dictae quoque Juliae.
Duas Classes] Ravennatem et Misenensem, Vid. Annal. *IV. 5.*

'quid tractum in aestatem aliam bellum? unde interim pecuniam et commeatus? Quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicae legiones, deceptae magis, quam victae, resurgere in ultionem properent: Moesici exercitus integras vires adtulerint. Si numerus militum potius, quam legionum, putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum: et profuisse disciplinae ipsum pudorem. Equites vero ne tum quidem victos; sed, quamquam rebus adversis, disiectam Vitellii aciem. Duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupere hostem: nunc sexdecim alarum coniuncta signa, pulsu sonituque, et nube ipsa, operient ac superfundent oblitos proeliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete: mihi expeditae cohortes sufficient. Iam reseratam Italiam, inpulsas Vitellii res audietis. iuvabit sequi et vestigiis vincentis insistere.' Haec atque talia, flagrans 3
oculis, truci voce, quo latius audiretur, (etenim se Centuriones et quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret, vulgus et ceteri, *unum virum Ducemque*, spreta *aliorum segnitia*, laudibus ferrent. Hanc sui famam ea statim concione commoverat, qua, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset; aperte descendisse in caussam videbatur: eoque gratior militibus erat, culpae vel gloriae socius. Proxi- 4
ma Cornelii Fusci Procuratoris auctoritas. is quoque, inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. Titus Ampius Flavia-

nus, natura ac senecta cunctator, suspiciones militum inritabat, tamquam adfinitatis cum Vitellio meminisset: idemque, quod, coeptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiae locum quaesisse credebatur. Nam Flavianum, omissa Pannonia, ingressum Italiam, et discrimini exemptum, rerum novarum cupido Legati nomen resumere, et misceri civilibus armis, inpulerat: suadente Cornelio Fusco; non, quia industria Flaviani egebat, sed ut Consulare nomen surgentibus cum maxime parti-
5 bus honesta specie praetenderetur. Ceterum, ut transmittere in Italiam inpune et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, *cum exercitu Moesico celeraret.* Ac, ne inermes provinciae barbaris nationibus exponerentur, Principes Sarmatarum Jazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti. *plebem* quoque, *et vim equitum,* qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut, maiore ex diverso mercede, ius fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, Reges Suevorum, quis vetus obsequium erga Romanos, et gens fidei commissae patientior. posita in latus auxilia, infesta Raetia, cui Portius Septiminus Procurator erat, incorruptae erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix, cum ala Auriana et octo cohortibus ac Noricorum iuventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Rhetos Noricosque interfluit, missus. nec, his aut illis proelium tentantibus, fortuna partium alibi
6 transacta. Antonio, vexillarios e cohortibus et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello: quam glo-

riam et Dux Corbulo et prosperae in Armenia res
addiderant. Idem, *secretis apud Neronem rumoribus*,
ferebatur, *Corbulonis virtutes criminatus*. unde, in-
fami gratia primum pilum adepto, laeta ad prae-
sens male parta, mox in perniciem vertere. Sed
Primus ac Varus, occupantes Aquileiae proxima
quaeque, et Opitergii et Altini laetis animis accipi-
untur. relictum Altini praesidium adversus classem
Ravennatem, nondum defectione eius audita. inde
Patavium et Ateste partibus adiunxere. illic cogni-
tum, 'tris Vitellianas cohortes et alam, cui Sebo-
'sianae nomen, ad Forum Allieni, ponte iuncto,
'consedisse.' placuit occasio invadendi incuriosos:
nam id quoque nuntiabatur. luce prima, inermos ple-
rosque oppressere. Praedictum, "ut, paucis inter-
'fectis, ceteros pavore ad mutandam fidem coge-
'rent.' et fuere, qui se statim dederent. plures, ab-
rupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt. Vul- 7
gata victoria, post principia belli secundum Flavia-
nos, duae legiones, septima Galbiana, tertiadecima
Gemina, cum Vedio Aquila, Legato, Patavium
alacres veniunt. ibi pauci dies ad requiem sumpti:
et Minucius Iustus, Praefectus castrorum legionis
septimae, quia adductius, quam civili bello, imperi-
tabat, subtractus militum irae, ad Vespasianum mis-
sus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriae, in
maius accipitur, postquam 'Galbae imagines, dis-
'cordia temporum subversas, in omnibus municipiis
'recoli' iussit Antonius: decorum pro caussa ratus,
si placere Galbae Principatus et partes revirescere
crederentur. Quaesitum inde, *quae sedes bello legere-
tur?* 'Verona potior' visa, 'patentibus circum cam- 8

'pis ad pugnam equestrem,' qua praevalebant: simul,
'coloniam copiis validam auferre Vitellio, in rem
'famamque' videbatur. Possessa ipso transitu Vi-
cetia: quod per se parum (etenim modicae munici-
pio vires) magni momenti locum obtinuit, reputan-
tibus, 'illic Caecinam genitum, et patriam hostium
'Duci ereptam.' In Veronensibus pretium fuit: ex-
emplo opibusque partes iuvere. Et interiectus exerci-
tus per Raetiam Iuliasque Alpes; ac, ne pervium
illa Germanicis exercitibus foret, obsepserat. quae
ignara Vespasiano, aut vetita: quippe 'Aquileiae
'sisti bellum exspectarique Mucianum' iubebat,
adiiciebatque imperio consilium, 'quando Aegyptus,
'claustra annonae, vectigalia opulentissimarum pro-
'vinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum
'egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi.'
Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, *incruen-
tam et sine luctu victoriam*, et alia huiuscemodi prae-
texendo; sed gloriae avidus, atque omne belli decus
sibi retinens. Ceterum ex distantibus terrarum spa-
9 tiis, consilia post res adferebantur. Igitur repentino
incursu Antonius stationes hostium irrumpit, ten-
tatisque levi proelio animis, ex aequo discessum.
Mox Caecina inter Hostiliam, vicum Veronensium
et paludes Tartari fluminis, castra permuniit; tutus
loco, cum terga flumine, latera obiectu paludis tege-
rentur. quod si adfuisset fides, aut opprimi univer-
sis Vitellianorum viribus duae legiones, nondum
coniuncto Moesico exercitu, potuere, aut retro actae,
deserta Italia, turpem fugam conscivissent. Sed
Caecina, per varias moras, prima hostibus prodidit
tempora belli, dum, quos armis pellere promptum

erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiae firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septima Claudiana advenit. legioni Tribunus Vipstanus Messalla praeerat, claris maioribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas adtulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Caecina, *temeritatem victa arma tractantium* incusans. simul *virtus Germanici exercitus* laudibus adtollebatur; Vitellii modica et vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia. nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium Duces, omissa prioris fortunae defensione, pro Vespasiano magnifice, pro caussa fidenter, de exercitu securi, in Vitellium ut inimici, praesumpsere: facta Tribunis Centurionibusque *retinendi, quae Vitellius indulsisset*, spe. atque ipsum Caecinam non obscure ad transitionem hortabantur. Recitatae pro concione epistolae addidere fiduciam, quod submisse Caecina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum Duces contemptim, tamquam insultantes Vitellio, scripsissent. Adventu deinde 10
duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo Veronam circumdare placuit.

Vipsanius Messala] Est iste ipse, cui partes sermonis praecipuae tribuuntur in libello De caussis corruptae eloquentiae. Amicum Tacito fuisse, ex elogiis his satis constat. *Lips.*

Praesumpsere] i. e. ausi sunt opinari, scribere de Vitellio contumeliose ante victoriam, antequam de exitu belli constaret, cuius scilicet erant securi. Non enim *praesumere* est simpliciter opinari, ut putat Ryckius, sed habet significationem fiduciae, arrogantiae alieno tempore, sive ante tempus. Sic ap. Quintil. 11, 1, 27. *praesumere partes iudicis* est, arrogare tibi hoc, ut iudices de caussa ante, quam iudices sententiam dixerint: item in aliis locis.

Forte Galbianae legioni in adversa fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecere. Rapiuntur arma, et, ut proditionis ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed iam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: 'propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi' clamitabant. Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius, cum loqui coeptaret: fremitu et clamore ceteros adspernantur: uni Antonio apertae militum aures. namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes et auctoritas. Vbi crudescere seditio, et a conviciis et probris ad tela et manus transibant, *iniici catenas* Flaviano iubet. Sensit ludibrium miles, disiectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, *aut militum se manibus aut suis, moriturum* obtestans: ut quemque notum et aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. mox conversus ad signa, et bellorum Deos, 'hostium potius exercitibus illum furorem, 'illam discordiam iniicerent,' orabat: donec fatisceret seditio, et, extremo iam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eadem nocte Flavianus, obviis Vespasiani litteris, discrimini exemp-
11 tus est. Legiones, velut tabe infectae, Aponium Saturninum, Moesici exercitus Legatum, eo atrocius

adgrediuntur, quod non, ut prius, labore et opere fessae, sed medio diei exarserant: vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Vt olim virtutis modestiaeque, tunc procacitatis et petulantiae, certamen erat, ne minus violenter Aponium, quam Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Moesicae legiones, *adiutam a se Pannonicorum ultionem*, referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt. nec tam Primus et Aponianus et Messalla, quamquam omni modo nisi, eripuere Saturninum, quam obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium forte balnearum fornacibus abditus. mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu Consularium uni Antonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus conlegis, et obversis militum studiis. nec deerant, qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii coeptam, ut solus bello frueretur. Ne in Vitellii quidem partibus quietae men- 12
tes, exitiosiore discordia, non suspicionibus vulgi, sed perfidia Ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis Praefectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatae Pannoniique erant, quae provinciae Vespasiano tenebantur, partibus eius adgregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu, quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt, et paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Luci-

liae auctorem se palam praebet. classis Cornelium Fuscum Praefectum sibi destinat, qui propere adcucurrit. Bassus, honorata custodia, Liburnicis navibus Hadriam pervectus, a Praefecto alae Mennio Rufino, praesidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Caesaris liber-
13 ti. is quoque inter Duces habebatur. At Caecina, defectione classis vulgata, primores Centurionum et paucos militum, ceteris per militiae munera dispersis, secretiora castrorum adfectans, in principia vocat. Ibi 'Vespasiani virtutem viresque partium' extollit: 'transfugisse classem: in arcto commeatum: adversus Gallias Hispaniasque: nihil in urbe fidum:' atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceteros, re nova adtonitos, in verba Vespasiani adigit. simul Vitellii imagines dereptae, et missi, qui Antonio nuntiarent. Sed, ubi totis castris in fama proditio, recurrens in principia miles, praescriptum Vespasiani nomen, proiectas Vitellii effigies adspexit, vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt: 'Huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine proelio, sine vulnere, vinctas manus et capta traderent arma? (Quas enim ex diverso legiones? nempe victas. et abesse unicum Othoniani exercitus robur, primanos quartadecimanosque: quos tamen, iisdem illis campis, fuderint straverintque) ut armatorum millia, velut grex venalium, exsuli Antonio donum darentur. Octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. Id Basso, id Caecinae visum: postquam domos, hortos, opes, Principi abstulerint, etiam Principi auferri militem. integros incruen-

'tosque, Flavianis quoque partibus viles, militi-
'bus quid dicturos, reposcentibus aut prospera,
'aut adversa?' Haec singuli, haec universi, 14
ut quemque dolor inpulerat, vociferantes, initio
a quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus,
vincla Caecinae iniiciunt: Fabium Fabullum, quin-
tae legionis Legatum, et Cassium Longum, Praefec-
tum castrorum, Duces deligunt: forte oblatos trium
Liburnicarum milites, ignaros et insontes, trucidant:
relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde
Cremonam pergunt, ut legionibus, primae Italicae
et unietvicesimae Rapaci, iungerentur, quas Caeci-
na ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum
praemiserat. Vbi haec comperta Antonio, discor- 15
des animis, discretos viribus hostium exercitus ad-
gredi statuit, antequam Ducibus auctoritas, militi
obsequium, et iunctis legionibus fiducia rediret. nam-
que Fabium Valentem, profectum ab urbe, accelera-
turumque, cognita Caecinae proditione, coniectabat.
et fidus Vitellio Fabius, nec militiae ignarus. Si-
mul ingens Germanorum vis per Raetiam timeba-
tur: et ex Britannia, Galliaque et Hispania, auxilia
Vitellius acciverat, inmensam belli luem, ni An-
tonius, id ipsum metuens, festinato proelio victo-
riam praecepisset. Vniverso cum exercitu, secun-
dis a Verona castris, Bedriacum venit. postero
die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares
cohortes in Cremonensem agrum missae, ut, spe-
cie parandarum copiarum, civili praeda miles in-
bueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad
octavum a Bedriaco progressus, quo licentius po-
pularentur. exploratores (ut mos est) longius cu-

16 rabant. Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques, 'adventare hostes, praegredi paucos, mo- 'tum fremitumque late audiri,' nuntiavit. Dum Antonius, 'quidnam agendum,' consultat, aviditate navandae operae Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, inpulitque Vitellianos, modica caede: nam, plurium adcursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugae ultimus erat. nec sponte Antonii properatum, et fore, quae acciderant, rebatur. Hortatus suos, 'ut 'magno animo capesserent pugnam,' diductis in latera turmis, vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque eius reciperet: iussae armari legiones: datum per agros signum, ut, qua cuique proximum, omissa praeda, proelio occurrerent. Pavidus interim Varus, turbae suorum miscetur, intulitque formidinem. pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.

17 Nullum, in illa trepidatione, Antonius constantis Ducis, aut fortissimi militis, officium omisit. occursare paventibus; retinere cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes; consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eo postremo ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hasta transverberaret. mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore haud plures, quam centum equites, restitere. Iuvit locus, arctiore illic via, et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, et praecipitibus ripis, fugam inpediebat. ea necessitas, seu fortuna, lapsas iam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus excipiunt Vitellianos teme-

re effusos. atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere. et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriae se miscebant. Ad 18
quartum a Cremona lapidem fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicae, laeto inter initia equitum suorum proelio, illuc usque provecta. Sed, ubi Fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque adgredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum. Forte victi, haud perinde rebus prosperis Ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat et Vipstanus Messalla, Tribunus, cum Moesicis auxiliaribus adsequitur, quos militiae legionariis, quamquam raptim ductos, aequabant. Ita mixtus eques pedesque rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium moenia, quanto plus spei ad effugium, tanto minorem ad resistendum animum, dabant. Nec Antonius ultra institit, memor labo- 19
ris ac vulnerum, quibus tam anceps proelii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictave-

Atque illi] Id est, *statim* illi consternantur. Sic *Atque* in Virgilii Georg. I. 201. ut. J. F. Gronovio recte observatum:

Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit; si brachia forte remisit,
Atque *illum in praeceps prono rapit alveus amni.*

Laxare ordines] Ut turbatos reciperent.

Forte victi] Rodolphus *victuri*. Mentem video: et tamen subvereor, ut parum plena ista, et huic narrationi quaedam desint. *Lips.* *Victuri* est in MS. Agricolae, placetque Acidalio et Ryckio, sed ut *forte victuri* iungatur praecedentibus. Freinshemius malebat *forte acti*, i. e. temere et sine consilio et imperio: quod non displicet. Nondum sane victi erant, sed nutabant tantum. *Ern.*

rat. Inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. Vtque cumulos super et recentia caede vestigia incessere, quasi debellatum foret, 'pergere Cremonam, et victos in deditionem accipere, aut expugnare,' deposcunt. Haec in medio, pulchra dictu. Illa sibi quisque 'Posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem audaciae per tenebras irrumpentibus, et maiorem rapiendi licentiam. quod si lucem opperiantur, iam pacem, iam preces et, pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam, inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu Praefectorum Legatorumque fore. Expugnatae urbis praedam ad militem, deditae ad Duces, pertinere.' Spernuntur Centuriones Tribunique, ac, ne vox cuiusquam audiatur, quatiunt arma, rup-
20 turi imperium, ni ducantur. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi adspectu et auctoritate silentium fecerat: 'non se decus, neque pretium eripere tam bene meritis,' adfirmabat; 'sed divisa inter exercitum Ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; Duces providendo, consultando, cunctatione saepius, quam temeritate, prodesse. Vt pro virili portione, armis ac manu, victoriam iuverit, ratione et consilio, propriis Ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, quae occurrant: noctem et ignotae situm urbis, intus hostes et cuncta insidiis opportuna. non, si pateant portae, nisi explorato, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis aequus locus, quanta altitudo moenium? tormentisne et telis, an operibus et vineis, adgredienda urbs foret?' Mox conversus ad singulos, 'num

'secures, dolabrasque et cetera expugnandis urbibus,
'secum adtulissent?' rogitabat. Et, cum abnuerent,
'gladiisne,' inquit, 'et pilis perfringere ac subruere
'muros ullae manus possunt? Si aggerem struere,
'si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus
'inprovidum, inriti stabimus, altitudinem turrium,
'et aliena munimenta mirantes? Quin potius mora
'noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim
'victoriamque nobiscum ferimus?' Simul lixas ca-
lonesque, cum recentissimis equitum, Bedriacum
mittit, copias, ceteraque usui adlaturos. Id vero 21
aegre tolerante milite, prope seditionem ventum,
cum progressi equites sub ipsa moenia, vagos ex
Cremonensibus corripiunt. quorum indicio noscitur:
'sex Vitellianas legiones omnemque exercitum, qui
'Hostiliae egerat, eo ipso die triginta millia passuum
'emensum, comperta suorum clade, in proelium ac-
'cingi ac iam adfore.' Is terror obstructas mentes con-
siliis Ducis aperuit. Sistere tertiam decimam legio-
nem, in ipso viae Postumiae aggere, iubet, cui iuncta
a laevo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein
septima Claudiana, agresti fossa (ita locus erat)
praemunita; dextro, octava per apertum limitem,
mox tertia, densis arbustis intersepta. hic aquilarum
signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut
fors tulerat: Praetorianum vexillum proximum ter-
tianis; cohortes auxiliorum in cornibus; latera ac
terga equite circumdata: Sido atque Italicus, Sue-
vi, cum delectis popularium, primori in acie ver-
sabantur. At Vitellianus exercitus, qui adquiescere 22
Cremonae, et, reciperatis cibo somnoque viribus,
confectum algore atque inedia hostem, postera die

profligare ac proruere ratio fuit: indigus rectoris,
inops consilii, tertia ferme noctis hora, paratis iam
dispositisque Flavianis inpingitur. Ordinem agmi-
nis, disiecti per iram ac tenebras, adseverare non
ausim: quamquam alii tradiderint, 'quartam Mace-
'donicam dextro suorum cornu: quintam, et quintam-
'decimam, cum vexillis nonae secundaeque et vicesi-
'mae Britannicarum legionum, mediam aciem; sex-
'tadecimanos duoetvicesimanosque et primanos lae-
'vum cornu complesse.' Rapaces atque Italici omni-
bus se manipulis miscuerant. Eques auxiliaque sibi
ipsi locum legere. Proelium tota nocte varium, an-
ceps, atrox; his, rursus illis, exitiabile. Nihil animus,
aut manus, ne oculi quidem provisu iuvabant. eadem
utraque acie arma: crebris interrogationibus notum
pugnae signum: permixta vexilla, ut quisque globus,
capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Vrgeba-
tur maxime septima legio, nuper a Galba conscrip-
ta. Occisi sex primorum ordinum Centuriones:
abrepta quaedam signa: ipsam aquilam Atilius Ve-
rus, primipili Centurio, multa cum hostium strage,
et ad extremum moriens, servaverat.
23 Sustinuit
labantem aciem Antonius, accitis Praetorianis. qui,
ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pellun-
tur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viae
contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuteren-
tur, dispersa primo et arbustis, sine hostium noxa,
inlisa. Magnitudine eximia quintaedecimae legionis

Notum pugnae signum] i. e. tessera, ut supra dictum. *Ern.*

Primipili Centurio] Nam in eius Centurionis custodia aquila. Ego de Milit. Rom. II, 8. *Lips.* Hoc quoque loco utitur Fabrettus ad Col. Trai. c. VII, p. 188. ut probabile reddat, Primipilares Centuriones fuisse eosdem Aquiliferos. *Ern.* Cf. Vegetium. II, 8.

balista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat. lateque cladem intulissent, ni duo milites, praeclarum facinus ausi, adreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent: statim confossi sunt, eoque intercidere nomina: de facto haut ambigitur. Neutro inclinaverat fortuna, donec adulta nocte, luna surgens ostenderet acies falleretque. Sed Flavianis aequior a tergo: hinc maiores equorum virorumque umbrae, et falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant: Vitelliani adverso lumine conlucentes, velut ex occulto iaculantibus, incauti offerebantur. Igitur Antonius, 24
ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, 'cur rursum sumpsissent arma?' Pannonicas legiones interrogabat: 'illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiae, 'ubi reciperare gloriam possent.' Tum ad Moesicos conversus, 'principes auctoresque belli' ciebat: 'frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si 'manus eorum oculosque non tolerarent.' Haec, ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut 'sub M. Antonio Parthos, sub 'Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulisent.' Mox, infensius Praetorianis: 'Vos,' inquit, 'nisi 'vincitis, pagani, quis alius Imperator, quae castra 'alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et 'mors victis. nam ignominiam consumpsistis.' Vndique clamor: et orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani salutavere. Vagus inde, an consilio 25

Scutis] Scutis Vitellianorum, ut hostem fallerent.

Ducis subditus rumor, 'advenisse Mucianum; exer-'citus invicem salutasse.' gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti; rariore iam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque inpetus vel pavor contraheret, diduceretve. Postquam inpulsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat. laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, inpedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viae sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eo notabilior caedes fuit, quia filius patrem interfecit. rem nominaque, auctore Vipstano Messalla, tradam. Iulius Mansuetus, ex Hispania, Rapaci legioni additus, inpubem filium domi liquerat. is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exanguem amplexus, voce flebili precabatur 'piatos 'patris Manes, neve se ut parricidam aversaren-'tur: publicum id facinus; et unum militem quo-'tam civilium armorum partem?' simul adtollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertere proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum et questus et saevissimi belli exsecratio. nec eo segnius propinquos, adfines, fratres trucidatos spoliant: factum esse scelus loquuntur faciuntque.

26 Vt Cremonam venere, novum inmensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles moenibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumiecerat: eaque munimenta rursus auxerat. quorum adspectu haesere victores, incertis Ducibus, quid iuberent. incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque

exercitu, arduum, et, nullo iuxta subsidio, anceps. sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur. munire castra? id quoque, propinquis hostibus, formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subita eruptione turbarent. quae super cuncta terrebat ipsorum miles, periculi quam morae patientior. quippe ingrata, quae tuta, ex temeritate spes: omnisque caedes et vulnera et sanguis aviditate praedae pensabantur. Huc inclinavit Antonius, *cingique val-* 27
lum corona iussit. primo sagittis saxisque eminus certabant, maiore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur. mox vallum portasque legionibus adtribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viae tertiani septimanique sumpsere: dexteriora valli octava ac septima Claudiana: tertiadecimanos ad Brixianam portam inpetus tulit. Paullum inde morae, dum e proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant. tum, elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. Romanae utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur: donec, soluta compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent multa cum strage. Incesserat cunctatio, ni Duces fesso militi, et vel- 28
ut inritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrassent. Hormine ad ingenium, ut Messalla tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim: nisi, quod neque Antonius, neque Hormus, a fama vitaque sua,

quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non iam
sanguis, neque vulnera morabantur, quin subrue-
rent vallum, quaterentque portas; innixi humeris
et super iteratam testudinem scandentes, prensarent
hostium tela brachiaque. integri cum sauciis, semi-
neces cum exspirantibus, volvuntur, varia pereun-
29 tium forma et omni imagine mortium. Acerrimum
septimae tertiaeque legionum certamen. et Dux An-
tonius, cum delectis auxiliaribus, eodem incubue-
rat. Obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani ne-
quirent, et superiacta tela testudine laberentur; ip-
sam postremo balistam in subeuntes propulere. quae,
ut ad praesens disiecit obruitque, quos inciderat, ita
pinnas ac summa valli ruina sua traxit. simul iuncta
turris ictibus saxorum cessit. qua septimani dum ni-
tuntur cuneis, tertianus securibus gladiisque portam
perfregit. Primum inrupisse C. Volusium, tertiae
legionis militem, inter omnes auctores constat. is
in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, con-
spicuus manu ac voce *capta castra* conclamavit. ce-
teri, trepidis iam Vitellianis, seque e vallo praeci-
pitantibus, perrupere. completur caede, quantum
30 inter castra murosque vacui fuit. At rursus nova
laborum facies: ardua urbis moenia, saxeae turres,
ferrati portarum obices, vibrans tela miles, fre-
quens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis
populus, magna pars Italiae, stato in eosdem dies
mercatu congregata: quod defensoribus auxilium
ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob
praedam, erat. *Rapi ignes* Antonius, *inferique
amoenissimis extra urbem aedificiis* iubet; si damno
rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem *tra-*

herentur. propinqua muris tecta, et altitudinem moenium egressa, fortissimo quoque militum complet: illi trabibus tegulisque et facibus propugnatores deturbant. Iam legiones in testudinem glome- 31
rabantur, et alii tela saxaque incutiebant, cum languescere paullatim Vitellianorum animi. Vt quis ordine anteibat, cedere fortunae: ne, Cremona quoque excisa, nulla ultra venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in Tribunos Centurionesque, ubi pretium caedis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors et ignobilitate tutior, praestabat. vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent. Primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur. catenas Caecinae (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, *ut caussae suae deprecator adsistat*. adspernantem tumentemque lacrymis fatigant (extremum malorum) tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes. mox velamenta et infulas pro muris ostentant. Cum Antonius *inhiberi tela* iussisset, signa aquilasque extulere: moestum inermium agmen, deiectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, et primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox, ut praeberi ora contumeliis, et, posita omni ferocia, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bedriaci victoriae temperassent. Sed, ubi Caecina, praetexta lictoribusque insignis, dimota turba, Consul incessit, exarsere victores: *superbiam, saevitiamque* (adeo invisa scelera sunt) etiam *perfi-*

Nomen atque imagines] Nomen eius in signis. Mos enim ille, ut Imperatoris sui nomen tum vexillis inscriberent, tum scutis. Quod etiam in libera Rep. video factitatum. *Lips.*

diam, obiectabant. Obstitit Antonius, datisque de-
32 fensoribus, ad Vespasianum dimisit. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur. nec procul caede aberant, cum precibus Ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnifice victores, victos clementer: de Cremona in neutrum. Exercitus praeter insitam praedandi cupidinem, vetere odio, ad excidium Cremonensium incubuit. iuvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanae plebis ingenia, petulantibus iurgiis inluserant. Auxit invidiam editum illic a Caecina gladiatorum spectaculum: eademque rursus belli sedes: et praebiti in acie Vitellianis cibi: caesae quaedam feminae, studio partium ad proelium progressae. tempus quoque mercatûs, ditem alioqui coloniam, maiorum opum specie complebat. Ceteri Duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat. is balneas, abluendo cruori, propere petit. excepta vox est, cum teporem incusaret, *statim futurum, ut incalescerent.* Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tamquam *signum incendendae Cremonae dedis-*
33 *set,* quae iam flagrabat. Quadraginta armatorum millia inrupere, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac saevitiam corruptior. Non dignitas, non aetas protegebat, quo minus stupra caedibus, caedes stupris, miscerentur. Grandaevos senes, exacta aetate feminas, viles ad praedam, in ludibrium trahebant. Vbi adulta virgo, aut quis forma conspicuus, incidisset, vi manibusque rapien-

tium divulsus, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, maiore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia adspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas ubi praedam egesserant, in vacuas domos et inania templa per lasciviam iaculabantur: utque exercitu, vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversae cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam inlicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Cum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante moenia, loco, seu Numine defensum. Hic exitus Cre- 34
monae, anno ducentesimo octogesimo sexto, a primordio sui. Condita erat Ti. Sempronio et Cornelio Consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium, adolevit floruitque, bellis externis intacta; civilibus infelix. Antonius, pudore flagitii, crebescente invidia, edixit, *ne quis Cremonenses captivos detineret.* inritamque praedam militibus effecerat consensus Italiae, emptionem talium mancipiorum adspernantis. Occidi coepere, quod ubi enotuit, a propinquis adfinibusque occulte redemptabantur. mox rediit Cremonam reliquus populus. reposita fora, templaque, munificentia municipum: et Vespasianus hortabatur. Ceterum adfi- 35

' *Mephitis*] Dea tetri odoris, de qua Serv. ad Aen. VII, 84. *Ern.*

dere sepultae urbis ruinis, noxia tabo humus haud diu permisit. ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa, componunt. Et victae legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambigue agerent, per Illyricum dispersae. In Britanniam inde et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Iulium Calenum, Tribunum: in Germaniam Alpinum Montanum, Praefectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Aeduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. Simul transitus Alpium praesidiis occupati: suspecta Germania, tamquam in auxilium Vitellii accingeretur.

36 At Vitellius, profecto Caecina, cùm Fabium Valentem, paucis post diebus, ad bellum inpulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque, praeterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multo post de Caecina adfertur mixtus gaudio dolor: et descivisse, et ab exercitu vinctum. plus apud socordem animum laetitia, quam cura valuit. multá cum exsultatione in urbem revectus, frequenti concione, *pietatem militum* laudibus cumulat. 'P. Sabinum, Praetorii Praefectum, ob amicitiam Caecinae, vinciri' iubet, sub-
37 stituto in locum eius Alpheno Varo. Mox Senatum, composita in magnificentiam oratione, adlocutus, exquisitis Patrum adulationibus adtollitur. Initium atrocis in Caecinam sententiae a L. Vitellio

fractum. dein ceteri, composita indignatione, 'quod 'Consul Rempublicam, Dux Imperatorem, tantis 'opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidis-'set,' velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla in oratione cuiusquam erga Flavianos Duces obtrectatio. 'errorem inprudentiamque exercituum' culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum Consulatus diem (is enim, in locum Caecinae, supererat) magno cum inrisu tribuentis accipientisque, eblandiretur. pridie Kal. Novembris Rosius Regulus iniit, eiuravitque. Adnotabant periti, 'numquam antea, non abrogato Magistratu, neque 'lege lata, alium suffectum.' nam Consul uno die et ante fuerat Caninius Rebilus, C. Caesare Dictatore, cum belli civilis praemia festinarentur. Nota per 38 eos dies Iunii Blaesi mors, et famosa fuit: de qua sic accepimus. Gravi corporis morbo aeger Vitellius, Servilianis hortis, turrim vicino sitam conlucere, per noctem, crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti caussam, 'apud Caecinam Tuscum 'epulari multos, praecipuum honore Iunium Blaesum,' nuntiatur. cetera in maius, de 'adparatu et solutis 'in lasciviam animis.' nec defuere, qui ipsum Tuscum et alios, sed criminosius Blaesum, incusarent, 'quod, aegro Principe, laetos dies ageret.' Vbi asperatum Vitellium, et posse Blaesum perverti, satis patuit iis, qui Principum offensas acriter speculantur, datae L. Vitellio delationis partes. Ille infensus Blaeso, aemulatione prava, quod eum, omni dedecore maculosum egregia fama anteibat, cubiculum Imperatoris reserat, filium eius sinu complexus et ge-

nibus accidens. caussam confusionis quaerenti, 'non
'se proprio metu, nec sui anxium, sed pro fratre,
'pro liberis fratris, preces lacrimasque adtulisse.
'Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicae
'legiones, tot provinciae virtute ac fide, tantum deni-
'que terrarum ac maris immensis spatiis, arceat. In
'urbe ac sinu cavendum hostem, Iunios Antoniosque
'avos iactantem, qui se stirpe Imperatoria, comem
'ac magnificum militibus, ostentet. Versas illuc
'omnium mentes, dum Vitellius, amicorum inimi-
'corumque negligens, foveat aemulum, Principis
'labores e convivio prospectantem. Reddendam
'pro intempestiva laetitia moestam et funebrem
'noctem, qua sciat et sentiat, vivere Vitellium
'et imperare, et, si quid fato accidat, filium
39 'habere.' Trepidanti inter scelus metumque, ne
dilata Blaesi mors maturam perniciem, palam
iussa atrocem invidiam, ferret, placuit veneno gras-
sari. Addidit facinori fidem nobili gaudio, Blae-
sum visendo. quin et audita est saevissima Vitellii
vox, qua *se* (ipsa enim verba referam) *pavisse ocu-
los, spectata inimici morte*, iactavit. Blaeso, super
claritatem natalium et elegantiam morum, fidei ob-
stinatio fuit. Integris quoque rebus, a Caecina, et
primoribus partium, iam Vitellium adspernantibus,
ambitus, abnuere perseveravit: sanctus, inturbidus,
nullius repentini honoris, adeo non Principatus ad-
40 petens, parum effugerat, ne dignus crederetur. Fa-
bius interim Valens, multo ac molli concubinarum

Nobili gaudio] Nescio, an *notabili gaudio*. *Lips*. *Nobili*, noscibili, manifesto, ut apud Liv. XXXIX, 9. *nobile scortum*. Sic fere idem quod *notabili*.

spadonumque agmine, segnius quam ad bellum ince-
dens, 'proditam a Lucilio Basso Ravennatem clas-
'sem,' pernicibus nuntiis accepit. Et, si coeptum
iter properasset, nutantem Caecinam praevenire, aut,
ante discrimen pugnae, adsequi legiones potuisset.
Nec deerant, qui monerent, 'ut cum fidissimis per
'occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cre-
'monamve pergeret.' Aliis placebat, 'accitis ex
'urbe Praetoriis cohortibus valida manu perrumpere.'
Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultan-
do consumpsit. mox utrumque consilium adspernatus,
quod inter ancipitia deterrimum est, dum media
sequitur, nec ausus est satis, nec providit. Missis 41
ad Vitellium litteris, auxilium postulat. Venere
tres cohortes cum ala Britannica: neque ad fallendum
aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens
ne in tanto quidem discrimine infamia caruit, quo
minus rapere inlicitas voluptates, adulteriisque ac
stupris polluere hospitum domus, crederetur. aderant
vis et pecunia et ruentis fortunae novissima libido.
Adventu demum peditum equitumque pravitas con-
silii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva
manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram
fidem adtulerant. Pudor tamen et praesentis Ducis
reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud
avidos periculorum et dedecoris securos. Eo metu,
cohortes Ariminum praemittit, alam *tueri terga* iubet:
ipse, paucis, quos adversa non mutaverant, comitan-
tibus, flexit in Vmbriam, atque inde Etruriam: ubi,
cognito pugnae Cremonensis eventu, non ignavum,
et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut, adreptis
navibus, in quamcunque partem Narbonensis provin-

ciae egressus, Gallias et exercitus et Germaniae
42 gentes novumque bellum cieret. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu, et missis per proxima litorum Liburnicis, terra marique circumvenit. Occupantur plana Vmbriae et qua Picenus ager Adria adluitur. omnisque Italia, inter Vespasianum ac Vitellium, Apennini iugis dividebatur. Fabius Valens, e sinu Pisano, saevitia maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monoeci depellitur. haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum Procurator, fidus Vitellio, cuius sacramentum, cunctis circa hostilibus, nondum exuerat. Is Valentem comiter exceptum, *ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur*, monendo terruit: simul ceterorum fides metu infracta. namque circumiectas civitates Procurator Valerius Paullinus, strenuus militiae, et Vespasiano
43 ante fortunam amicus, in verba eius adegerat. Concitisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum sponte sumebant, Foroiuliensem coloniam, claustra maris, praesidio tuebatur: eo gravior auctor, quod Paullino patria Forum Iulii, et honos apud Praetorianos, quorum quondam Tribunus fuerat. Ipsique pagani, favore municipali et futurae potentiae spe, iuvare partes adnitebantur. quae ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbuere, Fabius Valens cum quatuor speculatoribus et tribus amicis, totidem Centurionibus, ad naves regreditur: Maturo, ceterisque remanere, et in verba

Regreditur mature: ceterisque] Priora lego: *regreditur. Maturo ceterisque.* Intellegit enim Marium Maturum Procuratorem Alpium, qui, discessu Valentis velut exsolutus, transiit in Flavianas partes. Posteriora recte olim (e Bud.) Rhenanus emendavit, (ut I, 59. Agr.

Vespasiani adigi, volentibus fuit. Ceterum, ut mare tutius Valenti, quam litora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis, quid vitaret, quam cui fideret, certus, adversa tempestate Stoechadas, Massiliensium insulas, adfertur. ibi eum missae a Paullino Liburnicae oppressere. Capto Valente, cuncta ad 44
victoris opes conversa, initio per Hispaniam a prima Adiutrice legione orto, quae, memoria Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliae cunctabantur. Et Britanniam, inclitus erga Vespasianum favor, quod illic secundae legioni a Claudio praepositus et bello clarus egerat, non sine motu adiunxit ceterarum, in quibus plerique Centuriones ac milites a Vitellio provecti, expertum iam Principem anxii mutabant. Ea discordia, et cre- 45
bris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venutio: qui, super insitam ferociam et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam Reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: et auxerat potentiam, postquam, capto per dolum Rege Caractaco,

18.) cum vulgo esset, *volentibus liberum fuit*, insititia voce: aut, ut in quibusdam, *auctor fuit*. Qui scilicet glossographi ignorarunt genus dicendi a fonte Graeco: quod peritum illum sagacemque Germanum non fugit. Ingenii enim et industriae laudem Rhenano libens do: et scio inter primores eum suae gentis. At carpsi olim liberius. Non ego, sed aetas. (etsi revera multa in Rhenani iudiciis, quae probet nemo iudex e selectis.) Nunc abiit ille fervor: et obtendere manum ad magnorum virorum culpas possim, quam diducere et explicare. Revera autem quantula haec sunt, de quibus litigamus? litterae, syllabae, voculae. Ridere mihi lubet, cum virorum gravium et grandium velitationes, immo pugnas video in his nugis. et metuo, ut excitent me ad alteram Satyram. Nunc cum Aristophane (Ran. 858.) satis mihi inclamasse:

——————Λοιδορεῖσθαι δ' οὐ πρέπει
'Ανδρας ποιητας, ὥσπερ αρτοπωλίδας.

Lips.

Auxerat potentiam] Fallor, aut Tacitus scripsit, *potentia*. Quis

instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur. Inde opes, et rerum secundarum luxus. spreto Venutio (is fuit maritus) armigerum eius, Vellocatum, in matrimonium Regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis; pro adultero libido Reginae et saevitia. Igitur Venutius accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita a Romanis praesidia. et cohortes alaeque nostrae, variis proeliis, exemere tamen periculo Reginam. Regnum Venutio, bellum nobis,
46 relictum. Turbata per eosdem dies Germania, et socordia Ducum, et seditione legionum. Externa vi, perfidia sociali, prope adflicta Romana res. Id bellum cum caussis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus. Mota et Dacorum gens, numquam fida, tunc sine metu, abducto e Moesia exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepere, expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danubii ripa potiebantur. Iamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si

enim alias iste, qui auxit? At genus illud dicendi perelegans, *auxit potentia*, id est, aucta est, significatione occulta quadam patiendi: Cato in hoc ipso verbo ap. Gell. XVIII, 12. *Eodem nomine complures ex agris accessitavere, eo res eorum auxit.* Velleius *sedandi* verbum sic usurpat II, 101. *Postquam tempestas sedavit, Adherbal taurum immolat.* Plautus Mil. 2, 6, 100. *leniendi*: *Dum hae consilescunt turbae atque irae leniunt.* Et plures eiusmodi Latinae linguae delicias gustare tibi fas apud Agellium l. c. Non dissimile, quod in Thucydidaeo charactere observat Dionysius p. 133. saepe τα παθητικα ῥηματα, δραστηρια· τα δε δραστηρια, παθητικα esse. *Lips.* Nimis captus erat Lipsius observatione passiva, ut iam alibi vidimus. *Ern.* Cf. Ruhnken. ad Vell. Pat. 1, 8. p. 587.

Dacus Germanusque diversi inrupissent. Adfuit, ut saepe alias, Fortuna Populi Rom. quae Mucianum viresque Orientis illuc tulit: et quod Cremonae interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asia (pro Consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Moesiae praepositus est: additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello inligari, pars consilii pacisque erat. Nec ceterae nationes silebant. Subita per Pontum arma 47
barbarum mancipium, Regiae quondam classis Praefectus, moverat. is fuit Anicetus, Polemonis libertus, praepotens olim, et, postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis inpatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quae Pontum adcolunt, conrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendae manus ductor, Trapezuntem, vetusta fama civitatem, a Graecis, in extremo Ponticae orae conditam, subitus inrupit. Caesa ibi cohors, Regium auxilium olim, mox donati civitate Romana, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Graecorum, retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari, eludens, quia lectissimas Liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus, (*camaras* vocant) arctis lateribus, lata alvo, sine vinculo aeris aut ferri connexa: et tumido mari, prout fluxus adtollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prora, et mutabili remigio, quando hinc vel illinc adpellere indiscretum et innoxium est. Ad- 48
vertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios e

legionibus, Ducemque Virdium Geminum, specta-
tae militiae, deligeret. Ille incompositum et prae-
dae cupidine vagum hostem adortus, coegit in na-
ves: effectisque raptim Liburnicis, adsequitur Ani-
cetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedo-
chezorum Regis auxilio, quem pecunia donisque
ad societatem perpulerat. Ac primo Rex minis ar-
misque supplicem tueri: postquam merces proditio-
nis aut bellum ostendebatur; fluxa, ut est barbaris,
fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, bel-
loque servili finis inpositus. Laetum ea victoria
Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremo-
nensis proelii nuntius in Aegypto adsequitur. Eo
properantius Alexandriam pergit, ut, fracto Vi-
tellii exercitu, urbem quoque externae opis indi-
gam fame urgeret. Namque et Africam, eodem
latere sitam, terra marique invadere parabat, clas-
sis annonae subsidiis, inopiam ac discordiam hos-
49 ti facturus. Dum hac totius orbis mutatione for-
tuna Imperii transit, Primus Antonius nequaquam
pari innocentia post Cremonam agebat; satisfactum
bello ratus et cetera ex facili, seu felicitas in tali
ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta ma-
la, patefecit: ut captam, Italiam persultare; ut
suas, legiones colere; omnibus dictis factisque
viam sibi ad potentiam struere: utque licentia mi-
litem inbueret, interfectorum Centurionum ordines
legionibus offerebat. eo suffragio turbidissimus quis-
que delecti. nec miles in arbitrio Ducum, sed Du-

Cent. ordines legionibus offerebat] Est subobscurum, sensus autem intelligi potest e sequentibus. Non ipse Centuriones creabat, i. e. ordines dabat: sed legionibus permittebat electionem Centurionum. *Ern.*

ces militari violentia trahebantur. quae seditiosa, et
corrumpendae disciplinae, mox in praedam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus; quod
exitiosius erat, quam Vespasianum sprevisse. Cete- 50
rum propinqua hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilaeque victricium legionum, milites vulneribus aut aetate graves, plerique etiam integri, Veronae relicti: sufficere cohortes alaeque, et e legionibus lecti, profligato iam bello, videbantur. Undecima legio sese adiunxerat, initio cunctata; sed, prosperis rebus, anxia, quod defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppaeus Silvanus, Consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis Legatum. is Silvanum, socordem bello, et dies rerum verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quae agenda forent, quieta cum industria aderat. Ad has copias, e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae supplevere. Exercitus Ducesque ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod, *motas ex urbe Praetorias cohortes*, audierant, et teneri praesidiis Apenninum rebantur. et ipsos, in regione bello adtrita, inopia et seditiosae militum voces terrebant, *clavarium* flagitantium. nec pecuniam aut frumentum providerant: et festinatio atque aviditas praepediebant, dum, quae accipi poterant, rapiuntur.
Celeberrimos auc- 51

Quae seditiosa, etc.] Sensus: ista non modo seditiosa et ad corrumpendam disciplinam valentia, sed etiam hinc ille occasionem praedandi sumebat. *Ern.*

Dies rerum] Dies rebus agendis dicatos vel aptos.

tores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque inreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum a se, proxima acie, fratrem professus, praemium a Ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam caedem ius hominum, aut ulcisci, ratio belli permittebat. Distulerant, tamquam maiora meritum, quam quae statim exsolverentur: nec quidquam ultra traditur. Ceterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat. nam proelio, quod apud Ianiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat. tanto acrior apud maiores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis poenitentia, fuit. Sed haec aliaque, ex veteri memoria petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali, poscet, haud absurde memo-
52 rabimus. Antonio, Ducibusque partium, 'praemitti

Ius hominum] Est ius naturale.

Apud Ianiculum] Cum Tacito, aut Sisenna potius, consentit Livius epitoma 79. et alterum militem in Pompeii exercitu statuit, alterum Cinnae. At Valerius 5, 5, 4. pro Cinna Sertorium substituit, cum quo et Orosius sentit V, 19. Bello Actiaco etiam idem evenisse, commemorat Epigramma vetus: quod vulgatum magno Scaligero debemus:

Maevius a castris miles melioribus ausus
Hostilem saltu praecipitare ratem,
In damnum felix, et, victor ut impius esset,
Nescius occiso fratre superbus erat.
Dum legit exuvias, hostiliaque arma revellit,
Fraternos vultus oraque nota videt.
Ille ferox: quid, lenta manus, nunc denique cessas?
Iustius hoste tibi qui moriatur adest.
Fraternam res nulla potest defendere caedem,
Mors tua sola potest, morte levanda tua est.
Viximus adversis, iaceamus partibus isdem.
Dixit: et in dubio est, utrius ense cadat.
Ense meo moriar maculato caede nefanda?
Cui moreris, ferrum quo moriare, dabit.
Dixit, et in fratrem fraterno concidit ense,
Victorem et victum condidit una manus. Lips.

'equites, omnemque Vmbriam explorari' placuit, si 'qua Apennini iuga clementius adirentur: acciri 'aquilas signaque, et quidquid Veronae militum foret: 'Padumque et mare commeatibus compleri.' Erant inter Duces, qui necterent moras. quippe nimius iam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoria anxius, et, ni praesens urbe potiretur, expertem se belli gloriaeque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, *instandum coeptis*, aut rursus *cunctandi utilitates* edisserens, atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in Senatorium ordinem additum, ac legioni praepositum, ceterosque sibi fidos, apertius monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistre, et Muciano volentia, rescripsere. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque eius aestimarentur. Aegre id pati Anto- 53
nius, et culpam in Mucianum conferre, cuius criminationibus eviluissent pericula sua. nec sermonibus temperabat, inmodicus lingua, et obseqnii insolens. litteras ad Vespasianum composuit, iactantius quam ad Principem, nec sine occulta in Mucianum insectatione: 'se Pannonicas legiones in arma

Et certiora de Muciano] Magis placet Flor. scriptio, *ex Muciano*. Ambigebant Duces, quid facturi aut non facturi, ex sequentibus: Mucianus adventabat, alter paene Flavius; ergo ab illo certiores omnium futuri. *Lips.* Sensus: spem maiorem praemiorum habebant in Muciano, maioris virtutis, dignitatis et gratiae apud Vespasianum, viro: et volebant potentiae Antonii, iam nimis magnae, modum ponere. quippe maior futura erat, si et hoc succederet, putabantque, eum potentia sua in suum tantum commodum abusurum. Qualis potentia intelligenda, sequentia docent. Add. IV, 2. ubi videbis, quam potentiam petierit Primus, et non frustra parum ex eo sperasse Duces. *Ern.*

'egisse: suis stimulis excitos Moesiae Duces: sua 'constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, in-'tersepta Germanorum Raetorumque auxilia. Quod 'discordes dispersasque Vitellii legiones equestri 'procella, mox peditum vi, per diem noctemque 'fudisset, id pulcherrimum et sui operis. Casum 'Cremonae bello inputandum. maiore damno, plu-'rium urbium excidiis, veteres civium discordias 'Reipublicae stetisse. Non se nuntiis, neque epis-'tolis, sed manu et armis Imperatori suo militare. 'neque officere gloriae eorum, qui Asiam interim 'composuerint. illis Moesiae pacem, sibi salutem 'securitatemque Italiae, cordi fuisse. Suis exhorta-'tionibus Gallias Hispaniasque, validissimam terra-'rum partem, ad Vespasianum conversas. Sed ceci-'disse in inritum labores, si praemia periculorum soli 'adsequantur, qui periculis non adfuerint.' Nec fefellere ea Mucianum. inde graves simultates: quas Antonius simplicius, Mucianus callide, eoque inplacabilius nutriebat.

54 At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potius malorum, quam mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario laeta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium: prohibiti per civitatem sermones: eoque plures, ac, si liceret, vere narraturi; quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec Duces hostium

Falsis ingravescebat] i. e. premebatur, deprimebatur. ut animum desponderet et vires deficerent. Sic Cic. de sen. 11. *corpora defatigatione ingravescunt*.

augendae famae deerant, captos Vitellii explorato-
res circumductosque, ut robora victoris exercitus
noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius, se-
creto percunctatus, interfici iussit. Notabili con-
stantia Centurio, Iulius Agrestis, post multos ser-
mones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accen-
debat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quae-
que apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur.
Nec exploratione occulta fallere Antonium tentavit,
sed mandata Imperatoris suumque animum professus,
ut cuncta viseret, postulat. Missi, qui locum proe-
lii, Cremonae vestigia, captas legiones ostenderent,
Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique, 'vera
'esse, quae adferret,' atque ultro 'corruptum' arguen-
ti; 'quandoquidem,' inquit, 'magno documento opus
'est, nec alius iam tibi aut vitae, aut mortis meae
'usus, dabo, cui credas.' atque ita digressus, volun-
taria morte dicta firmavit. Quidam 'iussu Vitellii in-
'terfectum; de fide constantiaque' eadem, tradidere.
Vitellius, ut e somno excitus, 'Iulium Priscum et Al- 55
'phenum Varum cum quatuordecim Praetoriis co-
'hortibus et omnibus equitum alis obsidere Apenni-
'num' iubet. Secuta e classicis legio. Tot millia ar-
matorum, lecta equis virisque, si Dux alius foret, in-
ferendo quoque bello satis pollebant. Ceterae cohor-
tes ad tuendam urbem L. Vitellio fratri datae. Ipse,
nihil e solito luxu remittens, et diffidentia properus,
festinare comitia, quibus Consules in multos annos
destinabat: foedera sociis, Latium externis, dilar-

Secuta e classicis legio] Legio e classicis quo modo nata, v. supra c. 50. Et alias quoque a classica militia ad pedestrem, ut honoratiorem traducti.

Latium externis] Tirones monendi, ut ius Latinitatis intelligant, non partem Italiae, quae Latium vocata. *Ern.*

giri: his tributa dimittere, alios inmunitatibus iuvare: denique, nulla in posterum cura, lacerare Imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quae neque dari, neque accipi, salva Republica, poterant. Tandem flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno Senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.
56 Concionanti (prodigiosum dictu) tantum foedarum volucrum supervolitavit, ut nube atra diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disiecto sacrificii adparatu, longe, nec, ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed praecipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiae, inprovidus consilii, 'quis ordo agminis, quae cura 'explorandi, quantus urgendo trahendove bello 'modus,' alios rogitans, et ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. Postremo, taedio castrorum, et, audita defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam, cum transgredi Apenninum, integro exercitus sui robore, et fessos hieme atque inopia hostes adgredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis Centurionum dissentientibus, et, si consulerentur,

Summi discriminis incuriosus] *Summum discrimen* est idem fere, quod summa belli, universum bellum: periculum, quod imminebat, si bello vinceretur. Mox *in aperto foret* idem est, quod in promtu facile. *Ern* A. II, 12. H. V, 15. *summae rei discrimen* dicitur.

vera dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitel-
lii, ita formatis Principis auribus, ut aspere, quae
utilia, nec quidquam, nisi iucundum et laesurum
acciperet. Sed classem Misenensem (tantum civili- 57
bus discordiis etiam singulorum audacia valet) Clau-
dius Faventinus, Centurio, per ignominiam a Gal-
ba dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespa-
siani epistolis pretium proditionis ostentans. Prae-
erat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans,
neque strenuus in perfidia, et Apinius Tiro, Prae-
tura functus, ac tum forte Minturnis agens, Du-
cem se defectoribus obtulit. a quibus municipia co-
loniaeque inpulsae, praecipuo Puteolanorum in Ves-
pasianum studia, contra Capua Vitellio fida, mu-
nicipalem aemulationem bellis civilibus miscebant.
Vitellius Claudium Iulianum (is nuper classem Mise-
nensem molli imperio rexerat) permulcendis mili-
tum animis delegit. data in auxilium urbana cohors
et gladiatores, quibus Iulianus praeerat. Vt con-
lata utrimque castra, haud magna cunctatione Iulia-
no in partes Vespasiani trangresso, Tarracinam oc-
cupavere, moenibus situque magis, quam ipsorum
ingenio, tutam. Quae ubi Vitellio cognita, parte 58
copiarum Narniae cum Praefectis Praetorii relicta,
L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingen-
tis equitibus, ingruenti per Campaniam bello op-
posuit. Ipse aeger animi, studiis militum et cla-
moribus populi, arma poscentis, refovebatur: dum
vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, fal-
sa specie *exercitum* et *legiones* adpellat. Hortanti-
bus libertis (nam amicorum eius quanto quis clarior,
minus fidus) *vocari tribus* iubet. Dantes nomina

sacramento adigit. superfluente multitudine curam
delectus in Consules partitur. Servorum numerum
et pondus argenti Senatoribus indicit. Equites Ro-
mani obtulere operam pecuniasque, etiam liberti-
nis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio
officii, a metu profecta, verterat in favorem. Et
plerique haud perinde Vitellium, quam casum lo-
cumque Principatus, miserabantur. nec deerat ipse,
vultu, voce, lacrimis, misericordiam elicere; lar-
gus promissis, et, quae natura trepidantium est,
inmodicus. Quin et *Caesarem* se dici voluit, ad-
spernatus antea: sed tunc, superstitione nominis,
et quia in metu consilia prudentium, et vulgi rumor,
iuxta audiuntur. Ceterum, ut omnia inconsulti in-
petus coepta, initiis valida, spatio languescunt, di-
labi paullatim Senatores Equitesque, primo cunc-
tanter, et, ubi ipse non aderat, mox contemptim
et sine discrimine; donec Vitellius pudore inriti
59 conatus, quae non dabantur, remisit. Vt terro-
rem Italiae possessa Mevania, ac velut renatum ex
integro bellum, intulerat: ita haud dubium erga
Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii disces-
sus addidit. Erectus Samnis Pelignusque et Mar-
si aemulatione, quod Campania praevenisset, ut in
novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant.
Sed foeda hieme, per transitum Apennini conflic-
tatus exercitus, et vix quieto agmine nives eluc-
tantibus, patuit, quantum discriminis adeundum
foret, ni Vitellium retro Fortuna vertisset: quae
Flavianis Ducibus non minus saepe, quam ratio,
adfuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere,
agresti cultu et notitia locorum custodias Vitellii

elapsum. Propinqua adfinitas Ceriali cum Vespa-
siano, nec ipse inglorius militiae: eoque inter Du-
ces adsumptus est. Flavio quoque Sabino ac Do-
mitiano patuisse effugium, multi tradidere. Et
missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes pe-
netrabant, locum ac praesidium monstrantes. Sa-
binus inhabilem labori et audaciae valetudinem caus-
sabatur: Domitiano aderat animus; sed custodes
a Vitellio additi, quamquam se socios fugae pro-
mitterent, tamquam insidiantes timebantur. Atque
ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, ni-
hil in Domitianum atrox parabat. Duces partium 60
ut Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt,
donec aquilae signaque legionum adsequerentur. et
locus ipse castrorum placebat, late prospectans:
tuto copiarum adgestu: florentissimis pone tergum
municipiis. simul conloquia cum Vitellianis, decem
millium spatio distantibus, et proditio sperabatur.
Aegre id pati miles, et victoriam malle, quam pa-
cem. ne suas quidem legiones opperiebantur, ut
praedae, quam periculorum socias. Vocatos ad con-
cionem Antonius docuit: 'esse adhuc Vitellio vires,
'ambiguas, si deliberarent; acres, si desperassent.
'Initia bellorum civilium fortunae permittenda;
'victoriam consiliis et ratione perfici. Iam Misen-
'ensem classem et pulcherrimam Campaniae oram
'descivisse: nec plus e toto terrarum orbe reliquum
'Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniam-
'que iaceat. Satis gloriae proelio Cremonensi par-
'tum, et exitio Cremonae nimium invidiae. ne con-
'cupiscerent Romam capere potius, quam servare.
'maiora illis praemia, et multo maximum decus, si

'incolumitatem Senatui Populoque Rom. sine san-
61 'guine quaesissent.' His ac talibus mitigati animi. Nec multo post legiones venere. Et terrore famaque aucti exercitus, Vitellianae cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, 'Interamnam proximis campis 'praesidio quadringentorum equitum teneri.' Missus extemplo Varus, cum expedita manu, paucos repugnantium interfecit: plures, abiectis armis, veniam petivere; quidam in castra refugi, cuncta formidine inplebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi praesidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii poena: et praemiis defectorum versa fides, ac reliquum perfidiae certamen. crebra transfugia Tribunorum Centurionumque. nam gregarius miles induruerat pro Vitellio: donec Priscus et Alphenus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudo-
62 re proditionis cunctos exsolverent. Iisdem diebus Fabius Valens Vrbini in custodia interficitur. Caput eius Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent. nam, 'pervasisse in Germanias 'Valentem, et veteres illic novosque exercitus ciere,' credebant. Visa caede in desperationem versi. et Flavianus exercitus, inmane quantum animo exitium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniae, Equestri familiae: procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere. Ludicro iuvenalium sub Ne-

Absurdus ingenio] Sic Sall. Cat. 26.

rone, velut ex necessitate, mox sponte, mimos actitavit, scite magis quam probe. Legatus legionis et fovit Verginium et infamavit. Fonteium Capitonem conruptum, seu quia conrumpere nequiverat, interfecit. Galbae proditor: Vitellio fidus et aliorum perfidia inlustratus. Abrupta undique 63
spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine decore, sed sub signis vexillisque in subiectos Narniae campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad proelium, intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani. et circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur. 'pars Narniae, pars 'Interamnae subsistere' iussi. relictae simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversus contumaciam validae. Non omisere per eos dies Primus ac Varus, crebris nuntiis 'salutem et 'pecuniam et secreta Campaniae' offerre Vitellio, 'si, 'positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano per'misisset.' In eundem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac 'de numero servorum, electione litorum,' loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

At primores civitatis Flavium Sabinum, Prae- 64
fectum urbis, secretis sermonibus incitabant, 'victo'riae famaeque partem capesseret. esse illi proprium 'militem cohortium urbanarum: nec defuturas vigi'lum cohortes, servitia ipsorum, fortunam partium, et 'omnia prona victoribus. ne Antonio Varoque de glo'ria concederet. Paucas Vitellio cohortes, et moes-

'tis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum: et, si se Ducem praebuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem: adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui urbem occupasset. Id Sabino convenire, ut Imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur.'

65 Haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta. Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam 'invidia et aemulatione fortunam fratris moraretur.' Namque Flavius Sabinus, aetate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat. Et credebatur adfectam eius fidem praeiuvisse, domo agrisque pignori acceptis. Vnde, quamquam manente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio: 'mitem virum abhorrere a sanguine et caedibus: eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendisque per conditionem armis, agitare.' Saepe domi congressi, postremo in aede Apollinis, ut fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur: Vitellii proiectus et degener; Sabinus non insultans et miseranti pro-

Affectam eius fidem praeiuvisse] i. e. pro eo solvisse, cum solvere creditoribus non posset. *Affecta fides* eleganter dicitur laborans ex inopia pecuniae, qua creditoribus satisfiat. Sic *affecta res familiaris* saepe apud Livium (ut II, 43.) de eo dicitur, qui aere alieno laborat, qui, ut Cicero loqui solet, *male de re domestica est constitutus*, pro Sext. 45. *cuius res fam. fortunae male constitutae.* pro Rab. Post. 1. *Praeiuvisse* autem est ante, olim iuvisse: quam vim praepositio haec in compositione hac aetate in pluribus, quam olim, verbis obtinuit. Obiter observent tirones, *pignus* antiqua Latinitate dici etiam de *hypothecis*, ut hae de pignoribus, ut ad Ciceronis epp. ad Div. XIII, 56. monuit Graevius. *Ern.*

pior. Quod si tam facile suorum mentes flexisset 66
Vitellius, quam ipse cesserat, incruentam urbem
Vespasiani exercitus intrasset. Ceterum, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, 'discrimen ac dedecus' ostentantes, 'et fidem 'in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano super'biam, ut privatum Vitellium pateretur: ne victos 'quidem laturos. Ita periculum ex misericordia. 'Ipsum sane senem, et prosperis adversisque satia'tum. Sed quod nomen, quem statum filio eius, 'Germanico, fore? Nunc pecuniam et familiam et 'beatos Campaniae sinus promitti: sed, ubi Imperi'um Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis 'eius, non denique exercitibus securitatem, nisi ex'stincto aemulatu, redituram. Fabium illis Va'lentem, captivum et casibus dubiis reservatum, 'praegravem fuisse: nedum Primus ac Fuscus et 'specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, 'nisi occidendi, licentiam habeant. Non a Cae'sare Pompeium, non ab Augusto Antonium inco'lumes relictos. nisi forte Vespasianus altiores spiri'tus gerat, Vitellii cliens, cum Vitellius collega 'Claudio foret. Quin, ut censuram patris, ut tres 'Consulatus, ut tot egregiae domus honores dece'ret, desperatione saltem in audaciam accinge'retur. perstare militem, superesse studia populi. 'Denique nihil atrocius eventurum, quam in quod 'sponte ruant. moriendum victis, moriendum de'ditis: id solum referre, novissimum spiritum per 'ludibrium et contumelias effundant, an per vir'tutem.' Surdae ad fortia consilia Vitellio aures. 67
Obruebatur animus miseratione curaque, ne, per-

tinacibus armis, minus placabilem victorem relinqueret coniugi ac liberis. Erat illi et fessa aetate parens; quae tamen, paucis ante diebus, opportuna morte excidium domus praevenit, nihil Principatu filii adsecuta, nisi luctum et bonam famam. Quintodecimo Kal. Ianuar. audita defectione legionis cohortiumque, quae se Narniae dediderant, pullo amictu palatio degreditur, moesta circum familia. Simul ferebatur lecticula parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandae et intem-
68 pestivae: miles minaci silentio. Nec quisquam adeo rerum humanarum inmemor, quem non commoveret illa facies: Romanum Principem, et generis humani paullo ante dominum, relicta fortunae suae sede, per populum, per urbem, exire de Imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. repentina vis Dictatorem Caesarem oppresserat; occultae Caium insidiae: nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tamquam in acie cecidere: in sua concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et praesenti moestitiae congruentia locutus: 'cedere se pacis 'et Reipublicae caussa: retinerent tantum memo- 'riam sui fratremque et coniugem et innoxiam li- 'berorum aetatem miserarentur:' simul filium protendens, modo singulis, modo universis commendans, postremo fletu praepediente, adsistenti Consuli (Cae-

Paullo amictu] Atro et lugubri amictu. Sic Juvenalis Sat. III, 213.

Horrida mater,
Pullati Proceres.

Pullati; id est, *cum nigris vestibus lugentes.*

Consuli] Consuli suffecto.

cilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem, velut ius necis vitaeque civium, reddebat. Adspernante Consule, reclamantibus, qui in concione adstiterant, ut in aede Concordiae positurus insignia Imperii, domumque fratris petiturus, discessit. Maior hic clamor obsistentium Penatibus privatis, *in palatium* vocantium. Interclusum aliud iter, idque solum, quod in Sacram viam pergeret, patebat. tum consilii inops, in palatium rediit. Praevenerat rumor, *eiurari ab eo Imperium:* scripseratque Flavius Sabinus cohortium Tribunis, *ut militem cohiberent.*
Igitur, tamquam omnis Respublica in Vespasiani 69
sinum cessisset, primores Senatus et plerique Equestris ordinis omnisque miles urbanus et vigiles domum Flavii Sabini complevere. illuc de studiis vulgi et minis Germanicarum cohortium adfertur. Longius iam progressus erat, quam ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disiectos, eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma inpellebant. Sed, quod in eiusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis occurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi proelium, inproviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepida, quod tutissimum e praesentibus, arcem capitolii insedit milite et quibusdam Senatorum Equitumque: quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam, victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam feminae; inter quas maxime insignis Verulana Gratilla, neque liberos, neque propin-

quos, sed bellum secuta. Vitellianus miles custodia socordi clausos circumdedit; eoque, concubia nocte, suos liberos Sabinus, et Domitianum, fratris filium, in capitolium accivit: misso per neglecta ad Flavianos Duces nuntio, qui, 'circumsideri ipsos, et, ni sub-'veniretur, arctas res' nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut degredi sine noxa potuerit. quippe miles Vitellii, adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat. et hibernus imber, re-
70 pente fusus, oculos auresque inpediebat. Luce prima Sabinus, antequam invicem hostilia coeptarent, Cornelium Martialem, e primipilaribus, ad Vitellium misit, cum 'mandatis et questu, quod pacta turba-'rentur. Simulationem prorsus et imaginem depo-'nendi Imperii fuisse, ad decipiendos tot inlustres 'viros. Cur enim e rostris fratris domum, inminen-'tem foro, et inritandis hominum oculis, quam Aven-'tinum et Penates uxoris petisset? Ita privato, et 'omnem Principatus speciem vitanti, convenisse. 'Contra Vitellium in palatium, in ipsam Imperii 'arcem regressum: inde armatum agmen emissum: 'stratam innocentium caedibus celeberrimam urbis 'partem: ne capitolio quidem abstineri. Togatum 'nempe se, et unum e Senatoribus, dum inter 'Vespasianum ac Vitellium proeliis legionum, cap-'tivitatibus urbium, deditionibus cohortium iudica-'tur, iam, Hispaniis Germaniisque et Britannia des-'ciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide,

Suos liberos] Vide Vespasianorum STEMMA in Notis et Emendationibus ad Hist. I, 46. *Brot.* De Tito Flavio Clemente, *Martyre* dicto, et sanctis feminis, Flavia Domitilla, Plautilla, vide bonum Broterium ut supra, et Gibbon: De Rom. Imp. decessu Vol. II. p. 419.

'donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem et 'concordiam victis utilia; victoribus tantum pulchra 'esse. Si conventionis poeniteat, non se, quem 'perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespa-'siani, vix puberem. quantum, occisis uno sene et 'uno iuvene, profici? iret obviam legionibus. et de 'summa rerum illic certaret: cetera secundum even-'tum proelii cessura.' Trepidus ad haec Vitellius pauca purgandi sui caussa respondit, culpam 'in mi-'litem' conferens, 'cuius nimio ardori inparem esse 'modestiam suam.' Et monuit Martialem, 'ut per 'secretam aedium partem occulte abiret, ne a mili-'tibus internuntius invisae pacis interficeretur:' ipse neque iubendi neque vetandi potens, non iam Imperator, sed tantum belli caussa, erat. Vix dum re- 71
gresso in capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo Duce: sibi quisque auctor: cito agmine forum et imminentia foro templa praetervecti, erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas capitolinae arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere clivi, dextrae subeuntibus: in quarum tectum egressi saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque illis manus, nisi gladiis, armatae: et arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. faces in prominentem porticum iecere. et sequebantur ignem; ambustasque capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora maiorum, in ipso aditu, vice muri, obiecisset. Tum diversos capito-

Victis utilia, victoribus tantum pulchra esse] Cur non potius: *Pacem et concordiam victis utilem, victoribus tantum pulchram esse. Gron.* Ceterum Tacitus etiam aliis locis sic locutus est, ut neutrum plurale iunxerit duobus substantivis masc. aut fem. generis, de more Graecorum. *Ern.*

lii aditus invadunt, iuxta lucum asyli, et qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Inprovisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat. nec sisti poterant scandentes per coniuncta aedificia: quae, ut in multa pace, in altum edita, solum capitolii aequabant. Hic ambigitur, ignem tectis oppugnatores iniecerint, an obsessi, quae crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depellerent. Inde lapsus ignis in porticus adpositas aedibus: mox sustinentes fastigium Aquilae vetere ligno traxerunt flammam alueruntque. Sic capitolium, clausis fori-
72 bus, indefensum et indireptum, conflagravit. Id facinus post conditam urbem luctuosissimum foedissimumque Reipublicae Populi Rom. accidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, Deis, sedem Iovis O. M. auspicato a maioribus, pignus Imperii, conditam, quam non Porsena dedita urbe, neque Galli capta, temerare potuissent, furore Principum exscindi! Arserat et ante capitolium civili bello, sed fraude privata; nunc palam obsessum, palam incensum. quibus armorum caussis? quo tantae cladis pretio stetit? pro patria bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus Rex, bello Sabino, ieceratque fundamenta, spe magis futurae magnitudinis, quam quo modicae adhuc Populi Romani res sufficerent. mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, capta Suessa Pometia, hostium spoliis exstruxere. Sed gloria operis libertati reservata. pulsis Regibus, Horatius Pulvillus, iterum Consul, dedicavit, ea magnificentia, quam inmensae postea Populi Romani opes ornarent potius, quam augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, post-

quam, interiecto quadringentorum et vigintiquinque annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano coss. flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati eius negatum. Lutatii Catuli nomen, inter tanta Caesarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc aedes cremabatur. Sed plus pavoris obsessis, quam obsessori- 73
bus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantia, inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, Dux segnis et veluti captus animi, non lingua, non auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quae iusserat, vetare, quae vetuerat, iubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes praecipere, nemo exsequi. postremo, abiectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Inrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes, Cornelius Martialis, Aemilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scaeva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem neque fugam coeptantem, circumsistunt, et Quinctium Atticum, Consulem, umbra honoris et suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum, pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium, iecerat. Ceteri per varios casus elapsi: quidam, servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuere, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebra haberent. Domi- 74
tianus, prima inruptione apud aedituum occultatus,

sollertia liberti, lineo amictu turbae sacricolarum inmixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum, paternum clientem, iuxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disiecto aeditui contubernio, modicum sacellum IOVI CONSERVATORI, aramque posuit, casusque suos in marmore expressam. Mox, Imperium adeptus, IOVI CVSTODI templum ingens, seque in sinu Dei sacravit. Sabinus et Atticus, onerati catenis et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui ius caedis, et praemia navatae operae, petebant. Clamore a proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, et preces parantem, pervicere, ut absisteret. Tum confossum conlaceratumque, et capite truncum, corpus Sabini in Gemonias trahunt. Hic
75 exitus viri haud sane spernendi. Quinque et triginta stipendia in Republica fecerat, domi militiaeque clarus: innocentiam iustitiamque eius non argueres: sermonis nimius erat. Id unum septem annis, quibus Moesiam, duodecim, quibus Praefecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor. In fine vitae alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes constiterit, ante Principatum Vespasiani, decus domus penes Sabinum erat. Caedem eius laetam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique, 'etiam 'paci consultum, dirempta aemulatione inter duos, 'quorum alter se fratrem Imperatoris, alter consortem 'Imperii cogitaret.' Sed Vitellius Consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus, ac vel-

ut vicem reddens, quod interrogantibus, 'quis capitolium incendisset,' se reum Atticus obtulerat. Eaque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse, et a partibus Vitellii amolitus, videbatur.

Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroni- 76
am castris, excidio Tarracinae imminebat: clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi moenia, neque periculum in aperto audebant. Praeerat, ut supra memoravimus, Iulianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus. lascivia socordiaque gladiatorum magis, quam Ducum similes, non vigilias agere, non intuta moenium firmare, noctu dieque fluxi et amoena litorum personantes, in ministerium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro: donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis, plus invidiae quam virium partibus addebat. Interim ad L. Vitellium 77
servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, 'si praesidium acciperet, vacuam arcem tradi futurum,' multa nocte cohortes expeditas, summis montium iugis, super caput hostium sistit. inde miles ad caedem magis, quam ad pugnam decurrit. sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam somno excitos; cum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidere. ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine inplicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine

Paganis] Pagani dicebantur, qui non Milites. Vide supra Hist. I, 53.

Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicae inter pri-
mum tumultum evasere, in quis Praefectus classis
Apollinaris: reliquae in litore captae, aut nimio
ruentium onere pressas mare hausit. Iulianus ad
L. Vitellium perductus, et verberibus foedatus, in
ore eius iugulatur. Fuere, qui uxorem L. Vitellii
Triariam incesserent, tamquam 'gladio militari cinc-
'ta, inter luctum cladesque expugnatae Tarraci-
'nae, superbe saeveque egisset.' Ipse lauream ges-
tae prospere rei ad fratrem misit: percunctatus, 'sta-
'tim regredi se, an perdomandae Campaniae insiste-
're iuberet.' Quod salutare non modo partibus Ves-
pasiani, sed Reipublicae fuit. nam, si recens victo-
ria miles, et super insitam pervicaciam, secundis fe-
rox, Romam contendisset; haud parva mole cer-
tatum, nec sine exitio urbis, foret. quippe L. Vitellio,
quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus,
ut boni, sed, quo modo pessimus quisque, vitiis, va-
78 lebat. Dum haec in partibus Vitellii geruntur, di-
gressus Narnia Vespasiani exercitus, festos Saturni
dies Ocriculi per otium agitabat. Caussa tam pravae
morae, ut Mucianum opperirentur. Nec defuere,
qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam
'dolo cunctantem, post secretas Vitellii epistolas,
'quibus Consulatum et nobilem filiam et dotales
'opes, pretium proditionis, offerebat. Alii, ficta
'haec et in gratiam Muciani composita.' Quidam,
'omnium id Ducum consilium fuisse, ostentare poti-
'us urbi bellum, quam inferre: quando validissimae
'cohortes a Vitellio descivissent, et, abscisis omni-
'bus praesidiis, cessurus Imperio videbatur. Sed

Lauream] Laureatas literas, rei prospere gestae nuntias.

'cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini, corrupta: qui sumptis temere armis, munitissimam capitolii 'arcem, et ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, adversus tris cohortes tueri nequivisset.' Haud facile quis uni adsignaverit culpam, quae omnium fuit. nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius praepostero obsequio, vel, dum regerit invidiam, crimen meruit. ceterique Duces, dum peractum bellum putant, finem eius insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus praemissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum Salaria via urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi capitolii fama cunctos simul exciret. Antonius per 79
Flaminiam ad Saxa rubra, multo iam noctis, serum auxilium venit. Illic 'interfectum Sabinum, 'conflagrasse capitolium, tremere urbem,' maesta omnia accepit: 'plebem quoque et servitia pro 'Vitellio armari,' nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre proelium adversum fuerat. namque incautum, et tamquam ad victos ruentem, Vitelliani, interiectus equiti pedes, excepere. pugnatum haud procul urbe, inter aedificia hortosque et anfractus viarum. quae gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant. neque omnis eques concors, adiunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur. capitur Praefectus alae, Tullius Flavianus: ceteri foeda fuga consternantur, non ultra Fidenas secutis victoribus.
Eo successu studia populi aucta. vulgus urbanum 80
arma cepit. Paucis scuta militaria, plures, raptis, quod cuique obvium, telis, *signum pugnae* ex-

poscunt. Agit grates Vitellius, ed *ad tuendam urbem prorumpere* iubet. Mox, vocato Senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut praetexto Reipublicae concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiere, adspernante milite conditiones pacis. vulneratur Praetor, Arulenus Rusticus. auxit invidiam, super violatum legati Praetorisque nomen, propria dignatio viri. palantur comites: occiditur proximus lictor, dimovere turbam ausus: et, ni dato a Duce praesidio defensi forent, sacrum etiam in exteras gentes legatorum ius, ante ipsa patriae moenia, civilis rabies usque in exitium temerasset. Aequioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modes-
81 tior miles, sed Duci plus auctoritatis. Miscuerat se legatis Musonius Rufus, Equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus: coeptabatque, permixtus manipulis, *bona pacis ac belli discrimina* disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus taedio. nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cuiusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviae fuere et virgines Vestales cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis. 'eximi supremo certamini unum diem,' postulabat: 'si moram interiecissent, facilius omnia con'ventura.' Virgines cum honore dimissae: Vitellio rescriptum, 'Sabini caede et incendio capitolii di-
82 'rempta belli commercia.' Tentavit tamen Antonius, vocatas ad concionem legiones mitigare, 'ut, 'castris iuxta pontem Mulvium positis, postera die

'urbem ingrederentur.' Ratio cunctandi, ne asperatus proelio miles, non populo, non Senatui, ne templis quidem ac delubris Deorum consuleret. Sed omnem prolationem, ut inimicam victoriae, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquam inbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant. Tripartito agmine, pars, ut adstiterat, Flaminia via,, pars iuxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinae portae propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa: miles Vitellianus trinis et ipse praesidiis occurrit. Proelia ante urbem multa et varia: sed Flavianis, consilio Ducum praestantibus, saepius prospera. Ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis, ad Sallustianos hortos, per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui porta Collina inruperant, circumvenirentur. Concurrere et in campo Martio infestae acies. Pro Flavianis Fortuna et parta totiens victoria; Vitelliani desperatione sola ruebant: et, quamquam pulsi, rursus in urbe congregabantur. Aderat pug- 83
nantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat: quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, *erui iugularique* expostulantes, parte maiore praedae potiebantur. nam, milite ad sanguinem et caedes obverso, spolia in vulgus cedebant. Saeva ac deformis urbe tota facies. alibi proelia et vulnera; alibi balineae popinaeque: simul cruor et strues corpo-

rum: iuxta scorta et scortis similes: quantum in
luxurioso otio libidinum; quicquid in acerbissima
captivitate scelerum: prorsus ut eandem civitatem
et furere crederes et lascivire. Conflixerant ante
armati exercitus in urbe, bis L. Sulla, semel
Cinna victoribus. nec tunc minus crudelitatis: nunc
inhumana securitas, et ne minimo quidem tempo-
ris voluptates intermissae. velut festis diebus id
quoque gaudium accederet, exsultabant, frueban-
84 tur; nulla partium cura, malis publicis laeti. Plu-
rimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quae
acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant.
Eo intentius victores, praecipuo veterum cohortium
studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reper-
ta simul admovent, testudinem, tormenta, agge-
res, facesque: 'quidquid tot proeliis laboris ac pe-
'riculi hausissent, opere illo consummari,' clamitan-
tes. 'Vrbem Senatui ac Populo Rom. templa Diis
'reddita: proprium esse militis decus in castris. il-
'lam patriam, illos Penates. ni statim recipiantur,
'noctem in armis agendam.' Contra Vitelliani, quam-
quam numero fatoque dispares, inquietare victoriam,
morari pacem, domos arasque cruore foedare, su-
prema victis solatia amplectebantur. Multi semia-
nimes, super turres et propugnacula moenium ex-
spiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtu-
lit se victoribus: et cecidere omnes contrariis vul-
neribus, versi in hostem. ea cura etiam morienti-
85 bus decori exitus fuit. Vitellius, capta urbe, per
aversam palatii partem, Aventinum, in domum uxo-
ris, sellula defertur: ut, si diem latebra vitavis-
set, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret.
Dein mobilitate ingenii, et quae natura pavoris

est, cum omnia metuenti praesentia maxime displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum eius declinantibus. Terret solitudo et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis; fessusque misero errore, et pudenda latebra semet occultans, ab Iulio Placido, Tribuno cohortis, protrahitur. Vinctae pone tergum manus: laniata veste, foedum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrimante. deformitas exitus misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret, an Tribunum appetiverit, in incerto fuit: aurem Tribuni amputavit ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque Rostra, aut Galbae occisi locum contueri; postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini iacuerat, propulere. Vox una non degeneris animi excepta, cum Tribuno insultanti, *se tamen Imperatorem eius fuisse*, respondit. Ac deinde ingestis vulneribus concidit. Et vulgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat viventem. Patria illi Lu- 86
ceria. septimum et quinquagesimum aetatis annum explebat. Consulatum, Sacerdotia, nomen locumque inter primores, nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitus,

Tacentes loci] Nec aliter Virgilius, Æneid. II. 755.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

rara cuiquam, bonis artibus quaesita, perinde adfuere, quam huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas: quae, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantia morum, contineri putat, meruit magis, quam habuit. Reipublicae haud dubie intererat Vitellium vinci: sed inputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent. Praecipiti in occasum die, ob pavorem Magistratuum Senatorumque, qui dilapsi ex urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari Senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad Duces partium progressum, et *Caesarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos Penates deduxit.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER QVARTVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Interfecto Vitellio, milites Flaviani in urbe saeviunt.* 2. *Domitianus, nomen sedemque Caesaris nactus, adulteriis filium Principis agit. L. Vitellius interficitur.* 3. *Campania composita, Vespasiano Senatus Consulatum cum Tito filio, Praeturam Domitiano et Consulare imperium, decernit.* 4. *Muciani, Antonii, ceterorum honores. Restituendi capitolii consilium. Libertati consulit Helvidius Priscus, cuius* 5. *vita et mores,* 6—8. *et cum Eprio Marcello acre iurgium de legatis ad Principem mittendis.* 9. *De impensis publicis dissensio.* 10. *Musonius Rufus in P. Celerem invehitur.* 11. *Mucianus, urbem ingressus, cuncta in se trahit, Calp. Galerianum caedi curat, Asiaticum libertum servili supplicio tollit.*

12. *Germanicae cladis fama. Eius belli caussa in Batavis,* 13. *Duce Claudio Civile.* 14—16. *Is Batavos, Canninefates, Frisios, excitat, statim dolo, mox aperta vi, Romanos superat.* 17. *Victoriae huius fama motae Germaniae auxilia offerunt Civili, qui et Galliarum societatem adfectat.* 18. *Hordeonii Flacci segnitia. Victi Romani in Vetera castra fugiunt.* 19. *Batavorum et Canninefatium cohortes, iussu Vitellii in urbem pergentes, corruptae, Civili iunguntur, et* 20. *Bonnensi praelio*

Romanorum aciem perfringunt. 21. Civilis, consilii ambiguus, suos in verba Vespasiani adigit, hostilia velans; 22. 23. mox Vetera obsidet, frustra. 24. 25. Hordeonius Flaccus, seditione conflictatus, summam rerum Voculae permittit. 26. 27. Huic additus Herennius Gallus, re male gesta, verberatur. Nova seditio. 28—30. Civilis, inmensis auctibus ab universa Germania elatus, obsidium Veterum urget, Vbios vexat. Varia certamina.

31. Nunciato Cremonensi proelio, auxilia Gallorum a Vitellio desciscunt. Suos quoque Hordeonius in Vespasiani verba adigit haesitantes. 32. Ad Civilem missus Montanus, ut a bello absistere iubeat, ab ipso tentatur. 33. 34. Cum Vocula confligit Civilis vario eventu, non sine utriusque Ducis culpa. 35. Vocula male utitur victoria. Vetera obsidione liberat. 36. Civilis Geldubam capit. Romani milites Hordeonium necant. Vocula per tenebras evadit. 37. Mox a Civile superati Voculam denuo sequuntur, quocum obsidione Magontiacum liberant. Treveri, nunc fidi, mox rebelles.

38. Vespasianus cum Tito Consulatum init. Falsi pavores in urbe et a L. Pisone. 39. Domitianus Praetor. Vis penes Mucianum. Is Primi Antonii potentiam infringit. 40. Restituti Galbae honores. Bareae Sorani Manibus, P. Celere damnato, satisfactum. 41. Alii quoque delatores castigati. 42. In his Aquilium Regulum, a Messalla fratre defensum, Montanus perculit. 43. 44. Idem in Marcellum tentat Helvidius, intercedente Caesare, abolendam priorum temporum memoriam, rato. Itaque in paucos modo saevitum. 45. Senenses ob pulsatum Senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus. 46. Militaris seditio a Muciano repressa. 47. Abrogati Consulatus, quos Vitellius dederat. Funus Censorium Flavio Sabino ductum. 48—50. L. Pisonis, Africae Proconsulis, caedes. Servi eius

egregium mendacium. Oeensium Leptitanorumque discordiae compositae. Fusi Garamantes. 51. *Parthorum auxilia non recipit Vespasianus.* 52. *Hunc iratum Domitiano Titus mitigat.* 53. *Cura restituendi capitolii in L. Vestinum conlata.*

54. *Audita mors Vitellii duplicaverat bellum per Gallias Germaniasque. Cum incendio capitolii finis Imperio adesse creditus.* 55—58. *Interfecto Hordeonio, conspirant cum Civile et Classico Iulius Tutor et Iulius Sabinus. nutant reliquae Galliae. Romanae quoque legiones tentantur, frustra renitente Vocula, quo* 59. 60. *caeso, vinctisque Herennio et Numisio Legatis, istas pro Imperio Galliarum sacramento adigit Civilis, Tutor Agrippinenses, Classicus obsessos ad Vetera.* 61. *Civilis, voti compos, crimen deponit. Tum et maior auctoritas Veledae.* 62. *Captarum legionum moestum silensque agmen. Ala Picentina necem Voculae vindicat.* 63—65. *Colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducta, cum Civile societatem init, Veledae Numen donis placat.* 66. *Civilis Betasios, Tungros, Nervios in fidem accipit.* 67. *Fusi Lingones a Sequanis. I. Sabinus victus latet.* 68. *Mucianus cum Domitiano ad bellum accingitur.* 69. *Remi Gallias in fide Romana conservant, exceptis Treveris atque Lingonibus.* 70. *Sed nec iis nec reliquis civitatibus, nec ipsis Ducibus satis consilii ac concordiae. Tutor ad Bingium victus.* 71. *Petilius Cerilias Magontiacum venit, spes Romanorum erigit, Valentinum Ducem magna strage adfectum capit.* 72. *Treveros intrat. Militibus, exitium urbis poscentibus, resistit. Victas legiones in castra recipit.* 73. 74. *Treveros et Lingonas officii admonet.* 75. *Civilis et Classicus ad Cerialem litteras mittunt, ad quas ille nihil.* 76. *Civilis cunctandum, Tutor et Classicus statim pugnandum, statuunt.* 77. 78. *Atrox proelium, quo Cerialis, initio victus, mox*

victor castra hostium excindit. 79. *Agrippinenses a Germanis desciscunt.* 80. *Mucianus Vitellii filium interficit. Antonius Primus, ad Vespasianum profectus, non pro spe excipitur.* 81. *Multis miraculis coelestis in Vespasianum favor ostensus. Ipse oculorum tabe notum, alium manu aegrum, sanitati restituit.* 82. *Confirmatur omine in templo Serapidis, cuius* 83. 84. *origo Sinopensis, templum Alexandriae magnificum, nomen.* 85. *Valentinus supplicio adfectus.* 86. *Domitianus, frustra tentato Ceriale, an sibi exercitum imperiumque traditurus foret, litterarum studium et amorem carminum simulat. Gesta haec partim eodem anno, partim,*

IMP. VESPASIANO ITERVM,

TITO FIL. COSS.

1 INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quam pax coeperat. Armati per urbem victores inplacabili odio victos consectabantur. plenae caedibus viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. Ac mox, augescente licentia, scrutari ac protrahere abditos: si quem procerum habitu et iuventa conspexerant, obtruncare, nullo militum aut populi discrimine. Quae saevitia, recentibus odiis, sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam. nihil usquam secretum aut clausum sinebant, *Vitellianos occultari*, simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel, si resisteretur, caussa caedis, nec deerat egentissimus quis-

Procerum habitu et iuventa] Duas notas Germanici militis habebant, proceritatem corporis itemque iuventam. Nam Germani plerumque proceri; et milites a flore et robore aevi colligebantur. *Lips.*

Nullo militum a populi discrimine] Cum milites tantum, Germani in primis, viderentur ac dicerentur peti, etiam alii togati et innoxii promiscue interficiebantur. *Ern.*

que ex plebe: et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Vbique lamenta, conclamationes, et forma captae urbis: adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandae victoriae inpares. quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus in- 2
digent. Nomen sedemque Caesáris Domitianus acceperat: nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. Praefectura Praetorii penes Arrium Varum: summa potentiae in Primo Antonio. is pecuniam familiamque e Principis domo, quasi Cremonensem praedam, rapere: ceteri modestia vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. Civitas pavida et servitio parata, *occupari redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli*, postulabat. Praemissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus ira, quam metu abiecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit. nemo supplici vultu, sed tristes et truces et adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles. paucos erumpere ausos, circumiecti pressere. ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, et, quamquam inter adversa, salva virtutis fama.

Circumiecti pressere] Dictum esse pro oppressere, interfecere, supra A. XIV, 5. monuimus, et sequentia facile arguunt. Itaque Faernus etiam corrigebat *oppressere*. Etiam ap. Cic. Verr. IV, 2. in libris confunduntur *oppressere* et *pressere*. Sed ibi *oppressere* verius est. Mox idem *par vitiis fratri*, pro *fratris*, idque probabat Vrsinus. *Ern.* Brot. mallet *oppressere*, et *fratri*. Bud. *fratris*.

Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in Principatu eius vigilantior; nec perinde prosperis
3 socius, quam adversis abstractus. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quam contumacia adversus Principem. Viso milite quies: et minoribus coloniis inpunitas. Capuae legio tertia hiemandi caussa locatur, et domus inlustres adflictae; cum contra Tarracinenses nulla ope iuvarentur. Tanto proclivius est iniuriae, quam beneficio, vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quaestu, habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus, in iisdem annulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. At Romae Senatus cuncta Principibus solita Vespasiano decernit, laetus et spei certus. quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Aegyptum, Iudaeam, Syriamque et omnis provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani litterae, tamquam manente bello scriptae. ea prima specie *forma*: ceterum ut Princeps loquebatur, civilia de se et Reipublicae egregia. nec Senatus obsequium deerat. Ipsi ‘ Consulatus cum Tito filio, Praetura Domitiano

Adversis abstractus] Adversa fratris fortuna et exitio et ipse adflictus, ad perniciemque vocatus est, ut Ann. IV, 13. ubi eadem loquendi forma.

Ea prima specie forma] sc. literarum. haec erat forma epistolae primum et obiter legenti: sed, si accuratius considerabatur, reperiebatur loqui, ut iam confecto bello, et Principatum iam *adeptus*.

'et Consulare imperium' decernuntur. Miserat et 4
Mucianus epistolas ad Senatum, quae materiam ser-
monibus praebuere: 'si privatus esset, cur publice
'loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco
'sententiae dici.' ipsa quoque insectatio in Vitel-
lium sera et sine libertate. Id vero erga Rempubli-
cam superbum, erga Principem contumeliosum, quod,
'in manu sua fuisse Imperium donatumque Vespa-
'siano,' iactabat. Ceterum invidia in occulto; adu-
latio in aperto erant. multo cum honore verborum
'Muciano triumphalia' de bello civili data: sed
'in Sarmatas expeditio' fingebatur. Adduntur
'Primo Antonio Consularia, Cornelio Fusco, et
'Arrio Varo, Praetoria insignia.' Mox Deos re-
'spexere. *restitui* placuit *capitolium.* eaque omnia
Valerius Asiaticus, Consul designatus, censuit:
ceteri vultu manuque: pauci, quibus conspicua dig-
nitas, aut ingenium adulatione exercitum, composi-
tis orationibus adsentiebantur. Vbi ad Helvidium
Priscum, Praetorem designatum, ventum, prompsit
sententiam, ut honorificam in bonum Principem, ita
falsa aberant, et studiis Senatus adtollebatur. Isque
praecipuus illi dies, magnae offensae initium et
magnae gloriae fuit. Res poscere videtur, quia ite- 5
rum in mentionem incidimus viri, saepius memoran-
di, ut vitam studiaque eius, et quali fortuna sit usus,
paucis repetam. Helvidius Priscus, Tarracinae
municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili dux-
isset, ingenium inlustre altioribus studiis iuvenis
admodum dedit: non ut plerique, ut nomine mag-

Sera et sine libertate] Sera, quia iam afflicti aut nulli erant: non libera, quia sine periculo mortuis vel invalidis insultabatur. *Lips.*

Non ut plerique] Disce, iuventus, et vide verum finem, quem sapientiae studiis proponas. *Lips.*

nifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita Rempublicam capesseret. doctores sapientiae secutus est, qui sola bona, quae honesta, mala tantum quae turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Quaestorius adhuc, a Paeto Thrasea gener delectus, e moribus soceri nihil aeque ac libertatem hausit: civis, Senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitae officiis aequabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversus metus.

6 Erant, quibus adpetentior famae videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriae novissima exuitur. Ruina soceri in exsilium pulsus, ut, Galbae Principatu, rediit, Marcellum Eprium, delatorem Thraseae, adcusare adgreditur. Ea ultio, incertum, maior an iustior, Senatum in studia diduxerat. Nam, si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primo minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. Mox, dubia voluntate Galbae, mul-

Doctores Sapientiae] Stoicos, quorum placita hic egregie Tacitus, Epictetus Enchiridii initio, exposuere. Vid. *Adam Smith's Theory of Moral Sentiments.* Vol. II. pag. 115, &c.

Gener delectus] Cf. A. 16, 28, 35.

Civis, Senator] Magnae laudes; et quae iure nos rapiant in admirationem viri. Cui Tacitum ipsum perfamiliarem fuisse, mihi liquet. Non minora de eo elogia sparsim reperias in Diss. Epicteti apud Arrianum 1, 2. 4, 1. et Plinius etiam in Epistolis celebrat 7, 19. 9, 13. At tam illustre sidus (heu, quid speremus?) in tenebris paene iacebat, absque una hac Taciti face. *Lips.*

Quando etiam sapientibus] Verissime: nec mutandum. Omnes adfectus facilius a sapiente exuuntur, quam haec cupido: et in magnis viris (Val. Flacc. 1, 76.)—*tu sola animum mentemque peruris, Gloria.* Plato ad hanc mentem aptissime ap. Athen. 11. p. 250. Την κενοδοξιαν, ὡς τελευταιον χιτωνα, ἡ ψυχη πεφυκεν αποτιθεσθαι. Et noster in Agr. 9. *Fama, cui saepe etiam boni indulgent. Lips.* Affectum eundem tetigit poeta Anglicus;

The last infirmity of noble minds.

Agmen reorum] *Rei* omnes litigatores dicti, adcusati et delatores. V. Cic. de Orat. II, 79. Confer. Marc. Don. ad h. l. Taciti.

tis Senatorum deprecantibus, omisit Priscus: variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterum, eo Senatus die, quo 'de Imperio Vespasiani' censebant, placuerat 'mitti ad Principem legatos.' Hinc inter Helvidium et Eprium acre iurgium. Priscus, 'eligi nominatim a Magistratibus iuratis,' Marcellus 'urnam' postulabat: quae Consulis designati sententia fuerat. Sed Marcelli studium pro- 7
prius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paullatimque, per altercationem, ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio, 'quid ita Marcellus iudicium Magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam et eloquentiam, quis multos anteiret, ni memoria flagitiorum urgeretur. Sorte et urna mores non discerni: suffragia et existimationem Senatus reperta, ut in cuiusque vitam famamque penetrarent. pertinere ad utilitatem Reipublicae, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos Senatus habeat, qui honestis sermonibus aures Imperatoris inbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio: quorum adcusatores, etiam si puniri non oporteat, ostentari non debere. hoc Senatus iudicio velut admoneri Principem, quos probet, quos reformidet. nullum maius boni Imperii instrumentum, quam bonos amicos. Esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium inpulerit. Frueretur praemiis et inpu-

Per altercationem] Verbum proprium de disputationibus adversantium sibi Senatorum, de quo tirones videant dicta in Clav. Cic. *Altercationibus* opponuntur *continuae orationes*. Et verbum *infestas* indicat, in altercationibus nihil inimici necessario inesse. *Ern.*

8 'nitate; Vespasianum melioribus relinqueret.' Marcellus, 'non suam sententiam inpugnari, sed Consulem designatum censuisse,' dicebat, 'secundum 'vetera exempla, quae sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. Nihil evenisse, cur antiquitus instituta exolescerent: aut Principis honor in cuiusquam contumeliam verteretur. sufficere omnes obsequio. id 'magis vitandum, ne pervicacia quorundam inritaretur animus, novo Principatu suspensus, et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. 'Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam 'civitatis formam patres avique instituerint: ulteriora mirari, praesentia sequi: bonos Imperatores voto 'expetere, qualescumque tolerare. Non magis sua 'oratione Thraseam, quam iudicio Senatus, adflictum. Saevitiam Neronis per huiusmodi imagines 'inlusisse. nec minus sibi anxiam talem amicitiam 'quam aliis exilium. Denique constantia, fortitudine, Catonibus et Brutis aequaretur Helvidius: 'se unum esse ex illo Senatu, qui simul servierit. Suadere etiam Prisco, ne supra Principem 'scanderet: ne Vespasianum, senem triumphalem, 'iuvenum liberorum patrem, praeceptis coerceret. 'Quomodo pessimis Imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis, placere.' Haec, magnis utriumque contentionibus iactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars,

Per huiusmodi imagines illusisse] Hoc enim dicit Eprius: non se magis auctorem interficiendi claros viros Neroni fuisse, quam Senatum universum qui eos damnaverit. Sed Neronem videlicet hoc quasi velum praetendisse sceleribus, ut, quae sponte iussurus erat, ea per accusatores at Senatum exerceret. atque ita imagine quadam iustitiae hominibus vere illuderet.

quae sortiri legatos malebat, etiam mediis Patrum adnitentibus, retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiae, si ipsi
eligerentur. Secutum aliud certamen. Praetores 9
aerarii (nam tum a Praetoribus tractabatur aerarium) 'publicam paupertatem' questi, 'modum inpensis' postulaverant. Eam curam Consul designatus, ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem, Principi reservabat. Helvidius, 'arbitrio Senatus agendum,' censuit. Cum perrogarent sententias Consules, Vulcatius Tertullinus, Tribunus plebis, intercessit, 'ne quid super tanta re, Principe absente, statueretur.' Censuerat Helvidius, 'ut capitolium publice restitueretur, adiuvaret Vespasianus.' Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit. Fuere, qui et meminissent.
Tum invectus est Musonius Rufus in 'Publium Ce- 10
lerem, a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum,' arguebat. Ea cognitione renovari odia adcusationum videbantur. sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream proditor corruptorque amici et cuius se magistrum ferebat. Proximus dies caussae destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quam Priscus et Marcellus ceterique, motis ad ultionem animis,

Oblivio transmisit] Oblivione transmisit. Neutris delectatur Tacitus. Sic alias usurpat *obsidium*, *occidium*. In plurali Horatius, II. Serm. VI. 62.

Ducere sollicitae jucunda oblivia vitae.

Infra idem Tacitus, cap. 31. Aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant. *Brot.*

Motis ad ultionem animis] Sententia est: Non tam minuti illi et plebeii delatores exspectabantur, aut expetabantur, quam, erectis

exspectabantur. Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Princeps in civitate essent, Mucianus, urbem ingressus, cuncta simul in se traxit. fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se transtuleratque. Ille unus ambiri, coli: nec deerat ipse: stipatus armatis, domos hortosque permutans, adparatu, incessu, excubiis, vim Principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi iuventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbida, et novis sermonibus laeta, qui Principatus inanem ei famam circumdarent. Iussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem, via Appia, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Iulius Priscus, Praetoriarum, sub Vitellio cohortium Praefectus, se ipse interfecit, pudore magis, quam necessitate. Alphenus Varus ignaviae infamiaeque suae superfuit. Asiaticus enim (is libertus) malam potentiam servili supplicio expiavit.

12 Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicae famam, nequaquam moesta civitas excipiebat. 'caesos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias,' non ut mala loquebantur. Id bellum quibus caussis ortum, quanto externarum sociarumque

semel cupidine ulciscendi animis, illi Senatorii et illustres, Priscus et Marcellus. *Lips.*

gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum: seditione domestica pulsi, extrema Gallicae orae, vacua cultoribus, simulque insulam, nunc Bataviam occupavere, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit: nec opibus, societate validiorum, adtriti, viros tantum armaque Imperio ministrant. diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, 13
praecipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere. Iulius Paullus et Claudius Civilis, Regia stirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Iniectae Civili catenae, missusque ad Neronem et a Galba absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium eius exercitu. Inde caussae irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultra quam barbaris solitum, ingenio sollers, et *Sertorium se*, aut *Hannibalem* ferens, simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a Populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque

Societate validiorum attriti] Sententia est. quamquam Romanis socii et foederati Batavi, quae societas apud potentiores plerumque in servitutem transit, tamen non ita eis factum. libertatem tenuere a nec tributa iis imposita, aut servitii aliae notae.

Viros tantum armaque] Vid. Notam Broterianam in hunc locum, de picturis *Othonis Vaenii*; longiorem ut hic transferamus.

Per Britanniam] Vid. Hist. II, 27. et Vit. Agric. XVIII et XXXVI.

Simili oris dehonestamento] Cum item, ut Hannibal, altero oculo captus esset. Liv. XXII, 2. *Ern.* Confer. et Plut. in Sertorio ab initio. et supra A. II, 9.

partium praetendit: missis sane ad eum Primi Antonii litteris, quibus, 'avertere accita Vitellio auxilia, 'et, tumultus Germanici specie, retentare legiones,' iubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus praesens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et Reipublicae cura; cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armatorum millia Italiam inrupissent.
14 Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera, ex eventu iudicaturus, novare res hoc modo coepit. Iussu Vitellii, Batavorum iuventus ad delectum vocabatur; quem, suapte natura gravem, onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus inpubes, sed forma conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositae seditionis auctores perpulere, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, iniurias et raptus et cetera servitii mala enumerat. 'Neque enim societatem, ut olim, 'sed tamquam mancipia haberi: quando Legatum, 'gravi quidem comitatu et superbo cum imperio, ve'nire? tradi se Praefectis Centurionibusque: quos 'ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari, exqui'rique novos sinus, et varia praedandi vocabula. In-

Praetendit] Simulat, ad tegenda consilia utitur. Intelligendum: *consiliis*. Ea simulatio unde speciem acceperit, statim traditur. *Ern.*

Quando Legatum] Nota interrogandi haec scripserim: atque interpreter: En, usque eo viles Romanis sumus, ut non Legati aut Praetores saltem nos diripiant: id est, honestiorum manibus pereamus: sed latrunculi aliquot minuti, Praefecti et Centuriones. *Lips.*

Exquirique novos sinus] Bene Bip. huc adferunt locum Plinii XI,

'stare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a
'fratribus, velut supremum dividantur. Nunquam
'magis adflictam rem Romanam, nec aliud in hiber-
'nis, quam praedam et senes. adtollerent tantum ocu-
'los et inania legionum nomina ne pavescerent. at si-
'bi robur peditum equitumque: consanguineos Ger-
'manos: Gallias idem cupientes: ne Romanis qui-
'dem ingratum id bellum, cuius ambiguam fortunam
'Vespasiano inputaturos: victoriae rationem non red-
'di.' Magno cum adsensu auditus, barbaro ritu et 15
patriis exsecrationibus universos adigit. Missi ad
Canninefates, qui consilia sociarent. Ea gens par-
tem insulae colit, origine, lingua, virtute, par
Batavis; numero superantur. Mox occultis nun-
tiis perlexit Britannica auxilia, Batavorum cohor-
tes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac
tum Magontiaci agentes. Erat in Canninefatibus
stolidae audaciae Brinno, claritate natalium insigni.
pater eius, multa hostilia ausus, Caianarum expe-
ditionum ludibrium inpune spreverat. Igitur ipso
rebellis familiae nomine placuit, inpositusque scu-
to, more gentis, et sustinentium humeris vibra-
tus, Dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (trans-
rhenana gens est) duarum cohortium hiberna, prox-

24 (28). ubi *sinus* de aranei reticulis, quibus qui inplicantur, exitum non habent praedaeque sunt.

Ne Romanis quidem ingratum id bellum] Sensus est: Romanis gratum faciemus bello movendo, quia putabunt, id in Vespasiani gratiam motum esse. Itaque, si male successerit, culpam Vespasiani fore iudicio Rom. sibi nil metuendum. Mox *adigit barbaro r. et p. exsec.* est imitatio formulae *adigere sacramento*. *Ern.*

Partem Insulae] Occidentalem partem insulae, et Oceano proximam. Plinius IV, 15 *nobilissima Batavorum insula et Cannenefatum.* Ibi nunc *The Hague*, *Rotterdam*, etc.

Magontiaci] Nunc *Mayence.*

ima occupata, Oceano inrumpit. Nec praevide-
rant impetum hostium milites: nec, si praevidissent,
satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et di-
repta castra. dein vagos, et pacis modo effusos,
lixas negotiatoresque Romanos invadunt. Simul
excidiis castellorum inminebant: quae a Praefectis
cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant.
Signa vexillaque et quod militum in superiorem in-
sulae partem congregantur, Duce Aquillio, Primi-
pilari; nomen magis exercitus, quam robur. Quip-
pe, viribus cohortium abductis, Vitellius, e prox-
imis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem
16 numerum armis oneraverat. Civilis, dolo grassan-
dum ratus, incusavit ultro Praefectos, 'quod castel-
'la deseruissent. Se cum cohorte, cui praeerat, Can-
'ninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque
'hiberna repeterent.' Subesse fraudem consilio, et
dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem
Ducem eius belli, sed Civilem esse, patuit: erum-
pentibus paullatim indiciis, quae Germani, laeta
bello gens, non diu occultaverant. Vbi insidiae pa-
rum cessere, ad vim transgressus, Canninefates,
Frisios, Batavos propriis cuneis componit. directa
ex diverso acies, haud procul a flumine Rheno,
et obversis in hostem navibus, quas, incensis cas-
tellis, illuc adpulerant. nec diu certato, Tungro-
rum cohors signa ad Civilem transtulit: perculsi-
que milites inprovisa proditione a sociis hostibus-
que caedebantur. Eadem etiam navibus perfidia.
Pars remigum e Batavis, tamquam inperitia, offi-
cia nautarum propugnatorumque inpediebant. mox
contra tendere, et puppes hostili ripae obiicere.

ad postremum gubernatores Centurionesque, nisi
eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor
et viginti navium classis transfugeret, aut capere-
tur. Clara ea victoria in praesens, in posterum 17
usui : armaque et naves, quibus indigebant, adep-
ti, magna per Germanias Galliasque fama, *liber-
tatis auctores* celebrabantur. Germaniae statim mi-
sere legatos, auxilia offerentes. Galliarum socie-
tatem Civilis arte donisque adfectabat, captos co-
hortium Praefectos suas in civitates remittendo : co-
hortibus, abire, an manere mallent, data potestate.
manentibus honorata militia; digredientibus spolia
Romanorum offerebantur. Simul secretis sermoni-
bus admonebat ‘ malorum, quae tot annis perpessi,
‘ miseram servitutem falso pacem vocarent. Bata-
‘ vos, quamquam tributorum expertes, arma contra
‘ communes dominos cepisse. prima acie fusum victum-
‘ que Romanum. quid ? si Galliae iugum exuant ?
‘ quantum in Italia reliquum ? provinciarum sanguine
‘ provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Ba-
‘ tavo equite protritos Aeduos Arvernosque. fuisse in-
‘ ter Verginii auxilia Belgas : vereque reputantibus,
‘ Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem
‘ omnium partes, addito, si quid militaris discipli-
‘ nae in castris Romanorum viguerit. esse secum ve-
‘ teranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones pro-
‘ cubuerint. Servirent Syria Asiaque et suetus Regi-
‘ bus Oriens : multos adhuc in Gallia vivere, ante

Multos adhuc in Gallia] Caute vide legas. Si enim de prima servitute et stipendio, quod Caesar imposuit, capis, capieris. quomodo enim vera haec adsertio, cum ab eo tempore ad hunc diem, anni sint inter fere CXX ? nec tam vitales, ut opinor, tunc nostri Galli. Sed ad Augustum eiusque aevum id referri verius erit : qui censum

'tributa genitos. Nuper certe, caeso Quinctilio Varo, pullam e Germania servitutem. Nec Vitellium 'Principem, sed Caesarem Augustum bello provocatum. Libertatem natura, etiam mutis animalibus, 'datam. Virtutem proprium hominum bonum. Deos 'fortioribus adesse. Proinde adriperent vacui occupatos, integri fessos. dum alii Vespasianum, alii 'Vitellium, foveant, patere locum adversus utrum-
18 'que.' Sic in Gallias Germanisque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum Regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Vbi 'expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula Romanum nomen,' trepidi nuntii adferebant, Mummium Lupercum, Legatum, (is duarum legionum hibernis praeerat) 'egredi adversus hostem' iubet. Lupercus legionarios e praesentibus, Vbios e proximis, Treverorum equites, haud longe agentes, raptim transmisit, addita Batavorum ala, quae iam pridem conrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsa acie Romanis, maiore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium coniuges parvosque liberos, consistere a tergo iubet: hortamenta victoriae, vel pulsis pudorem. Vt virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies, nequaquam par a legio-

tributumque instituit, quod penderent Galli. idque in Consulatu suo septimo. Ad quam rationem nihil absurdi aut vani in hac oratione Civilis. *Lips.*

Nequaquam par] Quod valde Romani observabant, et velut omen habebant eventus. Appianus in Parthicis 27. *Crassus iussit eos*

nibus cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa. sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Vbiorum Treverorumque auxilia, foeda fuga dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus *Veterum* nomen est. Praefectus alae Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiae praeberet, in Frisios avehitur. Iisdem diebus, Batavorum et 19
Canninefatium cohortes, cum iussu Vitellii in urbem pergerent, missus a Civile nuntius adsequitur. Intumuere statim superbia ferociaque, et 'pretium itineris, donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum,' promissa sane a Vitellio, postulabant, non, ut adsequerentur, sed caussam seditioni. Et Flaccus, multa concedendo, nihil aliud effecerat, quam ut acrius exposcerent, quae sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili iungerentur. Hordeonius, adhibitis Tribunis Centurionibusque, consultavit, 'num obsequium abnuentes vi coerceret.' Mox, insita ignavia et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito delectu suppletae legiones augebant, statuit, continere intra castra militem. Dein poenitentia, et arguentibus ipsis, qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primae Legato, qui Bonnam obtinebat, ut 'arceret

clamorem tollere. in quo maxime militum moestitia deprehensa est, exilem et dissonum clamorem edentium. Contra, a Barbaris clarus et fortis est redditus. Lips.

'transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum
'haesurum.' Et opprimi poterant, si hinc Hordeo-
nius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios
clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque lit-
teris Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Vnde
suspicio, sponte Legatorum excitari bellum: cuncta-
que, quae acciderant aut metuebantur, non inertia
militis, neque hostium vi, sed fraude Ducum eveni-
20 re. Batavi, cum castris Bonnensibus propinqua-
rent, praemisere, qui Herennio Gallo mandata
cohortium exponeret: 'nullum sibi bellum adver-
'sus Romanos, pro quibus totiens bellassent. Lon-
'ga atque inrita militia fessis patriae atque otii
'cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter
'fore; sin arma occurrant, ferro viam inventuros.'
Cunctantem Legatum milites perpulerant, 'fortu-
'nam proelii experiretur. Tria millia legionario-
rum et tumultuariae Belgarum cohortes, simul pa-
ganorum lixarumque ignava, sed procax ante peri-
culum, manus, omnibus portis erumpunt, ut Ba-
tavos numero inpares circumfundant. Illi, veteres
militiae, in cuneos congregantur, densi undique et
frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem aciem
nostrorum perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur
legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi
plurimum cladis. cumulatae corporibus fossae. nec
caede tantum et vulneribus, sed ruina et suis pleri-
que telis interiere. Victores, colonia Agrippinen-
sium vitata, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bon-
nense proelium excusabant; tamquam petita pace,
21 postquam negabatur, sibimetipsi consuluissent. Ci-
vilis, adventu veteranarum cohortium, iusti iam

Colonia Agrippinensium] Nunc *Cologne.*

exercitus ductor, sed consilii ambiguus et vim Romanam reputans, cunctos, qui aderant, in verba Vespasiani adigit: mittitque legatos ad duas legiones, quae, priore acie pulsae, in Vetera castra concesserant, 'ut idem sacramentum acciperent.' Redditur responsum, 'neque proditoris, neque hostium se consiliis uti. Esse sibi Vitellium Principem, 'pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum 'retenturos. proinde perfuga Batavus arbitrum rerum 'Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris poenas 'exspectaret.' Quae ubi relata Civili, incensus ira, universam Batavorum gentem in arma rapit. Iunguntur Bructeri Tencterique et excita nuntiis Germania ad praedam famamque. Adversus has belli 22
concurrentis minas Legati legionum, Mummius Lupercus et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant. Subversa longae pacis opera, haud procul castris, in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum, ut copiae in castra conveherentur: rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quae adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis, medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptae silvis lucisve ferarum imagines, ut cuique genti inire proelium mos est, mixta belli civilis ex-

Longae pacis opera] Id est procestria, et quae aedificari ante castra solent, usibus lixarum aut advenarum. Me vide Milit. Dial. V, 1. *Lips.*

ternique facie obstupefecerant obsessos. et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod, duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbata pace illuc
23 congregata, et bello ministra aderat. Pars castrorum, in collem leniter exsurgens; pars aequo adibatur. quippe, illis hibernis obsideri premique Germanias, Augustus crediderat: neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt, eminus lacessentes. Post, ubi pleraque telorum turribus pinnisque moenium irrita haerebant, et desuper saxis vulnerabantur, clamore atque impetu invasere vallum, adpositis plerique scalis, alii per testudinem suorum. scandebantque iam quidam, cum, gladiis et armorum incussu praecipitati, sudibus et pilis obruuntur, praeferoces initio et rebus secundis nimii. Sed tum praedae cupidine adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec ulla ipsis solertia: perfugae captivique docebant struere materias in modum pontis; mox subiectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere, proeliarentur; pars intus occulti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa stravere informe opus: et crates vineasque parantibus adactae tormentis ardentes hastae: ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur; donec, desperata vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta et multum inbellis turbae. Simul ex inopia proditio, et fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur. Flaccus interim, cog-
24

nito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculae, duodevicesimae legionis Legato, tradit, ut quam maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus. neque enim ambigue fremebant, 'emissas a Magontiaco Batavo-'rum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri 'in societatem Germanos. non Primi Antonii, neque 'Muciani, ope Vespasianum magis adolevisse. aperta 'odia armaque palam depelli: fraudem et dolum ob-'scura, eoque inevitabilia. Civilem stare contra, 'struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo 'iubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas 'fortissimorum virorum manus unius senis valetudine 'regi. Quin potius, interfecto traditore, fortunam 'virtutemque suam malo omine exsolverent.' His inter se vocibus instinctos flammavere insuper adlatae a Vespasiano litterae, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit: vinctosque, qui adtulerant, ad Vitellium misit. Sic mitigatis 25 animis, Bonnam, hiberna primae legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: 'eius iussu directam adversus Bata-'vos aciem, tamquam a Magontiaco legiones 'sequerentur: eiusdem proditione caesos, nullis su-'pervenientibus auxiliis. Ignota haec ceteris exerci-'tibus, neque Imperatori suo nuntiari: cum adcursu 'tot provinciarum exstingui repens perfidia potuerit.' Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus

Aperta odia, armaque] Sallustiana imitatio est in Or. 2 ad Caes. *Hostem adversum deprimere, homini strenuo haud difficile est: occulta pericula neque vitare, neque facere, bonis in promptu est. Lips.*

per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque pessimum facinus, ut epistolae Aquiliferis legionum traderentur; a quis ante militi, quam Ducibus, legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri iubet, magis usurpandi iuris, quam quia unius culpa foret. Motusque Bonna exercitus in coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe iuvabant: mox, valescentibus Germanis, pleraeque civitates adversum nos armatae spe libertatis; et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat ultro 'conscientiam Ducis: tamquam nuntius inter Civilem 'Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur.' Conscendit tribunal Vocula mira constantia, prehensumque militem ac vociferantem 'duci ad supplicium' iussit. Et, dum mali pavent, optimus quisque iussis paruere. Exin consensu *Ducem Voculam* poscenti-
26 bus, Flaccus summam rerum ei permisit. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique; et simul delectum tributaque Galliae adspernantes; Rhenus incognita illi caelo siccitate, vix navium patiens: arcti commeatus: dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent: eademque de caussa minus frugum, et plures, qui consumerent. Apud inperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam

Epistolae Aquiliferis] Cur Aquiliferis? quia legendae nimirum ad signa: id est, in principiis. Facit omnino ad hunc morem, quod Spartianus in Pescennio Nigro c. 4. refert ex epistola M. Antonini Imp. *Itaque misi litteras recitandas ad signa. Lips.* Si Aquiliferi Centuriones primipilares, ut supra diximus placere Fabretto, alia caussa instituti erit. Nam per Centuriones talia vulgari solita. *Ern.*

nos amnes quoque et vetera Imperii munimenta desererent. quod in pace *fors*, seu *natura*, tunc *fatum* et *ira Dei*, vocabatur. Ingressis Novesium tertiadecima legio coniungitur. Additus Voculae in partem curarum Herennius Gallus, Legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, cui Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struenda acie, muniendo vallandoque et ceteris belli meditamentis militem firmabant. Vtque praeda ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus a Vocula exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit. Forte navem, haud pro- 27
cul castris, frumento gravem, cum per vada haesisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paullatimque adgregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani multa cum strage nostrorum navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed perfidiam Legati culpabant. Protractum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, 'quo pretio, quibus 'consciis, prodidisset exercitum,' dicere iubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum 'auctorem sce'leris,' hunc 'ministrum' vocant; donec, exitium minitantibus exterritus, proditionem et ipse Hordeonio obiecit: vinctusque, adventu demum Voculae exsolvitur. Is postera die auctores seditionis morte adfecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiae patientiaeque. Haud dubie gregarius miles Vitellio fidus: splendidissimus quisque in Vespasianum proni. inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui puniri poterant. At Civilem immensis auctibus uni- 28

versa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. Ille, ut cuique proximum, 'vastari Vbios Treverosque, et aliam manum Mosam amnem transire,' iubet, 'ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret.' Actae utrobique praedae; infestius in Vbiis, quod gens Germanicae originis, eiurata patria, Romanorum nomen, *Agrippinenses*, vocarentur. Caesae cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosius agentes, quia procul ripa aberant. Nec quievere Vbii, quominus praedas e Germania peterent: primo inpune, dein circumventi sunt; per omne id bellum meliore usi fide, quam fortuna. Contusis Vbiis, gravior et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat: intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos, 'proelium' poscentis, 'ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen,' iubet; superante multitudine et facili damno. nec finem labori nox

29 adtulit. Congestis circum lignis accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam Barbarorum aciem, et, si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili: et, 'restincto igne, misceri cuncta tenebris et armis,' iubet. Tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. Vnde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. Apud Ger-

manos inconsulta ira: Romanus miles, periculorum
gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non forte iaciebat.
Vbi sonus molientium, aut adpositae scalae hostem
in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi:
multos, in moenia egressos, pugionibus fodere. Sic
exhausta nocte, novam aciem dies aperuit. Edux- 30
erant Batavi turrim, duplici tabulato, quam, Prae-
toriae portae (is aequissimus locus) propinquan-
tem, promoti contra validi asseres et incussae tra-
bes perfregere, multa superstantium pernicie. Pug-
natumque in perculsos subita et prospera eruptio-
ne. Simul a legionariis, peritia et arte praestan-
tibus, plura struebantur. Praecipuum pavorem in-
tulit suspensum et nutans machinamentum, quo re-
pente demisso, praeter suorum ora singuli pluresve
hostium sublime rapti, verso pondere intra castra
effundebantur. Civilis, omissa oppugnandi spe,
rursus per otium adsidebat, nuntiis et promissis fidem
legionum convellens.

Haec in Germania ante Cremonense proelium 31
gesta, cuius eventum litterae Primi Antonii docue-
re, addito Caecinae edicto. Et Praefectus cohor-
tis e victis, Alpinus Montanus, fortunam partium
praesens fatebatur. Diversi hinc motus animorum.
Auxilia e Gallia, quis nec amor, nec odium in par-
tes, militia sine adfectu, hortantibus Praefectis,
statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctaba-
tur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus
Tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque
animo, satis adfirmans: et, cum cetera iurisiuran-

Verso pondere] Machina fuit similis Archimedeae ap. Liv. XXIV,
34.

di verba conciperent, *Vespasiani* nomen haesitantes, aut levi murmure et plerumque silentio, trans-
32 mittebant. Lectae deinde pro concione epistolae Antonii ad Civilem, suspiciones militum irritavere, tamquam ad socium partium scriptae, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox adlatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta factaque: et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, 'ut absisteret bello: 'neve externa armis falsis velaret. Si Vespasianum 'iuvare adgressus foret, satisfactum coeptis.' Ad ea Civilis primo callide: post, ubi videt Montanum praeferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus a questu periculisque, quae per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, 'Egre-'gium,' inquit, 'pretium laboris recepi, necem fratris, 'et vincula mea, et saevissimas huius exercitus vo-'ces, quibus ad supplicium petitus, iure gentium 'poenas reposco. vos autem Treveri, caeteraeque 'servientium animae, quod praemium effusi totiens 'sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, im-'mortalia tributa, virgas, secures et dominorum 'ingenia? En ego Praefectus unius cohortis et 'Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio, 'vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa 'ferro fameque premimus. denique ausos aut liber-'tas sequetur, aut victi iidem erimus.' Sic accen-

Verba conciperent] Ita, ut praeibantur verba, pronunciarent. Verbum proprium in iureiurando. Vnde *conceptis verbis iurare*. Eadem formula mox c. 41. *Ern.*

Neve externa armis falsis velaret] *Externa* sunt hostilia, hostilis animus, ut alibi. Sensus est, ne specie belli pro Vespasiano gerendi hostilem adversus Romanos animum tegere conaretur. *Ern.* *Externa* noster non semel ita sumit. Vid. H. 1, 79. 3, 5. et infra c. 72.

suam, sed 'molliora referre' iussum, dimittit. Ille, ut irritus legationis, rediit, cetera dissimulans, quae mox erupere. Civilis, parte copiarum retenta, ve- 33
teranas cohortes, et quod e Germanis maxime promptum, adversus Voculam exercitumque eius mittit: Iulio Maximo, et Claudio Victore, sororis suae filio, Ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alae, Asciburgii sita: adeoque inprovisi castra involavere, ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, 'subsignano milite media firmare.' auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Caedes inde, non proelium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere. Sic ad legiones perventum: quae, amissis signis, intra vallum sternebantur; cum repente novo auxilio fortuna pugnae mutatur. Vasconum lectae a Galba cohortes ac tum accitae, dum castris propinquant, audito proeliantium clamore, intentos hostes a tergo invadunt, latioremque, quam pro numero, terrorem faciunt: aliis a Novesio, aliis a Magontiaco, universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, et, dum alienis viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit cum signis

Subsignano milite, etc.] Subsignani militis et supra I, 70. mentio a Tacito iniecta. Is qui sit, parum inter eruditos convenit. Adhuc nihil melius vidi, quam quod Salmasio de Mil. R. c. 4. p. 40 et Schelio ad Hygin. p. 40. placet, *subsignanos* dici, qui sint sub signis, et armati sua signa, sive in acie, sive in agmine, sequantur. sensus igitur loci hic: Mediam aciem, in cuius robore et firmitate res maxime verteretur, firmarent milite, non quovis, sed legionario, cuius maxima vis: h. e. quam plurimum legionarii militis ibi locarent. *Ern.*

captivisque, quos prima acie corripuerant. Caeso-
rum eo die, in partibus nostris, maior numerus
34 et inbellior; e Germanis ipsa robora. Dux uterque,
pari culpa meritus adversa, prosperis defuere. Nam
Civilis, si maioribus copiis instruxisset aciem, cir-
cumiri a tam paucis cohortibus nequisset, castraque
perrupta exscidisset. Vocula nec adventum hostium
exploravit, eoque simul egressus victusque. *dein*
victoriae parum confisus, tritis frustra diebus, cas-
tra in hostem movit: quem si statim inpellere, cur-
sumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium le-
gionum eodem inpetu potuit. Tentaverat *interim*
Civilis obsessorum animos, tamquam perditae apud
Romanos res, et suis victoria provenisset. Circum-
ferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi.
ex quibus unus, egregium facinus ausus, *clara* voce
gesta patefecit, confossus illico a Germanis. un-
de maior indici fides. Simul vastatione incendiis-
que flagrantium villarum, venire victorem exerci-
tum, intelligebatur. ‘In conspectu castrorum consti-
‘tui signa, fossamque et vallum circumdari,’ Vocula
iubet: ‘depositis inpedimentis sarcinisque, expediti
‘certarent.’ Hinc in Ducem clamor pugnam poscen-
tium. et minari adsueverant. Ne tempore quidem
ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique
proelium sumpsere. nam Civilis aderat, non minus
vitiis hostium, quam virtute suorum, fretus. Va-
ria apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quis-
que ignavus. quidam, recentis victoriae memores,
retinere locum, ferire hostem, seque et proximos
hortari: et, redintegrata acie, manus ad obsessos
tendere, ‘ne tempori deessent.’ Illi, cuncta e muris

cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac forte
Civilis lapsu equi prostratus, credita per utrum-
que exercitum fama, 'vulneratum aut interfectum,'
inmane quantum suis pavoris, et hostibus alacrita-
tis, indidit. Sed Vocula, omissis fugientium ter- 35
gis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam
rursus obsidium immineret: conrupta totiens victo-
ria, non falso suspectus bellum malle. Nihil aeque
exercitus nostros, quam egestas copiarum, fatigabat.
Inpedimenta legionum cum inbelli turba Novesium
missa, ut inde, terrestri itinere, frumentum advehe-
rent: nam flumine hostes potiebantur. Primum
agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile.
qui, ubi 'rursus missos Novesium frumentatores,
'datasque in praesidium cohortes, velut multa pace
'ingredi accepit,' rarum apud signa militem, arma
in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus in-
vadit: praemissis, qui pontes et viarum angusta in-
siderent. pugnatum longo agmine et incerto Marte,
donec proelium nox dirimeret. Cohortes Geldubam
perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quae
relictorum illic militum praesidio tenebantur. Non
erat dubium, quantum in regressis discriminis adeun-
dum foret, frumentatoribus onustis perculsisque.
Addit exercitui suo Vocula mille delectos e quinta
et quintadecima legionibus, apud Vetera obsessis,
indomitum militem et Ducibus infensum. Plures,
quam iussum erat, profecti, palam in agmine freme-

Impedimenta] id est, currus et iumenta. *Imbelli turba*, lixis et calonibus, ut multae manus citius expedirent negotium frumentandi. Sed qui medios inter hostes? Primum praesidio cohortium additarum, quod hic tacuit, mox nominaturus. Deinde minus in itinere timebant ob recentem victoriam. *Gron.* In *inbelli turba* sunt et milites minus strenui. Respice ad c. 33.

bant, 'non se ultra famem, insidias Legatorum,
'toleraturos.' At, qui remanserant, 'desertos se,
'abducta parte legionum,' querebantur. Duplex
hinc seditio; aliis revocantibus Voculam, aliis re-
36 dire in castra abnuentibus. Interim Civilis Vetera
circumsedit. Vocula Geldubam atque inde Nove-
sium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox,
haud procul Novesio, equestri proelio prospere cer-
tavit. Sed miles secundis adversisque perinde in
exitium Ducum accendebatur. Et adventu quinta-
norum quintadecimanorumque auctae legiones, *do-*
nativum exposcunt, comperto, pecuniam a Vitellio
missam. Nec diu cunctatus Hordeonius nomine
Vespasiani dedit. Idque praecipuum fuit seditionis
alimentum. Effusi in luxum et epulas, et noctur-
nos coetus, veterem in Hordeonium iram renovant.
nec ullo Legatorum Tribunorumve obsistere auso,
(quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum
e cubili interficiunt. Eadem in Voculam paraban-
tur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus eva-
sisset. Vbi, sedato inpetu, metus rediit: Centurio-
nes cum epistolis ad civitates Galliarum misere,
37 auxilia ac stipendia oraturos. Ipsi, ut est vulgus
sine rectore praeceps, pavidum, socors, adventante
Civile, raptis temere armis ac statim omissis, in
fugam vertuntur. Res adversae discordiam peperere,
iis, qui e superiore exercitu erant, caussam suam
dissociantibus. Vitellii tamen imagines, in castris
et per proximas Belgarum civitates, repositae, cum
iam Vitellius occidisset. Dein mutati in poeniten-
tiam primani quartanique et duodevicesimani, Vo-
culam sequuntur: apud quem resumpto Vespasiani

sacramento, ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis exercitus, satietate praedae, nec incruenti. In via dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga Populum Romanum merita mox rebelles foedarent.

Interea Vespasianus iterum ac Titus Consulatum 38
absentes inierunt; moesta et multiplici metu suspensa civitate, quae, super instantia mala, falsos pavores induerat: 'descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone.' Is praeerat provinciae, nequaquam turbidus ingenio: sed, quia naves saevitia hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex Republica annonae cura, clausum litus, retineri commeatus, dum timet, credebat; augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant; ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla umquam civilis victoria
satiavit. Kal. Ianuariis in Senatu, quem Iulius 39
Frontinus, Praetor urbanus, vocaverat, Legatis

Vallumque per fines suos] Transrhenanos intelligendos ad utramque Loganae ripam, veram Treverorum patriam, docet vir eximius Crollius, cui potissimum debentur Bipontinorum in Tacitum nostrum curae.

Annonae Cura] Vere quoque Juvenalis, Satyr. X. 80.

Duas tantum res anxias optat;
Panem et Circenses.

Julius Frontinus] Varia ejus opera adhuc extant; meliora quam elegantiora. Nempe, *Strategemata: De Coloniis: De Aquaeductibus*, etc.

exercitibusque ac Regibus, 'laudes gratesque' decretae: et Tertio Iuliano Praetura, 'tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset,' ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas Equestris data. Et mox, eiurante Frontino, Caesar Domitianus Praeturam cepit. Eius nomen epistolis edictisque praeponebatur, vis penes Mucianum erat: nisi quod pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propria libidine, audebat. Sed praecipuus Muciano metus e Primo Antonio Varoque Arrio; quos recentes, clarosque rerum fama ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem saevierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis maioribus et fraterna imagine fulgentem, ad capessendam Rempublicam hortatus: haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem conrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in Senatu laudibus cumulatum, secretis promisis onerat, 'citeriorem Hispaniam' ostentans, 'discessu Cluvii Rufi vacuam;' simul amicis eius Tribunatus Praefecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe et cupidine inpleverat, vires abolet: dimissa in hiberna legione septima, cuius flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitus in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit

Regibus] Sohemo, Antiocho, Agrippae.

Scribonianum Crassum] Fratrem L. Pisonis, quem Galba adoptaverat. *Ern.* Confer. 1, 15. 47. 48.

urbi sua forma legesque et munia Magistratuum.
Quo die Senatum ingressus est Domitianus, 'de ab- 40
'sentia patris fratrisque ac iuventa sua' pauca et
modica disseruit, decorus habitu: et, ignotis adhuc
moribus, crebra oris confusio pro modestia accipie-
batur. Referente Caesare, 'de restituendis Galbae
'honoribus,' censuit Curtius Montanus, 'ut Pisonis
'quoque memoria celebraretur.' Patres utrumque
iussere: de Pisone inritum fuit. Tum sorte ducti,
'per quos redderentur bello rapta, quique aera le-
'gum, vetustate delapsa, noscerent figerentque, et
'fastos, adulatione temporum foedatos, exonerarent,
'modumque publicis inpensis facerent.' Redditur
Tertio Iuliano Praetura, postquam cognitus est ad
Vespasianum confugisse: Gripho honor mansit.
Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum
et P. Celerem placuit, damnatusque Publius, et So-
rani Manibus satisfactum. Insignis publica severi-
tate dies, ne privatim quidem laude caruit. Iustum
iudicium explesse Musonius videbatur: diversa fama
Demetrio, Cynicam sectam professo; quod manifes-
tum reum ambitiosius, quam honestius, defendisset.
Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio
suppeditavit. Signo ultionis in adcusatores dato,
petit a Caesare Iunius Mauricus, 'ut commentario-
'rum Principalium potestatem Senatui faceret, per
'quos nosceret, quem quisque adcusandum poposcis-
'set. Consulendum tali super re Principem,' res-
pondit. Senatus, inchoantibus primoribus, iusiuran- 41
dum concepit, quo certatim omnes Magistratus, ce-
teri ut sententiam rogabantur, 'Deos testes' advoca-
bant, 'nihil ope sua factum, quo cuiusquam salus

'laederetur, neque se praemium, aut honorem, ex 'calamitate civium cepisse:' trepidis et verba iurisiurandi per varias artes mutantibus, quis flagitii conscientia inerat. Probabant religionem Patres, periurium arguebant. Eaque velut censura in Sariolenum Voculam et Nonium Actianum et Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret. nec destitit Senatus manus intentare Voculae, donec curia excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant: tamquam Neroni Scribonios fratres, concordia opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quae defendere nequibat, societate culpae invidiam declinavit.
42 Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipstanus Messala adeptus est, nondum Senatoria aetate, ausus pro fratre, Aquilio Regulo, deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte ex SC. adcusationem subisse iuvenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiae videbatur. Et Sulpicia Praetextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret Senatus, ultores aderant. Igitur Messala non caussam, neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens flexerat quosdam. Occurrit tru-

Aquilio Regulo] Est omnino ille Regulus. Plinio in Epistolis 1, 5. 2. 20. 4, 2. 6, 2. meritissimo flagellatus, et alibi *bipedum nequissimus* dictus. Observa ergo de Messala diversissimo fratre. *Lips.*

ei oratione Curtius Montanus, eo usque progressus, ut, 'post caedem Galbae, datam interfectori Pisonis 'pecuniam a Regulo, adpetitumque morsu Pisonis 'caput,' obiectaret. 'Hoc certe,' inquit, 'Nero non 'coegit, nec dignitatem, aut salutem, illa saevitia 'redemisti. Sane toleremus istorum defensiones, qui 'perdere alios, quam periclitari ipsi, maluerunt. Te 'securum reliquerat exsul pater, et divisa inter cre-'ditores bona, nondum honorum capax aetas: nihil 'quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. 'libidine sanguinis et hiatu praemiorum ignotum 'adhuc ingenium, et nullis defensionibus expertum, 'caede nobili inbuisti. cum ex funere Reipublicae, 'raptis Consularibus spoliis, septuagies sestertio sa-'ginatus, et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, in-'lustres senes, conspicuas feminas eadem ruina pros-'terneres: cum segnitiam Neronis incusares,' 'quod per singulas domos seque et delatores fatiga-'ret: posse universum Senatum una voce subverti. 'Retinete, Patres conscripti, et reservate hominem 'tam expediti consilii, ut omnis aetas instructa sit, 'et quomodo senes nostri Marcellum, Crispum, iu-'venes Regulum, imitentur. Invenit etiam aemu-'los infelix nequitia. quid si floreat vigeatque? Et 'quem adhuc Quaestorium offendere non audemus, 'Praetorium et Consularem visuri sumus? An Ne-'ronem extremum dominorum putatis? Idem credi-'derant, qui Tiberio, qui Caio, superstites fuerunt: 'cum interim intestabilior et saevior exortus est.

Raptis Consularibus spoliis] Quaestorius tantum erat Regulus, ut mox dicitur: ergo nondum acceperat consulatum, praemium accusationis, ut vult Lipsius. Consularia haec spolia intellige de raptis Orphiti, consularis viri, spoliis. *Brot.*

'Non timemus Vespasianum: ea Principis aetas, 'ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quam 'mores. Elanguimus, Patres conscripti, nec iam 'ille Senatus sumus, qui, occiso Nerone, delatores 'et ministros more maiorum puniendos flagitabat. 'Optimus est, post malum Principem, dies primus.'

43 Tanto cum adsensu Senatus auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui, perinde dives et eloquentia clarus, nulli umquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat: ardentibus Patrum animis. quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curia: 'Imus,' inquit, 'Prisce, et relinquimus tibi Senatum tuum: regna, praesente Caesare.' Sequebatur Vibius Crispus: ambo infensi vultu diverso. Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens: donec adcursu amicorum retraherentur. Cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi, pertinacibus odiis ten-

44 derent, consumptus per discordiam dies. Proximo Senatu, inchoante Caesare, 'de abolendo dolore ira-'que, et priorum temporum necessitatibus,' censuit Mucianus prolixe pro adcusatoribus: simul eos, qui coeptam, dein omissam, actionem repeterent, mo-

Marcellus] Hic homo eloquens magis, quam sapiens aut bonus, ea vi accusatores omnes repressit, aut reiecit; et simul Vespasianum mox suum fecit. Quod idem in Vibio Crispo. Auctor Dialogi de Caussis corr. eloq. c 5. super hac re: *Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quam eloquentiam suam opposuit? cum accinctus et minax disertam quidem, sed inexercitatam eiusmodi certaminum et rudem, Helvidii sapientiam elusit.* Iam et de gratia apud Principem ibidem de illis duobus c. 8. *Multos iam annos, ... ac donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia, agunt feruntque cuncta. Lips.*

nuit sermone molli et tamquam rogaret. Patres
coeptatam libertatem, postquam obviam itum, omi-
sere. Mucianus, ne sperni Senatus iudicium, et
cunctis sub Nerone admissis data inpunitas videre-
tur, Octavium Sagittam et Antistium Sosianum, Se-
natorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insu-
las redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro
cognitam et nuptias suas abnuentem, inpotens amo-
ris interfecerat; Sosianus pravitate morum multis
exitiosus. Ambo gravi Senatus consulto damnati
pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem
poena retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucia-
num invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles,
etiam si reverterentur: adcusatorum ingenia et opes
et exercita malis artibus potentia timebantur. Re- 45
conciliavit paullisper studia Patrum habita in Senatu
cognitio secundum veterem morem. Manlius Patrui-
tus, Senator, 'pulsatum se in colonia Senensi coetu
'multitudinis et iussu Magistratuum,' querebatur:
'nec finem iniuriae hic stetisse: planctum et la-
'menta et supremorum imaginem praesenti sibi cir-
'cumdata cum contumeliis et probris, quae in Se-
'natum universum iacerentur.' Vocati, qui argue-
bantur. Et, cognita caussa, in convictos vindica-
tum. Additumque SC. quo Senensium plebes modes-
tiae admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma
Cyrenensibus damnatur lege repetundarum, et ex-
silio ob saevitiam. Inter quae militaris seditio prope
exarsit. Praetorianam militiam repetebant a Vitellio 46
dimissi, pro Vespasiano congregati: et inlectus in

Pulsatum se in colonia] Grande priscis illis moribus crimen. nam nec convicio Senatorem aspergere licebat impune.

eandem spem, e legionibus miles promissa stipendia flagitabat: ne Vitelliani quidem sine multa caede pelli poterant; sed inmensa pecunia dicebatur, qua tanta vis hominum retinenda erat. Ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem et urbi vicina conquisiti producuntur prope intecto corpore. 'Eos' Mucianus 'diduci, et Germanicum Britannicumque 'militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim ad- 'sistere,' iubet. Illos primus statim adspectus obstupefecerat: cum ex diverso velut aciem, telis et armis trucem, semet clausos nudosque et inluvie deformes, adspicerent. Vt vero huc illuc distrahi coepere, metus per omnes et praecipua Germanici militis formido, tamquam ea separatione ad caedem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, 'ne desererentur soli, neu, in pari caussa, disparem fortunam paterentur:' modo Mucianum, modo absentem Principem, postremum coelum ac Deos, obtestari: donec Mucianus, 'cunctos eiusdem sacramenti, eiusdem 'Imperatoris milites' adpellans, falso timori obviam iret. Namque et victor exercitus clamore lacrimas eorum iuvabat. Isque finis illa die. Paucis post diebus, adloquentem Domitianum firmati iam excepere. Spernunt oblatos agros: *militiam et stipendia* orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in Praetorium accepti. Dein, quibus aetas et iusta stipendia, dimissi cum honore, alii ob cul-

pam; sed carptim ac singuli: quo tutissimo remedio
consensus multitudinis extenuatur. Ceterum verane 47
pauperie, an uti videretur, actum in Senatu, 'ut sex-
'centies sestertium a privatis mutuum acciperetur.'
Praepositusque ei curae Poppaeus Silvanus. nec
multo post necessitas abiit, sive omissa simulatio.
Abrogati inde, legem ferente Domitiano, Consu-
latus, quos Vitellius dederat. Funusque Censo-
rium Flavio Sabino ductum: magna documenta in-
stabilis Fortunae, summaque et ima miscentis. Sub 48
idem tempus L. Piso Proconsul interficitur. Ea de
caede quam verissime expediam, si pauca supra re-
petiero, ab initio caussisque talium facinorum non
absurda. Legio in Africa auxiliaque tutandis Im-
perii finibus, sub D. Augusto Tiberioque Principi-
bus, Proconsuli parebant. Mox C. Caesar, turbi-
dus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam,
metuens, ablatam Proconsuli legionem, misso in
eam rem Legato tradidit. aequatus inter duos be-
neficiorum numerus, et, mixtis utriusque mandatis,
discordia quaesita, auctaque pravo certamine. Le-
gatorum vis adolevit diuturnitate officii, vel quia
minoribus maior aemulandi cura; Proconsulum splen-
didissimus quisque securitati magis, quam potentiae
consulebant. Sed tum legionem in Africa regebat 49
Valerius Festus, sumptuosae adolescentiae, neque
modica cupiens, et adfinitate Vitellii anxius. Is
crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res no-
vas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam se-
creto eorum nemo adfuit, et, occiso Pisone, ple-
rique ad gratiam interfectoris inclinavere. Nec
ambigitur, provinciam et militem alienato erga

Vespasianum animo fuisse: et quidam e Vitellianis, urbe profugi, ostentabant Pisoni 'nutantes Gallias, 'paratam Germaniam, pericula ipsius et in pace sus-'pecta tutius bellum.' Inter quae Claudius Sagitta, Praefectus alae Petrinae, prospera navigatione praevenit Papirium, Centurionem, a Muciano missum, adseveravitque 'mandata interficiendi Pisonis Centu-'rioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum eius 'generumque. Vnam in audacia spem salutis. Sed 'duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu 'petita navibus Gallia, Ducem se Vitellianis exerci-'tibus ostenderet.' Nihil ad ea moto Pisone, Centurio a Muciano missus, ut portum Carthaginis adtigit, magna voce laeta Pisoni omina, tamquam Principi, continuare; obvios et subitae rei miraculo adtonitos, ut eadem adstreperent, hortari. vulgus credulum, ruere in forum: *praesentiam Pisonis* exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittae, vel insita modestia, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam, 'quaesitum sibi 'crimen caedemque,' comperit, 'animadverti in eum' iussit, haud perinde spe vitae, quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas Legati sanguine manus ad caedem Proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi caussa vel forte oriretur.

50 Sed, ubi Festo consternatio *vulgi*,

Consternatio vulgi] h. e. concursus in forum ex instinctu et fraude Centurionis, clamore praesentiam Pisonis exposcentium, omnibus

Centurionis supplicium, veraque et falsa, more famae, in maius innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc coeptae lucis, domum Proconsulis inrumpunt, destrictis gladiis: et magna pars Pisonis ignari, quod Poenos auxiliares Maurosque in eam caedem delegerat. haud procul cubiculo, obvium forte servum, *quisnam, et ubi esset Piso?* interrogavere. Servus egregio mendacio, *se Pisonem esse*, respondit: ac statim obtruncatur. nec multo post Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, e Procuratoribus Africae, iam tunc optimo cuique exitiosus, et in caussas malorum, quae mox tulimus, saepius rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, Praefectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri iussit, proprias ob simultates: sed *Pisonis satellitem* vocabat, militesque et Centuriones quosdam puniit, alios praemiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Oeensium, Leptitanorumque discordias componit, quae, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, iam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Oeensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam et inter adcolas latrociniis fecundam. Vnde arctae Leptitanis res, lateque vastatis agris intra moenia trepidabant: donec, interventu cohortium alarumque, fusi Garamantes et recepta omnis praeda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant. At 51

laetis, ut Principem, prosequentium. Tironum caussa dictum. *Ern.* Cf. A. I, 39.

Vespasiano, post Cremonensem pugnam et prosperos undique nuntios, *cecidisse Vitellium*, multi cuiusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare adgressi, nuntiavere. Aderant legati Regis Vologesi, 'quadraginta Parthorum equitum millia, offerentes. Magnificum laetumque, tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiae Vologeso actae, mandatumque, 'ut legatos ad Senatum mitteret et pacem esse sciret.' Vespasianus, in Italiam resque urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit: 'tamquam terminos aetatis et concessa 'filio egrederetur.' Igitur validissimam exercitus partem Tito tradit, ad reliqua Iudaici belli perpetran-
52 da. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur, 'ne criminantium 'nuntiis temere accenderetur: integrumque se ac placabilem filio praestaret. Non legiones, non classes, 'perinde firma imperii munimenta, quam numerum 'liberorum. Nam amicos tempore, fortuna, cupidi'nibus aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, 'desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed 'maxime Principibus: quorum prosperis et alii fru'antur, adversa ad iunctissimos pertineant. ne fra'tribus quidem mansuram concordiam, ni parens 'exemplum praebuisset.' Vespasianus, haud aeque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, 'bono esse animo' iubet, 'belloque et armis Rempub'licam adtollere: sibi pacem domumque curae fore.' Tum celerrimas navium, frumento onustas, saevo

Suum cuique sanguinem indiscretum] H. e. liberos cuiusque esse ei arctissimo vinculo coniunctos, ut omnia parenti liberisque communia sint.

adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine urbs
nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum
in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus sub-
venere. Curam restituendi capitolii in L. Vesti- 53
num confert, Equestris ordinis virum, sed aucto-
ritate famaque inter proceres. Ab eo contracti Ha-
ruspices monuere, 'ut reliquiae prioris delubri in pa-
'ludes aveherentur: templum iisdem vestigiis siste-
'retur. nolle Deos, mutari veterem formam.' Vnde-
cimo Kal. Iulias, serena luce, spatium omne, quod
templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. In-
gressi milites, quis fausta nomina, felicibus ramis.
dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patri-
mis matrimisque, aqua, vivis e fontibus amnibusque
hausta, perluere. Tum Helvidius Priscus, Prae-
tor, praeeunte Plautio Aeliano, Pontifice, lustrata
suovetaurilibus area et super cespitem redditis extis,
'Iovem, Iunonem, Minervam, praesidesque Imperii
'Deos' precatus, 'uti coepta prosperarent, sedesque
'suas, pietate hominum inchoatas, Divina ope ad-
'tollerent:' vittas, quis ligatus lapis, innexique fu-

Quibus fausta nomina] Non, *omina*, ut vulgo. Vaticanus ita iubet et mos religionis priscae. quibus magnae curae, ut in his talibus initiis homines praeessent bono nomine. id est: e quorum nominibus captari velut augurium aliquod posset prosperitatis et diuturnitatis Talia sunt Salvius, Longinus, Statorius, etc. Mala contra, e quibus triste aliquod, infirmum, breve. ut Curtius, Minucius, Furius, Hostilius Cicero de divinat. I, 45. *Cum Imperator exercitum, Censor populum, lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur: quod idem in delectu Consules observant, ut primus miles fiat bono nomine.* Plinius 28, 2. (5). *Publicis lustris etiam nomina victimas ducentium prospera eligimus.*

Aqua perluere] Solenni et usitata lustratione, publice privatimque recepta. Tertullianus de Bapt. c. 5. *Ceterum villas, domos, templa, totasque urbes aspergine circumlutae aquae expiant possim.* Huic rei et *περιρραντήρια* vasa in templis, aqua lustrali plena, qua Sacerdotes aut aeditui intrantes aspergerent, aut etiam ipsi sese.

nes erant, contigit. Simul ceteri Magistratus et Sacerdotes et Senatus et Eques et magna pars populi, studio laetitiaque connixi, saxum ingens traxere. passimque iniectae fundamentis argenti aurique stipes et metallorum primitiae, nullis fornacibus victae, sed ut gignuntur. Praedixere Haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo aedibus adiecta. Id solum religio adnuere. et prioris templi magnificentiae defuisse creditum.

54 Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, omissa dissimulatione, in Populum Romanum ruere. Vitellianae legiones vel externum servitium, quam Imperatorem Vespasianum, malle. Galli sustulerant animos, eandem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, 'a Sarmatis Dacisque 'Moesica ac Pannonica hiberna circumsideri.' paria de Britannia fingebantur. Sed nihil aeque, quam incendium capitolii, ut finem Imperio adesse crederent, inpulerat. 'Captam olim a Gallis urbem: sed, 'integra Iovis sede, mansisse Imperium. Fatali 'nunc igne signum caelestis irae datum, et possessio'nem rerum humanarum Transalpinis gentibus por'tendi,' superstitione vana Druidae canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum, ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, 'ne deessent libertati, si Populum Roma'num continua bellorum civilium series et interna
55 'mala fregissent.' Ante Flacci Hordeonii caedem, nihil prorupit, quo coniuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntii inter Civilem

Classicumque, Praefectum alae Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios. Regium illi genus et pace belloque clara origo. Ipse e maioribus suis hostis Populi Romani quam socius, iactabat. Miscuere sese Iulius Tutor et Iulius Sabinus: hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsae stirpis gloria incendebatur: 'proaviam suam D. Iulio, per Gallias bellanti, 'corpore atque adulterio placuisse.' Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari. ubi, quos idoneos rebantur, conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum privatam conveniunt. nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat: attamen interfuere quidam Vbiorum Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas: nec tulere moras consultandi. certatim proclamant: 'furere discordiis Populum Romanum, caesas 'legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime 'urbem, omnes exercitus suis quemque bellis de'tineri. si Alpes praesidiis firmentur, coalita liber'tate, dispecturas Gallias, quem virium suarum ter'minum velint.' Haec dicta pariter probataque. de 56
reliquiis Vitelliani exercitus dubitavere. Plerique 'interficiendos' censebant, 'turbidos, infidos, sangui'ne Ducum pollutos.' Vicit ratio parcendi: 'ne,

Quam socius, jactabat] Hostem se populi Romani potius, quam socium, jactabat. 'Ἑλληνικῶς autem dictum *hostis, socius:* ut apud Virgil: II, 377.

Sensit medios delapsus in hostes. *Brot.*

Probataque] Merito dixit Caesar, Bell. Gall. III, 10. *Omnes fere Gallos novis rebus studere, et ad bellum mobiliter, celeriterque instigari.* *Brot.*

'sublata spe veniae, pertinaciam accenderent. Adliciendos potius in societatem. Legatis tantum 'legionum interfectis, ceterum vulgus, conscientia 'scelerum et spe inpunitatis, facile accessurum.' Ea primi consilii forma. missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere, qui Voculae nuntiarent. Sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites et occultos hostes, optimum e praesentibus ratus, mutua dissimulatione, et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari; in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum et extra conventum amandatum in Frisios, diximus, conruptis custodibus perfugit. pollicitusque, 'si praesidium daretur, iterum in Batavos et potio'rem civitatis partem ad societatem Romanam re'tracturum;' accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quam bello, Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude inlectus, ad hostem
57 contendit. Nec procul Veteribus aberat, cum Classicus ac Tutor, per speciem explorandi praegressi, cum Ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primum discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula, 'Non 'adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut 'Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Su'peresse fidas provincias, victores exercitus, fortu'nam Imperii, et ultores Deos. Sic olim Sacrovi'rum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque, sin-

'gulis proeliis concidisse. Eadem rursus Numina, 'eadem fata, ruptores foederum exspectarent. Melius D. Iulio Divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium; 'cum spoliati exutique fuerint, amicos fore.' Haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli duum millium spatio distantibus campis consedere. Illuc commeantium Centurionum militumque emebantur animi: ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba iurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis Legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione, in hunc modum disseruit. 'Numquam 58
'apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut 'pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio: mortemque in tot malis honestam, ut 'finem miseriarum, exspecto. Vestri me pudet 'miseretque. adversus quos non proelium et acies 'parantur, id enim fas armorum et ius hostium. bellum cum Populo Romano vestris se manibus gesturum, Classicus sperat: Imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeo nos, si fortuna in 'praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla 'deficiunt: quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint, ne loco pellerentur. socii saepe nostri, 'exscindi urbes suas, seque cum coniugibus ac liberis cremari, pertulerunt: neque aliud pretium exitus, quam fides famaque. Tolerant cum maxime 'inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec

'terrore aut promissis demoventur. Nobis, super
'arma et viros et egregia castrorum munimenta, fru-
'mentum et commeatus, quamvis longo bello pares.
'Pecunia nuper etiam donativo suffecit: quod sive
'a Vespasiano, sive a Vitellio, datum interpretari
'mavultis, ab Imperatore certe Romano accepistis.
'Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Ve-
'tera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indig-
'num id quidem: sed est vallum murique et trahen-
'di artes, donec e proximis provinciis auxilia exer-
'citusque concurrant. Sane ego displiceam. sunt
'alii Legati, Tribuni, Centurio denique, aut miles.
'Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur,
'vobis satellitibus, Civilem et Classicum Italiam
'invasuros. An, si ad moenia urbis Germani Galli-
'que duxerint, arma patriae inferetis? Horret ani-
'mus tanti flagitii imagine. Tutorin' Trevero
'agentur excubiae? Signum belli Batavus dabit?
'Germanorum catervas supplebitis? quis deinde
'sceleris exitus? cum Romanae legiones contra di-
'rexerint: transfugae e transfugis, et proditores e
'proditoribus, inter recens et vetus sacramentum
'invisi Deis errabitis? Te, Iupiter optime maxi-
'me, quem per octingentos viginti annos, tot tri-
'umphis, coluimus, te, Quirine, Romanae parens ur-
'bis, precor venerorque, ut, si vobis non fuit cordi,
'me Duce haec castra inconrupta et intemerata
'servari, at certe pollui foedarique a Tutore et
'Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut in-
'nocentiam detis, aut maturam et sine noxa poe-
59 'nitentiam.' Varie excepta oratio, inter spem
metumque ac pudorem. Digressum Voculam, et

de supremis agitantem, liberti servique prohibuere, foedissimam mortem sponte praevenire. Et Classicus, misso Aemilio Longino, desertore primae legionis, caedem eius maturavit. Herennium et Numisium, Legatos, vinciri satis visum. Dein, sumptis Romani Imperii insignibus, in castra venit. Nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere, quam ut sacramentum recitaret. Iuravere, qui aderant, *pro Imperio Galliarum.* Interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, praemiis adtollit. Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci Tribunis, pulso castrorum Praefecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis 'pergere ad obsessos' iubet, 'veniam 'ostentantes, si praesentia sequerentur: aliter nihil 'spei, famem ferrumque et extrema passuros.' Adie- 60
cere, qui missi erant, exemplum suum. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis iumentis equisque et ceteris animalibus, quae profana foedaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremo et stirpes et internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiaeque documentum fuere: donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis, *vitam* orantes. Neque ante preces admissae, quam in verba Galliarum iurarent. Tum, pactus *praedam castrorum*, dat custodes, qui pecuniam, calones,

sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes
prosequerentur. Ad quintum fere lapidem coorti
Germani incautum agmen adgrediuntur. Pugnacis-
simus quisque in vestigio, multi palantes, occu-
buere: ceteri retro in castra profugiunt; querente
sane Civile et increpante Germanos, 'tamquam fidem
'per scelus abrumperent.' Simulata ea fuerint, an
retinere saevientes nequiverit, parum adfirmatur.
Direptis castris, faces iniiciunt: cunctosque, qui
61 proelio superfuerant, incendium hausit. Civilis,
barbaro voto, post coepta adversus Romanos arma,
propexum rutilatumque crinem, patrata demum cae-
de legionum, deposuit. Et ferebatur, parvulo fi-
lio quosdam captivorum, sagittis iaculisque pueri-
bus figendos, obtulisse. Ceterum neque se, neque
quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit:
fisus Germanorum opibus: et, si certandum adver-
sus Gallos de possessione rerum foret, inclitus fa-
ma et potior. Mummius Lupercus, Legatus legio-
nis, inter dona missus Veledae. Ea virgo natio-
nis Bructerae late imperitabat: vetere apud Germa-
nos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et,
augescente superstitione, arbitrantur Deas. Tunc-
que Veledae auctoritas adolevit. nam 'prosperas
'Germanis res et excidium legionum' praedixerat.
Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci Centu-
rionum Tribunorumque, in Gallia geniti, reservantur,
pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum

Civilis, barbaro voto] Patrium et solenne Germanis hoc votum. Tacitus de moribus eius gentis 31. *Aliis Germanorum populis usurpatum, rara et privata cuiusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, crinem barbamque summittere, nec nisi hoste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum.* Mansit inferiore aevo.

hiberna subversa cremataque: iis tantum relictis, quae Magontiaci ac Vindonissae sita sunt. Legio 62
sextadecima cum auxiliis simul deditis a Novesio in coloniam Treverorum transgredi iubetur, praefinita die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus per varias curas egere: ignavissimus quisque, caesorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars rubore et infamia: 'quale illud iter? quis 'dux viae? et omnia in arbitrio eorum, quos vitae 'necisque dominos fecissent.' Alii, nulla dedecoris cura, pecuniam, aut carissima sibimetipsi circumdare. Quidam expedire arma, telisque tamquam in aciem accingi. Haec meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior. Quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. Revulsae Imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longae exsequiae: dux Claudius Sanctus, effosso oculo: dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et, vulgata captarum legionum fama, cuncti, qui paullo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi: spretisque Sancti promissis aut minis, Magontiacum abeunt: ac forte obvio interfectore Voculae, Longino, coniectis in eum telis, initium exsolvendae in posterum culpae fecere. Legiones, nihil mutato itinere, ante moenia Treverorum considunt. Civilis 63
et Classicus, rebus secundis sublati, an coloniam

Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavere. Saevitia ingenii et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum Imperium inchoantibus utilis clementiae fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium eius, primo rerum motu, in colonia Agrippinensi deprehensum, honorate custodierant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentia auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut, disiecta, Vbios quoque dispersisset. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi iubent: quae ferocissimus e legatis in hunc modum
64 protulit: 'Redisse vos in corpus nomenque Germaniae, communibus Deis et praecipuo Deorum, Marti, grates agimus: vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem flumina ac terras et caelum quodammodo ipsum clauserant Romani: ut conloquia congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode et pretio coiremus. Sed, ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sit, postulamus a vobis, muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis. (etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur:) Romanos omnes in finibus vestris trucidetis; haud facile libertas et domini miscentur, bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare caussam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim maioribus nostris. quomodo

' lucem diemque omnibus hominibus; ita omnes ter-
' ras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultum-
' que patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus
' Romani plus adversus subiectos, quam armis, va-
' lent. sincerus et integer et servitutis oblitus popu-
' lus, aut ex aequo agetis, aut aliis imperitabitis.'
Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando 65
neque subire conditiones metus futuri, neque palam
adspernari conditio praesens, sinebat, in hunc mo-
dum respondent. 'Quae prima libertatis facultas
' data est, avidius quam cautius, sumpsimus, ut vo-
' bis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, iun-
' geremur. Muros civitatis, congregantibus se cum
' maxime Romanorum exercitibus, augere nobis,
' quam diruere, tutius est. Si qui ex Italia, aut
' provinciis, alienigenae in finibus nostris fuerant,
' eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes
' refugere. Deductis olim, et nobiscum per connu-
' bium sociatis, quique mox provenere, haec patria
' est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut inter-
' fici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis.
' Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint
' transitus incustoditi; sed diurni et inermes: donec
' nova et recentia iura in vetustatem consuetudine
' vertantur. Arbitrum habebimus Civilem et Vele-
' dam, apud quos pacta sancientur.' Sic lenitis
Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum
donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium per-
petravere. Sed coram adire adloquique Veledam
negatum. Arcebantur adspectu, quo venerationis
plus inesset. Ipsa edita in turre: delectus e
propinquis consulta responsaque, ut internuntius

66 Numinis, portabat. Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre, statuit. Occupatisque Sunicis, et iuventute eorum per cohortes composita, quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani transnatantes terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clara voce: 'non ideo,' inquit, 'bellum sumpsimus, 'ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul 'haec a nobis adrogantia. accipite societatem. trans- 'gredior ad vos, seu me Ducem, seu militem, ma- 'vultis.' Movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo, antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adiunxit: ingens rerum, perculsis civitatum
67 animis, vel sponte inclinantibus. Interea Iulius Sabinus, proiectis foederis Romani monumentis, *Caesarem* se salutari iubet: magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam. Nec Sequani detrectavere certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere proelium pari formidine deseruit, Vtque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit: il-

Seu me ducem] Insidiosa modestia dictum: ut a Sallustii Catilina 20. *Vel Imperatore, vel milite, me utimini. Lips.*

lic voluntaria morte interiisse creditus. Sed, quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum eius constantiam, et insigne Epponinae uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prospera acie belli inpetus stetit. Resipiscere paullatim civitates, fasque et foedera respicere, principibus Remis: qui per Gallias edixere, 'ut missis legatis in commune consultarent, 'libertas an pax placeret.' At Romae cuncta in de- 68
terius audita Mucianum angebant, ne, quamquam egregii Duces (iam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda urbs sine rectore. Et Domitiani indomitae libidines timebantur: suspectis, uti diximus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus, Praetorianis praepositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonae praefecit. Vtque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per adfinitatem innexum, et gratissimum Domitiano, Praetorianis praeposuit, 'patrem eius, sub Caio Caesare, egre'gie functum ea cura,' dictitans: 'laetum militibus 'idem nomen, atque ipsum, quanquam Senatorii or'dinis, ad utraque munia sufficere.' Adsumuntur e civitate clarissimus quisque, et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dis-

Insigne Epponinae, etc.] Vere insigne et rarum, plenumque fidei in sexu infido. (Pudet me tui, bone Lipsi!) Non est in libris, qui exstant. Servavit enim Tacitus in ultimum Vespasiani annum, cum et Iulius hic Sabinus (qui gloriabatur a Caesare genus ducere) et ista ipsa Epponina interfecti. Tota historia, dignissima lectu, apud Plutarchum diffuse est in Erotico extremo. Aliquid et Dionis compendium in Vespasiano LXVI, 3. *Lips.*

pari animo: ille spe ac iuventa properus, hic mo-
ras nectens, quis flagrantem retineret, ne ferocia
aetatis et pravis inpulsoribus, si exercitum invasisset,
paci belloque male consuleret. Legiones victrices,
sexta et octava, Vitellinarum unaetvicesima, e re-
cens conscriptis secunda, Penninis Cottianisque Al-
pibus, pars monte Graio, traducuntur: quartadecima
legio e Britannia, sexta ac decima ex Hispania acci-
tae. Igitur venientis exercitus fama, et suopte in-
genio, ad mitiora inclinantes Galliarum civitates,
in Remos convenere. Treverorum legatio illic op-
periebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valen-
tino. Is, meditata oratione, cuncta, magnis impe-
riis obiectari solita, contumeliasque et invidiam in
Populum Romanum effudit: turbidus miscendis sedi-
69 tionibus, et plerisque gratus vecordi facundia. At
Iulius Auspex, e primoribus Remorum, 'vim Roma-
'nam pacisque bona' dissertans, et 'sumi bellum etiam
'ab ignavis, strenuissimi cuiusque periculo geri, iam-
'que super caput legiones,' sapientissimum quem-
que reverentia fideque, iuniores periculo ac metu,
continuit. Et Valentini animum laudabant, consili-
um Auspicis sequebantur. Constat, obstitisse Treve-
ris Lingonibusque apud Gallias, quod, Vindicis motu,
cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provin-
ciarum aemulatio: 'quod bello caput? unde ius au-
'spiciumque peteretur? quam, si cuncta provenis-
'sent, sedem Imperio legerent?' Nondum victoria,
iam discordia erat: aliis foedera, quibusdam opes
viresque, aut vetustatem originis, per iurgia jac-
tantibus. Taedio futurorum praesentia placuere.
Scribuntur ad Treveros epistolae, nomine Gallia-

rum, 'ut abstinerent armis, inpenetrabili venia et
'paratis deprecatoribus, si poeniteret.' Restitit idem
Valentinus, obstruxitque civitatis suae aures, haud
perinde instruendo bello intentus, quam frequens
concionibus. Igitur non Treveri, neque Lingones, 70
ceteraeve rebellium civitates, pro magnitudine sus-
cepti discriminis agere. Ne Duces quidem in unum
consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat:
dum Claudium Labeonem capere aut exturbare niti-
tur. Classicus, segne plerumque otium trahens,
velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem ma-
turavit superiorem Germaniae ripam et ardua Al-
pium praesidiis claudere. Atque interim unaetvice-
sima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxilia-
riis cohortibus per Raetiam inrupere. Accessit ala
Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in par-
tes Vespasiani trangressa. Praeerat Iulius Brigan-
ticus, sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima
proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque.
Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum,
Caracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano
pedite atque equite firmavit, conruptis spe, aut
metu subactis legionariis: qui primo cohortem,
praemissam a Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi
Duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto
transfugio rediere: secutis Tribocis Vangionibusque
et Caracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vi-
tato Magontiaco, Bingium concessit, fidens loco,
quia pontem Navae fluminis abruperat, sed incursu
cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto va-
do, proditus fususque. Ea clade perculsi Treveri;
et plebes, omissis armis, per agros palatur. qui-

dam Principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quae societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra memoravimus, traductae, se ipsae in verba Vespasiani adigunt. Haec Valentino absente gesta: qui ubi adventabat furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio, Legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.

71 Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Magontiacum venit. Eius adventu erectae spes. Ipse pugnae avidus, et contemnendis, quam cavendis, hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat: ubi primum congredi licuisset, nullam proelio moram facturus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare iubet, 'sufficere Imperio 'legiones. socii ad munia pacis redirent, securi, vel- 'ut confecto bello, quod Romanae manus excepissent.' Auxit ea res Gallorum obsequium: nam, recepta iuventute, facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. At Civilis et Classicus, ubi *pulsum Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera* accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, *ne summae rei periculum faceret.* Eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magna Treverorum

manu Valentinus insederat, montibus aut Mosella amne septum. et addiderat fossas obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum Ducem, quo minus peditem perrumpere iuberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste; quem, temere conlectum, haud ita loco iuvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum morae in adscensu, dum missilia hostium praevehuntur: ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur. Et pars equitum, aequioribus iugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quis Ducem Valentinum, cepit.
Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus 72
est, avido milite eruendae civitatis: 'hanc esse 'Classici, hanc Tutoris, patriam: horum scelere 'clausas caesasque legiones. Quid tantum Cremo-'nam meruisse; quam e gremio Italiae raptam, quia 'unius noctis moram victoribus adtulerit? Stare in 'confinio Germaniae integram sedem, spoliis exerci-'tuum et Ducum caedibus ovantem. Redigeretur 'praeda in fiscum: ipsis sufficere ignes et rebellis 'coloniae ruinas, quibus tot castrorum excidia pensa-'rentur.' Cerialis, a metu infamiae, si licentia saevitiaque inbuere militem crederetur, pressit iras: et paruere, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis adspectus. Stabant conscientia flagitii moestae, fixis in terram oculis. Nulla inter coeuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut

Eruendae civitatis] i. e. delendae funditus. Sumtum e Virgilio. Aen. II, 611. 612. *totamque ab sedibus urbem eruit. Ern.*

metus, quam pudor ac dedecus, obstupefecerat: attonitis etiam victoribus, quis vocem precesque adhibere non ausi, lacrimis ac silentio veniam poscebant: donec Cerialis mulceret animos, 'fato acta' dictitans, 'quae militum Ducumque discordia, vel fraude hostium, evenissent. Primum illum stipendiorum et 'sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque Imperatorem neque se meminisse.' Tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos, ne quis in certamine iurgiove seditionem aut cladem
73 commilitoni obiectaret. Mox Treveros ac Lingones, ad concionem vocatos, ita adloquitur. 'Neque 'ego unquam facundiam exercui; et Populi Romani 'virtutem armis adfirmavi. Sed, quia apud vos 'verba plurimum valent, bonaque ac mala non sua 'natura, sed vocibus seditiosorum, aestimantur; 'statui pauca disserere, quae, profligato bello, utilius 'sit vobis audisse, quam nobis dixisse. Terram vestram, ceterorumque Gallorum, ingressi sunt Duces 'Imperatoresque Romani, nulla cupidine, sed maioribus vestris invocantibus, quos discordiae usque ad 'exitium fatigabant. et acciti auxilio Germani sociis 'pariter atque hostibus servitutem inposuerant. Quot 'proeliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis 'exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. Nec 'ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur; sed 'nequis alius Ariovistus Regno Galliarum potiretur. 'An vos cariores Civili Batavisque et Transrhenanis gentibus creditis, quam maioribus eorum patres 'avique vestri fuerunt? Eadem semper caussa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia et

'mutandae sedis amor, ut, relictis paludibus et soli-
'tudinibus suis, fecundissimum hoc solum vosque
'ipsos possiderent. Ceterum libertas et speciosa
'nomina praetexuntur: nec quisquam alienum ser-
'vitium et dominationem sibi concupivit, ut non
'eadem ista vocabula usurparet. Regna bellaque 74
'per Gallias semper fuere, donec in nostrum ius
'concederetis. Nos, quamquam totiens lacessiti, iure
'victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tue-
'remur. Nam neque quies gentium sine armis,
'neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tri-
'butis haberi queunt. Cetera in communi sita sunt.
'Ipsi plerumque legionibus nostris praesidetis: ipsi
'has aliasque provincias regitis. Nihil separatum
'clausumve. Et laudatorum Principum usus ex
'aequo, quamvis procul agentibus: saevi proximis
'ingruunt. quomodo sterilitatem, aut nimios imbres
'et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam
'dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines:
'sed neque haec continua, et meliorum interventu
'pensantur. nisi forte, Tutore et Classico regnanti-
'bus, moderatius imperium speratis: aut minoribus,
'quam nunc, tributis parabuntur exercitus, quibus
'Germani Britannique arceantur. Nam pulsis (quod
'Dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quam bella

Laudatorum Principum] Acuta gnome: quam non abest, quin callide abductam Sallustio credam, in oratione Sullae ad Bocchum Iug. 102. *Tibi vero nulla amicitia opportunior nostra: primum quod procul absimus, in quo offensae minimum, gratia par, ac si prope adessemus.* *Lips.*

Quomodo sterilitatem] Pulchrum documentum in mala publica et ad ea fortiter sustinenda. Seneca praeiverat, De Const. sapientis 9. *Omnia itaque sapiens sic patitur, ut hiemis rigorem, et intemperantiam caeli, ut fervores morbosque et cetera forte accidentia.* *Ern.*

Quid aliud quam bella] Oraculum, cuius fidem proavi viderunt:

'omnium inter se gentium exsistent? Octingentorum 'annorum fortuna disciplinaque compages haec coa'luit, quae convelli, sine exitio convellentium, non 'potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos 'aurum et opes, praecipue bellorum caussae. Proin'de pacem et urbem, quam victi victoresque eodem 'iure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utrius'que fortunae documenta, ne contumaciam cum perni'cie, quam obsequium cum securitate, malitis.' Tali oratione graviora metuentes composuit erexitque.

75 Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis et Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarum haec sententia fuit. 'Vespasianum, quamquam nun'tios occultarent, excessisse vita. Vrbem atque 'Italiam interno bello consumptam. Muciani ac 'Domitiani vana et sine viribus nomina. Si Cerialis 'imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum 'suarum contentos; si proelium malit, ne id quidem 'abnuere.' Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum, qui adtulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenere undique. Plerique culpabant Cerialem, passum iungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit, quis temere antea intutis consederat. Apud Germanos diversis senten-

76 tiis certabatur. Civilis, 'opperiendas Transrhena'norum gentes, quarum terrore fractae Populi Ro-

et nos videmus, videbimusque, quamdiu, secta in tot dominos, Europa non audiet unius aurigae habenas. Plutarchus igitur vere de Fort. Rom. p. 316. *Imperium Romanum velut anchoram esse*, scripsit, *fluctuanti mundo*. Sall. sic ad Caesarem in fine: *Quippe si morbo iam aut fato huic Imperio secus accidat, cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, caedes oriantur. Lips.* Europa nuper *unius aurigae habenas* audivit; remediumque hoc malorum invenit malo ipso millies pejus.

'mani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quam 'praedam victoribus? et tamen, quod roboris sit, 'Belgas, secum palam aut voto stare.' Tutor, 'cunc'tatione crescere rem Romanam, adfirmabat, 'coeun'tibus undique exercitibus. Transvectam e Britan'nia legionem: accitas ex Hispania: adventare ex 'Italia: nec subitum militem, sed veterem exper'tumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis speren'tur, non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine 'agere: pecuniamque ac dona, quis solis corrumpan'tur, maiora apud Romanos, et neminem adeo in 'arma pronum, ut non idem pretium quietis, quam 'periculi, malit. quod si statim congrediantur, nullas 'esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus, 'legiones, foederibus Galliarum obstrictas. Idque 'ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum 'contra spem suam fuderint, alimentum illis Ducique 'temeritatis. Ausuros rursus venturosque in manus, 'non inperiti adolescentuli, verba et conciones, quam 'ferrum et arma, meditantis, sed Civilis et Classici: 'quos ubi adspexerint, rediturам in animos formidi'nem, fugam, famemque, ac totiens captis praecariam 'vitam, neque Treveros aut Lingonas benevolentia 'contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit.' Diremit consiliorum diversitatem, adprobata Tutoris sententia, Classicus: statimque exsequuntur.
Media acies Vbiis Lingonibusque data: dextro 77
cornu cohortes Batavorum: sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alii, viam inter Mosellamque flumen, tam inprovisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans

pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellae pons, qui ulteriora coloniae adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate et fortissimi cuiusque adcursu, reciperatum pontem electa manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, et rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Incensus ira, 'non 'Flaccum, inquit, non Voculam deseritis. Nulla 'hic proditio: neque aliud excusandum habeo, 'quam quod vos, Gallici foederis oblitos, redisse in 'memoriam Romani sacramenti, temere credidi. 'Adnumerabor Numisiis et Herenniis: ut omnes 'Legati vestri, aut militum manibus, aut hostium, 'ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel, quod 'propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in 'acie Ducem. venient legiones, quae neque me
78 'inultum, neque vos inpunitos, patiantur.' Vera erant: et a Tribunis Praefectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes et manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et inpedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis, suis quisque locis, pugnam ciebant: Gallos pro *libertate*, Batavos *pro gloria*, Germanos *ad praedam* instigan-

Ite, nuntiate Vespasiano] Similis invidiae metum suis militibus iam fugientibus Sulla iniicit: *Siquis vos, milites, rogaverit, ubi Sullam Imperatorem vestrum reliqueritis, respondete, apud Orchomenum pugnantem.* Atque ille hac increpatione rem labentem sustinuit. Plutarchus Sulla 21. p. 75. et Appianus Mithr. c. 49. *Lips.*

tes. Et cuncta pro hostibus erant. donec legio unaetvicesima, patentiore, quam ceterae, spatio conglobata, sustinuit ruentes; mox inpulit. Nec sine ope Divina, mutatis repente animis, terga victores vertere. Ipsi, territos se cohortium adspectu, ferebant, quae primo inpetu disiectae, summis rursus iugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis, ut incuria prope rem adflixit, ita constantia restituit: secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrip- 79
pinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Vnde metus et iustae preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quae ex Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, 'deletam cohortem dolo Agrippinensium:' qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto, cremavere. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adiuncta Britannica classe, adflictaret Batavos, qua Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus, Legatus, in Nervios Tungrosque duxit. eaeque civitates in deditionem acceptae. classem ultro Caninéfates

adgressi sunt: maiorque pars navium depressa aut
capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte com-
motam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem
Caninefates fudere. Classicus quoque adversus
equites, Novesium a Ceriale praemissos, secundum
proelium fecit. quae modica, sed crebra, damna,
80 famam victoriae, nuper partae, lacerabant. Iisdem
diebus Mucianus Vitellii filium interfici iubet: man-
suram discordiam obtendens, ni semina belli res-
tinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter
comites a Domitiano passus est: favore militum
anxius, et superbia viri, aequalium quoque, adeo
superiorum, intolerantis. Profectus ad Vespasianum
Antonius, ut non pro spe sua excipitur, ita ne-
que averso Imperatoris animo. Trahebatur in di-
versa: hinc meritis Antonii, cuius ductu confectum
haud dubie bellum erat, inde Muciani epistolis: si-
mul ceteri, ut 'infestum tumidumque' insectabantur,
adiunctis prioris vitae criminibus. neque ipse de-
erat, adrogantia vocare offensas, nimius commemo-
randis, quae meruisset. 'Alios,' ut 'inbelles, Caeci-
'nam,' ut 'captivum ac deditticium,' increpat. Vn-
de paullatim levior viliorque haberi, manente ta-
81 men in speciem amicitia. Per eos menses, quibus
Vespasianus Alexandriae statos aestivis flatibus dies,
et certa maris opperiebatur, multa miracula evene-
re, quis coeli favor et quaedam in Vespasianum in-
clinatio Numinum ostenderetur. Ex plebe Alex-

Multa miracula] Cum de his Vespasiani miraculis paulo longius sit ut hic disseramus, Vide Dissertationem Broterianam ad Notas et Emendationes, '*De Miraculis Vespasianis.*' Consule etiam *Palaeum* eruditum, (*Evid. Christ.* pp. 200—203. Ed. Boston:) qui argumentum eximio suo more tractavit.

andrina quidam, oculorum tabe notus, genua eius advolvitur, *remedium caecitatis* exposcens gemitu; monitu Serapidis Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precabaturque Principem, 'ut 'genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris 'excremento.' Alius manum aeger, eodem Deo auctore, *ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur*, orabat. Vespasianus primo inridere, adspernari: atque, illis instantibus, modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum et vocibus adulantium in spem induci, postremo existimari a medicis iubet, an talis caecitas ac debilitas ope humana superabiles forent. Medici varie disserere: 'Huic 'non exesam vim luminis et redituram, si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse 'cordi Deis, et Divino ministerio Principem electum. 'denique patrati remedii gloriam penes Caesarem, 'inriti ludibrium penes miseros, fore.' Igitur Vespasianus, cuncta fortunae suae patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, laeto ipse vultu, erecta, quae adstabat, multitudine, iussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit dies. Vtrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium. Altior inde 82

Nullum mendacio pretium] Quis autem gratuito mendax sit?—

cum sint praemia falsi
Nulla, ratam debet testis habere fidem,

ait Ovidius Tr. 3, 10, 35. *Lips.* Ceterum super hac re quae disputentur, non vacat commemorare, nec ratio notarum desiderat. Tacitus non videtur alienus fuisse ab ea parte, ut fidem facti agnosceret. Nam et *notum tabe oculorum* hominem illum vocat, ut nulla simulatio caecitatis locum habuisse innuat, et actam rem praesente magna hominum multitudine, in loco publico, et memoratam suis quoque

Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus Imperii consuleret. 'Arceri templo cunctos' iubet. atque ingressus intentusque Numini, respexit pone tergum e primoribus Aegyptiorum nomine 'Basiliden;' quem procul Alexandria plurium dierum itinere, et aegro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur Sacerdotes, 'num illo die Basilides 'templum inisset?' percunctatur obvios, 'num in 'urbe visus sit?' denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc Divinam speciem et vim responsi
83 ex nomine *Basilidis* interpretatus est. Origo Dei nondum nostris auctoribus celebrata; Aegyptiorum antistites sic memorant: 'Ptolemaeo Regi, qui 'Macedonum primus Aegypti opes firmavit, cum 'Alexandriae recens conditae moenia templaque et 'religiones adderet, oblatum per quietem, decore 'eximio, et maiore quam humana specie, iuvenem, 'qui moneret,' ut, fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: laetum id Regno, magnamque et inclitam sedem fore, quae excepisset.

temporibus a testibus oculatis, sublata Flaviorum gente, ubi nulla adulandi aut mentiendi caussa. Quae contra haec miracula disputantur a quodam Iac. Serces in libro de miraculis, quo a Daemonibus miracula patrari negat, p. 276. non admodum probabilia puto, et concionatorie magis, quam subtiliter et dialectice disputata; vereorque, ut Divinis miraculis valde consulant, qui in tam diligenter narratis rebus nihil nisi fraudes humanas agnoscant. *Ern.* Rectiora dabit Brot. ad hunc locum. Mirum certe Ernesti iudicium videri debet. Similes Principum fraudes, vel eis saltem tributas, collegit Lupanus.

Respexit pone tergum] Nempe, cum se precibus factis repente convertisset, ominis captandi caussa. Vid. quae dixi ad Sueton. Vesp. c. 7. *Ern.*

Origo Dei, etc.] Totum hunc locum si per partes illustrare libuisset, comparandis aliorum scriptorum locis, larga fuisset materies. Sed hoc nec institutum nostrum fert, nec valde utile putamus. Videant, qui volent, Plutarchum de Iside et Osiride, Gyraldum in Hist. Deor. Synt. 6. Voss. de Idol. I, 29. etc. *Ern.*

'simul visum eumdem iuvenem in coelum igne plu-'rimo adtolli.' Ptolemaeus, omine et miraculo excitus, Sacerdotibus Aegyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis, Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum, Atheniensem, e gente Eumolpidarum, quem, ut antistitem caerimoniarum, Eleusine exciverat, 'quae-'nam illa superstitio, quod Numen?' interrogat. Timotheus, quaesitis, qui in Pontum meassent, cognoscit, urbem illic Sinopen, nec procul templum vetere inter adcolas fama, Iovis Ditis. Namque et muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemaeus, ut sunt ingenia Regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum adpetens, negligere paullatim aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species, terribilior iam et instantior, 'exi-'tium ipsi Regnoque' denuntiaret, 'ne iussa patra-'rentur. Tum legatos et dona Scydrothemidi Regi, (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri iubet: praecipitque navigaturis, 'ut Pythium Apollinem 'adeant.' Illis mare secundum: sors oraculi haud ambigua: 'irent, simulacrumque patris sui reveherent, 'sororis relinquerent.' Vt Sinopen venere, mu- 84
nera, preces, mandata Regis sui Scydrothemidi adlegant. Qui versus animi, modo Numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri: saepe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemaeus non studium, non preces, omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, 'ne

'destinata Deo ultra moraretur.' Cunctantem varia pernicies morbique et manifesta coelestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocata concione, 'iussa Numinis, suos Ptolemaeique visus, ingruentia mala' exponit. Vulgus adversari Regem, invidere Aegypto, sibi metuere templumque circumsidere. Maior hinc fama tradidit, 'Deum ipsum adpulsas litori navis sponte conscendisse.' Mirum inde dictu, tertio die, tantum maris emensi, Alexandriam adpelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum, loco cui nomen Rhacotis. fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Haec de origine et advectu Dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui 'Seleucia, urbe Syriae, accitum, regnante Ptolemaeo, quem tertia aetas tulit:' alii 'auctorem eundem Ptolemaeum, sedem, ex qua transierit, Memphim' perhibent, inclytam olim et veteris Aegypti columen. Deum ipsum multi 'Aesculapium, quod medeatur aegris corporibus;' quidam 'Osirin, antiquissimum illis gentibus Numen:' plerique 'Iovem, ut rerum omnium potentem;' plurimi 'Ditem patrem, insignibus, quae in ipso manifesta,' aut per ambages coniectant.

85 At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. Praecipua victoriae fides, Dux hostium Valentinus, nequaquam abiecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, ut nosceretur ingenium eius, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam 'patriam eius captam, accipere se solatium mortis,'

respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: 'quoniam benignitate Deum 'fractae vires hostium forent, parum decore Domi- 'tianum, confecto prope bello, alienae gloriae inter- 'venturum. Si status Imperii aut salus Galliarum 'in discrimine verteretur, debuisse Caesarem in 'acie stare: Caninefates Batavosque minoribus Du- 'cibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque 'Principatus e proximo ostentaret, nec parvis peri- 'culis inmixtus, et maioribus non defuturus.' Intelligebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur. ita Lugdunum ventum. Vnde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem eius tentavisse, 'an praesenti sibi exercitum Impe- 'riumque traditurus foret.' qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit, an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit. nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus, sperni a senioribus iuventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia Imperii omittebat: simplicitatis ac modestiae imagine, in altitudinem conditus, studiumque litterarum et amorem carminum simulans, quo velaret animum et fratris aemulationi subduceretur, cuius disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER QVINTVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Interim Titus cum valido exercitu prope Hierosolyma castra facit.* 2—5. *Iudaicae gentis primordia, sacra, instituta, deque iis maligna profanorum iudicia.* 6. 7. *Descriptio terrae finiumque, Balsami, Libani, Iordanis, lacus bitumen egerentis, camporum torridorum, fructuum in cinerem vanescentium, Beli amnis, cuius arenae vitro inservientes.* 8. *Hierosolyma genti caput. Inmensae opulentiae templum. Iudaeorum sub aliis gentibus et suis Regibus fata;* 9. *varia sors sub Romanis.* 10—12. *Bellum sub Gessio Floro Procuratore ortum. Titus Iudaeos, in urbem compulsos, obsidet. Hierosolymorum munitiones, copiae, Duces.* 13. *Prodigia ante obsidium.*

14. *Interea Civilis, reparato per Germaniam exercitu, bellum renovat.* 15. *Manum conserit cum Ceriale, satis prospere. Vterque, ad maturandum summae rei discrimen erectus,* 16. 17. *aciem instruit, suos adloquitur.* 18. *Fit atrox pugna, qua, proditione cuiusdam Batavi, Germani vincuntur.* 19. 20. *Civilis, in Batavorum insulam transgressus, praesidia Romanorum invadit, Verace, Classico, Tutore suffultus.* 21. *Ambiguum proelium. Subvenit Cerialis fortunamque vertit;* 22. *at*

parum providus ferme opprimitur. 23. Civilis navalem aciem ostentat, sed a Ceriale trans Rhenum pellitur. Hic, insulam Batavorum populatus, superfuso amne, novum discrimen adit. 24. 25. Tum hostium animos occultis nuntiis labefactat. 26. Civilis, petito colloquio, ad deditionem se pronum profitetur.

1 EIUSDEM anni principio Caesar Titus, perdomandae Iudaeae delectus a patre, et praelatis utriusque rebus militia clarus, maiore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis. Atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto Ducis honore. Tres eum in Iudaea legiones, quinta, et decima, et quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepere. Addidit e Syria duodecimam, et adductos Alexandria duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociae cohortes, octo equitum alae: simul Agrippa Sohemusque, Reges, et auxilia Regis Antiochi, validaque, et, solito inter adcolas odio, infensa Iudaeis Arabum manus: multi, quos urbe atque Italia sua quemque spes acciverat, occupandi Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine,

Privatis utriusque rebus] Vespasianus ac Titus, privatis adhuc rebus, id est, nondum ad principatum evecti, in Germania, in Britannia, in Judaea militari laude inclaruerant. Vide Suetonium in Vespas. IV. et in Tit. IV.

Tertianosque] Legiones III et XXII. De Titi exercitu vide et Josephum, Bell. Jud. V. 1. num. 6.

Agrippa Sohemusque] De Agrippa II. Galileae; Sohemo, Sophenes; Antiocho, Commagenae, regibus, jam dictum supra Hist. II. 81.

cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

2 Sed, quia famosae urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur, primordia eius aperire. 'Iudaeos, Creta insula profugos, novissima Libyae insedisse,' memorant, 'qua tempestate Saturnus, vi Iovis pulsus, cesserit regnis:' (argumentum e nomine petitur: 'inclytum in Creta Idam montem, accolas Idaeos; aucto in barbarum cognomento, Iudaeos vocitari:') quidam, 'regnante Iside, exundantem per Aegyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Iuda, proximas in terras exoneratam:' plerique, 'Aethiopum prolem, quos Rege Cepheo metus atque odium mutare sedes perpulerit.' Sunt, qui tradant, 'Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Aegypti potitos, mox proprias urbes Hebraeasque terras et propiora Syriae coluisse rura.' Alii, 'Iudaeorum initia, Solymos, carminibus Homeri cele-

Castra facit] Primum castra fecit in Spinarum valle, prope vicum Gabath-Saul, distantem ab Hierosolymis circiter stadia triginta. Josephus Bell. Jud V 2. num. 1. Ea propius deinde admovit.

Primordia ejus aperire] Tacitus Judaicis traditionibus neque credulus, neque penitus incredulus, partim Judaeorum, partim exterorum Scriptorum e memoria, quae sibi probabilia videbantur selegit, ut gentis primordia aperiret. Inde vera falsis, falsis veris admixta, quae singillatim explicare operae pretium est, quod in iis plurima adhuc lateant primaevae veritatis argumenta. *Brot.*

Primordia eius aperire] Si, quae de rebus Iudaicis tradit Tacitus, omnia excutere diligentius vellemus, plurima dicenda forent. Sed istas disputationes non capiunt notae, in quibus maxime spectatur, ut emendata verba sint, et intelligatur sensus eorum. Adspergemus tamen subinde aliquid, ubi opus videbitur. Illud ab initio mirari libet, qui commiserit Tacitus, ut Josephi libros non consuleret, qui illis temporibus non obscuri erant Romae, et e scriptoribus externis potius hauserit, quam auctore Iudaico. Verum hoc quoque pro Tacito dicam, non omnia eum pro certis tradere, sed quae vulgo traderentur, in compendium congesta, lectoribus proponere voluisse. Late totum hunc locum executus est Christ. Wormius, in Corruptis Antiquitatum Ebr. apud Tacitum et Martial. vestigiis. Hafniae 1693. *Ern.* Egregie etiam ista illustravit Broterius, ut infra.

'bratam gentem, conditam urbem Hierosolyma nomine suo fecisse.'

3 Plurimi auctores consentiunt, 'orta per Aegyptum 'tabe, quae corpora foedaret, Regem Bocchorim, 'adito Hammonis oraculo, remedium petentem,' purgare Regnum, et id genus hominum, ut invisum Deis, alias in terras avehere 'iussum. Sic conquisitum conlectumque vulgus, postquam vastis locis re'lictum sit, ceteris per lacrimas torpentibus, Mosen, 'unum exsulum, monuisse,' ne quam Deorum hominumve opem exspectarent, utrinque deserti, sed sibi, ut Duci coelesti, crederent, primo cuius auxilio praesentes miserias pepulissent. Adsensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil aeque, quam inopia aquae, fatigabat. Iamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, cum grex asinorum agrestium, e pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Secutus Moses, coniectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuere terras, in quis urbs et templum dicata.

Vastis locis] Vastis Arabiae locis: ut recte explicat Tertullianus.

Inopia Aquae] Haec est inopia aquae, quam memorat Moses. Exod. XV, 23.

Grex Asinorum Agrestium] Id repertum videtur, ut laus Mosis detereretur, et fabula dei Asinini, de qua mox dicetur, posset adornari. In hoc mendacium traxere, quod alibi et multo ante contigisse narraverat ipse Moses, Genes. XXXVI, 24. *Iste est Ana, qui invenit aquas calidas in solitudine, cum pasceret Asino Sebeon patris sui.*

Nemore opacam] In hac rupe, nemore opaca, largisque aquarum venis, pronum est agnoscere duodecim fontes Aquarum et septuaginta palmas, quas Hebraei, duce Mose, in *Elim* reperere. Exod. XV, 26. 27. Palmetum illud in majorem palmarum numerum nemusque postea succrevit; et extat adhuc cum duodecim fontibus aquarum, ut vidit ipse P. Sicard, cum in his locis Hebraeorum Mosisque vestigia relegeret. Nouveaux Memoires des Missions de la Compagnie de Jesus dans le Levant, Tom. VII. p. 5.

Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, 4
novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quae apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quae nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere: caeso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Aegyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoria cladis, qua

Novos Ritus] Novos quidem. sed Deo dignos, quos a Taciti censura purgare minime necesse est, cum tot viri eruditi id ante nos praestiterint. Satis sit monuisse, Josephum, libris contra Apionem I. et II, omnia haec convicia, ab Apione, Apollonio, Lysimacho aliisque maledicis jam decantata, abunde refutasse.

Apud nos sacra] Vere quidem. Unum enim Deum Judaei, Romani innumera deorum simulacra, morbos, pestes, vitiaque colebant. Vide Plinium II, 7.

Nobis incesta] Romanis incesta erant nuptiarum genera, quae apud Judaeos fuere concessa. De incestis Claudii et Agrippinae nuptiis dictum est supra Annal. XII, 6. et seqq. Illae vero nuptiae patrui cum fratris filia non sunt prohibitae in Levitic. XVIII. Vide et Menochium, de Republica Hebraeorum III, 20. num. 2.

Effigiem animalis] Huic fabulae adversatur ipse Tacitus, cum mox infra cap. 5. ait; *nulla simulacra urbibus* Judaeorum, *nedum templis* sunt. Sed de hac fabula plura vide in Notis et Emendationibus ad Hist. V, 4.

Caeso Ariete] Haec meris, ut patet, conjecturis, quibus nihil fallacius, nituntur. De bove Api, Jovis Hammonis capite cornuto, etc. vide Broterium; ad cujus docti Notas in margine, et Notas et Emendationes ad Hist. V. lectorem curiosum adire licet.

Sue abstinent] Haec ceteraque ex conjectura dicta, atque falsa. Non sue tantum, sed etiam sanguine, morticinis, quam plurimis etiam avibus, piscibus, animalibus, juxta leges Levitic. XI et XVII, abstinent Judaei. Id autem vetitum Dei providentia, qui populi sui saluti consulebat. Nempe, ut recte observat eruditus Mead, *Medica Sacra*, cap. 2. pag. 17, cum in his calidioribus regionibus, nisi accurata sit victus ratio, corpora leprosa scabie facile inficiantur, interdicta sunt Judaeis nutrimenta crassa, quae in morbis, qui cutem occupant, incommoda sunt et noxia. Sic legis praecepta non modo Judaeos ab idololatria et vanis religionibus avertebant, sed ab omnibus quoque immunditiis puros illos praestabant. *Broterius.* Omnia Legis Mosiacae praecepta bene explicata, illustrata, et defensa invenire liceat in notis ad Test. Vet. doctissimi Priestleii. Vide praecipue ejus Dissertationem eximiam Tom. I. pag. 373. in qua 'Primigenia et praestantia Institutionum Mosiacarum demonstrantur.' Cujus summa pag. 399. in his verbis. 'Nunc, sine dubio, ex 'omnibus argumentis (et ad multa alia comparatio dilatari posset)

ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc ieiuniis fatentur: et raptarum frugum argumentum panis Iudaicus, nullo fermento, retinet. 'Septimo die oti-'um placuisse,' ferunt: 'quia is finem laborum tu-'lerit: dein, blandiente inertia, septimum quoque

'colligere licet, duo συστηματα, nempe Mosis et Gentilium, alterum 'ab altero derivari non posse. et prius tanto praecellere, ut cum 'reputemus quo modo Moses et gens Judaeorum se haberent, errare 'non possumus, asseverantes, Institutiones Mosiacas, necesse est, origi-'nem divinam habere, humanam non posse.'

Scabies] Scabies illa est ipsa lepra, quam accuratissime descripsit Moses, Levitic. XIII et XIV, nec quondam tantum Judaeos turpaverat, sed illo morbo fuere semper obnoxii, dum eas regiones incoluere: quin etiam hodie frequens est in Syria et Ægypto, ut videre est ap. eruditum Mead, loc. cit. p. 12.

Crebris adhuc Jejuniis] Crebra quidem erant Judaeorum jejunia, siquidem in Judaicis Calendariis ne unus quidem mensis est in quo dies aliquot jejuniorum non sint notati; et in nonnullis mensibus multi assignantur. At jejunia illa non longam eorum famem testantur, sed res infaustas tristesve, quae diebus illis contigere, deflent Judaei. Sic die septima mensis Tisri notatur in eorum Calendariis: *Jejunium, quod decisum sit decretum contra patres nostros, ut gladio, fame, et peste consumerentur in deserto ob opus vituli*. Die septima mensis Adar: *Jejunium, quod eo die mortuus est Moses propheta.* Et sic de ceteris.

Panis Judaicus] Hic agnoscere est panem azymum, de quo Exod. XII. 8. At panis ille non *raptarum frugum*, sed moeroris ac luctûs fuit argumentum. Inde in Deuteronom. XVI. 3. לחם עני, id est *panis afflictionis*, quoniam in pavore egressi erant de Ægypto Judaei. Azymus autem panis non vulgaris fuit in victu Judaico, ut innuit Tacitus. Eo tantum utebantur, cum Pasca celebrabant, ac ne tota quidem septiduo, sed primo solum die; nam reliquis sex diebus, seminibus aut frugibus vesci potuere, dum fermentato abstinerent.

Septimo die otium] Vere quidem: nondum tamen satis accurate. Memoria enim septimi diei, seu sabbati, ab orbe condito, ut Deus rerum omnium auctor coleretur, sancta fuit. Exod. XX, 8. et 11 Postea cum Judaeis ex Ægypto egressis, otium securumque sabbatum Deus, iterum statuta auctaque sabbati religio. Exod. XXXI, 13. Deuteronom. V, 14.

Septimum quoque annum] Judaeis non blandita est inertia: neque septimus annus ab iis ignaviae datus. Verum ut exitûs ex Ægypto, adsertaeque libertatis memoria ex Judaeorum animis nunquam excideret, seque Deum legum suarum auctorem habere scirent, jussi sunt septimo quoque anno nec seminare terras, nec vineas nec oliveta

'annum ignaviae datum.' Alii, 'honorem eum Saturno haberi: seu principia religionis tradentibus Idaeis, quos cum Saturno pulsos, et conditores gentis accepimus, seu quod e septem sideribus, quis mortales reguntur, altissimo orbe et praecipua potentia, stella Saturni feratur: ac pleraque coelestium vim suam et cursum septimos per numeros conficiant.'

Hi ritus, quoque modo inducti, antiquitate defen- 5
duntur. cetera instituta sinistra, foeda, pravitate va-
luere. Nam pessimus quisque, spretis religionibus
patriis, tributa et stipes illuc gerebant: unde auc-

colere, sed sabbatum Dei, ליהוה שבת, agere. Exod. XXIII, 10. Levitic XXV, 4. Alterum adhuc sabbatum, et solemnius, post *septem hebdomadas annorum*, id est, quinquagesimo anno, recurrebat. Ipse enim erat יובל, id est, *Jubileus*. Levitic. XXV. 8 et 10. Talia sabbata fuere apud Judaeos juge miraculum. Qui enim, nisi a Deo praepotente, in his sabbatis ali potuit gens, in qua erat circiter sexagies hominum, 6,000,000. In una urbe Jerusalem, cum celebratur Pascha, conveniebant plus quam vicies centena millia hominum, 2,000,000, ut mox dicitur infra cap. 13. At praedixerat Deus: *Facite praecepta mea . . . . . Quod si dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, et faciet fructus trium annorum.* Levitic. XXV, 18, 20, 21. Caius Julius Caesar, dictator, Judaeis minime iniquus, cum eos tributa singulis annis pendere jussisset, excepit annum septimum, quem Sabbaticum appellant, quod in eo neque fructus arborum legunt, neque seminant, neque arant. Vide ipsum Caesaris decretum apud Josephum Antiq. Jud. XIV, 10. num. 6.

Antiquitate] Quod quidem Taciti testimonium Mosis legisque Judaicae antiquitatem comprobat.

Pravitate valuere] Sinistra, foeda habeantur Judaeorum instituta, si pravitas sit Jovem, Venerem, ceteraque Romanarum religionum monstra temnere, Deum unum, summum, aeternum, neque mutabilem, neque interiturum, colere.

Spretis religionibus patriis] Praeter Judaeos, Palestinae incolas, alii erant innumeri per totum terrarum orbem diffusi. Ubique ritibus suis addicti, patrias locorum, quae habitabant, religiones spernebant; et cum templo Hierosolymitano omnes interesse, censum solvere, vota reddere, victimas offerre non possunt, tributa et stipes congerebant, quae Jerusalem singulis annis mittebantur. Hac magna auri argentique vi quantum auctae fuerint Judaeorum res commodius declarabitur in Notis et Emendationibus ad Hist. V, 5.

tae Iudaeorum res. Et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promtu, sed adversus omnes alios hostile odium, separati epulis, discreti cubilibus, proiectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil inlicitum; circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum, idem usurpant. nec quid-

Et quia] Auctae adhuc Judaeorum res obstinata apud ipsos, et inter ipsos, fide, misericordia. et hostili adversus omnes alios odio.

Fides obstinata.] Id commendat mutuam Judaeorum caritatem, quae quidem apud illos adhuc viget, ut et semper viguit.

Misericordia] Celebratur adhuc maxime illa inter Judaeos misericordia. Vetera quoque manent exempla in Actibus Apostolorum, et D. Pauli epistolis.

Hostile odium] Chananaeorum occidio, usura, aliaque id genus famam hanc hostilis odii excitavere, quam abolere nititur R. Leo Mutinensis; *Ceremonies et Coutumes des Juifs* I, 5. Certe ex lege non fuit hostile illud adversus omnes odium. Inde cum tot gentibus, ipsisque Romanis, ut videre est I. Machab. 1 et seqq. pacis ac societatis foedera Judaei inierunt. Hodieque, singulis sabbatis, orant Deum pro principibus, sub quorum dominatu vivunt, ut eos eorumque principatum sospitet et amplificet. Idem jam monuerat Jeremias XXIX, 7.

Separati epulis] Veriti ne aliorum societate communique vita pollurentur.

Discreti cubilibus] Sua in gente nuptias ineunt.

Nihil inlicitum] Quam id sit falsum constat tum ex lege, cujus non modo praeceptum est, *Non moechaberis*, sed etiam, *Non concupisces.* Violataque pudicitia gravissimis poenis obnoxia, ut videre est in Deuteronom. XXII, 21. et seqq. Vide et Josephum, contra Apionem, II, 24 et 30. Immo ממזרים, id est, spurii, seu de scorto nati, *Non ingrediuntur in ecclesiam Domini, usque ad decimam generationem:* Deuteronom. XXIII, 2. Perperam ergo paucorum libidinem in omnium crimen vertit Tacitus.

Diversitate noscantur] Bene quidem. Fuit enim circumsisio signum foederis inter Deum et Judaeos. Genesis XVII, 11. Minime sentiebat Tacitus Judaeos circumcisionem ab Ægyptiis accepisse. Quod postea nonnullis eruditis viris placuit.

Transgressi in morem eorum] Accuratissime dictum. Ii sunt גרים, seu *proselyti*, dicti quoque, בני ברית id est, *filii foederis;* qui relicta Gentili religione, Judaicae nomen dabant. Quam acri studio Judaei proselytos quaererent, videre est apud Matthaeum XXIII, 15.

Idem usurpant] Nec antequam circumcidatur, proselytus habetur

quam prius inbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam, parentes, liberos, fratres, vilia hibere. Augendae tamen multitudini consulitur. Nam et necare quemquam ex adgnatis, nefas: animasque proelio aut suppliciis peremptorum aeternas putant. Hinc generandi amor et moriendi contemptus. Corpora condere, quam cremare, e more Aegyptio: eademque cura, et de infernis persuasio. coelestium

Exuere patriam] *Exuere* verum est, diciturque pro contemnere, negligere, more Graeco. *Ern.*

Vilia habere] Vere adhuc. Proselytus enim quasi modo genitus infans habebatur. Illi Judaea patria, Judaei fratres: cetera profana et vilia. Inde solemne illud Judaeorum effatum, *quisquis proselyto consanguineus erat, dum fuit Gentilis, consanguineus plane jam non est.* Plura vide apud eruditum Seldenum, De *Jure Natur. et Gentium*, II, 4. pag. 62 et seqq.

Nefas] Unde Josephus contra Apionem II, 24. Τεκνα τρεφειν ἀπαντα προσεταξε κ. τ. λ. Contra apud Romanos luxu, libidine, invisa erat liberorum multitudo. Adde expositionem infantium, quae Judaeis fuit semper ignotum: familiaris autem aliis quamplurimis gentibus ob nativam inhumanitatem haec impietas. Βρεφων εκθεσεις κ. τ. λ. Philo, in Lib. de Legibus special: ad praecepta 6. 7.

Aeternas putant] Aeternas, aeternumque felices, putabant animas eorum, qui nullo inquinati scelere vitam pro patria, pro religione, proelio aut suppliciis profundebant. Aperte etiam Josephus contra Apionem II, 30. Του δε Θεου, κ. τ. λ. Quidam autem Judaei existimaverunt impiorum animas penitus excindi, et, ut bruta, perire. Quod forte hic innuit Tacitus. Testimonia Rabbinorum vide apud eruditum Seldenum, *de Jure Natur. et Gentium* VII. 9. pag. 829.

Moriendi contemptus] Tantum valet aeternitatis persuasio!

Corpora condere] Mallet illustris Huet. *condire.* Ac nec repugnat, *condere.* Romani enim cremabant corpora: contra vero Judaei, ut et Egyptii, cum unguentis et aromatibus condebant: in funebri apparatu neque parci neque prodigi: ut videre est apud Josephum, contra Apionem, II, 34. De funeribus Aegyptiis confer Diodorum Siculum I, 91. Aperte autem de Judaeis D. Joannes, XIX. 39. *Venit autem et Nicodemus . . . ferens mixturam myrrhae et aloës, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judaeis sepelire.* Postea illud posuerunt, seu condiderunt, in monumento. Vide Matthaeum XXVII, 60.

Eademque curae] Judaeis Aegyptiisque sperabantur bonorum praemia, malorum poenae. Inde utrisque eadem cura, eadem persuasio de infernis. Et ut Aegyptii sepulcra *domos aeternas* appellabant, sic

contra. Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur; Iudaei mente sola unumque Numen intelligunt. ‘Profanos, qui Deum imagines ‘mortalibus materiis in species hominum effingant: ‘summum illud et aeternum, neque mutabile, neque ‘interiturum.’ Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis, sinunt. Non Regibus haec adulatio, non Caesaribus honor. Sed, quia Sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur,

quoque Salomon Ecclesiast. XII, 5. tumulum dixit בית עולם, id est, *domum eternitatis*. Hodieque Judaeis dicitur בית חיים, id est, *domus viventium*.

Coelestium contra] Judaei enim unum Deum, contra Aegyptii plurima numina ipsaque animalia colebant.

Effigiesque compositas] Aegyptii non modo pleraque animalia viva, sed eorum quoque effigies venerati sunt. Quas quidem ita componebant, ut multas viderim marmoreas aereasque, corporibus humanis, capitibus vero canis, felis, aliorumque animalium.

Mente sola, unumque numen] Vere egregieque Tacitus. Bene quoque Dio, XXXVII, pag. 37 Των μεν αλλων θεων, κ. τ. λ. *Nullum ex ceteris diis colunt, unum autem quendam summo studio venerantur. Nec ullum unquam Hierosolymis ipsis simulacrum habuerunt: suum scilicet illum Deum, ineffabilem et formae aspectabilis expertem existimantes, religioso ejus cultu ceteros mortales superant: cui et templum maximum, et pulcherrimum, nisi quod apertum et sine tecto est, extruxerunt.* Inde cum sub dio, coelumque saepe respexantes, Judaei Deum venerantur, eos nonnulli inter nubium coelique cultores finxere. Qua in re praecipuus est Juvenalis, qui objecta jam a Tacito crimina hoc novo crimine cumulat. Juvenal. Sat. XIV, 96.

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,
Nil praeter nubes, et coeli numen adorant.
Nec distare putant humana carne suillam,
Qua pater abstinuit, mox et praeputia ponunt.
Romanas autem soliti contemnere leges,
Judaicum ediscunt, et servant, ac metuunt jus
Tradidit arcano quodcumque volumine Moyses.
Non monstrare vias, eadem nisi sacra colenti:
Quaesitum ad fontem solos deducere verpos.
Sed pater in causa; cui septima quaeque fuit lux
Ignava, et partem vitae non attigit ullam.

Hedera vinciebantur] Nusquam in sacra Scriptura legitur Judaeorum sacerdotes vinctos fuisse hedera. Immo ignoratur quomodo

vitisque aurea templo reperta, 'Liberum Patrem coli, 'domitorem Orientis,' quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis. quippe Liber festos laetosque ritus posuit; Iudaeorum mos absurdus sordidusque.

Terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia 6
terminantur; a meridie Aegyptus obiacet; ab occasu Phoenices et mare; septentrionem a latere Syriae longe prospectant. Corpora hominum salubria et ferentia laborum. rari imbres, uber solum. fruges nostrum ad morem: praeterque eas balsamum et palmae. Palmetis proceritas et decor. Balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venae; fragmine lapidis aut testa aperiuntur: humor in usu medentium est. Praecipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus. Idem amnem Iordanem alit funditque. Nec Iordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit, tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore conruptior, gravitate odoris adcolis pestifer, neque vento inpellitur, neque pis-

Hedera Hebraice dicatur. At id mentiebantur Romani, sicut et cultum Liberi patris, seu Bacchi, quod Judaei die quintodecimo mensis Tisri, id est, mense Octobri, festum *tabernaculorum* celebrarent.

Absurdus sordidusque] Fuere quidem Judaeis solemnia splendida ac magnifica: alia vero et plura, luctu, jejuniis, memoria rerum adversarum, quae genti contigerant, moesta ac tristia.

Opacum fidumque nivibus] Nivem Libani memorat Jeremias XVIII, 14. Eam non deficere minime mirum in hac tanta montis altitudine.

Unum atque alterum lacum] Verè. Primò, aquas Merom, et lacum *Genesareth*, seu *mare Tiberiadis*.

Immenso ambitu] Tertius hic lacus est *lacus Asphaltites*: nobis vulgo *Mare Mortuum*.

ces aut suetas aquis volucres patitur. Incertae undae superiacta, ut solido, ferunt: periti inperitique nandi perinde adtolluntur. Certo anni bitumen egerit: cuius legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suapte natura liquor, et sparso aceto concretus, innatat. hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo iuvante, influit, oneratque, donec abscindas. nec abscindere aere ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminae per menses exsolvuntur. sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox, ubi vapore terrae, vi solis, inaruerint, securibus cuneisque ut trabes aut
7 saxa, discindi. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum iactu arsisse; et manere vestigia, terramque ipsam, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herbae tenues aut flores, ut solitam in speciem

Magnisque urbibus] Vere quidem. Illi enim campi olim habitati urbibus, Sodomis, Gomorrha, Seboim, Adama, et Bala seu Segor. Magnae, et erant iis temporibus urbes, quibus singulis sui reges. Vide Genes. XIV, 2. Ex iis vere quatuor periere incendio Sodomitico, de quo Genes. XIX, 24. Deuteronom. XXIX, 23.

Fulminum jactu] Bene Tacitus. Deus enim, impuras urbes perditurus, fulmina ejaculatus est. Sic Genes. XIX, 24. *Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino de coelo.*

Perdidisse] Accurate dictum. Nec aliter Genes. XIX, 25. *Dominus subvertit civitates has, et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terrae virentia.* Et Deuteronom. XXIX, 23. *Sulphure et salis ardore comburens, ita ut non seratur, nec virens quippiam germinet, in exemplum subversionis Sodomae et Gomorrhae, Adamae et Seboim, quas subvertit Dominus in ira et furore suo.* Eamdem ariditatem recens observavit Hasselquist; *Voyages*, Tom. II. pag. 87. Nullae, inquit, in illo mari arundines: nulla planta in litore. Paulo quidem longius, planta una, labiosa flore, sed foetida. In campo, alia planta, salis gustu.

adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego, sicut inclitas quondam urbes igne coelesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram, conrumpi superfusum spiritum, eoque foetus segetum et autumni putrescere reor, solo coeloque iuxta gravi. Et Belus amnis Iudaico mari inlabitur: circa cuius os conlectae arenae, admixto nitro, in vitrum excoquuntur, modicum id litus et egerentibus inexhaustum.

Magna pars Iudaeae vicis dispergitur. habent et 8
oppida. Hierosolyma genti caput. Illic inmensae opulentiae templum, et primis munimentis urbs, dein Regia. templum intimis clausum. ad fores tantum Iudaeo aditus: limine, praeter Sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones praepotuere, Rex Antiochus, demere superstitionem et mores Graecorm dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est. nam ea tempestate Arsaces desciverat. Tum Iudaei, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul erant) sibi ipsi Reges inposuere: qui mobili-

Hierosolyma] De urbe Jerusalem ejusque templo diligentissime scripsit D'Anville, *Dissertation sur l'etendue de l'ancienne Jerusalem et son temple.*

Ad fores] Sic et D. Lucas I, 8. *Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur* Zacharias *in ordine vicis suae ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini: et omnis multitudo populi erat orans foris, hora incensi.*

Servientium] Servierunt Judaei Assyriis, Medis, ac Persis, tunc sane depectissimi, Deo populi sui peccata puniente. At non serviere David, Salomon, aliique reges plurimi.

Sibi ipsi Reges imposuere] Eo Brot. refert nummos Simeonis

tate vulgi expulsi, resumpta per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, coniugum, parentum neces aliaque solita Regibus ausi, superstitionem fovebant: quia honor Sacerdotii, firmamentum potentiae, adsumebatur.

9 Romanorum primus Cn. Pompeius Iudaeos domuit: templumque iure victoriae ingressus est. Inde vulgatum, *nulla intus Deum effigie vacuam sedem, et inania arcana.* Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox, civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciae cesserant, Rex Parthorum Pacorus Iudaea potitus, interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Iudaeos C. Sosius subegit. Regnum, ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Caesare, Simo quidam Regium nomen invaserat. Is a Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere. Sub Tiberio quies. dein iussi a C. Caesare,

inscriptos A. I. ET 4. REDEMTIONIS ISRAEL vel ZION, de quibus omnium instar Eckhel Doctr. NN. vet. t. 3. p. 465. Sed Regium nomen hic non stricte capiendum *Ern.*

Domuit] Cn. Pompeius anno U. C. DCXCI, ante Christum 63 Hierosolymam cepit: nec modo templum, sed et Sancta Sanctorum ingressus est. Nihil vero divitiarum abstulit, gloriae, quam pecuniae, cupidior. Tributum tamen Judaeis imposuit Pompeius.

Nulla intus Deum effigie] Verissime. Et inde manifestum penetrali non fuisse sacratam asini effigiem; ut dictum est supra, cap. 4.

Herodi] Herodes, dictus postea Magnus, amicitia et auctoritate Antonii nixus, Judaeae regnum senatusconsulto accepit anno U. C. DCCXIV, victoque Antigono, rex iterum renunciatus est anno U. C. DCCXVII. Joseph. Antiq. Jud. XIV, 26. 28. Vide quoque *Stemma Herodum* Tom. I. pag. 317.

Tripartito rexere] Archelaus, fuit tetrarcha Judeae; Herodes, Galileae; Philippus, Itureae et Trachonitidis. Vid. *Stemma Herodum*, ut supra.

Dein iussi, etc.] De quo legenda Philonis Legatio ad Caium, et noster XII, 54. *Ern.*

effigiem eius in templo locare, arma potius sumsere: quem motum Caesaris mors diremit. Claudius, defunctis Regibus, aut ad modicum redactis, Iudaeam provinciam Equitibus Romanis aut libertis permisit. e quibus Antonius Felix, per omnem saevitiam ac libidinem, ius Regium servili ingenio exercuit, Drusilla, Cleopatrae et Antonii nepte, in matrimonium accepta: ut eiusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. Duravit tamen patientia Iudaeis usque ad Gessium Florum, Procuratorem. Sub eo bellum ortum. et comprimere coeptantem Cestium Gallum, Syriae Legatum, varia proelia ac saepius adversa excepere. Qui ubi fato, aut taedio occidit, missu Neronis Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris, intra duas aestates, cuncta camporum omnesque, praeter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Iudaeos, per otium transiit. Pace per Italiam parta, et externae curae rediere. Augebat iras, quod soli Iudaei non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes Principatus novi eventus

Arma potius sumsere] Contra Joseph. Ant. 18, 10 (8). et B. Iud. 2, 9 (10). docet, rem intercessione Petronii esse compositam et mox Claudium vita functum.

Ad modicum redactis] Vnus tum Herodes, Agrippae M. frater, regnum Chalcidis occupabat.

Antonius Felix] Pallantis frater, Claudii liberti, trium reginarum maritus. Vid. *Stemma Herodum*; ut supra.

Drusilla] Alia fuit Drusilla, Agrippae II. soror, cui postea Felix nupsit. Vide *Stemma Herodum*.

Cestium Gallum] Idem Suetonio narratur Vespas. 4. *Iudaei rebellarunt, caesoque Praeposito, Legatum insuper Syriae Consularem, suppetias ferentem, rapta aquila fugarunt.* In Iosepho haec ipsa, et plane omnia vide A. 20, 9 (11). B. Iud. 2, 23 (18).

casusve utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus, ante moenia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

11 Iudaei sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri, et, si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus ambigue certavit. Mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis proelia serebant: donec adsiduis damnis intra moenia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi. neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri. poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia et cupidine praemiorum. Ipsi Tito Roma et opes voluptatesque ante oculos: ac, ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, quis vel plana satis munirentur. Nam duos colles, inmensum editos, claudebant muri, per artem obliqui, aut introrsus sinuati: ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis abrup-

Ostentavit] Eleganter dictum. Titus enim, cum a *Spinarum Valle*, uti diximus cap. 1. ad *Scopum*, ita appellatum, quod inde in urbem templumque, Septemtrionem versus, erat prospectus, castra promovisset, legiones ostentavit. Tum ab Hierosolymis distabat tantum septem stadiis. Quinto legio retrorsum tribus stadiis castra munire jussit: decima autem legio juxta montem Olearum, Orientem versus, sex ab urbe stadiis castra metata est. Joseph. Bell. Jud. V, 2. num. 3

Ambigue certavit] Secus Ios. qui B. Iud. V, 2. ferme oppressum Titum, et legionem decimam castris pulsam, memorat.

Ad oppugnandum versi] Tunc Titus castra posuit ad turrim Psephinam, quae erat in angulo ad Septemtrionem et Occidentem. Joseph. Bell. Jud. V, 4. num. 3.

Duos Colles] Duo illi praecipui colles Josepho quoque memorati sunt, Acra ad Septemtrionem, et Sion ad Meridiem. De his collibus, duobus urbibus in eas sitis, turribus centum sexaginta quatuor, Turri illa pulcherrima Antonia, et omnibus miraculis hujus Urbis celeberrimae, vid. Josephum De Bell. Jud.

ta: et turres, ubi mons iuvisset, in sexaginta pedes, inter devexa, in centenos vicenosque adtollebantur: mira specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus moenia, Regiae circumiecta. conspicuoque fastigio turris *Antonia*, in honorem M. Antonii ab Herode adpellata.

Templum in modum arcis propriique muri, labore 12
et opere ante alios. ipsae porticus, quis templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquae, cavati sub terra montes: et piscinae cisternaeque servandis imbribus. praeviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella. inde cuncta quamvis adversus longum obsidium: et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum empto iure muniendi, struxere

Templum] Templum fuit in monte Moriah, et Orientali urbis latere.

Opere ante alios] Laborem opusque egregium, immensasque in iis impensas explicat Josephus, Bell. Jud. V, 5. Satis sit monuisse, Judaeos in hujus templi extructione usos esse saxis quadragenos cubitos longis, quinos altis, et senos latis. Joseph. loc. cit. num. 1 et 6. Singuli illi lapides habebant mensura Gallica nostra *pedes* 65 longitudine, 8 1-3 altitudine, 10 latitudine. Inde intelligas quod habet Marcus XIII, 1 et 2. *Et cum egrederetur de templo, ait illi unus est discipulis suis: Magister, aspice, quales lapides, et quales structurae! Et respondens Jesus ait illi: Vides has omnes aedificationes; non relinquetur lapis super lapidem qui non destruetur.*

Ipsae porticus] Porticus illae omnes erant duplices; quas sustinebant columnae quinis et vicenis cubitis, Gallicis nostris pedibus 41 2-3 altae, singulis e saxis marmore candidissimo, et cedrinis laquearibus tegebantur; latae autem erant ad triginta cubitos: *pedes* 50. Omnibus autem earum ambitus una cum Antonia turri sex stadiorum mensuram comprehendebat.

Cavati sub terra montes] Aquis, frumento, commeatibus, thesauris servandis.

Empto jure muniendi] Universus Urbis circuitus erat trium ac triginta stadiorum. Muri, alti cubitos viginti, et cum minis ac propugnaculis tota altitudo erat quinque et viginti cubitorum: latitudo autem decem cubitorum. Saxa autem, quibus erant constructi,

muros in pace, tamquam ad bellum: magna conluvie et ceterarum urbium clade aucti. nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant. Tres Duces, totidem exercitus. Extrema et latissima moenium Simo, quem et Bargioram vocabant, mediam urbem Ioannes, templum Eleazarus, firmaverat. Multitudine et armis Ioannes ac Simo; Eleazarus loco, pollebat. Sed proelia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Ioannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque eius obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.

13 Evenerant prodigia, quae neque hostiis, neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visae per coelum concurrere acies, rutilantia arma et subito nubium igne conlucere templum. Expassae repente delubri fores et audita maior humana vox, *Excedere Deos:* simul ingens motus excedentium. Quae pauci, in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis Sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens profectique Iudaea rerum potirentur. quae

longa cubitus viginti, decem lata. (Cubitus vulgo *uno pede et octo pollicibus*, mensura Parisiensi, definitur.)

Proelia] Atrociora enim Judaeorum cum Judaeis, quam cum Romanis, fuere bella ac proelia; quae flens queribundusque Josephus fuse prosequitur.

Concordiam pareret] Nec diu stetit concordia. Odia, intestinaque bella recrudnere; et secum ipsi iterum dissidentes pugnavere. Joseph. Bell. Jud. V, 6.

Prodigia] Jam supremum illud excidium imminebat, quod ante praedixerat Jesus Christus, Matt. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI. De prodigiis, vide Josephum, oculatum testem, Bell. Jud. VI, 5. num. 3.

ambages Vespasianum ac Titum praedixerat. Sed vulgus, more humanae cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum, omnis aetatis, virile ac muliebre secus, sexcenta millia

Vespasianum et Titum praedixerant] Hanc persuasionem tunc vulgatam, *profectos Judaea rerum potituros*, testatur quoque Suetonius, in Vespas. IV. *Percrebuerat Oriente toto vetus et constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Judaea profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu postea patuit, praedictum Judaei ad se trahentes rebellarunt* Significantius adhuc Josephus, Bell. Jud. VI, 5, num. 4. *Sed quod maxime Judaeos ad bellum exciverat, vaticinium erat ambiguum in sacris libris repertum, illis temporibus quendam ex ipsorum finibus orbis terrarum imperio potiturum Id enim illi quasi sibi proprium acceperunt, multique sapientes interpretatione decepti sunt. Significabat enim oraculum Vespasiani principatum, qui in Judaea declaratus est Imperator.*

(Hic, antè notas eximias Broterii quam transcribere progredior, observare liceat, Josephum errare. Vespasianus non Judaeus, neque in Judaeo primò declaratus Imperator, sed in Aegypto. Vid. Taciti Hist. II, 79. *Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriae coeptum.*)

Oraculum quidem Tacitus et Suetonius, veri ignorantia, Josephus adulatione, in Vespasiani fortunam traxere. At altiora et diviniora praenuntiari demonstrant antiquae illae literae, quae adhuc extant apud Daniel. II, 44. *In diebus autem regnorum* (*vel regum* מלכיא) *illorum, suscitabit Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consumet universa regna haec: et ipsum stabit in aeternum.* Illud est regnum, quod Apostoli, Judaea profecti, non opum fulgore, non armorum vi, ne *in persuasibilibus* quidem *humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis*, fundaverunt: teste Paulo, I. ad Corinth. II, 4. Babyloniorum, Persarum, Graecorum, Romanorumque regnis majus, statim per terrarum orbem late diffusum est, ut videre est apud eumdem Paulum in Epistol. ad Romanos X, 18. Sub ipso Neronis principatu, jam nonnulli e domo Caesaris Christianae militiae nomen dederant. Inde Paulus in Ep. ad Philippenses IV, 22. *Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* Vespasianus quidem, ad imperium postea evectus, ausus est divina oracula in suae dignitatis omen ac firmamentum divertere. At Deus, vanis mortalium consiliis illudens, brevem fecit Vespasiani, breviorem Titi, nec longam, et improsperam, Domitiani, potestatem; paucisque annis Flavia domus evanuit.

Virile et muliebre secus] Id est virilis ac muliebris sexus, ut supra Annal. IV, 62.

Sexcenta Millia] At Josephus ait, in hac obsidione periisse undecies centena millia hominum. Si quae Josephus generatim dixit,

fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent: et plures, quam pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, maior vitae metus, quam mortis. Hanc adversus urbem gentemque Caesar Titus, quando impetus et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, et quies praeliorum fuit: donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

aestimaverimus, sane haud pauciores Judaei toto hoc bello periere, quam vicies centena millia. Eventa illa, quibus nulla unquam extitere illustriora et testatiora, immo quorum nosmetipsi testes sumus, cum vaticiniis Danielis IX, 26. 27. ipsiusque Moysis, qui in Deuteronom. XXVIII, 46. et seqq. Judaicam hanc calamitatem non tam praedixit, quam descripsit, conferamus; atque nihil esse in religione divinius fateamur.

Struerentur] De Bello Judaico et ejus eventu percontari liceat Josephum "De Bell. Judaico" et G. Broterii appendicem et notas ad hunc librum quintum Historiarum. In his proximis occurrunt multa de Judaeis, de eorum moribus, etc. quibus adire operae pretium erit. Vide etiam de Bello Vespasiano contra Judaeos, et Hierosolymorum exitio, doctissimi Gul. Newcome, Archiepiscopi Armachensis, viri omni laude digni, opus eximium "*De Vita et Moribus D. nostri Jesu Christi.*"

Hierosòlyma, post obsidium, etiam Romanis funestum, sed Judaeis prope ad internecionem exitiale, capta et incensa Quarto Nonas Septembris, Anno Domini nostri septuagesimo. Haec fata fuere urbis, quae, per annos bis mille centum septuaginta septem, summa per Orientem claritate stetisset. Sic adimpletum est quod tanto ante praedixerat Daniel IX, 26. *Occidetur Christus: et non erit ejus populus, qui eum negaturus est.* Et civitatem *et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio.* Judaei autem, perpetui oraculorum testes, ab hoc templi excidio annos computant, et vocant *Aeram Desolationis.* Haec autem omnia eorumque tempora aperte dilucideque significaverat Jesus Christus, Luc. XXI. 20 et seqq. *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote appropinquare desolationem ejus...........Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus..............Non praeteribit haec generatio, donec omnia fiant.* Nec certe praeterierat haec generatio, cum is annus sit a morte J. C. quadragesimus secundus, vel ut aliis placet, trigesimus octavus.

At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit: tutus loco, et ut memoria prosperarum illic rerum, augescerent barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundae et sextae et quartaedecimae legionum. Cohortesque et alae, iampridem accitae, post victoriam properaverant. Neuter Ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cuius obiectu revolutus amnis adiacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola et nobis adversa. quippe miles Romanus armis gravis et nandi pavidus; Germanos, fluminibus suetos, levitas armorum et proceritas corporum adtollit. Igitur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum coeptum certamen. deinde orta trepidatio, cum praealtis paludibus arma, equi, haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissa plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes. neque, ut in pedestri acie, cominus certabatur; sed, tamquam navali pugna, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris in mutuam perniciem inplicabantur. minor tamen, quam pro tumultu, caedes: quia, non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Eius proelii eventus utrumque Ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae; Cerialis abolere ignominiam.

14 15

In Treveris pugnam] Supra, Hist. IV, 77.

Apud vetera] *Vetera* castra, nunc *Santen*, a Civili capta olim direptaque, ut vidimus supra Hist. IV, 60.

Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat. nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas, acta.
16 Postera luce, Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet: in secunda acie legiones locatae: Dux sibi delectos retinuerat ad inprovisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis, adstitit. Batavi Gugernique in dextro; laeva ac propria fluminis Transrhenani tenuere. Exhortatio Ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis 'veterem Romani nominis gloriam, 'antiquas recentesque victorias: ut perfidum, igna-'vum, victum hostem, in aeternum exciderent. ul-'tione magis, quam proelio, opus esse. Pauciores 'nuper cum pluribus certasse: attamen fusos Germa-'nos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam 'animis, qui vulnera tergo, ferant.' Proprios inde stimulos legionibus admovebat, 'domitores Britan-'niae quartadecimanos' adpellans: 'Principem Gal-'bam sextae legionis auctoritate factum: illa pri-'mum acie secundanos nova signa novamque aquilam 'dicaturos.' Hinc, praevectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, 'ut suam ripam, sua 'castra, sanguine hostium reciperarent.' Alacrior omnium clamor, quis vel e longa pace proelii cupido, vel fessis bello pacis amor, praemiaque et quies in posterum sperabantur.
17 Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnae testem virtutis ciens: 'stare Germanos Batavosque super vestigia 'gloriae, cineres ossaque legionum calcantes. quocun-'que oculos Romanus intenderet, captivitatem, cla-'demque et dira omnia observari. Ne terrerentur 'vario Treverici proelii eventu. suam illic victo-

'riam Germanis obstitisse, dum, omissis telis, praeda 'manus inpediunt. sed cuncta mox prospera et hosti 'contraria evenisse. Quae provideri astu Ducis 'oportuerit, provisa: campos madentes et ipsis 'gnaros; paludes hostibus noxias. Rhenum et Ger'maniae Deos in adspectu: quorum numine capes'serent pugnam, coniugum, parentum, patriae me'mores. illum diem aut gloriosissimum inter maiores, 'aut ignominiosum apud posteros, fore.' Vbi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) adprobata sunt dicta, saxis glandibusque et ceteris missilibus proelium incipitur: neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus. Absumptis, quae iaciuntur, et ardescente pugna, pro- 18 cursum ab hoste infestius. inmensis corporibus et praelongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul e mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus tranatavit. turbata ibi res. et pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia, proelium aequatur. Inter quae perfuga Batavus adiit Cerialem, 'terga hostium' promittens, 'si extremo paludis eques mitteretur: solidum illa, et Gugernos, quibus custodia obvenisset, 'parum intentos.' Duae alae, cum perfuga missae, incauto hosti circumfunduntur. quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. Debellatum eo die

Quorum numine] i. e. auspiciis, favore, auxilio sublevati ac freti: ut saepe, apud poetas in primis. Mox verba *inter maiores*, si ad vivum resecemus, perinepta sint. nam dies praesens quomodo gloriosus esse inter maiores, celebrari, laudari a maioribus potest? Sed acumen quaesivit Tacitus in antithetis *gloriosiss. inter maiores* et *ignominios. apud posteros*. Sensus est: illo die aut plus gloriae consecuturos, quam maiores ipsorum antea consecuti sint, aut tantum ignominiae, ut etiam posteri male de ipsis existimaturi sint. *Ern.*

foret, si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit, repente fusis imbribus et propinqua
19 nocte. Postera die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere. Non tamen ausus oppida Batavorum armis tueri, raptis, quae ferri poterant, ceteris iniecto igni, in insulam concessit: gnarus, deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum. quin et diruit molem, a Druso Germanico factam, Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disiectis, quae morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque et Classicus et centum tredecim Treverorum Senatores: in quis fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes
20 periculorum avidas. Tantumque belli superfuit, ut praesidia cohortium, alarum, legionum, uno die Civilis quadripartito invaserit: decimam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra; ita divisis copiis, ut ipse et Verax, sorore eius genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiducia; sed 'multa ausis aliqua in parte 'fortunam adfore. Simul Cerialem neque satis cau-

Molem a Druso Germanico factam] Fuit agger, Rheno, in ripa Gallica, humiliori, et in quam Rhenus magno impetu rueret, oppositus, ut coerceret flumen; et quidem ea in parte Insulae Batavorum, qua proxime intratur venientibus a Batavorum oppido. Eius aggeris auctor Drusus, qui opus instituit anno vitae ultimo h. e. V. C. 745. Id opus continuavit Paullinus, auctore Tacito A. XIII, 53.

'tum, et pluribus nuntiis huc illuc cursantem, posse
'medio intercipi.' Quibus obvenerant castra decu-
manorum, oppugnationem legionis arduam rati, egres-
sum militem, et caedendis materiis operatum, tur-
bavere, occiso Praefecto castrorum et quinque pri-
moribus Centurionum paucisque militibus. Ceteri
se munimentis defendere. Et interim Germanorum
manus Batavoduri rumpere inchoatum pontem nite-
bantur. Ambiguum proelium nox diremit. Plus 21
discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civi-
lis, Grinnes Classicus, oppugnabant. nec sisti pote-
rant, interfecto fortissimo quoque: in quis Briganti-
cus, Praefectus alae, ceciderat; quem fidum Romanis
et Civili, avunculo, infensum diximus. Sed, ubi
Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa
fortuna, praecipites Germani in amnem aguntur.
Civilis, dum fugientes retentat, agnitus petitusque
telis, relicto equo, tranatavit. idem Veracis effugium.
Tutorem Classicumque adpulsae lintres vexere. Ne
tum quidem Romana classis pugnae adfuit, ut iussum
erat. sed obstitit formido et remiges per alia militiae
munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis
ad exsequenda imperia dabat: subitus consiliis,
sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes
defuissent. hinc ipsi exercituique minor cura disci-
plinae. Et paucos post dies, quamquam periculum 22
captivitatis evasisset, infamiam non vitavit. Pro-
fectus Novesium Bonnamque ad visenda castra, quae
hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat:
disiecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum
id Germanis: et insidias composuere. electa nox

Disiecto agmine] Cum alio loco classis, alio castra militum terrestri itinere, Cerialem prosequerentur. *Ern.*

atra nubibus, et prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt. Prima caedes astu adiuta. incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. Aliud agmen turbare classem: iniicere vincla: trahere puppes. Vtque ad fallendum silentio, ita, coepta caede, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste et strictis mucronibus. Dux semisomnus ac prope intectus, errore hostium servatur. Namque Praetoriam navem vexillo insignem, illic Ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiae Sacratae, mulieris Vbiae. vigiles flagitium suum Ducis dedecore excusabant, tamquam 'iussi silere, ne quietem 'eius turbarent. ita, intermisso signo et vocibus, se 'quoque in somnum lapsos.' Multa luce revecti hostes, captivis navibus, Praetoriam triremem flumine
23 Luppia donum Veledae traxere. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet, quod biremium, quaeque simplici ordine agebantur. Adiecta ingens lintrium vis, tricenos quadragenosque ferentium: armamenta Liburnicis solita: et simul aptae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis iuvabantur. Spatium velut aequoris electum, quo Mosae fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit. Caussa instruendae classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quam metu, direxit classem, nu-

Prono amne rapti] Per *vallum* deinde intelligenda castra nocturna prope flumen, ubi classis stabat. *Ern.*

Miraculo magis, quam metu] Magis, quia mirabatur, Civilem

mero inparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic praevecti, tentato levium telorum iactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis, insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, nota arte Ducum, sinebat: cum interim, flexu autumni et crebris per hiemem imbribus, superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. nec classis aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur. 'Potuisse tunc opprimi legiones, 24
'et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos,' inputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis per occultos nuntios *Batavis pacem*, *Civili veniam*, ostentans, Veledam, propinquosque monebat, 'fortunam 'belli, tot cladibus adversam, opportuno erga Populum Romanum merito mutare. Caesos Treveros, 'receptos Vbios, ereptam Batavis patriam: neque 'aliud Civilis amicitia paratum, quam vulnera, fugas, luctus. exulem eum et extorrem recipientibus 'oneri: et satis peccavisse, quod totiens Rhenum 'transcenderint. si quid ultra moliantur, inde iniu'riam et culpam, hinc ultionem et Deos fore.' Mis- 25
cebantur minis promissa. Et, concussa Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: 'non prorogandam ultra ruinam: nec posse ab una 'natione totius orbis servitium depelli. quid perfec'tum caede et incendiis legionum, nisi ut plures vali'dioresque accirentur? Si Vespasiano bellum na-

hoc audere, quam quod timeret. Nam revera Romanis hic peritissimis nihil periculi: et nondum Batavi in mari aut aquis, quales nunc miramur. *Lips.* Bip. exponunt sic: magis ut mirabile fecisse videretur hostibus, quam eos metuens. coniectantque leg. *metui*.

'vaverit, Vespasianum rerum potiri; sin Populum 'Romanum armis provocent, quotam partem gene-'ris humani Batavos esse? respicerent Raetos 'Noricosque et ceterorum onera sociorum: sibi non 'tributa, sed virtutem et viros indici. proximum id 'libertati: et, si dominorum electio sit, honestius 'Principes Romanorum, quam Germanorum feminas 'tolerari. haec vulgus. Proceres: 'atrociore Civi-'lis rabie semet in arma trusos: illum domesticis 'malis excidium gentis opposuisse. tunc infensos Ba-'tavis Deos, cum obsiderentur legiones, interfice-'rentur Legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis 'sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere 'incipiant, et noxii capitis poena poenitentiam

26 'fateantur.' Non fefellit Civilem ea inclinatio, et praevenire statuit: super taedium malorum, etiam spe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. Petito conloquio, scinditur Nabaliae fluminis pons. in cuius abrupta progressi Duces: et Civilis ita coepit: 'si apud Vitellii Legatum defende-'rer; neque facto meo venia, neque dictis fides, de-'bebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab il-'lo coepta, a me aucta erant. Erga Vespasianum 'vetus mihi observantia: et, cum privatus esset, 'amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, 'cuius epistolis ad bellum accitus sum, ne Germani-'cae legiones, et Gallica iuventus Alpes transcende-'ret. Quae Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus 'praesens monebat, arma in Germania movi, quae 'Mucianus in Syria, Aponius in Moesia, Flavianus 'in Pannonia.'

Flavianus in Pannonia] Hic multa periere, quibus reliqua Vespasiani, integra Titi et Domitiani tempora memorabantur.

FINIS : TOM : II.